

การช้อนิทานในวรรณคดีชาติของไทย

นายทศพล ศรีพุ่ม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2556

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR) are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

TALES WITHIN TALES IN THAI JATAKA LITERATURE

Mr. Thosapol Sripoom

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2013

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การช้อนนิตานในวรรณคดีชาติคกของไทย

โดย

นายทศพล ศรีพุ่ม

สาขาวิชา

ภาษาไทย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

อาจารย์ ดร. อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร. ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(อาจารย์ ดร. อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล)

.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร. น้ำผึ้ง ปัทมะกลางกุล)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ศาสตราจารย์ ดร. กุสุมา รัชมณี)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ทศพล ศรีพุ่ม : การช่อนิทานในวรรณคดีชาดกของไทย. (TALES WITHIN TALES IN THAI JATAKA LITERATURE) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: อ. ดร. อาทิตย์ ชีรวณิชกุล, 199 หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาการช่อนิทานในวรรณคดีชาดกของไทยจำนวน 9 เรื่อง ได้แก่ สรรพสิทธิชาดก ทุกัมมานิกชาดก สุรัพชาดก ศรีวิชัยชาดก ธนัญชัยบัณฑิตชาดก ลิลิตศรีวิชัยชาดก นกกระจาบกลอนสวด สรรพสิทธิ์คำฉันท์ และปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ เพื่อวิเคราะห์ลักษณะและบทบาทของการช่อนิทานในวรรณคดีดังกล่าว

ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะของการช่อนิทานในวรรณคดีชาดกของไทยสัมพันธ์กับโครงเรื่อง จำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ การช่อนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลักซึ่งปรากฏในวรรณคดีชาดกที่มีโครงเรื่องไม่ซับซ้อน มีผลต่อการคลี่คลายปมปัญหาหลักของเรื่องทั้งยังช่วยนำเสนอแนวคิดหลักของเรื่องโดยตรง และการช่อนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริมซึ่งปรากฏในวรรณคดีที่มีโครงเรื่องซับซ้อน มีผลต่อการเล่าเรื่องในเหตุการณ์บางตอนและช่วยนำเสนอแนวคิดเสริมอื่นๆ การช่อนิทานในวรรณคดีชาดกมี 4 ประเภท ได้แก่ การช่อนิทานเพื่อตั้งคำถาม การช่อนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ การช่อนิทานเพื่ออธิบายเปรียบเทียบ และการช่อนิทานเพื่อแสดงอดีตชาติ ประเภทการช่อนิทานเหล่านี้ปรากฏอยู่ในแนวเรื่องที่แตกต่างกัน 3 แนวเรื่อง ได้แก่ แนวเรื่องทดสอบความสามารถเพื่อเลือกคู่จะใช้การช่อนิทานเพื่อตั้งคำถาม แนวเรื่องพระโพธิสัตว์ต้องโทษประหารจะใช้การช่อนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ และแนวเรื่องพระโพธิสัตว์แสดงคำสอนจะใช้การช่อนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ เพื่ออธิบายเปรียบเทียบ และเพื่อแสดงอดีตชาติ โดยมีจุดประสงค์ให้การเล่าเรื่องเพื่อนำเสนอแนวคิดเรื่องปัญญาและปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ในวรรณคดีกลุ่มนี้ชัดเจนและน่าสนใจยิ่งขึ้น

การช่อนิทานมีบทบาทในการนำเสนอปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถแก้ไขบททดสอบและสั่งสอนบุคคลต่าง ๆ ด้วยวิธีการที่แยบคาย ทั้งยังทำให้ผู้อ่านเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมแก่การดำเนินชีวิตของบุคคลทั่วไป ได้แก่ หลักธรรมเรื่องปัญญา เรื่องการคบคน เรื่องวิบากกรรม เรื่องการบำเพ็ญจิต การช่อนิทานจึงเป็นกลวิธีที่ทำให้เกิดการตีความคำสอน และชักนำให้ผู้อ่านเห็นตัวอย่างที่หลากหลายของคำสอนแต่ละเรื่อง ทำให้ผู้อ่านได้วิเคราะห์ใคร่ครวญด้วยปัญญา อันเป็นพันธกิจของวรรณคดีกลุ่มนี้ที่มีบทบาทประการหนึ่งในการสร้างปัญญาให้แก่ผู้อ่าน

ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นอัจฉริยภาพของกวีไทยในสมัยอยุธยาสืบต่อมาถึงกวีไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่สามารถนำเรื่องราวและกลวิธีการประพันธ์ในวรรณคดีบาลีและวรรณคดีสันสกฤตมาปรับใช้ในการสร้างสรรค์วรรณคดีชาดกทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง เพื่อมุ่งสื่อสารธรรมเรื่อง “ปัญญา” ให้แก่คนไทย

ภาควิชา ภาษาไทย ปลายมือชื่อนิสิต

สาขาวิชา ภาษาไทย ปลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ปีการศึกษา 2556

5380200022 : MAJOR THAI

KEYWORDS: FRAME STORY / TALES WITHIN TALES / JATAKA LITERATURE

THOSAPOL SRIPOOM: TALES WITHIN TALES IN THAI JATAKA LITERATURE. ADVISOR:
ARTHID SHERAVANICHKUL, Ph.D., 199 pp.

This dissertation aims to study the frame story technique in nine Thai *Jā* taka literatures: Sapphasit Chadok, Thukammanik Chadok, Surappa Chadok, Srivichai Chadok, Thananchai Bandit Chadok, Nok Krajab Klonsuat, Lilit Srivichai Chadok, Sapphasit Kamchan, and Pathum Chadok Waduay Kol Haeng Satri. The purpose is to analyze the characteristics and functions of this technique in these literatures.

The study finds that the characteristics of the frame story technique are related to the plot structure. The technique can be classified into two types: main narrating technique and ancillary narrating technique. The frame story as a main narrating technique is used in the stories with a simple plot, triggering the end of the story and conveying the main theme. The frame story technique as an ancillary narrating technique is used in the stories with a complex plot, narrating only in some parts of the story and helping demonstrate the sub-themes. From these relationships, frame story technique can be categorized, by purpose of the tale-teller, into four types: frame story for questioning, for exemplification, for metaphorical-explanation, and for explanation of one's past life. These four types of the technique are used in three different types of story. The first is the test for marriage type which uses the frame story for questioning. The second is the execution of the Bodhisattva type which uses the frame story for exemplification. And lastly, the teaching of the Bodhisattva type which uses the frame story for exemplification, the frame story for metaphorical-explanation, and the frame story for explanation of one's past life. One of the main goals of these various uses is to make the storytelling complex and to convey the themes of wisdom and the perfection of wisdom.

The analysis of function shows that the frame story technique demonstrates the cultivation of the perfection of wisdom, performed through Bodhisattva solving tests and teaching various audiences with subtlety. It also asserts four Buddhist worldly virtues which mainly mean to guide lay people in everyday life. The first two virtues are teaching of wisdom and teaching of companionship which appear as the main theme of the stories. The other two virtues are teaching of karma and of meditation which are asserted as sub-themes. The technique encourages the readers to interpret the teachings and illustrates varieties of them in the stories. This process brings the readers to contemplation which is one of the obligations of the *Jā* taka genre to engender wisdom to the readers.

Department: Thai

Student's Signature

Field of Study: Thai

Advisor's Signature

Academic Year: 2013

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาของอาจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ ให้คำแนะนำปรึกษา ตรวจสอบแก้ไขเนื้อหาอย่างเอาใจใส่และอดทน และคอยให้กำลังใจผลักดันจนเป็นวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณด้วยความซาบซึ้งใจยิ่ง

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.กุสุมา รัชชมณี และอาจารย์ ดร.น้ำผึ้ง ปัทมะกลางคุล กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาอ่าน แก้ไข และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ดียิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้อบรมสั่งสอน ปลูกฝังหลักคิดและหลักในการใช้ชีวิตด้วยความเมตตาตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยกำลังศึกษาอยู่

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) ผู้สนับสนุนทุนการศึกษาให้ผู้วิจัยในโครงการพัฒนากำลังคนมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (ทุนเรียนดีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย) ประจำปีการศึกษา 2553-2554

ผู้วิจัยขอขอบคุณมิตรสหายทางการศึกษาทั้งเพื่อนร่วมรุ่น รุ่นพี่ และรุ่นน้อง ที่ได้ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็น ตลอดจนมีน้ำใจช่วยเหลือและเอาใจใส่ไต่ถามอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะนางสาวปานวาด มากนวล นางสาววรรณวิวัฒน์ รัตนลัมภ์ นางสาวหัตถกาญจน์ อารีศิลป์ นายอาทิตย์ เจียมรัตถัญญ และนางสาวพรชนก ฤทธาภิรมย์ อันเป็นกำลังใจผลักดันให้ผู้วิจัยทำงานลุล่วงจนสำเร็จด้วยจิตอันเป็นสุข

ผู้วิจัยขอกราบระลึกพระคุณบิดามารดาผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดู โดยเฉพาะนายกำพล ศรีพุ่ม ที่ได้อบรมเลี้ยงดูผู้วิจัยด้วยความรักความเข้าใจ ตลอดจนปูทางให้ผู้วิจัยได้เติบโตในเส้นทางที่ต้องการความสำเร็จใดๆ ทั้งปวงของผู้วิจัยจึงเป็นเครื่องหมายแสดงความรักอันลึกซึ้งของบุพการี

สุดท้าย กุศลใดๆ อันเกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขออุทิศแด่บุพการีทั้งปวง ผู้ถักทอสายธารแห่งวรรณศิลป์ ให้สืบทอดชั่วกาลนาน

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญรูปภาพ.....	ฏ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
1.3 สมมติฐานของการวิจัย.....	2
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย	3
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	3
1.8 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
บทที่ 2 การช้อนนิตานในวรรณคดีอินเดียและวรรณคดีไทย	13
2.1 การช้อนนิตานในวรรณคดีอินเดีย	13
2.1.1 การช้อนนิตานในวรรณคดีสันสกฤต.....	15
2.1.1.1 อติหาส	16
2.1.1.2 กายะ.....	18
1) ปัญจตันตระ.....	18
2) กลาสริตสาคร	20
3) เวตาลปัญญาวิมคติ	22
4) กถารัตนากร	23
5) สิงหาสนทวาดริงศติกา.....	24
6) ปารศวนาถจริต.....	25
2.1.2 การช้อนนิตานในวรรณคดีบาลี.....	26

2.2 การช้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทย	29
2.2.1 วรรณคดีไทยกับการช้อนนิทาน	30
2.2.2 ภูมิหลังวรรณคดีชาดกของไทยที่ปรากฏการช้อนนิทาน	38
2.2.2.1 สรรพสิทธิชาดก.....	38
2.2.2.2 ทุกข์มานิกชาดก.....	40
2.2.2.3 สุรพิภพชาดก.....	43
2.2.2.4 ศรีวิชัยชาดก.....	46
2.2.2.5 ชาญชัยบัณฑิตชาดก.....	49
2.2.2.6 ลิลิตศรีวิชัยชาดก.....	53
2.2.2.7 นกกระจาบกลอนสวด.....	54
2.2.2.8 สรรพสิทธิ์คำฉันท์.....	56
2.2.2.9 ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ.....	58
บทที่ 3 ลักษณะของการช้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทย	63
3.1 ประเภทของการช้อนนิทาน	63
3.1.1 การช้อนนิทานเพื่อตั้งคำถาม	64
3.1.2 การช้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์	67
3.1.3 การช้อนนิทานเพื่ออธิบายเปรียบเทียบ	70
3.1.4 การช้อนนิทานเพื่อแสดงอดีตชาติ	72
3.2 การช้อนนิทานกับการเล่าเรื่องในวรรณคดีชาดกของไทย	75
3.2.1 การช้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลัก.....	76
3.2.1.1 การช้อนนิทานในโครงเรื่องแนวทดสอบความสามารถเพื่อเลือกคู่	77
3.2.1.2 การช้อนนิทานในโครงเรื่องแนวพระโพธิสัตว์ต้องโทษประหาร.....	81
3.2.2 การช้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริม	87
3.2.2.1 การช้อนนิทานในโครงเรื่องแนวทดสอบความสามารถเพื่อเลือกคู่	88
3.2.2.2 การช้อนนิทานในโครงเรื่องแนวพระโพธิสัตว์แสดงคำสอน.....	102
3.3 ลักษณะเด่นของการช้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทย.....	115
3.3.1 การสร้างตัวละครผู้เล่าและผู้ฟังที่เอื้อให้พระโพธิสัตว์แสดงปัญญา	116

3.3.1.1	ตัวละครพระโพธิสัตว์.....	116
3.3.1.2	ตัวละครซึ่งเป็นคู่ครองของพระโพธิสัตว์.....	118
3.3.1.3	ตัวละครปฏิปักษ์.....	121
3.3.1.4	ตัวละครสนับสนุน.....	122
3.3.2	การกำหนดจำนวนนิทานและวิธีการเล่านิทานที่เน้นความสำคัญของนิทานหลัก	124
3.3.2.1	จำนวนชั้นและจำนวนเรื่องของนิทานซ้อน	124
3.3.2.2	วิธีการเล่านิทาน	127
บทที่ 4	บทบาทของการซ้อนนิทานกับการนำเสนอคำสอนในวรรณคดีชาดกของไทย.....	133
4.1	บทบาทในการแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์.....	133
4.1.1	บทบาทการแสดงปัญญาในการแก้ไขบททดสอบ.....	134
4.1.2	บทบาทการแสดงปัญญาในการสอน	136
4.2	บทบาทในการนำเสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	140
4.2.1	บทบาทการนำเสนอหลักธรรมที่สนับสนุนแนวคิดสำคัญของนิทานหลัก.....	141
4.2.1.1	หลักธรรมเรื่องปัญญา.....	141
4.2.1.2	หลักธรรมเรื่องการคบคน.....	148
4.2.2	บทบาทการนำเสนอหลักธรรมที่สนับสนุนแนวคิดเสริมของนิทานหลัก	155
4.2.2.1	หลักธรรมเรื่องวิบากกรรม	155
4.2.2.2	หลักธรรมเรื่องการบำเพ็ญจิต	159
4.3	การซ้อนนิทานกับการสร้างปัญญา.....	162
4.3.1	การซ้อนนิทานกับการกำหนดประเด็นคำสอนให้ชัดเจน.....	162
4.3.2	การซ้อนนิทานกับการขยายความคำสอนให้ลึกซึ้งกว้างขวาง.....	167
บทที่ 5	สรุปและอภิปรายผล	171
	รายการอ้างอิง	178
	ภาคผนวก.....	184
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	199

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	แสดงวรรณคดีไทยที่ปรากฏการซ้อนนิทาน	36
ตารางที่ 2	แสดงแนวคิดหลักของวรรณคดีชาดกของไทย.....	63
ตารางที่ 3	แสดงโครงเรื่องของสรรพลัทธิชาดกและลิลิตศรีวิชัยชาดก.....	77
ตารางที่ 4	แสดงโครงเรื่องของทักมมานิกชาดกและปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี	82
ตารางที่ 5	เปรียบเทียบข้อความนำเรื่องทักมมานิกชาดก.....	128
ตารางที่ 6	ตัวอย่างการอธิบายเปรียบเทียบด้วยนิทาน.....	160
ตารางที่ 7	แสดงข้อความนำเรื่องนิทานซ้อนในศรีวิชัยชาดก.....	166

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญรูปร่าง

ภาพที่ 1 หน้าปกปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี.....	58
ภาพที่ 2 ตัวอย่างการเขียนกำกับกลในปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี	60

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

การซ้อนนิทานและนิทานซ้อนนิทานเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องและเป็นประเภทของวรรณคดีที่กำหนดให้ตัวละครตัวใดตัวหนึ่งเล่านิทานให้ตัวละครอื่นๆ ฟัง การซ้อนนิทานเช่นนี้มีอยู่ในวรรณคดีของหลายวัฒนธรรม มีปรากฏทั้งในวรรณคดีประเภทที่แต่งเพื่อสอนและที่แต่งเพื่อความบันเทิง วรรณคดีที่มีการซ้อนนิทานที่มีชื่อเสียง เช่น **ปัญญาตนตระ เวตาลปัญญาวิมคติ หิโตปเทศ อหรับราตรี เตคาเมรอน (Decameron) แคนทะเบอร์ เทลล์ (Canterbury Tales)**

การซ้อนนิทานเป็นกลวิธีที่นิยมกันอย่างกว้างขวางทั้งในเอเชียและยุโรป บอนนี่ ดี. เออร์วิน (Bonnie D. Irwin) (1995: 28-35) ผู้ศึกษานิทานซ้อนนิทานในวรรณคดียุโรปยุคกลางอธิบายว่า เหตุดังกล่าวเป็นเพราะการซ้อนนิทานมีความยืดหยุ่น คนในดินแดนใหม่สามารถปรับเปลี่ยนองค์ประกอบบางประการของวรรณคดีที่มีการซ้อนนิทานได้ตามจุดประสงค์ของผู้แต่งและบริบทสังคมวัฒนธรรม โดยมีเนื้อเรื่องของวรรณคดีเป็นแกนสำคัญที่ช่วยร้อยเรียงนิทานเหล่านั้นให้มีเอกภาพ การซ้อนนิทานทำหน้าที่เป็นการ “ประชุมนิทาน” (corpus of traditional narratives) อยู่ในตัว การรับวรรณคดีที่เป็นนิทานซ้อนนิทานจึงมีคุณค่าในแง่ที่เป็นแหล่งรวมนิทานเรื่องใหม่ๆ ในกรณีนี้ผู้แต่งปรับเปลี่ยนเอา นิทานในท้องถิ่นซ้อนเข้าไปในภายหลัง การซ้อนนิทานก็จะทำหน้าที่รักษาและสืบทอดเรื่องราวของท้องถิ่นนั้นไว้ด้วย

การซ้อนนิทานที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปคือการซ้อนนิทานในวรรณคดีสันสกฤต มีเรื่องสำคัญ คือ **ปัญญาตนตระ** ซึ่งมีการซ้อนนิทานหลายชั้น มีนิทานซ้อนหลายเรื่อง และผูกการซ้อนนิทานเข้ากับการดำเนินเรื่องและการนำเสนอแนวคิด วรรณคดีเรื่องนี้เป็นที่นิยมแพร่หลายไปในดินแดนต่างๆ และเป็นต้นเค้าของนิทานซ้อนนิทานในหลายประเทศ มีผู้ได้สำรวจต้นฉบับวรรณคดีที่มีเค้ามาจาก**ปัญญาตนตระ** ได้เกือบ 200 สำนวน เป็นภาษาแตกต่างกันมากกว่า 50 ภาษา (Olivelle, 1999: ix) จนมีผู้เรียกเรื่อง ที่ซ้อนนิทานอย่างซับซ้อนเช่นนี้ว่า “นิทานซ้อนนิทานตามแบบ**ปัญญาตนตระ**” (Pañcatantra tradition) (Raksamani, 1978: 35)

จากการศึกษาเบื้องต้น ผู้วิจัยพบว่ามีวรรณคดีไทยทั้งที่เป็นวรรณคดีราชสำนักและวรรณคดีท้องถิ่นที่ใช้กลวิธีการซ้อนนิทานจำนวน 32 เรื่อง¹ วรรณคดีเหล่านี้มีที่มาหลากหลายแตกต่างกัน บางเรื่องแปลจากวรรณคดีต่างประเทศ เช่น **ปักษีปกรณัม นนทุกปกรณัม** ซึ่งแปลมาจากวรรณคดีสันสกฤต บางเรื่องกวีแต่งเป็นสำนวนใหม่โดยอิงเค้าเรื่องเดิม เช่น **เวตาลปกรณัม** ที่อิงเค้าเรื่องนิทานเวตาลซึ่งเป็นวรรณคดีสันสกฤต หรือนิทาน**อิหร่านราชธรรม** ซึ่งรวบรวมขึ้นจากนิทานและตำนานเปอร์เซีย

¹ ดูเพิ่มเติมในบทที่ 2 หัวข้อ 2.2.1

จากวรรณคดีที่พบข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า มีวรรณคดีชาตกจำนวน 9 เรื่องที่มีลักษณะสอดคล้องกับการซ้อนนิทานในวรรณคดีสันสกฤต คือ ให้ตัวละครในชาตกเล่านิทาน โดยการเล่านิทานนั้นมีผลต่อการดำเนินเรื่อง ได้แก่ **สรรพสิทธิชาตก ทุกัมมานิกชาตก สุรภพชาตก ศรีวิชัยชาตก ธัญชัยบัณฑิตชาตก นกกระจาบกลอนสวด สรรพสิทธิ์คำฉันท์ และประมุขชาตกว่าด้วยกลแห่งษัตรี**

เมื่อพิจารณาในเบื้องต้น ผู้วิจัยพบว่า การซ้อนนิทานในวรรณคดีชาตกทั้ง 9 เรื่องมีทั้งที่ปรากฏในตอนต้นเรื่อง กลางเรื่อง และท้ายเรื่อง และมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องราวของวรรณคดีชาตกแต่ละเรื่องดังกล่าวมาน้อยต่างกัน บางเรื่องใช้กลวิธีการซ้อนนิทานตลอดทั้งเรื่อง แต่บางเรื่องใช้เพียงในบางเหตุการณ์ ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพิจารณาจากโครงเรื่องและการดำเนินเรื่อง ผู้วิจัยยังตั้งข้อสังเกตว่า การซ้อนนิทานในตอนต้นเรื่องและท้ายเรื่องมักจะทำหน้าที่คลี่คลายปมปัญหาของเรื่อง ส่วนการซ้อนนิทานในตอนกลางเรื่องมักทำหน้าที่ยกตัวอย่างประกอบหลักธรรมต่างๆ ที่พระโพธิสัตว์ยกขึ้นมาเป็นคำสอน สะท้อนให้เห็นว่า กวีผู้แต่งชาตกเหล่านี้ได้ปรับใช้กลวิธีการซ้อนนิทานให้เหมาะสมกับลักษณะเรื่องที่แตกต่างกัน

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า วรรณคดีชาตกเหล่านี้มีลักษณะแตกต่างจากวรรณคดีสันสกฤต เนื่องจากวรรณคดีสันสกฤตนั้นผู้แต่งตั้งใจแต่งให้เป็นนิทานซ้อนนิทานแต่ต้น การซ้อนนิทานจึงปรากฏตลอดทั้งเรื่อง มีความซับซ้อนและมีนิทานซ้อนจำนวนมาก เมื่อตัวละครเล่านิทานจบ เรื่องก็จบลง ดังใน **เวตาลปัญญาวิมคติหรือสิงหาสนทวารังคตিকা** ส่วนวรรณคดีชาตกของไทยนำเนื้อเรื่องจากชาตกในนิบาตหรือชาตกนอกนิบาตมาแต่งใหม่ โดยไม่ได้มุ่งให้เป็นนิทานซ้อนนิทานเหมือนอย่างในสันสกฤตโดยตรง จึงน่าสนใจว่า หากนำกรอบแนวคิดเรื่องการซ้อนนิทานจากวรรณคดีสันสกฤตมาศึกษา การซ้อนนิทานในวรรณคดีชาตกเหล่านี้ น่าจะช่วยให้เห็นมิติการสร้างสรรควรรณคดีชาตกของไทยที่มีลักษณะเฉพาะได้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาลักษณะและบทบาทของการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาตกดังกล่าว ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจความสำคัญของการซ้อนนิทานในฐานะที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องกลวิธีหนึ่งที่มีปรากฏทั้งในวรรณคดีต่างประเทศและในวรรณคดีไทย ผลการศึกษาจากงานวิจัยนี้อาจจะขยายไปสู่การศึกษาเพื่อให้เข้าใจและประจักษ์ในคุณค่าของวรรณคดีไทยเรื่องอื่นๆ ที่ใช้กลวิธีการซ้อนนิทานได้ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาลักษณะและบทบาทของการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาตกของไทย

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

การซ้อนนิทานที่ปรากฏในวรรณคดีชาตกของไทยมีทั้งที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลักและกลวิธีการเล่าเรื่องเสริม ซึ่งสัมพันธ์กับโครงเรื่อง มีบทบาทสำคัญในการเสนอหลักธรรมทางพุทธศาสนาและการแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาวรรณคดีชาตคของไทยที่ปรากฏการซ้อนนิทาน 9 เรื่อง ทั้งเรื่องที่แต่งจากชาตคในนิบาตและชาตคนอกนิบาต โดยศึกษาจากต้นฉบับที่ตีพิมพ์แล้ว และจำกัดขอบเขตการศึกษาเฉพาะเรื่องที่ปรากฏในภาคกลาง เรียงตามยุคสมัยที่แต่งดังนี้ ได้แก่

- 1) สรรพลทธิชาตค ในปัญญาสชาตคฉบับหอสมุดแห่งชาติ
- 2) ทุกัมมานิกชาตค ในปัญญาสชาตคฉบับหอสมุดแห่งชาติ
- 3) สุรพิภชาตค ในปัญญาสชาตคฉบับหอสมุดแห่งชาติ
- 4) ศรีวิชัยชาตค
- 5) ธนัญชัยบัณฑิตชาตค
- 6) ลิลิตศรีวิชัยชาตค
- 7) นกกระจาบกลอนสวด
- 8) สรรพลทธิคำฉันท์
- 9) ปะทุมชาตคกว่าด้วยกลแห่งษัตริ

1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย

- 1) สสำรวจและรวบรวมวรรณคดีไทยที่มีการซ้อนนิทาน
- 2) รวบรวมและประมวลแนวคิดจากงานวิจัยที่เกี่ยวกับการซ้อนนิทาน
- 3) วิเคราะห์ลักษณะของการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาตคของไทย
- 4) วิเคราะห์บทบาทของการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาตคของไทย
- 5) สรุปและเรียบเรียงผลการวิจัย

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ทำให้เข้าใจความสำคัญของการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาตคของไทย
- 2) เป็นแนวทางในการศึกษาการซ้อนนิทานในวรรณคดีไทยเรื่องอื่นๆ

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

วรรณคดีชาตคของไทย หมายถึง วรรณคดีชาตคที่แต่งขึ้นในประเทศไทย โดยอาจนำเค้าเรื่องเดิมจากชาตคในนิบาต หรือแต่งเรื่องขึ้นใหม่เลียนอย่างชาตค หรือนำนิทานจากแหล่งต่างๆ มา

เล่าใหม่ในรูปแบบขาดก โดยมีตัวละครเอกของเรื่องเป็นพระโพธิสัตว์ ทั้งนี้ในการวิจัยนี้จะมุ่งศึกษาเฉพาะวรรณคดีชาตกพากย์ไทยที่ปรากฏในภาคกลางเท่านั้น

การซ้อนนิทาน หมายถึง กลวิธีที่ให้ตัวละครตัวใดตัวหนึ่งเล่านิทานซ้อนให้ตัวละครอื่นๆ ฟัง กิตติรัตน์ ยศธรสวัสดิ์ (2547: 39-41) ยังได้จำกัดเฉพาะไปอีกว่า การซ้อนนิทานประกอบด้วยนิทานนำ นิทานหลัก และนิทานซ้อน ซึ่งทั้ง 3 ส่วนสัมพันธ์กันโดย “...นิทานนำเป็นมูลเหตุแห่งการเกิดนิทานหลักและมีนิทานซ้อนอยู่ในนิทานหลัก ลักษณะซ้อนแสดงให้เห็นว่า นิทานแต่ละเรื่องมีความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กัน เพื่อเป็นการสนับสนุนข้อคิดในนิทานหลักให้เด่นชัด...เป็นการนำเข้าสู่แนวคิดหลักของเรื่องและนำแนวคิดหลักของเรื่องหรือเหตุการณ์อื่นๆ เข้ามาสนับสนุนแนวคิดหลักเพื่อให้ช่วยการดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างต่อเนื่องสัมพันธ์กัน” ในงานวิจัยนี้จึงถือว่าการซ้อนนิทานต้องเป็นกลวิธีการเล่าที่ให้ตัวละครเล่านิทานให้ตัวละครอื่นฟัง และเรื่องเล่าที่เล่านั้นต้องสัมพันธ์กับการดำเนินเรื่อง การพัฒนาปมปัญหา หรือการคลี่คลายปมปัญหาของวรรณคดี

ทั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดใช้คำเรียกตัวเรื่องของวรรณคดีที่เป็นกรอบว่า “นิทานหลัก”² ส่วนเรื่องก็นำมาซ้อนเรียกว่า “นิทานซ้อน” การซ้อนนิทานอาจมีนิทานซ้อนชั้นเดียวหรือหลายชั้น เมื่อมีการซ้อนหลายชั้น นิทานซ้อนที่ถูกซ้อนต่อก็คงจะทำหน้าที่เป็นนิทานหลักให้แก่นิทานซ้อนชั้นถัดไปเรื่อยๆ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

- 1) นิทานหลักชั้นที่ 1
 - 1.1) นิทานซ้อนชั้นที่ 1 ก
 - 1.2) นิทานซ้อนชั้นที่ 1 ข/นิทานหลักชั้นที่ 2 ก
 - 1.2.1) นิทานซ้อนชั้นที่ 2 ก
 - 1.2.2) นิทานซ้อนชั้นที่ 2 ข
 - 1.3) นิทานซ้อนชั้นที่ 1 ค/นิทานหลักชั้นที่ 2 ข
 - 1.3.1) นิทานซ้อนชั้นที่ 2 ค/นิทานหลักชั้นที่ 3 ข
 - 1.3.1.1) นิทานซ้อนชั้นที่ 3 ก

อนึ่ง เนื่องจากการซ้อนนิทานปรากฏอยู่ในงานประพันธ์หลายประเภทและหลายวัฒนธรรม ทั้งวรรณคดีโบราณและวรรณกรรมสมัยใหม่ จึงอาจมีคำเรียกกลวิธีแตกต่างกัน เช่น การเล่าเรื่องซ้อนเรื่อง การเล่าเรื่องแบบกรอบ เป็นต้น ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะกำหนดใช้คำว่า การซ้อนนิทาน (frame

² การใช้คำเรียกเนื้อเรื่องวรรณคดีที่เป็นชั้นแรกสุด ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับ Patrick Olivelle (1999: xvi) ผู้ศึกษาเรื่อง**ปัญจตันตระ**ที่ว่า เมื่อกล่าวถึงที่สุดแล้ว นิทานนำ (introductory story) นั้นทำหน้าที่เป็นนิทานหลัก (frame story) ชั้นแรกนั่นเอง ในที่นี้ผู้วิจัยจึงใช้คำว่านิทานหลักเรียกแทนนิทานนำ

story technique) เพื่อสื่อถึงกลวิธี และใช้คำว่า นิทานซ้อนนิทาน (tales within tales) สื่อถึง นิทานซ้อนนิทาน เพื่อระบุประเภทของวรรณคดีที่ใช้การซ้อนนิทาน³

กลวิธีการเล่าเรื่อง หมายถึง วิธีการถ่ายทอดเรื่องราว ซึ่งอาจนำเสนอด้วยบทสนทนา การแสดงพฤติกรรมหรือความคิดของตัวละคร รวมถึงการให้ตัวละครเล่านิทานเพื่อนำเสนอเรื่อง ทั้งนี้ วรรณคดีชาติคอกของไทยที่งานวิจัยนี้ศึกษามีทั้งเรื่องที่มีโครงเรื่องไม่ซับซ้อน มีเหตุการณ์สำคัญน้อย และเรื่องที่มีโครงเรื่องยาวและซับซ้อน มีเหตุการณ์ย่อยๆ จำนวนมาก ผู้วิจัยจึงแบ่งลักษณะของการซ้อนนิทานในฐานะกลวิธีการเล่าเรื่องออกเป็น 2 กลุ่มตามบทบาทในการเล่าเรื่อง ได้แก่ การซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลัก หมายถึง การซ้อนนิทานที่มีบทบาทในการเล่าหลักของชาติคอก และการซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริม หมายถึง การซ้อนนิทานที่มีบทบาทในการเล่าเรื่องเฉพาะเหตุการณ์ย่อยๆ

โครงเรื่อง หมายถึง ชุดเหตุการณ์ที่มีความสืบเนื่องกันและสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Cobley, 2001: 5)

1.8 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศึกษาการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาติคอกของไทย สามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ งานวิจัยที่ศึกษาวรรณคดีชาติคอกของไทยที่ปรากฏการซ้อนนิทาน และงานวิจัยที่ศึกษาวรรณคดีไทยเรื่องอื่นที่ปรากฏการซ้อนนิทาน มีรายละเอียดดังนี้

1) งานวิจัยที่ศึกษาวรรณคดีชาติคอกของไทยที่มีการซ้อนนิทาน

งานวิจัยกลุ่มนี้แยกได้เป็น 2 กลุ่มย่อย ได้แก่ งานวิจัยที่ศึกษาวรรณคดีชาติคอกของไทยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเดียวกันแต่ต่างสำนวน และงานวิจัยที่ศึกษาวรรณคดีชาติคอกกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง มีรายละเอียดดังนี้

³ ผู้วิจัยไม่เห็นด้วยกับการใช้คำว่า “การแทรกนิทาน/เรื่อง” และ “นิทาน/เรื่องแทรก” เรียกการซ้อนนิทานและนิทานซ้อน เนื่องจากคำว่า แทรก และ ซ้อน สื่อถึงระดับของเรื่องที่แตกต่างกัน คำว่าแทรกสื่อว่า เรื่องที่แทรกเข้ามาอยู่ในชั้น (level) เดียวเรื่องหลัก และการแทรกเรื่องนั้นอาจจะเกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องกับการดำเนินเรื่องหลักก็ได้ การแทรกเรื่องจึงไม่ถือเป็นกลวิธี ในขณะที่คำว่าซ้อนสื่อว่า เรื่องที่ซ้อนอยู่ในระดับที่ลึกลงไปกว่าเรื่องหลัก และเป็นการเล่าเรื่องของตัวละครเพื่อจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงมีความเป็นกลวิธี

1.1) งานวิจัยที่ศึกษาวรรณคดีชาดกของไทยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

วีรชัย ปิยสุนทรวงษ์ (2524) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ สรรพสิทธิ์คำฉันท์กับสรรพสิทธิชาดก** โดยมุ่งศึกษาเปรียบเทียบพระนิพนธ์สรรพสิทธิ์คำฉันท์ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสกับสรรพสิทธิชาดกในปัญญาสาชดก เพื่อวิเคราะห์ ความเหมือนและความแตกต่างของวรรณคดีทั้งสองฉบับ โดยเฉพาะส่วนที่ต่างกัน ทั้งด้านเนื้อเรื่อง และด้านภาษา ผลการศึกษาพบว่า **สรรพสิทธิ์คำฉันท์**มีที่มาจาก**สรรพสิทธิชาดก** ซึ่งน่าจะมีเค้าเรื่อง มาจากตำนานท้าววิกรมาทิตยในวรรณคดีสันสกฤตอีกทอดหนึ่ง เดิมมีลักษณะเป็นนิทานซ้อนนิทาน เมื่อเข้ามาในไทยจึงปรับแต่งให้เข้ากับค่านิยมของคนไทยในรูปแบบชาดก ในการแต่ง**สรรพสิทธิ์ คำฉันท์** สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงปรุงแต่งเนื้อเรื่องให้สนุกสนานยิ่งขึ้น โดยคงเค้าเรื่องเดิมไว้ทั้งหมด นอกจากนี้ การใช้ภาษาใน**สรรพสิทธิ์คำฉันท์**นับได้ว่าดีเด่น มีคุณค่าด้าน วรรณคดี ส่วนการใช้นิทานซ้อนนิทานในเรื่องเน้นการแสดงปัญหาของสรรพสิทธิ์กุมารสอดคล้องกับ จุดประสงค์ที่เน้นปัญหาของพระโพธิสัตว์ในปัจจุบันวัตถุ ผลการศึกษาของงานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ อย่างยิ่งในเชิงประวัติ โดยเฉพาะการแสดงที่มาของเนื้อเรื่องและนิทานซ้อนของ **สรรพสิทธิ์คำฉันท์** และ**สรรพสิทธิชาดก** ซึ่งจะใช้ในการเปรียบเทียบกับวรรณคดีชาดกที่ใช้การซ้อนนิทานเรื่องอื่นๆ ต่อไป

ระวีวรรณ อินทร์แหยม (2524) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง **เสียวสวาด : การศึกษาเชิงวิเคราะห์** โดยมุ่งศึกษาด้านฉบับตัวเขียนวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาดของอีสานทั้งด้าน ความเป็นมา แนวคิด และกลวิธี โดยเฉพาะคติสอนใจที่แทรกอยู่ในเรื่อง ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาดใช้ตัวอักษรธรรมอีสาน แต่งเป็นทำนองชาดก คือ พระพุทธเจ้าเทศนาถึง กำเนิดและชีวิตของเสียวสวาด แก่นของเรื่องมุ่งสื่อปรัชญาชีวิตที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา แผงค่านิยมและคติสอนใจของชาวอีสานโบราณ ทั้งยังปรากฏคำสอนในการใช้ชีวิตที่ เป็นประโยชน์ตามความเชื่อดั้งเดิม โดยนำเสนอผ่านนิทานซ้อนนิทานเป็นกลวิธีเล่าเรื่อง

พรรณเพ็ญ เครือไทย (2525) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง **โคลงพรหมทัต : การศึกษาเชิงวิจารณ์** โดยมุ่งศึกษาวรรณกรรมล้านนาเรื่อง**โคลงพรหมทัต**จากต้นฉบับตัวเขียน ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมเรื่อง**โคลงพรหมทัต** แต่งเป็นชาดกนอกนิบาต น่าจะได้เค้าเรื่องจาก **พรหมทัตหน้าแว่น**ของล้านนาหรือจาก**สุรพักชาดก**ใน**ปัญญาสาชดก**ซึ่งน่าจะมีที่มาจากนิทานท้าว วิกรมาทิตยจากสันสกฤต เนื้อเรื่องแสดงให้เห็นการต่อสู้ระหว่างฝ่ายดีกับฝ่ายร้าย การซ้อนนิทานที่ ปรากฏในเรื่องมีทั้งการเล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อเตือนสติตัวละคร และการเล่านิทานเพื่อตั้งคำถาม เพื่อ ใช้เป็นอุบายในการคลี่คลายบททดสอบด้วย

สปีพงษ์ ธรรมชาติ (2526) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ สุทธิกรรมชาดกฉบับภาคใต้** ผลการศึกษาพบว่า **สุทธิกรรมชาดกฉบับภาคใต้** 4 ฉบับมีที่มาจากแหล่ง เดียวกัน ได้โครงเรื่องจาก**ทุกัมมานิกชาดก**ใน**ปัญญาสาชดก**และได้แนวคิดเรื่องการคบมิตรจาก**มิตตา มิตรชาดก**ใน**นิบาตชาดก** มีนิทานซ้อนปรากฏเหมือนกับใน**ทุกัมมานิกชาดก** ต่างเพียงรายละเอียด เล็กน้อย การซ้อนนิทานมีจุดประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นโทษของการกระทำที่ขาดความรอบคอบ ในด้าน แนวคิดและภาพสะท้อนของสังคมที่ปรากฏในเรื่อง **สุทธิกรรมชาดก**ทำหน้าที่เป็นวรรณกรรมคำสอน

ที่มุ่งเน้นเรื่องการคบมิตรและการดูลักษณะคน สะท้อนให้เห็นภาพชีวิตของคนในภาคใต้เมื่อร้อยปีทั้งด้านวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อในหลายด้าน ส่วนการซ้อนนิทานในเรื่อง เป็นการเล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อสอนเรื่องการคบคนโดยตรง

สุมน ร่วมสุข (2532) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง **การศึกษาเรื่องมูลตันไตร** โดยมุ่งศึกษาจากต้นฉบับตัวเขียนในหอสมุดแห่งชาติด้านอักษรวิธี ด้านวรรณกรรมและด้านสังคม ผลการศึกษาพบว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ปรากฏแพร่หลายในภาคเหนือและภาคอีสาน น่าจะมีที่มาจาก **ตันไตรปาชยานะ มูลตันไตร** แต่งเลียนชาดกเป็นนิทานร้อยแก้ว ในเรื่องมีการนำนิทานเรื่องสั้นๆ มาเล่าต่อกัน โดยมีตัวละครตัวหนึ่งเป็นผู้เล่า มีการแทรกคาถาบาลี มีนิทานบางเรื่องมีเนื้อเรื่องคล้ายชาดกแทรกอยู่

นิยะดา เหล่าสุนทร (2542) วิจัยเรื่อง **ธัญชัยบัณฑิตชาดก : ภาพสะท้อนภูมิปัญญาของชาวอยุธยา** โดยมุ่งศึกษาต้นฉบับตัวเขียนวรรณคดีเรื่อง **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** ในฐานะเครื่องสะท้อนภูมิปัญญาของชาวอยุธยา ผลการศึกษาพบว่า **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** เป็นชาดกนอกนิบาตที่แต่งขึ้นในสมัยอยุธยา แต่งเลียนแบบ **อรรถกถาโมสถชาดก** เนื้อเรื่องมุ่งเสนอธรรมโดยใช้กลวิธีการตั้งปริศนาธรรมเป็นหลัก ปริศนาธรรมที่ปรากฏมีทั้งปริศนาธรรมที่เป็นข้อ และปริศนาธรรมที่เป็นเรื่อง ปริศนาธรรมที่เป็นเรื่องคือส่วนที่มีลักษณะเป็นการซ้อนนิทาน **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** จึงสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของชาวอยุธยาในการนำหลักธรรมมาถ่ายทอดผ่านวรรณคดี งานวิจัยชิ้นนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในแง่การปริวรรตตัวบทที่ใช้ในการศึกษา และการสรุปเปรียบเทียบที่มาของ **ธัญชัยบัณฑิตจากอรรถกถาโมสถชาดก** ให้เห็นอย่างชัดเจน ทั้งยังวิเคราะห์แนวคิดคำสอนที่นำเสนอด้วยกลวิธีหลายประเภทรวมถึงการนำเสนอผ่านการซ้อนนิทาน อันจะเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์เปรียบเทียบการเสนอคำสอนผ่านการซ้อนนิทานกับกลวิธีอื่นต่อไป

นิรมล เกิดมงคล (2542) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องเฉลียวฉลาดฉบับล้านนา** โดยมุ่งศึกษาวรรณกรรมเรื่อง **เฉลียวฉลาดฉบับล้านนา** ในฐานะวรรณกรรมคำสอนจากต้นฉบับใบลาน ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมเรื่อง **เฉลียวฉลาด** เป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีโครงสร้างแบบนิทานซ้อนนิทาน แต่งเรื่องเลียนชาดก มีพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่องของเฉลียวฉลาด นิทานที่ซ้อนในเรื่องมีลักษณะเป็นนิทานอุทาหรณ์ มีการยกภาษิตนำเรื่องก่อนเล่านิทาน เป็นการเชื่อมโยงเนื้อเรื่องนิทานซ้อนเข้ากับนิทานหลัก มีการใช้ตัวละครหลายประเภทเพื่อสื่อคำสอนเชิงสัญลักษณ์ คำสอนที่ปรากฏอยู่สามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มคำสอนสำหรับคนในครอบครัว คำสอนสำหรับชนชั้นปกครอง และคำสอนสำหรับประชาชน

กิติรัตน์ ยศธรสวัสดิ์ (2547) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง **เสียวสวาด (เฉลียวฉลาด) : การศึกษาเปรียบเทียบฉบับล้านนากับอีสานเชิงคติชนวิทยา** โดยมุ่งศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่อง **เสียวสวาด** ของอีสานกับ **เฉลียวฉลาด** ของล้านนา โดยศึกษาจากต้นฉบับตัวเขียน เน้นเปรียบเทียบสำนวนภาษา ค่านิยม วัฒนธรรมความเชื่อที่ปรากฏในเรื่อง ผลการศึกษาพบว่า โครงเรื่องของวรรณกรรมทั้งสองคล้ายคลึงกัน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการซ้อนนิทาน วิทยานิพนธ์นี้ได้อธิบายว่าองค์ประกอบของการซ้อนนิทานประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วนได้แก่ นิทานนำ นิทานหลัก และนิทานซ้อน โดยสรุปไว้ว่า “...นิทานนำเป็นมูลเหตุแห่งการเกิดนิทานหลักและมีนิทานซ้อนอยู่ในนิทานหลัก

ลักษณะซ้อนแสดงให้เห็นว่า นิทานแต่ละเรื่องมีความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กัน เพื่อเป็นการสนับสนุนข้อคิด
ในนิทานหลักให้เด่นชัด...เป็นการนำเข้าสู่แนวคิดหลักของเรื่องและนำแนวคิดหลักของเรื่องหรือ
เหตุการณ์อื่นๆ เข้ามาสนับสนุนแนวคิดหลักเพื่อให้ช่วยการดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างต่อเนื่องสัมพันธ์
กัน” (กิติรัตน์ ยศธรสวัสดิ์, 2547: 39-41)

พรพรรณ แก้วประเสริฐ (2552) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์
วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่องสี่วิชัยชาติ โดยมุ่งศึกษาชาดกล้านนาเรื่องสี่วิชัย จากต้นฉบับโบราณที่
จารด้วยอักษรธรรมล้านนา เป็นภาษาบาลีสลับกับคำแปลภาษาล้านนา ผลการศึกษาพบว่า
วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นชาดกนอกนิบาตที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสั่งสอนศีลธรรมแก่คนทั่วไป ลักษณะเด่น
ทางด้านวรรณศิลป์คือ มีเนื้อเรื่องซับซ้อน มีนิทานที่ตัวละครเล่าอยู่ 26 เรื่อง หลายเรื่องมีเนื้อเรื่อง
คล้ายกับเรื่องในอรรถกถาธรรมบท อรรถกถาชาดก รวมถึงปกรณ์ต่างๆ ซึ่งมีที่มาจากต้นโศรปา
ขยานะ ส่วนด้านสังคมได้สะท้อนให้เห็นหลักการดำรงชีวิต ความเชื่อและประเพณีของชาวล้านนาที่
ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา

1.2) งานวิจัยที่ศึกษาวรรณคดีชาดกกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

สุภาพรณ ฦ บางช้าง (2533) วิจัยเรื่อง วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสาย
พระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย โดยมุ่งศึกษาวิวัฒนาการของผลงานประเภทวิเคราะห์ธรรมใน
พระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย ศึกษาลักษณะร่วมและลักษณะเฉพาะ รวมถึงประเมินคุณค่า
ของวรรณคดีบาลีแต่ละประเภท ผลการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีชาดก พบว่า ชาดกบาลีที่
แต่งในประเทศไทย 6 เรื่อง ได้แก่ ปัญญาชาดก สัมโมหนิทาน ตินปาลชาดก ราโชวาทชาดก
ธัญชัยบัณขิตชาดก และ สี่วิชัยชาติ ชาดกเหล่านี้แบ่งช่วงวิวัฒนาการได้เป็น 3 ช่วง ช่วงที่ 1
สันนิษฐานว่าแต่งในช่วง พ.ศ. 1800-1950 เป็นช่วงที่ชาดกมีเนื้อเรื่องสั้น โครงเรื่องไม่ซับซ้อน
ลักษณะโดยรวมเป็นลักษณะอย่างเดียวกับในอรรถกถาชาดก มีเป้าหมายเพื่อการสอนธรรมโดยตรง
วรรณคดีชาดกที่ใช้การซ้อนนิทานที่ปรากฏในช่วงนี้คือ ทุกัมมานิกชาดกในชุดปัญญาชาดก ช่วงที่
2 สันนิษฐานว่าแต่งระหว่าง พ.ศ. 1900-2000 มีเป้าหมายในการสอนธรรมเหมือนช่วงที่หนึ่ง แต่มุ่ง
ความสนุกสนานมากขึ้น เรื่องที่สันนิษฐานว่าแต่งในช่วงนี้คือ สรรพสิทธิชาดก และ สุรัพพิชาดก และ
ช่วงที่ 3 สันนิษฐานว่าแต่งระหว่าง พ.ศ. 2000-2300 อาจแบ่งลักษณะชาดกในช่วงนี้ได้เป็น 2 กลุ่ม
คือ กลุ่มที่มุ่งนำเสนอเรื่องอย่างสนุกสนาน โลกโผน ผจญภัย ตามแบบนิทานพื้นบ้านไทย และกลุ่มที่
พยายามประสานลักษณะการเล่าเรื่องที่สนุกสนานกับการสอนธรรมะเข้าให้เหมาะสม เรื่องที่
สันนิษฐานว่าแต่งในช่วงนี้คือ ศรีวิชัยชาติ ธัญชัยบัณขิตชาดก ผลการศึกษาของงานวิจัยนี้เป็น
ประโยชน์ในเชิงประวัติและการวิเคราะห์เนื้อหาของวรรณคดีชาดกแต่ละประเภท ซึ่งจะเป็พื้นฐานให้
ผู้วิจัยวิเคราะห์แนวคิดคำสอนที่นำเสนอผ่านการซ้อนนิทานต่อไป

สายวรุณ น้อยนิมิต (2542) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง อรรถกถาชาดก :
การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทยและความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น โดยมุ่ง
ศึกษาคุณค่าและความสำคัญของอรรถกถาชาดกในฐานะที่เป็นวรรณคดีคำสอนของไทยและศึกษา
ความสัมพันธ์ระหว่างอรรถกถาชาดกกับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น ผลการศึกษาพบว่าอรรถกถาชาดก

เป็นวรรณคดีคำสอนที่คนไทยรู้จักมายาวนานตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย คำสอนที่ปรากฏไม่ได้มุ่งสอนเฉพาะบรรพชิต แต่สอนคนทั่วไปทุกระดับชั้น เนื้อหาคำสอนครอบคลุมทั้งการปฏิบัติตนและการปฏิบัติต่อผู้อื่น คำสอนที่เป็นหลักได้แก่ หลักการดำเนินชีวิต การปฏิบัติตนต่อผู้อื่น การครองเรือน การครองเรือนและการรับราชการ อรรถกถายังมีลักษณะเด่นในด้านการสร้างเรื่องเพื่อสอน โดยเฉพาะการแสดงหลักธรรมที่เป็นเรื่องเปรียบเทียบหรืออุทาหรณ์ซึ่งมีผลต่อวรรณคดีคำสอนของไทยเรื่องอื่นๆ วิทยานิพนธ์นี้ได้แสดงให้เห็นว่าการซ้อนนิทานเป็นกลวิธีการสร้างเรื่องเพื่อนำเสนอธรรมอย่างหนึ่งในอรรถกถาชาดก โดยมีจุดประสงค์สำคัญคือสร้างความน่าสนใจแก่เรื่องเพื่อสอนธรรมะ ทั้งยังได้จำแนกลักษณะการซ้อนนิทานที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกเป็น 3 ลักษณะคือ การซ้อนเรื่องในลักษณะนิทานอุทาหรณ์ การซ้อนเรื่องในลักษณะของนิทานปริศนา และการซ้อนเรื่องในลักษณะของการชุมนุมนิทาน

สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ (2545ก) วิจัยเรื่อง **แนวคิดเรื่องปัญญาในชาดกที่แต่งในประเทศไทย : รายงานผลการวิจัย** โดยมุ่งศึกษาแนวคิดเรื่องปัญญาที่ปรากฏในชาดกที่แต่งในประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า วรรณคดีชาดกของไทยนำเสนอปัญญาใน 3 ลักษณะ ได้แก่ ปัญญาในฐานะหลักการดำเนินชีวิต ปัญญาที่เป็นส่วนหนึ่งใน ศิล สมาธิ และปัญญา และปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ซึ่งมุ่งช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการเตือนสติรวมถึงใช้ปัญญาในการยุติความไม่สงบ ลักษณะเด่นในการนำเสนอปัญญาในชาดกที่แต่งในประเทศไทย คือ ใช้กลวิธีการทดสอบปัญญาเข้ามาดำเนินเรื่อง ได้แก่ การตั้งปัญหา การเล่านิทานปริศนา การตั้งปริศนาธรรม และการเล่านิทานธรรม กลวิธีเหล่านี้นอกจากจะทดสอบปัญญาของคู่กรณีแล้ว ยังเป็นการนำหลักธรรมมาแสดงเปรียบเทียบให้พุทธบริษัทเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น ชาดกที่แต่งในประเทศไทยจึงเป็นนิทานที่ให้ความสนุกสนานและแฝงคำสอนเรื่องปัญญาไว้อย่างแยบคาย งานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการนำเสนอแนวคิดเรื่องปัญญากับกลวิธีการนำเสนอ โดยเฉพาะการเล่านิทานปริศนาและการเล่านิทานธรรม ทั้งยังแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างการเล่าเรื่องของชาดกกับการเล่านิทาน

พิสิทธิ์ กอบบุญ (2548) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง **ปจฺฉา-วิสัชนา : กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา** มุ่งศึกษากลวิธีปจฺฉา-วิสัชนาในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์อย่างหนึ่งในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา โดยใช้วรรณคดีชาดกของไทยเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า กลวิธีปจฺฉาวิสัชนาเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่ใช้เพื่อสื่อพุทธธรรมให้กระจ่างชัด มีหลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับลักษณะเนื้อหาธรรมและจุดประสงค์ของผู้แต่ง ปจฺฉา-วิสัชนาเป็นกลวิธีในการสร้างปัญหาให้แก่ผู้ศึกษาตัวบท โดยการกำหนดประเด็นปัญหา โน้มน้าว กระตุ้น และท้าทายให้เกิดการขบคิดปัญหา แล้วคลี่คลายไขปัญหา สร้างความกระจ่างและอธิบายความรู้นำไปสู่ความเข้าใจพุทธธรรม สร้างปัญญาและศรัทธาในที่สุด ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการซ้อนนิทาน งานวิจัยนี้พบว่า มีวรรณคดีชาดกของไทยที่ใช้ปจฺฉาวิสัชนาควบคู่กับการซ้อนนิทาน โดยเฉพาะในเรื่อง **สุรพิภชาดก** **ศรีวิชัยชาดก** และ **ธัญชัยบัณทิตชาดก** ผลการศึกษาของงานวิจัยนี้เป็นแนวทางที่ผู้วิจัยจะใช้ในการศึกษาวิเคราะห์การซ้อนนิทานในฐานะกลวิธีการสอนอย่างหนึ่งที่มุ่งในการสร้างปัญญาให้แก่ผู้อ่านต่อไป

จะเห็นได้ว่า ประเด็นการศึกษาของงานวิจัยศึกษาวรรณคดีชาตกรเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มุ่งเน้นการประเมินค่าวรรณคดีในภาพรวม ทั้งในด้านวรรณศิลป์ ด้านสังคม และด้านการสอน โดยใช้ การวิเคราะห์แนวคิดของนิทานซ้อนเป็นส่วนเสริมเพื่อสนับสนุนผลการศึกษา มากกว่าจะเป็นส่วน การวิเคราะห์หลัก ส่วนงานวิจัยที่ศึกษาวรรณคดีชาตกรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมักศึกษาให้เห็นว่าการซ้อน นิทานเป็นกลวิธีที่สัมพันธ์กับการเล่าเรื่องและการนำเสนอแนวคิดของวรรณคดีชาตกร แต่ยังไม่มื งานวิจัยที่ศึกษาวิธีการซ้อนนิทานเป็นประเด็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยังไม่มืงานวิจัยที่วิเคราะห์ ลักษณะการซ้อนนิทานที่แตกต่างกันในวรรณคดีชาตกรแต่ละเรื่อง และยังไม่ได้อธิบายให้เห็นชัดเจนว่า การซ้อนนิทานมีบทบาทในการนำเสนอแนวคิดของวรรณคดีชาตกรอย่างไร

2. งานวิจัยที่ศึกษาวรรณคดีไทยบางเรื่องที่มีการซ้อนนิทาน

งานวิจัยกลุ่มนี้เป็นงานวิจัยวรรณคดีเฉพาะเรื่อง เน้นศึกษาวิธีการประพันธ์และ แนวคิดของวรรณคดี และมีบางส่วนที่ตั้งประเด็นการศึกษาในเชิงประวัติและการเปรียบเทียบต้นฉบับ

วารี ดัณฑุลาการ (2520) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ลิลิตเพชร มงกุฏของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)** วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาวรรณคดีเรื่อง **ลิลิตเพชรมงกุฏ** ของ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ในด้านลักษณะการแต่ง คำประพันธ์และเนื้อเรื่องตามแนวทางการวิจารณ์ วรรณคดีแผนใหม่เพื่อแสดงคุณค่าของวรรณคดีเรื่องนี้และเชิดชูความสามารถของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ผลการศึกษาพบว่า แม้วรรณคดีเรื่องนี้ยังไม่อาจถือเป็นวรรณคดีชิ้นเอกของไทยตามมาตรฐานที่ นิยมกัน แต่เมื่อพิจารณาตามหลักการวิจารณ์ แสดงให้เห็นว่าวรรณคดีเรื่องนี้เป็นงานที่ดีเด่นอีกชิ้น หนึ่ง นอกจากนี้ ยังพบว่า**ลิลิตเพชรมงกุฏ**น่าจะมีที่มาจากนิทานเวตาลใน**พหุทัตถกถามัญชรี**ของ เกษเมนทรธะ แสดงให้เห็นว่า**ลิลิตเพชรมงกุฏ**เป็นตัวอย่งของการดัดแปลงนิทานต่างประเทศมาเป็น วรรณคดีไทยโดยไม่ได้ทำให้ความหมายและเนื้อเรื่องผิดแผกไปอีกด้วย

Kusuma Raksamani (1978) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง **Nandakaprakarana, attributed to Vasubhāga: A Comparative Study of the Sanskrit, Lao and Thai Texts** โดยมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง**นนทุกปกรณัม**ฉบับภาษาสันสกฤต ภาษาลาวและภาษาไทย โดย เปรียบเทียบต้นฉบับนิทานของทั้ง 3 สำนวน ผลการศึกษาพบว่า **นนทุกปกรณัม**ฉบับภาษาลาวและ ไทยน่าจะสืบมาจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตที่เป็นสำนวนอินเดียตอนใต้ หรือที่รู้จักกันว่า **ตันโตรปา ขยานะ** ต้นฉบับภาษาลาวแม้จะย่อเยกว่า แต่มีลักษณะคล้ายคลึงกับต้นฉบับภาษาสันสกฤตมากทั้ง เนื้อเรื่องและลำดับของนิทาน ส่วนต้นฉบับภาษาไทยแตกต่างจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตค่อนข้างมาก มีการดัดแปลงนิทานและซ้อนนิทานเรื่องใหม่เพิ่ม ทั้งลำดับนิทานยังแตกต่างจากต้นฉบับเดิม จนอาจ กล่าวได้ว่า**นนทุกปกรณัม**ฉบับภาษาไทยไม่ได้สืบมาจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตโดยตรง แต่รับมาจาก ฉบับอื่นอีกชั้นหนึ่ง

ประมินท์ จารูวร (2543) วิจัยเรื่อง “องค์ประกอบของนิทานซ้อนนิทานในนิทาน เวตาล” บทความนี้มุ่งศึกษาลักษณะของนิทานซ้อนนิทานใน **นิทานเวตาล** พระนิพนธ์ของ น.ม.ส. ผล การศึกษาพบว่าการศึกษา**นิทานเวตาล**ในฐานะนิทานซ้อนนิทาน ทำให้เห็นว่วรรณคดี

เรื่องนี้มีเนื้อเรื่องแยกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ส่วนที่เป็นนิทานหลักกับนิทานซ้อน การดำเนินเรื่องเป็นไปตามที่ตัวละครหลักของเรื่องคือเวตาลเป็นผู้ตั้งเงื่อนไข เมื่อตัวละครเอกคือพระเจ้าวิกรมชาติสามารถทำตามเงื่อนไขได้สำเร็จ เรื่องก็จบลง นอกจากนี้ ประเภทของตัวละครและความขัดแย้งของตัวละครก็มีส่วนพัฒนาปมปัญหาให้ซับซ้อน ทำให้เรื่องมีความน่าสนใจ แม้ว่านิทานเวตาลจะประกอบด้วยนิทานซ้อนหลายเรื่อง แต่นิทานเหล่านั้นต่างสะท้อนแนวคิดสำคัญที่เด่นชัดเพียงแนวคิดเดียว ผลการศึกษาของบทความนี้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการซ้อนนิทาน โครงเรื่อง และแนวคิดของวรรณคดี โดยแสดงให้เห็นว่าการกำหนดลักษณะของการซ้อนนิทานเกี่ยวข้องกับการสร้างปมปัญหาของเรื่อง ซึ่งเมื่อคลี่คลายปมนั้นแล้วก็นำไปสู่การนำเสนอแนวคิด แนวทางการศึกษาของบทความนี้จึงเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์การซ้อนนิทานในฐานะกลวิธีการเล่าเรื่องในวรรณคดีชาติตกต่อไป

สยาม ภัทรานุประวัติ (2545) วิจัยเรื่อง “ทิโตปเทศวัตตฤๅปกรณ์ : ร่องรอยของทิโตปเทศฉบับสันสกฤตในประเทศไทย” โดยมุ่งศึกษาความเป็นมาของทิโตปเทศวัตตฤๅปกรณ์ ผลการศึกษาพบว่า ทิโตปเทศวัตตฤๅปกรณ์น่าจะสืบทอดมาจากต้นฉบับสันสกฤตที่เป็นลายลักษณ์อักษรโดยตรง แต่มีเนื้อเรื่องแตกต่างจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตอยู่มาก มีการตัดทอนนิทานซ้อนเดิมและซ้อนนิทานเรื่องใหม่เข้าไป แต่จุดประสงค์สำคัญของเรื่องยังคงเดิมคือ การมุ่งเสนอคำสอนอันเป็นแบบแผนปฏิบัติเช่นเดียวกับฉบับสันสกฤต

สยาม ภัทรานุประวัติ (2546) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง ปักชีปกรณ์ : การศึกษาเปรียบเทียบฉบับสันสกฤต ล้านนา และไทย โดยมุ่งศึกษาเปรียบเทียบต้นฉบับวรรณคดีเรื่องปักชีปกรณ์ฉบับภาษาสันสกฤต ภาษาล้านนา และภาษาไทย ผลการศึกษาพบว่า ปักชีปกรณ์ซึ่งอยู่ในชุดต้นไตรปาชยานะฉบับของล้านนา ได้รับเรื่องจากปักชีปกรณ์ภาษาสันสกฤตฉบับดั้งเดิมของอินเดียใต้ เมื่อครั้งพระสงฆ์ล้านนาเดินทางไปอัญเชิญคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ล้านนา ต้นฉบับปักชีปกรณ์ก็น่าจะเข้ามาสู่ล้านนาในเหตุการณ์ดังกล่าวด้วย ต้นฉบับต้นไตรปาชยานะของล้านนามีนิทานซ้อนบางเรื่องแตกต่างไปเนื่องจากการคัดลอกที่ผิดพลาด แต่ยังคงคล้ายคลึงกับปักชีปกรณ์ภาษาสันสกฤตฉบับอินเดียใต้ในปัจจุบัน ส่วนปักชีปกรณ์ฉบับของไทยนั้นสืบทอดมาจากฉบับของล้านนาอีกต่อหนึ่ง แต่น่าจะคัดลอกมาจากต้นฉบับหลายฉบับเนื่องจากการแทรกนิทานใหม่เข้าไปเป็นจำนวนมาก และลำดับของเรื่องก็แตกต่างจากฉบับล้านนาและฉบับภาษาสันสกฤตของอินเดียใต้ในปัจจุบัน ทั้งนี้ิทานที่แทรกเข้ามาใหม่มีหลายเรื่องที่มีลักษณะคล้ายเรื่องในอรรถกถาชาดก ลักษณะเฉพาะของปักชีปกรณ์ฉบับของไทยจึงน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ปักชีปกรณ์จึงยังคงลักษณะการมุ่งเน้นความสนุกสนานพร้อมกับสอดแทรกคำสอนไปพร้อมกัน

จิรัฐิพร ไทยงูเหลือม (2548) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหฺร่านราชธรรม โดยมุ่งศึกษาลักษณะตัวละครกษัตริย์ที่ปรากฏในนิทานซ้อนทั้ง 12 เรื่องอันสอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชจริยธรรม และราชสังคหวัตถุ ผลการศึกษาพบว่า วรรณคดีเรื่องนี้มุ่งเสนอภาพพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมสอดคล้องกับหลักธรรมสำหรับพระเจ้าแผ่นดินทั้ง 4 ประการ ตัวเรื่องแสดงให้เห็นประโยชน์ของการปฏิบัติตามธรรมนั้นในด้านต่างๆ ทั้งต่อองค์พระมหากษัตริย์และต่อบ้านเมือง

ภัสร์ธีรา ฉลองเดช (2548) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง **วิเคราะห์วรรณคดีที่ปรากฏในนิทานเวตาล ฉบับพระนิพนธ์กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต** งานวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์และองค์ประกอบของนิทานเวตาล พระนิพนธ์ น.ม.ส. ตามทฤษฎีของวรรณคดีสันสกฤต ผลการศึกษาพบว่า รสที่ปรากฏในนิทานเวตาล ฉบับพระนิพนธ์กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์มากที่สุดคือ เราทรรส กรุณารส อัทฤตรส วีรรส ภยานกรส หาสยรส พีภัตสรส และศานตรส ตามลำดับ

ศิริลักษณ์ คล้อยแสงเงิน (2548) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง **การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมนิทานเวตาลฉบับภาษาไทย 4 สำนวน** โดยมุ่งศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของ 4 สำนวน ได้แก่ **เวตาลปรกณัม** **ลิลิตเพชรมงกุฎ** **นิทานเวตาล** **พระนิพนธ์กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์** และ **เวตาลปัญญาวิมคติ** ของศักดิ์ศรี แย้มนัตตา ผลการศึกษาพบว่านิทานเวตาลทั้ง 4 สำนวนสืบทอดมาจากสำนวนที่แตกต่างกัน กลวิธีการแต่งและรายละเอียดด้านเนื้อเรื่องตัวละคร สถานที่แตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกันคือมีโครงเรื่องแบบนิทานซ้อนนิทาน นิทานที่ซ้อนเป็นนิทานปริศนา และมีตัวละครสำคัญคือเวตาล งานวิจัยนี้ได้ศึกษาต้นฉบับตัวเขียนเวตาลปรกณัมพบว่า ต้นฉบับตัวเขียนที่มีอยู่ 3 ฉบับ น่าจะเป็น**เวตาลปรกณัม**คนละสำนวน เพราะมีลักษณะการจากรคนละแบบ ทั้งเนื้อความยังไม่ต่อเนื่องกันด้วย นอกจากนี้ยังพบว่า**เวตาลปรกณัม**มีนิทานซ้อนตรงกับนิทานเวตาลฉบับภาษาสันสกฤตเพียงเรื่องเดียว จึงน่าจะเชื่อว่าวรรณคดีเรื่องนี้สืบทอดมาโดยวิธีมุขปาฐะ

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เห็นได้ว่างานวิจัยข้างต้นมีผลการศึกษาที่เป็นประโยชน์ทั้งในด้านการศึกษากลวิธีและการศึกษาเชิงประวัติ โดยเฉพาะการแสดงให้เห็นต้นเค้าการซ้อนนิทานในวรรณคดีไทยที่สืบทอดมาจากวรรณคดีอินเดีย แต่เมื่อรับมาแล้ว กวีไทยได้ดัดแปลงให้สอดคล้องกับรสนิยมของคนไทย ทั้งการปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องนิทานซ้อน และการปรับเปลี่ยนแนวคิดของนิทานซ้อน ผลการศึกษาของงานวิจัยกลุ่มนี้จึงเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ที่มาของการซ้อนนิทานและการนำเสนอแนวคิดผ่านการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาติของไทย

บทที่ 2

การช่อนิทานในวรรณคดีอินเดียและวรรณคดีไทย

การช่อนิทานเป็นกลวิธีที่ปรากฏร่วมกันทั้งในวรรณคดีอินเดียและวรรณคดีไทย ในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการช่อนิทานที่ปรากฏในวรรณคดีอินเดียซึ่งเป็นต้นเค้าการช่อนิทานให้แก่ วรรณคดีไทยอย่างสังเขป โดยเน้นวรรณคดีซึ่งเป็นที่รู้จักและสัมพันธ์กับวรรณคดีไทย จากนั้นจะ กล่าวถึงภูมิหลังของวรรณคดีชาดกของไทยที่ปรากฏการช่อนิทานก่อนที่จะวิเคราะห์การช่อนิทาน ในวรรณคดีชาดกของไทยต่อไป

2.1 การช่อนิทานในวรรณคดีอินเดีย

การช่อนิทานปรากฏอยู่ในวรรณคดีหลายวัฒนธรรมหลายสมัย ลักษณะการช่อนิทานใน แต่ละชนชาติจึงมีพัฒนาการแตกต่างกันไป นักวิชาการที่ศึกษาการช่อนิทานในวรรณคดีโบราณทั้ง ของตะวันตกและตะวันออกมีความเห็นสอดคล้องกันว่า การเล่าเรื่องแบบนิทานช่อนิทานมีจุดเริ่มต้น มาจากวรรณคดีอินเดีย ซึ่งปรากฏอยู่ในวรรณคดีอินเดียเป็นจำนวนมากและมีพัฒนาการยาวนาน กระทั่งมีอิทธิพลต่อวรรณคดีชนชาติอื่นด้วย (Blackburn, 1986: 257)

การช่อนิทานในวรรณคดีอินเดียมีจุดเริ่มต้นจากการใช้นิทานเพื่อถกเถียงความคิดกันใน เชิงปรัชญา ซึ่งปรากฏเค้ามามาตั้งแต่สมัยคัมภีร์อุปนิษตประมาณ 700-400 ปีก่อนคริสต์ศักราช เช่น ใน **ฉานโทคยะอุปนิษต**มีเรื่องพระเจ้าชานศรุตได้ยินกิตติศัพท์ฤๅษีโรกวะผู้รอบรู้จากบทสนทนาของหงส์ 2 ตัว จนพระองค์เสด็จไปหาโรกวะเพื่อรับฟังคำสอน หลักปรัชญาที่ต้องการเสนอก็คือข้อความที่ โรกวะถ่ายทอดแก่พระเจ้าชานศรุตนั่นเอง (Roebuck, 2003: 145-147) นิทานเหล่านี้เรียกได้ว่าเป็น มรดกร่วมของชาวอินเดียที่ตกทอดจากอดีตจนกลายเป็น “คลังนิทาน” ที่กวีนิพนธ์นำมาปรุงแต่งเป็น เรื่องใหม่เสมอ ต่อมาจึงมีการนำนิทานแต่ละเรื่องมาเรียงร้อยเข้าด้วยกันและแต่งเป็นวรรณคดีเรื่อง ใหม่ โดยให้ตัวละครในวรรณคดีเป็นผู้เล่านิทาน เชื่อมโยงเหมือนสร้อยร้อยลูกปัด จนอาจกล่าวได้ว่า นิทานสั้นสกุลเป็น “นิทานย่อยช่อนอยู่ในนิทานเรื่องใหญ่ทั้งนั้น” (กุสุมา รักษมณี, 2525: 12)

ความสนใจศึกษานิทานช่อนิทานในวรรณคดีอินเดียเริ่มต้นจากนักภรรตวิทยาชาวตะวันตก ตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 โดยเฉพาะภายหลังการแปลนิทานช่อนจาก **มหาภารตะ**ภาษาสันสกฤตเป็น ภาษาตะวันตก เช่น ชาร์ลส์ วิลกินส์ (Charles Wilkins) แปลเรื่อง **ศกุนตลา** ใน ค.ศ. 1795 และ ฟรันซ์ บอปป์ (Franz Bopp) แปลเรื่อง **นโลปาขยานัม** ใน ค.ศ. 1819 แต่ในยุคแรก นักวิชาการยัง นิยมพิจารณาเรื่องเหล่านี้เป็นวรรณคดีที่แยกเป็นเอกเทศจากนิทานหลัก (Gombach, 2000: 33) จนกระทั่งในกลางศตวรรษที่ 19 ต่อต้นศตวรรษที่ 20 จึงเริ่มมีผู้สนใจศึกษาวรรณคดีนิทานช่อนนิทาน ที่แต่งเป็นเรื่องยาวในเชิงประวัติ โดยเปรียบเทียบกับสำนวนที่แตกแขนงไปสู่ประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะ ทางเปอร์เซียและตะวันตก เริ่มต้นจากใน ค.ศ. 1859 ธีโอดอร์ เบนฟาย (Theodore Benfey) ได้ แปล **ปัญญาตันตระ**เป็นภาษาเยอรมันพร้อมภาคผนวกเปรียบเทียบนิทานช่อนของวรรณคดีเรื่องนี้กับ

นิทานและตำนานของชนชาติอื่น ถัดจากนั้นเป็นงานศึกษาเปรียบเทียบสำนวนต่างๆ ของ**ปัญจตันตระ** โดยเฉพาะงานของโยฮันเนส เฮอร์เทล (Johannes Hertel) ใน ค.ศ. 1904 และงานศึกษาที่ประกอบสร้าง (reconstruct) **ปัญจตันตระ** ฉบับดั้งเดิมขึ้นใหม่ของแฟรงคลิน เอ็ดเจอร์ตัน (Franklin Edgerton) ใน ค.ศ. 1924 นอกจากนี้ ยังมีงานแปลต้นฉบับวรรณคดีนิทานซ้อนนิทานของสันสกฤตที่สำคัญ เช่น งานแปลเรื่อง**กถาสริตสาคร**ฉบับของโสมเทวะของชาร์ลส์ เฮนรี ทอว์นีย์ (Charles Henry Tawny) ใน ค.ศ. 1880 ตีพิมพ์แยกเป็น 2 เล่ม จากนั้นนอร์มัน มอสเลย์ เพนเซอร์ (Norman Mosley Penzer) ได้นำต้นฉบับของทอว์นีย์มาปรับปรุงใหม่พร้อมเพิ่มอรรถาธิบายใน ค.ศ. 1924-1928 ขยายเพิ่มจาก 2 เล่มเป็น 10 เล่ม งานศึกษาและงานแปลเหล่านี้มีคุณูปการต่อการศึกษาธิานซ้อนนิทานของสันสกฤตในยุคหลังเป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม นักวิชาการในช่วงเริ่มแรกยังมุ่งศึกษาที่มาและเปรียบเทียบนิทานซ้อนนิทานกับนิทานจากที่ต่างๆ และให้ความสนใจจัดประเภทนิทานต่างๆ ทั้งนิทานมหัศจรรย์ นิทานอุทาหรณ์ และนิทานประจำถิ่น เป็นต้น¹ ในภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงเริ่มมีการศึกษาความสำคัญและบทบาทของกลวิธีการซ้อนนิทานที่มีผลต่อวรรณคดี เช่น บทความเรื่อง “On the origin of the literary device of the ‘frame story’ in old Indian literature” ของไมเคิล วิตเซล (Michael Witzel) (1987) ซึ่งศึกษาเปรียบเทียบการซ้อนนิทานในตำนานจยวณะกับพระอศวินในคัมภีร์ยชุรเวทและบทบาทของการซ้อนนิทานที่ช่วยอธิบายความเป็นมาของยชุยพิธีในคัมภีร์ดังกล่าว หรืองานวิจัยเรื่อง **Ancillary Stories in the Sanskrit Mahābhārata** (2000) ของบาร์บารา กอมบาค (Barbara Gombach) ซึ่งศึกษาการซ้อนนิทานในเรื่อง**มหาภารตะ**ในฐานะกลวิธีที่กวีใช้เพื่อยกระดับวรรณคดีเรื่องนี้ให้มีความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะ “สมฤติ”² คือ เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอน ประเพณี และวิถีปฏิบัติที่มีความสำคัญเท่ากับพระเวท จนเรียกได้ว่าเป็น “พระเวทที่ 5”

การซ้อนนิทานในวรรณคดีอินเดียพบในวรรณคดีหลายประเภท และทำหน้าที่แตกต่างกันไปตามจุดมุ่งหมายของวรรณคดีประเภทนั้น ดังที่กุสุมา รักษมณี (2525: 13) ได้กล่าวถึงนิทานเรื่องพรานอกตัญญูใน**ปัญจตันตระ**ซึ่งมุ่งสอนหลักนิติศาสตร์ นิทานเรื่องนี้เป็นนิทานอุทาหรณ์ที่มุ่งสอนไม่ให้ไว้วางใจผู้ใดมากเกินไป แต่เมื่อนิทานเรื่องนี้ปรากฏใน**วิกิรรมจริต**³ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อยกย่องวีรกรรมของพระราชาก็เป็นตัวละครเอกของเรื่อง ทำให้นิทานซึ่งแต่เดิมมุ่งแสดงคติธรรมกลายเป็นเรื่องแสดง

¹ งานศึกษาในช่วงยุคนี้มักให้ความสำคัญแก่การวิเคราะห์ต้นฉบับและสำนวนของนิทานซ้อนนิทาน สันนิษฐานประวัติและที่มาของวรรณคดี จำแนกประเภทนิทานซ้อน อธิบายแนวคิดเชื่อมโยงกับสภาพสังคมอินเดีย รวมถึงอาจเปรียบเทียบกับนิทานที่ปรากฏในตะวันตก เช่น นิทานอีสป หรือนิทานพื้นเมืองของชาวฮิบรู ดูตัวอย่างงานศึกษาเช่นนี้ได้ ใน A.B. Keith, *A history of Sanskrit literature*, (London: Oxford, 1920). และ M. Winternitz, *A history of Indian literature*, (Delhi: Motilal Banarasidass, 1977).

² วิสุทท์ บุชยกุล (2554: 8-14) อธิบายความหมายของคำว่า “สมฤติ” ไว้ว่า ตามรูปศัพท์แปลว่า “ความทรงจำ” “สิ่งที่ระลึกถึง” “สิ่งที่นึกขึ้นได้” หรือ “สิ่งที่จำได้” เป็นชื่อเรียกคัมภีร์ประเภทหนึ่งซึ่งประมวลความทรงจำเกี่ยวกับวิถีปฏิบัติในสำนักที่ตกทอดและสืบต่อมาเป็น “ความทรงจำ” หรือ “ประเพณี” ของแต่ละสำนัก เช่น **มานวธรรมศาสตร์** และ**ยาชญวาลกยธรรมศาสตร์** เป็นต้น ต่างจากคัมภีร์ “ศรุติ” ซึ่งแปลตามรูปศัพท์ว่า “การได้ยินมา” “การได้ฟังมา” หรือ “สิ่งที่ได้ยินมา” หมายถึงคัมภีร์พระเวททั้ง 4 ได้แก่ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท และอถรรพเวท ซึ่งชาวอินเดียโบราณเชื่อว่าคัมภีร์เหล่านี้เป็นสิ่งที่เหล่าฤषิโบราณได้ยินมาจากพระเป็นเจ้า

³ เรียกอีกชื่อว่า **สิงหาสนทวารังคตিকা**

วีรกรรมของวีรบุรุษ การซ้อนนิทานจึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือที่กำหนดความหมายของนิทานซ้อน และมีผลต่อการสื่อแนวคิดของวรรณคดีด้วย

ในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงลักษณะเด่นบางประการของการซ้อนนิทานในวรรณคดีอินเดีย โดยสังเขป และจะกล่าวถึงเฉพาะเรื่องที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับวรรณคดีไทย โดยจำแนกเป็นการซ้อนนิทานในวรรณคดีสันสกฤตและการซ้อนนิทานในวรรณคดีบาลี ดังนี้

2.1.1 การซ้อนนิทานในวรรณคดีสันสกฤต

วรรณคดีสันสกฤตถือเป็นต้นกำเนิดนิทานซ้อนนิทานที่มีอิทธิพลต่อวรรณคดีชาติอื่นๆ รวมถึงวรรณคดีไทย วรรณคดีสันสกฤตที่ปรากฏการซ้อนนิทานที่เป็นรู้จักกันแพร่หลาย เช่น มหาภารตะ หิโตปเทศ เวตาลปัญญาวิมคติ กลาสริตสาคร เป็นต้น

ในวรรณคดีสันสกฤตไม่ปรากฏคำที่ใช้เรียกการซ้อนนิทานในฐานะกลวิธีโดยตรง แต่มีคำที่ใช้เรียกตัวเรื่องนิทาน ได้แก่ คำว่า “กลามุข” ซึ่ง แพทริก โอลิเวล (Patrick Olivelle) (1999: xvi) ผู้แปลปัญจตันตระจากภาษาสันสกฤตเป็นอังกฤษฉบับสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ได้ให้ความหมายตามศัพท์ว่า “ปาก” หรือ “หน้าของเรื่อง” หมายถึง “นิทานนำเรื่อง” (introductory story)⁴ ปรากฏอยู่ในเรื่องปัญญาตันตระ หิโตปเทศ และ กลาสริตสาคร เป็นต้น และคำว่า “อุชยานะ” ซึ่งศักดิ์ศรี แย้มนัตตา (2534: 17) ให้ความหมายไว้ว่า “เรื่องย่อยเรื่องประกอบ” ปรากฏในเรื่องมหาภารตะ นอกจากนี้ยังมีคำกลางๆ เช่น “อาชยานะ” “อาชยายิกา” “กลา” ที่แปลว่า เรื่องเล่า ใช้เรียกนิทานที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดี (กุสุมา รักษมณี, 2525: 10-11) คำเหล่านี้สามารถใช้แทนกันได้ ดังมีวรรณคดีเรื่องตันตราชยายิกา และ ตันโตรปาชยานะ ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกันแต่คนละสำนวน นอกจากนี้ นิทานซ้อนบางเรื่องที่เป็นนิทานอุทาหรณ์ก็มีศัพท์เฉพาะเรียกว่า “นิทรศนะ” ซึ่งกุสุมา รักษมณี (2525: 33) แปลความหมายไว้ว่า การมองดู การชี้ให้เห็น การพิสูจน์ หมายถึง ตัวอย่าง (example) บทเรียน (lesson) และอุทาหรณ์ (illustration) ส่วนนิทานซ้อนที่เป็นนิทานปริศนาก็เรียก พรหาลิกา (prahvalikā) คำเรียกประเภทของนิทานซ้อนที่ปรากฏในวรรณคดีเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ากวีอินเดียโบราณรู้จักกลวิธีการซ้อนนิทานเป็นอย่างดี เพียงแต่ใช้กลวิธีนี้จนกลายเป็นศิลปะการประพันธ์โดยไม่ได้หยิบยกขึ้นมาอภิปรายในเชิงทฤษฎีเหมือนดังทฤษฎีวรรณคดีอื่นๆ เช่น ทฤษฎีรสทฤษฎีอสังการ หรือทฤษฎีธรวนิ เป็นต้น⁵

การซ้อนนิทานในวรรณคดีสันสกฤตมีจุดเด่น คือ การซ้อนนิทานหลายชั้นและมีนิทานซ้อนเป็นจำนวนมาก ทำให้การเล่าเรื่องมีความซับซ้อน ผู้อ่านวรรณคดี⁶เกิดความเพลิดเพลิน

⁴ คือ เนื้อเรื่องวรรณคดีที่เป็นชั้นแรกสุด ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับ Patrick Olivelle (1999: xvi) ที่ว่า เมื่อกล่าวถึงที่สุดแล้วนิทานนำเรื่องนั้นทำหน้าที่เป็นนิทานหลัก (frame story) ชั้นแรกนั่นเอง

⁵ ุรายละเอียดของทฤษฎีเหล่านี้ได้ใน กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ, 2549), หน้า 11.

⁶ ผู้วิจัยใช้คำนี้หมายรวมทั้งผู้ที่อ่านวรรณคดีจากตัวบทโดยตรง และผู้ที่เสพรวรรณคดีด้วยวิธีอื่น ทั้งการฟังและการชม

จากการได้อ่านนิทานที่หลากหลาย โครงเรื่องและตัวละครที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้เรื่องน่าติดตาม ทั้งผู้แต่งยังผูกเงื่อนไขการเล่านิทานของตัวละครให้มีบทบาทในการดำเนินเรื่องและการคลี่คลายปมปัญหาของเรื่อง ผู้อ่านจึงเกิดความสุขสนุกสนานจากการเชื่อมโยงประเด็นระหว่างนิทานหลักกับนิทานซ้อนที่ผู้แต่งตั้งใจทิ้งเค้าเงื่อนไว้ ลักษณะเช่นนี้ทำให้การซ้อนนิทานกลายเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องที่มีผลต่อการรับรู้เนื้อเรื่องวรรณคดีอย่างสำคัญ

วรรณคดีสันสกฤตที่สำคัญและสัมพันธ์กับวรรณคดีไทยในแง่การซ้อนนิทานแยกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ อติหาส และกาวยะ⁷ มีรายละเอียดดังนี้

2.1.1.1 อติหาส

กุสุมา รักษมณี (2549: 10-11) อธิบายไว้ว่า เป็นงานเขียนที่มีเนื้อหาอิงเกร็ดอิงประวัติศาสตร์ แต่งขึ้นเพื่อสวดตีวีรบุรุษ เป็นตำนานที่เล่าสืบกันมาด้วยการท่องจำ และมีการแต่งเติมเสริมต่อไว้มาก ก่อนที่จะบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรที่เรียกว่า อติหาส (อติ-ตั้งนั้น, ห-แน่นอน, อาส-เป็น) อติหาสเรื่องสำคัญที่ปรากฏการซ้อนนิทานคือ **มหาภารตะ**

มหาภารตะเป็นมหากาพย์เรื่องสำคัญของชาวอินเดีย เป็นเรื่องการสู้รบระหว่างพี่น้องตระกูลปาณฑพและเการพซึ่งเป็นญาติกัน ทั้ง 2 ฝ่ายต่างชักนำญาติพี่น้องและพันธมิตรฝ่ายตนเข้ามาร่วมรบจนกลายเป็นมหาสงครามครั้งใหญ่ ในตอนท้ายพี่น้องตระกูลปาณฑพเป็นฝ่ายชนะ สันนิษฐานว่ามีระยะเวลาการแต่งตั้งแต่ 400 ปีก่อนคริสตกาล ถึง ค.ศ. 400 (กุสุมา รักษมณี, 2525: 48) แต่เดิมถ่ายทอดแบบมุขปาฐะโดยนักขับลำนำในราชสำนักต่างๆ เชื่อกันว่าในเบื้องต้นมีความยาวเพียง 24,000 โศลก ต่อมาเมื่อผู้แทรกนิทานเรื่องใหม่เพิ่มเข้าเรื่อยๆ จนทำให้วรรณคดีเรื่องนี้มีความยาวเกือบหนึ่งแสนโศลก (ศักดิ์ศรี แย้มนันทดา, 2534: 28) เรื่องที่เพิ่มเติมเข้ามาใหม่นี้มีทั้งนิทานท้องถิ่น นิทานอุทาหรณ์ และตำนานปรัมปรา อัลฟ ฮิลเทอเบเทล (Alf Hiltebeitel) (2005) ได้ศึกษาเรื่องซ้อนใน**มหาภารตะ** และนับจำนวนเรื่องซ้อนเฉพาะที่ใช้คำเรียกว่า “อุปขยานะ” ไว้ได้ทั้งหมด 67 เรื่อง เรื่องที่เป็นที่รู้จักเช่น **นโลปาขยานัม สวาตริยุปาขยานัม ศกุนตโลปาขยานัม ราโมปาขยานัม** เป็นต้น ทั้งนี้ยังไม่นับรวมนิทานอุทาหรณ์ที่ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากด้วย

กุสุมา รักษมณี (2525: 40-47) ได้กล่าวถึงตัวอย่างนิทานอุทาหรณ์ที่ปรากฏใน**มหาภารตะ**ไว้ในหนังสือ**นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต** หลายเรื่อง ตัวอย่างนิทานซ้อนบางเรื่องมีบทบาทต่อการดำเนินเรื่อง เช่น เมื่ออุชิฐิฐิระผู้เป็นพี่ชายคนโตของฝ่ายปาณฑพพ่ายศึกแก่ศกุนิซึ่งเป็นคนของฝ่ายเการพ วิทุระซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ของทั้งฝ่ายปาณฑพและเการพได้พยายามตักเตือนทุโรธน์ผู้เป็นพี่ชายคนโตของฝ่ายเการพว่า ไม่ควรใช้ถ้อยคำอันรุนแรงอันเป็นการแสดงตน

⁷ การจำแนกประเภทวรรณคดีสันสกฤตเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและคาบเกี่ยวกันอยู่มาก เช่น **ปัญญาตันตระ**อาจจัดเป็นกาวยะหรือเป็นนิติตศาสตร์ก็ได้ ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยกล่าวถึงประเภทของวรรณคดีในความหมายกว้างโดยยึดตามมติที่นักวิชาการที่ผู้วิจัยอ้างอิงไว้ ดูรายละเอียดประเด็นการจำแนกประเภทวรรณคดีสันสกฤตได้ใน A. K. Warder, *Indian Kāvya literature vol.1*, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1989), pp. 1-3. และ กุสุมา รักษมณี, **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**, หน้า 11.

เป็นศัตรูกับฝ่ายปาณฑพ และไม่ควรตกเป็นเหยื่อความโง่เขลาของตนเอง วิทูระได้ยกนิทานอุทาหรณ์เรื่อง “แพะตายเพราะมิด” ขึ้นมาประกอบ ส่วนนิทานข้อบางเรื่องแม้ไม่มีส่วนในการดำเนินเรื่อง แต่ก็มุ่งเสนอแนวคิดหรือคติบางประการโดยตรง เช่น ภายหลังจากสงครามสงบ ยูธิษฐิระได้ถามภีษมะว่า จะรู้ได้อย่างไรว่าบุคคลใดมีจิตใจเป็นเช่นใด ภีษมะจึงยกนิทานอุทาหรณ์เรื่อง “เสือกกับหมาจิ้งจอก” ขึ้นเล่าเพื่อตอบคำถามนั้น

บาร์บารา กอมบาค (2000: 30-68) ผู้ศึกษาเรื่องข้อในมหาภารตะ ได้กล่าวถึงทัศนะของนักวิชาการที่มีต่อเรื่องข้อในมหาภารตะว่า อาจแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ฝ่ายแรกมีมุมมองเชิงประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ นักวิชาการในกลุ่มนี้เช่น เอ็ดเวิร์ด วอชเบิร์น ฮอปกินส์ (Edward Washburn Hopkins) เฮอร์มันน์ โอลเดนเบิร์ก (Hermann Oldenberg) และ มอริช วินเตอร์นิทซ์ (Moriz Winterniz) นักวิชาการกลุ่มนี้เชื่อว่าแต่เดิมมหาภารตะเป็นเรื่องเล่าที่บันทึกสงครามที่เกิดขึ้นจริงระหว่างคน 2 กลุ่ม ต่อมาบรรดาพราหมณ์และนักเล่านิทานได้แต่งเติมเสริมต่อตามจินตนาการและความพอใจเพื่อให้ตรงกับจริตของผู้อ่าน เรื่องจึงได้ขยายจนมีรูปเช่นทุกวันนี้ เรื่องข้อต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในมหาภารตะเป็นสิ่งที่ปะติดปะต่อเข้าอย่างไร้ทิศทาง ในบางครั้งเมื่อมีการวิจารณ์มหาภารตะ ก็มักเปรียบเทียบกับมหากาพย์ของกรีกเรื่อง อีเลียด (Iliad) และ โอดิสซี (Odyssey) ที่มีขนาดสั้นกว่าและมีเอกภาพมากกว่า ดังเห็นได้ข้อวิจารณ์ของศักดิ์ศรี แย้มนิตดา (2534: 17-18) ที่มีความเห็นว่ามหาภารตะนั้น “...มีการแต่งต่อเติมเนื้อเรื่องออกไปให้กว้างขวางขึ้นในรายละเอียด (ซึ่งไม่จำเป็น) และแทรกเรื่องย่อยเรื่องประกอบซึ่งเรียกว่า อุปชยานะ (sub-story หรือ interpolation) เข้าไปมากมาย จนทำให้เรื่องเดิมขาดความเด่น และเมื่อดูโดยตลอดแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องที่ขาดเอกภาพโดยสิ้นเชิง และดูคล้ายกับเป็นหนังสือประเภทรวมสรรพวิทยากรมากกว่า” ส่วนนักวิชาการอีกฝ่ายหนึ่งเสนอความเห็นจากมุมมองเชิงขนบวรรณคดีและวัฒนธรรมอินเดียที่ถือว่ามหาภารตะเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ มุ่งสั่งสอนหลักธรรมและปรัชญา โดยเฉพาะหลักเรื่อง ปुरुชาณะ อันประกอบด้วย กามะ อรรณะ ธรรมะ และโมกษะ นักวิชาการที่มีความเห็นกลุ่มนี้เช่น โรมิลา ธาปาร์ (Romila Thapar) วิษณุ สิตาราม สุกทันการ (Vishnu Sitaram Sukthankar) และ อัลฟ์ ฮิลเทอเบเทล (Alf Hiltebeitel) เรื่องข้อในมหาภารตะในสายตาของนักวิชาการกลุ่มนี้จึงเป็นเรื่องที่เติมเข้ามาอย่างมีเป้าหมาย โดยมุ่งนำเสนอแนวคิดคำสอนเป็นสำคัญ ทำให้มหาภารตะมีฐานะแตกต่างจากเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ทั่วไป กลายเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือเป็น “พระเวทที่ห้า”

อย่างไรก็ดี แม้นักวิชาการทั้ง 2 ฝ่ายมีความเห็นในเรื่องประวัติและจุดมุ่งหมายของการข้อเรื่องในมหาภารตะแตกต่างกัน แต่ทั้ง 2 ฝ่ายมีมติร่วมกันว่าเรื่องข้อในมหาภารตะมีความสำคัญและมีบทบาทในฐานะ “ภาชนะ” ที่บรรจุแนวคิดคำสอนที่สำคัญของเรื่อง อันเป็นแก่นแห่งวิถีชีวิตชาวอินเดียมาจนถึงปัจจุบัน ดังคำสรรเสริญที่ปรากฏในบรรพที่ 1 บทที่ 1 โศลกที่ 261 ในตัวเรื่องมหาภารตะเองว่า

เรื่องใดก็ตามที่เราพบในหนังสือเล่มนี้อันเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับจริยธรรม เรื่องการดำรงชีวิตที่ถูกต้องควร เรื่องโลกียสุข ตลอดจนถึงเรื่องความหลุดพ้นทุกข์ (โมกษะ)

ล้วนมีปรากฏอยู่ในหนังสืออื่นๆ แต่ถ้าเรื่องใดที่มหาภารตะมิได้มี มิได้เอ่ยถึงแล้ว ก็
 อยาไปหาในหนังสือเล่มใดๆ ในโลกให้ป่วยการเลย

(ศักดิ์ศรี แย้มนัคนดา, 2534: 18)

การช้อนนิทานในมหาภารตะไม่ได้มีอิทธิพลต่อการช้อนนิทานในวรรณคดี
 ไทยโดยตรง แต่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไทยอยู่มาก ดังมีวรรณคดีหลายเรื่องที่น่าเรื่องจาก
 นิทานช้อนในมหาภารตะมาแต่ง เช่น เรื่อง พระนลคำหลวง และ พระนลคำฉันท มาจาก นโลปา
 ขยานัม บทละครเรื่อง สาวิตรี มาจาก สาวิตรยุปอาชยานัม และบทละครเรื่อง ศกุนตลา ก็มีต้นเค้ามา
 จากศกุนตโลปาชยานัม เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการช้อนนิทานในมหาภารตะช่วยบันทึกเรื่องเล่า
 ของชาวอินเดียในอดีตให้ตกทอดมาถึงปัจจุบันและเผยแพร่ไปยังดินแดนอื่นด้วย

2.1.1.2 กาวยะ

กุสุมา รักษมณี (2549: 11) อธิบายความหมายไว้ว่า หมายถึงงานเขียนที่มี
 วรรณศิลป์ มุ่งสร้างอารมณ์สุนทรีย์ มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับมนุษย์โดยสะท้อนให้เห็นประสบการณ์ชีวิต
 มนุษย์ อาจมีรูปแบบเป็นนิทาน เช่น ปัญจตันตระ เป็นนิยาย เช่น กาทัมพรี เป็นบทกวี เช่น เมฆทูต
 หรือเป็นบทละคร เช่น ศกุนตลา ตัวอย่างกาวยะที่ใช้การช้อนนิทานเรื่องสำคัญและสัมพันธ์กับ
 วรรณคดีไทย เช่น ปัญจตันตระ กถาสรีตสาศร เวตาลปัญญาวิมคติ กถารัตนากร สิงหาสนทวารตริ
 ศติกา และปารศวนาถจรีต

1) ปัญจตันตระ

กุสุมา รักษมณี (2547: 78) ได้อธิบายความเป็นมาของปัญจตันตระ
 ไว้ว่า เป็นกาวยะเรื่องสำคัญที่มีจุดประสงค์เพื่อแสดงคำสอนอันเป็นราชনীติ ในบางครั้งจึงอาจจัด
 ประเภทเป็นนิติตศาสตร์ด้วย เป็นเรื่องการอบรมสั่งสอนโอรสผู้โง่เขลาของพระเจ้าอมรศักดิ์โดย
 พราหมณ์วิษณุศรมัน เนื่องด้วยวรรณคดีเรื่องนี้ไม่ปรากฏผู้แต่งจึงนิยมเรียกว่า **ปัญจตันตระ** ของ
 วิษณุศรมันตามชื่อบัณฑิตในนิทานเรื่องหลัก สันนิษฐานว่าแต่งประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 4-6 มีเนื้อหา
 คำสอนเกี่ยวกับการบริหารการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินและข้าราชการ จุดเด่นของเรื่องคือ
 พราหมณ์วิษณุศรมันสั่งสอนพระโอรสด้วยการเล่านิทาน 5 เรื่อง แต่ละเรื่องเรียกว่า “ตันตระ” ซึ่ง
 แปลว่า ศาสตร์ หรือ หนังสือ วรรณคดีเรื่องนี้จึงได้ชื่อว่า **ปัญจตันตระ** หมายถึง หนังสือที่แบ่งเป็น
 5 ภาค หรือ หนังสือที่วาดด้วยศาสตร์ทั้ง 5 แพทริก โอลิเวล (Olivelle, 1999: xli) ได้อธิบายไว้ว่า
 ในปัจจุบัน ต้นฉบับดั้งเดิมของปัญจตันตระสูญหายไปแล้ว แต่ได้มีผู้รวบรวมปัญจตันตระฉบับต่างๆ ที่
 หลงเหลืออยู่มาเปรียบเทียบเรียงขึ้นใหม่ พอให้เห็นเค้าของฉบับดั้งเดิมได้

การผูกปมปัญหาของปัญจตันตระมุ่งไปสู่การช้อนนิทาน ปมเรื่องมี
 ว่าพระเจ้าอมรศักดิ์ปรารถนาจะอบรมพระโอรสผู้ขาดเขลา พราหมณ์วิษณุศรมันจึงอาสาสอน

พระโอรสด้วยนิทาน 5 เรื่อง แต่ละเรื่องเป็นหลักการการปกครองเรื่องต่างๆ ได้แก่ เรื่อง “วัวกับราชสีห์”⁸ สอนเรื่องการแตกมิตร เรื่อง “นกพิราบ กา หนู เต่าและกวาง” สอนเรื่องผู้กมมิตร เรื่อง “กากับนกเค้าแมว” สอนเรื่องสงครามและความสงบ เรื่อง “ลิงกับจระเข้” สอนเรื่องการสูญเสีย และเรื่อง “พราหมณ์กับพังพอน” สอนเรื่องการขาดความยั้งคิด เมื่อเล่านิทานครบ พระโอรสก็เกิดปัญญาเรื่องจึงจบลง โดยนิทานข้อทั้งหมดเป็นนิทานอุทาหรณ์ มีจุดประสงค์เพื่อเสนอคติในการใช้ชีวิตในโลก โดยเฉพาะด้านการปกครอง ทั้งยังรวมถึงศีลธรรมและแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวันด้วย สอดคล้องกับเนื้อเรื่องของนิทานหลักที่มีจุดประสงค์สำคัญคือ มุ่งขัดเกลาชนชั้นปกครองผู้เยาว์ให้มีความรู้ความสามารถ การสอนนิทานจึงมีส่วนในการคลี่คลายปมปัญหาหลักและเป็นกลวิธีสำคัญในการนำเสนอแนวคิดของเรื่องโดยตรง

การสอนนิทานใน**ปัญจตันตระ**มีลักษณะเด่นคือ สอนนิทานถึง 4 ชั้น และมีนิทานข้อจำนวนมาก นับรวมได้ 43 เรื่อง ในการสอนชั้นที่ 1 (กุสุมา รักษมณี, 2525: 57-60) พราหมณ์วิชญ์ครม้นเล่านิทานทั้ง 5 เรื่องติดต่อกันเป็นชุด ส่วนนิทานข้ออื่น ๆ มีทั้งนิทานข้อที่เล่าแบบเป็นชุดต่อเนื่องกัน และนิทานข้อที่เล่าแบบแยกเรื่อง ในบางครั้งก็ปรากฏตัวละคร 2 ตัวยกนิทานขึ้นอ้างเพื่อโต้แย้งกันไปมา นอกจากนี้ ผู้แต่งยังใช้โคลกสุภาชิตสรุปเนื้อหานิทานหลักกับนิทานข้อเป็นจำนวนมาก ซึ่งช่วยเน้นลักษณะความเป็นวรรณคดีคำสอนของ**ปัญจตันตระ**ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

ลักษณะการสอนนิทานที่ซับซ้อนโดดเด่นของ**ปัญจตันตระ**ทำให้วรรณคดีเรื่องนี้เป็นที่นิยมแพร่หลายทั้งในอินเดียและประเทศอื่น มีผู้ได้สำรวจต้นฉบับวรรณคดีที่มีคำมาจาก**ปัญจตันตระ**ได้เกือบ 200 สำนวน เป็นภาษาแตกต่างกันมากกว่า 50 ภาษา (Olivelle, 1999: ix) สำนวนของ**ปัญจตันตระ**สามารถแบ่งได้เป็นหลายกระแส⁹ กระแสที่สำคัญและสัมพันธ์กับวรรณคดีไทยคือฉบับอินเดียใต้ อันเป็นต้นกำเนิดของ**ปัญจตันตระ**หลายสำนวน เช่น **หิโตปเทศ** และ**ตันโตรปาขยานะ** โดยที่**ปัญจตันตระ**ทั้งสองสำนวนมีลักษณะต่างกัน กล่าวคือ **หิโตปเทศ**เน้นหลักธรรมในนิทาน ส่วน**ตันโตรปาขยานะ**มุ่งให้ความเพลิดเพลินเป็นหลัก (กุสุมา รักษมณี, 2547: 80-81) ด้วยเหตุที่**ปัญจตันตระ**เป็นที่นิยมแพร่หลายเช่นนี้ ในบางครั้งจึงมีผู้เรียกวรรณคดีที่นิยมสอนนิทานหลายชั้นและต่อเนื่องเป็นจำนวนมากว่า นิทานสอนนิทานตามแบบ**ปัญจตันตระ** (Pañcatantra tradition) (Raksamani, 1978: 35) และเป็นลักษณะของนิทานสอนนิทานที่คนทั่วไปรับรู้และคุ้นเคย

ต้นฉบับของ**ตันโตรปาขยานะ**ซึ่งเป็นสำนวนหนึ่งของ**ปัญจตันตระ**สันนิษฐานว่าเป็นต้นเค้าของวรรณคดีไทยที่ใช้การสอนนิทานเช่น **ปักษิปรณัม** **ปศาจปรณัม** และ**นนทุกปรณัม** นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า**สุรพิภชาดก**ใน**ปัญญาสาชดก** ได้นำนิทานหลักของ**ตันโตรปาขยานะ**ที่เป็นเรื่องนางสนมเล่านิทานเกลี้ยกล่อมพระราชินีไม่ให้ประหารตนไปใช้เป็นนิทาน

⁸ ดูรายละเอียดของนิทานได้ใน กุสุมา รักษมณี, **นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525), หน้า 57-110.

⁹ ดูรายละเอียดเรื่องการแพร่กระจายของ **ปัญจตันตระ** ได้ใน กุสุมา รักษมณี, **นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต**, หน้า 92-101.

ข้อหนึ่งด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า **ปัญญาตันตระ** เป็นวรรณคดีที่มีอิทธิพลต่อวรรณคดีไทยทั้งในแง่การเป็นต้นเรื่องของวรรณคดีนิทานซ้อนนิทาน และในแง่ที่เป็นที่มาของกลวิธีการซ้อนนิทาน

2) กลาสริตสาคร

อาร์เธอร์ เบอร์รีเดล คีธ (Arther Berriedale Keith) (1920: 281) ผู้แต่งหนังสือเรื่อง **A history of Sanskrit literature** ได้อธิบายความเป็นมาของเรื่องยาวนี้ไว้ว่าเป็นเรื่องการผจญภัยของพระเจ้านรวิหัตตะในอาณาจักรของวิทยาธร ผู้แต่งคือ โสมทเวะสันนิษฐานว่าแต่งประมาณ ค.ศ. 1063-1081 เพื่อถวายแด่พระธิดาองค์หนึ่งแห่งแคว้นชัลันธระ ตามหลักฐานที่ปรากฏในเรื่องถือกันว่า **กลาสริตสาคร** สืบมาจาก **ภฤตัทถกา** ของคุมาตย์ ซึ่งเป็นวรรณคดีนิทานเรื่องสำคัญของอินเดียที่สูญหายไปนานแล้ว

เนื้อเรื่องของ **กลาสริตสาคร** ยาวและซับซ้อน ประกอบด้วยเหตุการณ์จำนวนมากที่ผูกต่อเนื่องกันไปและมีการซ้อนนิทานอยู่เป็นระยะ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2551: 90-92) ได้กล่าวถึงการแบ่งเนื้อหาของกาวยะเรื่องนี้ไว้ว่า เนื้อเรื่องแบ่งออกเป็น 18 เล่ม เรียกว่า ลัมพะกะ เป็นจำนวนบท 124 บท เรียกว่า ตรังคะ เนื้อเรื่อง 2 เล่มแรกแสดงตำนานที่มาของเรื่อง ตั้งแต่พระศิวะเล่านิทานให้พระอูมาฟังในที่รโหฐาน แต่มีคนธรรพ์ 2 ตนซึ่งเป็นเทพบริวารแอบฟังคนธรรพ์จึงถูกสาปให้ลงมาเกิดในโลกมนุษย์ โดยมีกำหนดพ้นสาปก็ต่อเมื่อเล่านิทานที่ได้ยินให้เผยแพร่ไปทั่ว หนึ่งในสองคนธรรพ์นั้นคือคุมาตย์เอง อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากคุมาตย์เสียใจที่ถูกดูถูก จึงเพาหนีหายเกือบหมด เหลือไว้เพียงเรื่องของพระเจ้านรวิหัตตะเท่านั้น เนื้อเรื่อง 16 เล่มที่เหลือเป็นการผจญภัยของพระเจ้านรวิหัตตะ ผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าอุทัยันและนางวาสวัตตา พระเจ้านรวิหัตตะได้เดินทางเข้าสู่ดินแดนคนธรรพ์และได้ต่อสู้รบชิงเอานางและบ้านเมือง จนตอนจบเรื่องได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิครองจักรวาล

จุดเด่นของการซ้อนนิทานใน **กลาสริตสาคร** คือ การซ้อนนิทานเพื่อให้ความรู้เรื่องตัวละครหรือสถานที่ เช่น ประวัติของคุมาตย์ ประวัติของจาณักยะ ประวัติการตั้งเมืองปาฏลีบุตร เป็นต้น นิทานซ้อนมีจำนวนมากและซ้อนหลายชั้น โดยมีจุดประสงค์สำคัญทำให้การเล่าเรื่องน่าสนใจและมีสีสันยิ่งขึ้นโดยการแทรกประวัติบุคคล สิ่งของ และสถานที่ (เสฐียรโกเศศ, 2507: จ-ข) แต่นิทานเหล่านี้ไม่ได้มีผลทำให้ปมปัญหาในเรื่องพระเจ้านรวิหัตตะคลี่คลายโดยตรง การซ้อนนิทานใน **กลาสริตสาคร** จึงไม่ได้เน้นบทบาทในการคลี่คลายและพัฒนาปมปัญหาของวรรณคดี หากแต่เป็นกลวิธีในการนำเสนอเนื้อเรื่องที่น่าสนใจ ลักษณะเหล่านี้เป็นจุดเด่นที่สืบทอดไปในของวรรณคดีนิทานขยายของอินเดียในยุคหลัง เช่น **ทศกัณฐก** ของท้าวทิต และ **กาทัพรี** ของพาดะแอนโธนี เคนเนดี วอร์ดอร์ (Anthony Kennedy Warder) (1989: 188) ผู้ศึกษาวรรณคดีกาวยะสันสกฤตได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะการเล่าเรื่องของวรรณคดีกลุ่มนี้ไว้ในหนังสือ **Indian Kāvya literature** เล่ม 1 ว่า

อันที่จริง ในเรื่องนิทานนิยายอย่างผลงานของพาณะและธนปาละที่หนึ่ง เรา
จะค้นพบนิทานที่ซ้อนอยู่ในนิทานอื่น กลวิธีนี้เองที่ช่วยกำกับโครงสร้างให้แก่เรื่อง
ทั้งหมดแทนการแบ่งบท ผู้อ่านจะถูกชักนำเข้าสู่ตัวเรื่อง ได้รับทราบประวัติของ
ตัวละครผ่านการย้อนอดีต และในตอนจบ เมื่อนิทานเรื่องสุดท้ายสิ้นสุด ทุกสิ่งก็จะ
กระจ่างชัด...¹⁰

ด้วยเหตุที่นิทานซ้อนใน **กถาสริตสาคร** มีเป็นจำนวนมาก นักวิชาการส่วนใหญ่จึงมีความเห็นว่าการซ้อนนิทาน **กถาสริตสาคร** เป็นการประชันนิทานอินเดียเรื่อง
ต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน สอดคล้องกับชื่อเรื่องว่า **กถาสริตสาคร** แปลว่า “มหาสมุทรอันเป็นที่รวมกระแส
แห่งนิยาย” ดังที่ อาร์เธอร์ เบอริร์เดล คีธ (Keith, 1924: 281-282) กล่าวไว้ว่า

เราอาจยอมรับได้ทันทีว่า แม้จะพยายามเพียงใด โสมทวะก็ไม่อาจสร้างงาน
ประพันธ์อันเป็นเอกภาพได้สำเร็จ หากคุณค่าของ **กถาสริตสาคร** มีได้อยู่ที่โครงสร้าง
แต่อยู่ที่ว่าโสมทวะได้นำเสนอประชันนิทานจำนวนมากได้อย่างเรียบง่าย ประณีต
น่าสนใจ แต่ก็ไม่อึดอัด...¹¹

ส่วนวรรณคดีไทย เสฐียรโกเศศได้แปล **กถาสริตสาคร** 2 เล่มแรก
คือ **กถาปิฐ** และ **กถามุข** เป็นภาษาไทยครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2460 วรรณคดีเรื่องนี้ไม่มีอิทธิพลต่อการ
ซ้อนนิทานในวรรณคดีไทยโดยตรง แต่มีอนุภาคและนิทานซ้อนหลายเรื่องที่สัมพันธ์กับวรรณคดีไทย
เช่น เรื่องทำวอทุทัยน์ และเรื่องทำววิกรมชาติย์ วรรณคดีเรื่องนี้จึงเป็นประโยชน์ในแง่การเปรียบเทียบ
และการสืบค้นเชิงประวัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีนิทานซ้อนเรื่องสำคัญใน **กถาสริตสาคร** ที่ตกทอดมา
และมีอิทธิพลต่อวรรณคดีไทยโดยตรงคือเรื่อง **เวตาลปัญจวิมคติ**

¹⁰ ต้นฉบับภาษาอังกฤษว่า “In fact we find, in such novels as those of *Bāṇa* and *Dhanapāla*, that several pieces of narrative may be emboxed one within another; it is this which provides a structure for the whole, in place of chapter divisions, the reader being led deeper into the story, learning more about the characters by going back into their pasts, until at the end the last pieces of narrative falls into place and everything is understood.”

¹¹ ต้นฉบับภาษาอังกฤษว่า “We may admit at once that despite his efforts Somadeva has not succeeded in producing a unified work. But the merit of the *Kathāsaritsāgara* does not rest on construction. It stands on the solid fact that Somadeva has presented an elegant if simple and unpretentious form of a very large number of stories ...”

3) เวตาลปัญญาวิมคติ

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2551: 97) ได้อธิบายความเป็นมาของ **เวตาลปัญญาวิมคติ**¹² ว่า เป็นกาพย์เรื่องสำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่รู้จักแพร่หลาย เป็นเรื่องวีรกรรมของท้าววิครมาทิตย์กับเวตาล เป็นหนึ่งในชุดนิทานท้าววิครมาทิตย์ (Vikramāditya cycle) ซึ่งเป็นแขนงของนิทานจำนวนมากที่กระจัดกระจายอยู่ในวรรณคดีเรื่องต่างๆ ทั้งที่เป็นตัวเรื่องหลักและนิทานซ้อน วรรณคดีเรื่องนี้ไม่ปรากฏเวลาแต่งหรือชื่อผู้แต่งชัดเจน พบสำนวนที่เก่าแก่ที่สุดปรากฏเป็นนิทานซ้อนอยู่ใน **กถาสรรเสริญ** ของโสมเทวะ¹³ ซึ่งแต่งในราว ค.ศ. 1063-1081 แต่เชื่อว่ามณีนิทานเวตาลปรากฏมาก่อนหน้านั้น นอกจากนี้ ยังปรากฏฉบับของศิวนาสและฉบับของขัมภลทัตตะที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป

กุสุมา รัชมณี (2547: 175-176) ได้อธิบายไว้ว่าในวรรณคดีไทย ปรากฏวรรณคดีที่ได้รับอิทธิพลจากนิทานเวตาล 2 เรื่อง ได้แก่ **เวตาลปรกณัม** วรรณคดีสมัยอยุธยา ซึ่งมีเนื้อเรื่องแตกต่างจากนิทานเวตาลของสันสกฤตไปมาก แต่ยังคงเหตุการณ์การซ้อนนิทานเหมือนต้นฉบับไว้ และ **ลิลิตเพชรมงกุฎ** ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ซึ่งนำนิทานซ้อนเรื่องแรกในนิทานเวตาลมาแต่งใหม่เป็นร้อยกรอง นอกจากนี้ ยังมี **นิทานเวตาลฉบับพระนิพนธ์** ของน.ม.ส. ซึ่งทรงแปลและดัดแปลงจากหนังสือ **Vikram and the Vampire** ของ Sir Richard Burton ด้วย

กุสุมา รัชมณี (2547: 180-183) ยังได้อธิบายอีกว่าจุดเด่นของเรื่อง **เวตาลปัญญาวิมคติ** คือ เหตุการณ์ที่เวตาลเล่านิทานเพื่อยั่วให้พระเจ้าวิครมาทิตย์เผลอพูดถึง 25 ครั้ง โดยมีเงื่อนไขว่า หากพระองค์หลุดปากพูด เวตาลก็จะลอยกลับไปอยู่ที่เดิม ทำให้พระองค์ต้องเดินทางกลับไปจับใหม่ เวตาลสามารถเล่านิทานยั่วให้พระเจ้าวิครมาทิตย์เผลอพูดออกมาถึง 24 ครั้ง แต่สุดท้ายพระองค์ก็สามารถอดกลั้นและจับตัวเวตาลได้สำเร็จ แก่นสำคัญของเรื่องนี้จึงเป็นการยกย่องคุณธรรมของพระเจ้าวิครมาทิตย์ให้เห็นอย่างชัดเจน

การซ้อนนิทาน **เวตาลปัญญาวิมคติ** มีลักษณะเด่น คือ เน้นการซ้อนนิทานชั้นเดียว¹⁴ เล่าเป็นชุดต่อเนื่องกัน 25 เรื่อง แต่ละเรื่องมีวิธีการเชื่อมระหว่างนิทานหลักกับนิทานซ้อนเหมือนกัน คือ ในทำนองเรื่องนิทานซ้อนแต่ละเรื่องเวตาลจะตั้งปริศนาจากเรื่องที่เล่า โดยการตอบปริศนาแต่ละข้อสะท้อนให้เห็นความสามารถของพระเจ้าวิครมาทิตย์ที่รอบรู้ทั้งทางธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ในขณะเดียวกัน การเล่านิทานของเวตาลที่มีจุดประสงค์เพื่อยั่วให้พระองค์พูดก็เป็นการทดสอบความอดทนและความมุ่งมั่นของพระองค์ ในตอนจบของเรื่อง เมื่อพระเจ้าวิครมาทิตย์สามารถตระหนักรู้ได้ ก็อดกลั้นไม่พูดสิ่งใดจนกระทั่งจับเวตาลได้สำเร็จ การซ้อนนิทานใน

¹² ผู้วิจัยสะกดคำว่า *vimśati* ในชื่อวรรณคดีเรื่องนี้ด้วย ม ไม่ใช่ ง เนื่องจากชื่อเรื่องที่ใช้เขียนด้วยตัวอักษรโรมันใช้ตัว *ka* เป็นคนละเสียงกับตัว *kh* หรือนิहितที่ออกเสียงเป็น ง ส่วนชื่อหนังสือที่ตีพิมพ์แล้วและสะกดว่า **เวตาลปัญญาวิมคติ** จะยังคงใช้ตามต้นฉบับเพื่อไม่ให้เกิดความสับสน

¹³ เป็นฉบับที่ศักดิ์ศรี แย้มนาคดา แปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย ใช้ชื่อว่า **เวตาลปัญญาวิมคติ : นิทานเวตาลฉบับสมบูรณียลิลิตห้าเรื่อง**

¹⁴ ในนิทานซ้อนบางเรื่องมีนิทานซ้อนชั้นที่ 2 ปรากฏอยู่ แต่ไม่ได้มีจำนวนมากเป็นลักษณะเด่นเหมือนปัญญาตันตระ

เวตาลปัญญาวิมคติจึงทำหน้าที่พัฒนาปมปัญหาให้เข้มข้น โดยเวตาลเป็นผู้เล่านิทานเพื่อให้พระเจ้าวิกรมมัททีย์ทำผิดเงื่อนไข ในขณะที่เดียวกันก็เป็นโอกาสในการคลี่คลายปมปัญหา โดยเมื่อพระเจ้าวิกรมมัททีย์ตระหนักถึงความผิดพลาดของพระองค์ที่มีปัญญาแต่ขาดความอดกลั้น เรื่องก็จะสามารถคลี่คลายไปสู่ตอนจบ โดยนัยนี้ การช้อนนิทานจึงช่วยแสดงวีรกรรมของพระเจ้าวิกรมมัททีย์อันเป็นแนวคิดหลักของเรื่องด้วย

นอกจากชุดนิทานที่มีโครงเรื่องเหมือน**เวตาลปัญญาวิมคติ** อนุภาคเรื่องการทำให้อัศวินครุฑในวรรณคดีเรื่องนี้ยังสัมพันธ์กับนิทานท้าววิกรมมัททีย์อีกชุดหนึ่ง ซึ่งพระเจ้าวิกรมมัททีย์ต้องทำให้เจ้าหญิงที่นิงเงียบไม่ยอมเอยวจากให้ยอมพุดกับตนด้วยการเล่านิทานและการตั้งคำถามจากนิทาน ตัวอย่างนิทานสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน**กถารัตนากร**ของเหมวิชัยซึ่งแต่งประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 17 นิทานท้าววิกรมมัททีย์ชุดนี้เป็นต้นเค้าให้วรรณคดีไทยเรื่อง **สรรพสิทธิชาดก** **สรรพสิทธิคำฉันท์** **นกกระจาบกลอนสวด** และ **โคลงพรหมทัต** นอกจากนี้ยังปรากฏวรรณคดีไทยที่ใช้การเล่านิทานเพื่อตั้งคำถามเพื่อเลือกคู่ซึ่งอาจได้รับอภิสิทธิ์มาจากนิทานชุดนี้เช่นเดียวกัน คือ เรื่อง **ศรีวิชัยชาดก** และ **ลิลิตศรีวิชัยชาดก** จึงอาจกล่าวได้ว่า **เวตาลปัญญาวิมคติ**เป็นนิทานเวตาลสำนวนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการช้อนนิทานในวรรณคดีไทยทั้งในแง่กลวิธีและนิทานที่นำมาช้อน

4) กถารัตนากร

กุสุมา รักษมณี (Raksamani, 1974: 27 อ้างถึงใน วีรชัย ปิยสุนทรารักษ์, 2524: 9) ได้อธิบายประวัติวรรณคดีเรื่องนี้ไว้ว่า เป็นผลงานทางศาสนาเซนซึ่งกวีชื่อเหมวิชัยรวบรวมจากนิทานสันสกฤตทั้งหมด 258 เรื่องเมื่อประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 17 มอริซ วินเตอร์นิทซ์ (Moriz Winternitz) (1972: 544-545) ได้อธิบายว่า ชื่อของหนังสือนี้หมายถึง “ทะเลแห่งเรื่องเล่า” ตัวเรื่องประกอบด้วยนิทานประเภทต่างๆ ทั้งเรื่องเกี่ยวกับมารยาสตร์ เรื่องเกี่ยวกับโจรป่า เรื่องของคนโกง นิทานสัตว์ นิทานมหัศจรรย์ และนิทานสุภาพศีล ซึ่งรวบรวมจากวรรณคดีต่างๆ มี**ปัญญาตันตระ**เป็นต้น มีสุภาพศีลคำสอนตามหลักศาสนาเซนแทรกเข้าไปต้นนิทานแต่ละเรื่อง วรรณคดีเรื่องนี้เล่าเรื่องด้วยการประชุมนิทานเรื่องต่างๆ และเล่าต่อเนื่องไปเรื่อยๆ โดยไม่ได้ผูกเรื่องหลักเป็นกรอบ ซึ่งในนิทานแต่ละเรื่องนั้นอาจจะมีตัวละครเล่านิทานซ้อนต่อไปอีก

ประเด็นที่น่าสนใจของ**กถารัตนากร** คือ นิทานช้อนเรื่องหนึ่งในวรรณคดีเรื่องนี้เป็นเรื่องราวของท้าววิกรมมัททีย์ที่ต้องทำให้เจ้าหญิงติลกศรียอมพุด เค้าโครงเรื่องนี้คล้ายกับวรรณคดีชาดกของไทยเรื่อง **สรรพสิทธิชาดก** **สรรพสิทธิคำฉันท์** และ**นกกระจาบกลอนสวด** กุสุมา รักษมณี (Raksamani, 1974: 396-407 อ้างถึงใน วีรชัย ปิยสุนทรารักษ์, 2524: 157-163) ได้ถอดความนิทานเรื่องนี้ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง **Prahavalikā : A type of Sanskrit Short Story, A Study of Sanskrit, Thai and Lao Texts** มีเรื่องสังเขปว่า ท้าววิกรมมัททีย์ได้ทราบเรื่องนางติลกศรีซึ่งตั้งเงื่อนไขการแต่งงานของนางว่า จะยอมแต่งงานกับชายที่ทำให้นางพุดได้ 4 ครั้งในคืนเดียว หากไม่สำเร็จ ชายผู้นั้นต้องยอมเป็นข้ารับใช้นาง มีชายเป็นจำนวนมากทำบททดสอบนี้ไม่สำเร็จ ล้วนตกเป็นข้ารับใช้ของนางทั้งสิ้น ท้าววิกรมมัททีย์คิดจะช่วยคนเหล่านั้น จึงปลอมองค์เป็นโยคีและผู้เวตาลผู้เป็นบริวารเดินทางไปทำบททดสอบของนางติลกศรี ท้าววิกรมมัททีย์

ใช้วิธีให้เวตาลถอดเข้าสิงในเครื่องใช้ต่างๆ ในห้องของนางติลกศรี แล้วเล่นนิทานซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการหญิงเลือกสามีให้เวตาลฟัง และจงใจให้นางติลกศรีได้ยิน เมื่อเล่าจบจึงตั้งคำถาม เวตาลก็จะกล่าวคำตอบซึ่งผิดไปจากความคิดของนางติลกศรี ทำให้นางอดทนไม่ได้ต้องอุทานออกมาด้วยความขุ่นเคืองใจ ทำววิกรมมาทิตย์ทำเช่นนี้อยู่ 4 ครั้งและทำให้นางติลกศรีเปลืองพูดได้ถึง 4 ครั้งตามเงื่อนไขบททดสอบ ทำววิกรมมาทิตย์จึงสั่งให้ปล่อยชายทั้งหลายที่เป็นข้ารับใช้ของนางติลกศรีและพานางเดินทางกลับ

วีรชัย ปิยสุนทรราชวงศ์ (2524: 8-20) ได้ศึกษาเปรียบเทียบสรรพสิทธิชาดกกับเรื่องทำววิกรมมาทิตย์และนางติลกศรีในกถารัตนนาถและได้ข้อสรุปว่า สรรพสิทธิชาดกน่าจะมีต้นเค้ามาจากนิทานทำววิกรมมาทิตย์ซึ่งเป็นต้นเค้าให้แก่ผู้แต่งกถารัตนนาถเช่นกัน แต่ในสรรพสิทธิชาดกได้ปรับเปลี่ยนให้ตัวละครเอกเป็นพระโพธิสัตว์และเปลี่ยนให้บทบาทของพระโพธิสัตว์โดดเด่นกว่าตัวละครฝ่ายหญิง รายละเอียดของสรรพสิทธิชาดกนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงต่อไปในหัวข้อประวัติของวรรณคดีเรื่องนี้

5) สิงหาสนทวารตริงศติกา

เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **วิกรมจริตะ** ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา (2537: คำนำ) ได้อธิบายที่มาของกาวะเรื่องนี้ว่า เป็นวรรณคดีนิทานในชุดนิทานทำววิกรมมาทิตย์อีกเรื่องหนึ่งที่มุ่งสวดดีคุณธรรมของพระเจ้าวิกรมมาทิตย์และคุณธรรมของพระเจ้าโกชะแห่งแคว้นธาระ โดยรวบรวมนิทานเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระเจ้าวิกรมมาทิตย์มาไว้ด้วยกัน ผู้รวบรวมคือนักบวชในศาสนาเซนชื่อ เกษมังกร สันนิษฐานว่ารวบรวมขึ้นก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 11 เป็นที่นิยมแพร่หลายจนมีต้นฉบับปรากฏอยู่ทั่วอินเดีย แต่ละฉบับมีความแตกต่างกันมาก ที่นับถือกันว่าถูกต้องมีอยู่ 2 กลุ่ม ได้แก่ ฉบับภาคเหนือ คือ ฉบับของเกษมังกร ฉบับของวรจิจ และไม่ทราบผู้รวบรวมอีกฉบับหนึ่ง ส่วนฉบับภาคใต้เป็นฉบับร้อยแก้วฉบับหนึ่ง และฉบับร้อยกรองฉบับหนึ่ง ใน ค.ศ. 1574 มีการแปลวรรณคดีเรื่องนี้เป็นภาษาเปอร์เซียและดัดแปลงเป็นนิยายเปอร์เซียรูปแบบต่างๆ สันนิษฐานว่ามีฉบับหนึ่งตกทอดมาและเข้าสู่ประเทศไทย กลายเป็นต้นเรื่องของวรรณคดีไทยเรื่อง **นิทานอิหร่านราชธรรม**

เนื้อเรื่องสิงหาสนทวารตริงศติกาฉบับที่ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา (2537) แปลจากภาษาสันสกฤตมีว่า พระเจ้าโกชะแห่งแคว้นธาระได้ค้นพบแท่นทิพย์ของพระเจ้าวิกรมมาทิตย์ที่ได้รับจากพระอินทร์ฝังอยู่ใต้ดิน ประกอบด้วยบันได 32 ชั้น แต่ละชั้นมีหัวตุ๊กตาประดับชั้นละตัว รวม 32 ตัว พระเจ้าโกชะปรารถนาจะแสดงความยิ่งใหญ่จึงก้าวขึ้นไปบนแท่น แต่ในแต่ละชั้นตุ๊กตาที่บันไดก็จะเล่าวีรกรรมของพระเจ้าวิกรมมาทิตย์แล้วถามพระเจ้าโกชะว่าพระองค์มั่นใจหรือไม่ว่าทรงยิ่งใหญ่เท่าพระเจ้าวิกรมมาทิตย์ในนิทานทั้ง 32 เรื่อง เมื่อพระเจ้าโกชะก้าวไปจนถึงชั้นสุดท้ายและได้ฟังนิทานจนครบ ก็ทรงละความตั้งใจ ด้วยเห็นว่าไม่อาจเทียบกับความดีของพระเจ้าวิกรมมาทิตย์ได้

จุดเด่นของการซ้อนนิทานในสิงหาสนทวารตริงศติกา คือ ซ้อนนิทานเป็นชุดติดต่อกัน 32 เรื่อง นิทานทุกเรื่องมีจุดประสงค์เหมือนกัน คือ มุ่งแสดงวีรกรรมของ

พระเจ้าวิกรมมัททีย์ ในการเชื่อมเข้าสู่นิทานซ้อนแต่ละเรื่อง ตึกตาแต่ละตัวจะกล่าวเป็นเชิงท้าทายพระเจ้าโกชะ เพื่อกระตุ้นให้พิจารณาว่าคุณความดีของพระองค์เองเทียบกับพระเจ้าวิกรมมัททีย์หรือไม่ ในตอนท้ายเรื่อง เมื่อพระเจ้าโกชะได้ฟังนิทานทั้ง 32 เรื่องแล้ว ก็ทรงตระหนักว่าพระองค์ไม่มีพระเกียรติเท่าพระเจ้าวิกรมมัททีย์ บรรดาตึกตาทั้ง 32 ตัวจึงสรรเสริญพระองค์ในฐานะที่ทรงรู้จักประมาณตน คุณสมบัติของพระเจ้าแผ่นดินที่วรรณคดีเรื่องนี้ยกย่องจึงแสดงผ่านทั้งวีรกรรมของพระเจ้าวิกรมมัททีย์โดยตรง ทั้งยังเสริมให้ด้วยผ่านความเอาพระทัยใส่ตนเองของพระเจ้าโกชะในตอนท้ายเรื่องด้วย การซ้อนนิทานในวรรณคดีเรื่องนี้จึงทำหน้าที่ในการพัฒนาปมปัญหาให้มีความเข้มข้น โดยเฉพาะปมขัดแย้งในใจของพระเจ้าโกชะ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นส่วนสำคัญที่คลี่คลายปมปัญหานั้นด้วย พร้อมแสดงลักษณะตัวละครของพระเจ้าแผ่นดินที่สมควรยกย่อง

สิงหาสนทวารดิถีคติไม่มีอิทธิพลต่อการซ้อนนิทานในวรรณคดีไทยโดยตรง แต่วรรณคดีเรื่องนี้เป็นตัวอย่งการซ้อนนิทานต่อเนื่องเป็นจำนวนมากเพื่อนำเสนอแนวคิดสำคัญเพียงหนึ่งอย่างเป็นเอกภาพ ทั้งยังผูกเงื่อนไขการเล่านิทานเข้ากับการคลี่คลายปมปัญหาและแสดงลักษณะนิสัยของตัวละคร ทำให้การเล่าเรื่องมีความน่าสนใจและชวนติดตามมากยิ่งขึ้น

6) ปารศวนาถจรีต

มอริช วินเตอร์นิทซ์ (Winternitz, 1972: 512-516) ได้อธิบายไว้ว่า วรรณคดีนี้เป็นเรื่องหนึ่งในชุดวรรณคดีที่แสดงวีรกรรมและอดีตชาติของปารศวนาถะ ศาสตราดงค์ที่ 23 ตามความเชื่อของศาสนาเชนซึ่งเป็นองค์สุดท้ายก่อนมหาวิระ เรื่องราวของปารศวนาถะเป็นที่นิยมมาก จึงมีกวีใช้ชื่อปารศวนาถจรีตตั้งเป็นชื่อวรรณคดีหลายคน เช่น สำนวนของวาทิราชะ แต่งเมื่อ ค.ศ. 1025 สำนวนของมาณิกยจันทระ แต่งเมื่อ ค.ศ. 1217 สำนวนของสกลกวีรตี แต่งประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 15 สำนวนของปัทมสุนทระ แต่งเมื่อ ค.ศ. 1565 สำนวนของอุทยวีระ คณิน ซึ่งไม่ทราบปีที่แต่ง และสำนวนของภาวเทวะ แต่งเมื่อ ค.ศ. 1225

จากการศึกษาของวินเตอร์นิทซ์ (Winternitz, 1972: 512-514) ซึ่งกล่าวถึงตัวอย่างจากปารศวนาถจรีตสำนวนของภาวเทวะ และการศึกษาของวอร์ดอร์ (Warder, 1992: 317-320) ซึ่งกล่าวถึงตัวอย่างจากปารศวนาถจรีตสำนวนของวาทิราชะ สามารถสรุปได้ว่าปารศวนาถจรีตเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของปารศวนาถะย้อนไป 9 ชาติจนกระทั่งพระองค์หลุดพ้นจากความทุกข์ในชาติสุดท้าย เรื่องเริ่มจากเมื่อปารศวนาถะกำเนิดเป็นมารุฎติผู้เป็นบุตรของอำมาตย์วันหนึ่งพี่ชายของมารุฎติผู้หลงใหลในกามชื้อกามธูระได้ลักลอบเป็นชู้กับภรรยาของมารุฎติ และได้สังหารน้องชายของตนด้วยความโกรธ มารุฎติจึงไปบังเกิดเป็นช่าง ส่วนพี่ชายของตนไปเกิดเป็นงูพิษฝ่ายช่างมารุฎติได้ฟังธรรมจากพระราชาผู้เคยเป็นเจ้านายของตนในชาติก่อน ช่างมารุฎติจึงหันมาปฏิบัติธรรม แต่ก็ถูกกามธูระตามมากัดตาย ด้วยเหตุที่ช่างมารุฎติปฏิบัติธรรมจึงได้ไปเกิดบนสวรรค์ส่วนกามธูระตกนรก กระทั่งชาติสุดท้าย มารุฎติจึงลงมาเกิดเป็นเจ้าชายและได้ชื่อใหม่ว่า ปารศวะ ส่วนกามธูระเวียนว่ายอยู่หลายชาติจนไปเกิดเป็นอสุรเมฆมาลิน ซึ่งหมายจะทำร้ายปารศวะเพื่อไม่ให้บรรลุธรรม แต่สุดท้ายก็พ่ายแพ้และยอมฟังธรรมจากปารศวะ ซึ่งได้บรรลุธรรมหลุดพ้นในที่สุด

วินเตอร์นิทซ์ (1972: 514-515) ได้ชี้ให้เห็นว่าเรื่องราวของปารศวนาถะข้างต้นเป็นเรื่องหลักให้แก่นิทานซ้อนเรื่องอื่นๆ นิทานบางเรื่องตรงกันกับนิทานซ้อนนิทาน **ปัญญาตันตระและเวตาลปัญญาวิมคติ** มีนิทานซ้อนเรื่องที่น่าสนใจ คือ เรื่อง “พระเจ้าวิกรมถอดจิตเข้าร่างนกแก้ว” เรื่องมีว่า พระเจ้าวิกรมรู้วิชาถอดดวงจิต แต่ถูกพราหมณ์ซึ่งรู้วิชาเดียวกันถอดดวงจิตเข้าสิงในร่างของพระองค์ในขณะที่พระองค์กำลังอยู่ในร่างข้าง และกลับไปครองเมืองแทน พระเจ้าวิกรมจึงถอดดวงจิตเข้าร่างนกแก้วและให้นายพรานจับไปขายให้แก่พระมเหสีของพระองค์ในวัง นกแก้วพระเจ้าวิกรมนั้นได้สนทนากับนาง และแก้ปริศนาต่างๆ จนพระมเหสีมั่นใจว่านกแก้วนั้นเป็นพระเจ้าวิกรม วันหนึ่งพระเจ้าวิกรมถอดดวงจิตย้ายไปอยู่ในร่างกิ้งก่า พระมเหสีเห็นก็เศร้าเสียใจ พราหมณ์ในร่างพระราชาก็ถอดดวงจิตเข้าร่างนกแก้วเพื่อเอาใจ พระเจ้าวิกรมเสด็จถอดจิตกลับเข้าร่างเดิมได้สำเร็จ

กุสุมา รักษมณี (Raksmani, 1974: 12 cited in Warder, 1992: 94; กุสุมา รักษมณี, 2547: 183-185) ได้อธิบายว่า เรื่องราวของพระเจ้าวิกรมถูกคนทรยศนี้ยังปรากฏใน **ต้นไตรปาชยานะ** ทั้งสำนวนของลาวและของไทย รวมถึงปรากฏในวรรณคดีไทยเรื่อง **โคลงพรหมทัตของล้านนา ปารศวนาถะ** จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงต้นเค้านิทานท้าววิกรมอาทิตย์ที่แพร่หลายเข้ามาในไทยเป็นเวลานานและเป็นที่ยอมรับกว้างขวาง นอกจากนี้ ในวรรณคดีชาดกที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาเรื่อง **นกกระจาบกลอนสวด** ก็มีเหตุการณ์ตอนหนึ่งที่มีเค้าโครงเรื่องเหมือนเรื่องพระเจ้าวิกรมข้างต้นด้วย ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

เห็นได้ว่าการซ้อนนิทานในวรรณคดีสันสกฤตมีความหลากหลายมาก มีทั้งเรื่องที่ถูกการซ้อนนิทานเข้ากับการดำเนินเรื่องและการคลี่คลายปมปัญหา และเรื่องที่ซ้อนนิทานเพื่อนำเสนอประวัติตัวละครหรือคำสอนโดยไม่ได้มีผลต่อการคลี่คลายปมปัญหาของเรื่องโดยตรง การซ้อนนิทานมีทั้งการเล่านิทานเพื่อเป็นอุทานธรรม การเล่านิทานเพื่อตั้งคำถาม และการเล่านิทานเพื่อแสดงประวัติตัวละครและสถานที่ วิธีการซ้อนนิทานมีทั้งที่นิยมซ้อนหลายชั้นและซ้อนชั้นเดียว แต่ส่วนใหญ่นิยมเล่าติดต่อกันหลายเรื่อง ทำให้วรรณคดีนิทานซ้อนนิทานของสันสกฤตมีบทบาทเป็นประชุมนิทานที่ช่วยบันทึกเรื่องเล่าในอดีตให้ตกทอดมาถึงปัจจุบัน

ส่วนความสัมพันธ์กับวรรณคดีไทย พบว่าวรรณคดีสันสกฤตมีอิทธิพลต่อวรรณคดีไทย โดยเฉพาะการเป็นแรงบันดาลใจที่นำมาแต่งเป็นวรรณคดีไทยและเป็นที่มาของนิทานซ้อน อย่างไรก็ตาม การซ้อนนิทานที่วรรณคดีไทยได้รับจากวรรณคดีสันสกฤตก็มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงแตกต่างจากต้นเค้า ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปในหัวข้อวรรณคดีไทยกับการซ้อนนิทาน

2.1.2 การซ้อนนิทานในวรรณคดีบาลี

วรรณคดีบาลีในที่นี้หมายถึง วรรณคดีที่แต่งเป็นภาษาบาลี โดยเฉพาะวรรณคดีพระพุทธศาสนา และยังรวมถึงวรรณคดีพระพุทธศาสนาภาษาบาลีที่แต่งในลังกาดด้วย วรรณคดีบาลี

ส่วนใหญ่ที่กล่าวถึงในหัวข้อนี้จึงเป็นคัมภีร์ในชั้นพระไตรปิฎกและอรรถกถา แต่ไม่รวมวรรณคดี พระพุทธศาสนาที่แต่งในประเทศไทย

การเล่าเรื่องซ้อนเรื่องเป็นกลวิธีที่พบได้ในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะในพระสูตร ซึ่ง สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2526: 54) อธิบายไว้ว่า เป็นรูปแบบคำสอนที่อธิบายหลักธรรมผ่านเหตุการณ์ ที่เชื่อว่าเกิดขึ้นจริงในสมัยพุทธกาล มุ่งสอนหลักธรรมให้เข้าใจง่าย เหมาะสมแก่บุคคลต่างๆ ใน สถานการณ์ต่างกัน พระสูตรมีหลายรูปแบบ มีทั้งที่เป็นบทสนทนา คาถาสูกาษิต หรือเรื่องเล่าอันเป็น ประสบการณ์ของบุคคลในสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะพระพุทธเจ้าและพระสาวก เพื่อให้นำเสนอ หลักธรรมได้ชัดเจนและน่าสนใจยิ่งขึ้น ส่วนการให้ตัวละครในพระสูตรเล่าเรื่องประกอบหลักธรรมก็ เป็นกลวิธีการสอนอย่างหนึ่ง ผู้เล่าเรื่องอาจเป็นพระพุทธเจ้า เช่น **อัมพัญญสูตร มหาสุทิสสนสูตร กกจูฬสูตร** เป็นต้น หรืออาจเป็นบุคคลอื่นเล่าก็ได้ เช่น **มหาโควินสูตร สามัญญผลสูตร** อย่างไรก็ตาม การเล่าเรื่องซ้อนเรื่องในพระสูตรไม่อาจถือได้ว่าเป็นการซ้อนนิทานตามที่ปรากฏในวรรณคดี สันสกฤต เพราะเหตุว่าเรื่องในพระสูตรนั้นถือว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เป็นพุทธวจนะ ดังจะเห็น ได้จากพระสูตรต่างๆ ที่มีข้อความขึ้นต้นว่า “เอว เม สุตต” แปลว่า “ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้” โดยถือกันว่าข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นเป็นพุทธวจนะที่มีพระเถระได้ยินมาและทรงจำไว้ (Banerjee, 2001: 184) ในขณะที่วรรณคดีนิทานซ้อนนิทานของสันสกฤตส่วนใหญ่เป็นเรื่องแต่ง ตัวบทวรรณคดีพระพุทธศาสนาที่เล่าเรื่องโดยให้ตัวละครในเรื่องเล่านิทาน คือ วรรณคดีชาตก

ในงานวิจัยเรื่องวิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทยของสุภาพรรณ ณ บางช้าง (2533: 13-14) ได้อธิบายว่า ชาตก มาจากภาษาบาลีว่า ชาตก แปล ตามรูปศัพท์ว่า “เรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว” ในวรรณคดีบาลีมีความหมายเฉพาะว่า “เรื่องพระชาติในอดีต ของพระพุทธเจ้า” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เรื่องของพระโพธิสัตว์” ชาตกในพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ เล่มที่ 10 ใน **ขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก** มีเฉพาะส่วนที่เป็นคาถาร้อยกรอง มักเรียกกันว่า **นิบาตชาตก** เพราะได้จัดเนื้อเรื่องออกเป็นหมวดซึ่งเรียกว่า นิบาต ตามจำนวนคาถาของแต่ละเรื่อง เช่น หากมี คาถาเดียวก็จัดอยู่ในเอกนิบาต ที่มี 2 คาถาจัดอยู่ในทุกนิบาต และมีชาตกเรื่องสำคัญ 10 เรื่องสุดท้าย มีคาถาจำนวนมากตั้งแต่ 124 คาถาขึ้นไป รวมกันเรียกว่า “มหานิบาต” หรือเรียกอีกอย่างว่า “ทศชาติ” ด้วยลักษณะคาถาเช่นนี้ เนื้อหาของชาตกในนิบาตจึงแบ่งได้มี 2 ลักษณะ ลักษณะหนึ่งมีแต่ คาถาที่เป็นคำพูด ไม่มีเนื้อเรื่องอธิบายประกอบว่าใครพูดกับใคร เหตุใดจึงพูดเช่นนั้น อีกลักษณะหนึ่ง มีเรื่องเล่าประกอบ มีเนื้อหายาว สามารถเข้าใจเนื้อเรื่องได้มากกว่าชาตกลักษณะ ซึ่งส่วนใหญ่เป็น ชาตกในมหานิบาต ต่อมาในสมัยอรรถกถา มีการเพิ่มเติมเนื้อเรื่องของชาตกให้สมบูรณ์ โดยเฉพาะ เรื่องที่มีคาถาสั้นๆ ก็จะเล่าเรื่องอย่างละเอียด แบ่งโครงสร้างออกได้เป็น 5 ส่วนคือ ปัจจุบันวัตถุ อดีต วัตถุ คาถา ไวยากรณ์ และสโมธาน ปัจจุบันวัตถุเป็นเหตุการณ์สมัยพุทธกาลที่เกิดเหตุให้พระพุทธเจ้า ต้องแสดงอดีตชาติของพระองค์ อดีตวัตถุเป็นเรื่องราวในอดีตชาติที่พระพุทธเจ้าเทศนา คาถาคือ บทร้อยกรองที่ปรากฏในนิบาตชาตก ไวยากรณ์คือส่วนอธิบายความหมายศัพท์หรือข้อความในคาถา และสโมธาน หรือที่เรียกอีกอย่างคือประชุมชาตก เป็นการพรรณนาว่าตัวละครในอดีตวัตถุกลับชาติ มาเกิดเป็นใครในสมัยพุทธกาล ผลงานชิ้นนี้เรียกว่า **ชาตกัญญกถา** หรือเรียกอีกชื่อว่า **อรรถกถาชาตก**

เมื่อพิจารณาโครงสร้างของชาดกเปรียบเทียบกับการซ้อนนิทานที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต ผู้วิจัยมีความเห็นว่า แม้โครงสร้างชาดกที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่าอดีตชาติมีลักษณะใกล้เคียงกับการเล่าเรื่องแบบนิทานซ้อนนิทาน แต่เนื้อเรื่องของปัจจุบันวัตุนั้นไม่ใช่เนื้อเรื่องส่วนสำคัญของชาดก เป็นแต่เติมเข้าภายหลังเพื่อแสดงที่มาและกำหนดประเด็นคำสอนของอดีตวัตุนั้นให้สอดคล้องกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ โครงสร้างของการเล่าอดีตวัตุนั้นที่ซ้อนอยู่ในปัจจุบันวัตุนั้นจึงเป็นลักษณะเฉพาะในวรรณคดีชาดกที่มีพัฒนาการแยกไปจากนิทานซ้อนนิทานประเภทอื่นของอินเดีย ในการวิจัยครั้งนี้จึงไม่ถือว่าการแสดงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าในปัจจุบันเป็นการซ้อนนิทาน แต่จะพิจารณาต่อเมื่อตัวละครในอดีตวัตุนั้นหรือชาดกเล่านิทานเท่านั้น

ในอรรถกถาชาดกมีเรื่องที่ทำให้ตัวละครเล่านิทานจำนวน 11 เรื่อง จากชาดกทั้งหมด 547 เรื่อง ได้แก่ อรรถกถารวมการีชาดก อรรถกถาปทกุตลมาณวชาดก อรรถกถาตักการียชาดก อรรถกถาหัตถิปาลชาดก อรรถกถาโสณกชาดก อรรถกถากุณาลชาดก อรรถกถามหาสุตโสมชาดก อรรถกถามโหสถชาดก อรรถกถาธัมมัทธชาดก อรรถกถาอินทริยชาดก และ อรรถกถามหาโพธิชาดก ชาดกส่วนใหญ่มีผู้กล่าวการซ้อนนิทานให้เป็นส่วนหนึ่งในการคลี่คลายปมปัญหาของเรื่อง เช่น อรรถกถารวมการีชาดก ปมเรื่องมีว่า พระเจ้าธนัญชัยยอุยฺหิสิโคตรเกิดเศร้าโศกที่รบแพ้ จึงถามพระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นวิรูปบัณฑิตว่า ในโลกนี้มีใครโศกเศร้าเท่าพระองค์หรือไม่ วิรูปบัณฑิตจึงเล่านิทานเรื่อง “พราหมณ์ธุมการี” ว่าด้วยพราหมณ์ธุมการีผู้เลี้ยงแพะแต่กลับไปดูแลแต่ขะมดที่หนีมาหลบฝน สุดท้ายแพะป่วยตาย ขะมดก็หนีไป พราหมณ์ธุมการีจึงโศกเศร้าจนตาย เมื่อพระเจ้าธนัญชัยฟังนิทานจบแล้ว ก็หายโศกเศร้า การซ้อนนิทานในเรื่องนี้จึงทำหน้าที่คลี่คลายปมปัญหาคือการปลอบประโลมจิตใจของพระเจ้าธนัญชัย ในขณะเดียวกันก็นำเสนอคติธรรมของเรื่องที่ว่า ไม่มีพระราชาองค์ใดที่รอดพ้นจากความพ่ายแพ้เพราะละเลยไม่ดูแลข้าทหารเดิม แต่ก็มีชาดกบางเรื่องที่ใช้การซ้อนนิทานเป็นกลวิธีเสริมเพื่ออธิบายหลักธรรมให้ชัดเจนขึ้น เช่น อรรถกถาอินทริยชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสร้งคดาบส ต้องการสอนศิษย์ที่เกิดหลงใหลในสตรีให้กลับมาบำเพ็ญพรหมจรรย์ จึงแสดงธรรมอันประกอบด้วยคาถา 5 คาถา และเล่านิทานสั้นๆ ประกอบ 1 เรื่อง เป็นต้น เรื่องที่เล่าส่วนใหญ่เป็นนิทานอุทาหรณ์ประกอบเพื่อยกตัวอย่างคำสอน มีเรื่องที่พระโพธิสัตว์เป็นผู้เล่า 6 เรื่อง ได้แก่ อรรถกถารวมการีชาดก อรรถกถาปทกุตลมาณวชาดก อรรถกถาตักการียชาดก อรรถกถากุณาลชาดก อรรถกถามหาสุตโสมชาดก อรรถกถาอินทริยชาดก และ อรรถกถามหาโพธิชาดก ส่วนใหญ่เป็นการเล่าเรื่องเพื่อประกอบตัวอย่างแสดงคำสอนของพระโพธิสัตว์ เช่น กถาตักการียชาดก เล่าเพื่อสอนเรื่องการระวังคำพูด อรรถกถากุณาลชาดก เล่าเพื่อสอนเรื่องโทษของสตรีที่มีต่อบุรุษ ส่วนเรื่องที่มีตัวละครอื่นเป็นผู้เล่าได้แก่ อรรถกถาหัตถิปาลชาดก มีนางพราหมณีอุทานออกมาเป็นนิทานเพื่อกำหนดใจจะออกบวชตามสามี อรรถกถาโสณกชาดก มีพระปัจเจกพุทธเจ้าเล่านิทานเพื่อให้พระโพธิสัตว์เกิดความเบื่อหน่ายในกามและออกบวช อรรถกถามโหสถชาดก มีนกแก้วของพระโพธิสัตว์เล่านิทานเพื่อล่อหลอกให้นางนกลีลาของฝ่ายข้าศึกยอมบอกความลับแก่ตน เพื่อนำไปแจ้งพระโพธิสัตว์ และ อรรถกถาธัมมัทธชาดก มีนายช่างกลบมาเล่าเรื่องในอดีตชาติของตนเพื่อยืนยันว่าตนเป็นผู้มีองค์ 4 คือ ไม่ริษยา ไม่ตม้ น้ำเมา ไม่ติดในความรัก และไม่มีความโกรธ และมีชาดกเรื่องหนึ่งที่พระโพธิสัตว์เล่านิทานสลับกับพระราชาเพื่อโต้แย้งให้พระราชานั้นเลิกกินเนื้อมนุษย์ คือ อรรถกถามหาสุตโสมชาดก

เมื่อเปรียบเทียบกับ การช้อนนิทานในวรรณคดีสันสกฤต การช้อนนิทานในวรรณคดีบาลีมีความซับซ้อนน้อยกว่า เนื่องจากวรรณคดีสันสกฤตอย่าง **ปัญจตันตระ** หรือ **เวตาลปัญญาวิมคติ** เป็นเรื่องที่ถูกแต่งมาให้ช้อนนิทานช้อนนิทานแต่แรก ส่วนเรื่องชาดกบาลีนั้นเดิมเป็นนิทานที่เล่ากันมาก่อน เมื่อเกิดพระพุทธศาสนาขึ้น จึงได้นำนิทานที่เล่ากันนั้นมาเล่าใหม่ให้เป็นชาดก การเล่าเรื่องจึงเน้นความสำคัญของนิทานหลักที่มุ่งนำเสนอคติธรรมมากกว่าจะเล่าเรื่องช้อนไปหลายๆ ชั้น ลักษณะร่วมที่ชาดกทั้ง 11 เรื่องข้างต้น คือ นิยมช้อนนิทานเพียงชั้นเดียว และมีจำนวนนิทานตั้งแต่ 1 ถึง 8 เรื่องเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้มีอิทธิพลต่อไปยังวรรณคดีชาดกไทยที่ปรากฏการช้อนนิทานด้วย ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป นอกจากนี้ **อรรถกถาชาดก** ยังมีอิทธิพลต่อการช้อนนิทานในวรรณคดีไทยในฐานะแหล่งที่มาของนิทานช้อน เช่น **อรรถกถาลูกกษัตริย์ชาดก** กลายเป็นเรื่อง “นางนกไส้” ที่นางนพมาศเล่าในเรื่อง **นางนพมาศ** หรือ **อรรถกถากุรุธรรมชาดก** กลายเป็นเรื่อง “กุรุธรรมชาดก” ที่พระโพธิสัตว์เล่าใน **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่าการช้อนนิทานในวรรณคดีอินเดียมีความซับซ้อนและหลากหลาย เนื่องจากมีระยะเวลาพัฒนาที่ยาวนานและมีวรรณคดีหลายประเภทที่ใช้การช้อนนิทาน ลักษณะของการช้อนนิทานจึงแตกต่างกันไปตามประเภทเรื่องและความมุ่งหมายของผู้แต่ง การช้อนนิทานในวรรณคดีสันสกฤตโดยเฉพาะวรรณคดีกาพย์นิพนธ์ช้อนนิทานหลายชั้นและมีนิทานช้อนจำนวนมาก การช้อนนิทานมีทั้งการเล่านิทานเป็นอุทาหรณ์ การเล่านิทานเพื่อโต้แย้งสลับทัน และการเล่านิทานเพื่อนำตั้งเป็นปริศนาทดสอบตัวละคร ส่วนในวรรณคดีบาลีพบการช้อนนิทานใน **อรรถกถาชาดก** แต่ก็มีอยู่เป็นจำนวนน้อย ลักษณะการช้อนนิทานมุ่งนำเสนอหลักธรรมอันเป็นแนวคิดสำคัญของชาดกให้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้นจึงเน้นการช้อนนิทานเพื่อแสดงตัวอย่างประกอบหลักธรรมตามจุดประสงค์ของวรรณคดี

จากความเข้าใจเรื่องลักษณะของการช้อนนิทานในวรรณคดีอินเดียโดยสังเขปช่วยให้เห็นต้นเค้าของการช้อนนิทานในวรรณคดีไทยทั้งในแง่กลวิธีและนิทานช้อน ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

2.2 การช้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทย

วรรณคดีชาดกของไทยที่ใช้กลวิธีการช้อนนิทานมีปรากฏมาเป็นเวลานาน ทั้งยังสัมพันธ์กับวรรณคดีไทยที่ใช้การช้อนนิทานประเภทอื่นด้วย ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะเริ่มต้นจากการกล่าวถึงวรรณคดีไทยกับการช้อนนิทานโดยสังเขป เพื่อเป็นภูมิหลังให้เห็นว่าวรรณคดีชาดกของไทยที่ใช้การช้อนนิทานเกิดขึ้นในบริบทใด จากนั้นจึงจะกล่าวถึงภูมิหลังของวรรณคดีชาดกของไทยที่ปรากฏการช้อนนิทานแต่ละเรื่องโดยละเอียด

2.2.1 วรรณคดีไทยกับการชอนนิทาน

การรับอิทธิพลการชอนนิทานในวรรณคดีปรากฏหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น¹⁵ จากการศึกษาของสยาม ภัทรานุประวัติ (2546) เรื่องการศึกษาปักษีปกรณัมฉบับสันสกฤต ล้านนา และไทยได้ข้อสรุปว่า ปักษีปกรณัมฉบับของไทยและล้านนาค่าจะได้รับต้นฉบับปักษีปกรณัมฉบับสันสกฤตผ่านทางลังกามาตั้งแต่ พ.ศ. 2050 เป็นอย่างน้อย ส่วนในงานวิจัยของวีรชัย ปิยสุนทรวงษ์ (2524) ได้ศึกษาที่มาของสรรพลทธิชาตคซึ่งรวมอยู่ในชุดปัญญาสาตคของล้านนา พบว่าวรรณคดีเรื่องนี้น่าจะมีต้นเรื่องเดียวมาจากนิทานท้าววิกรมทิตยชุดเดียวกับกถารัตนการแต่เป็นการรับมาแบบมุขปาฐะ และนำมาแต่งใหม่เป็นชาตค สะท้อนให้เห็นว่า การชอนนิทานในวรรณคดีไทยก็เกิดจากการผสมผสานระหว่างอิทธิพลวรรณคดีสันสกฤตกับวรรณคดีบาลีตั้งแต่ในระยะเริ่มแรกแล้ว โดยเป็นการรับอิทธิพลทั้งแบบลายลักษณ์และมุขปาฐะ ลักษณะการรับอิทธิพลของการชอนนิทานทั้ง 2 ส่วนนี้จะเห็นประเด็นที่ผู้วิจัยเน้นอภิปรายในหัวข้อนี้ก่อนที่จะวิเคราะห์การชอนนิทานในวรรณคดีชาตคของไทยต่อไป

ผู้วิจัยได้รวบรวมรายชื่อวรรณคดีไทยที่มีผู้สำรวจไว้ พบวรรณคดีไทยที่ใช้การชอนนิทานทั้งหมด 32 เรื่อง มีทั้งวรรณคดีราชสำนักภาคกลางและวรรณคดีท้องถิ่น จำแนกได้เป็นวรรณคดีที่แต่งเป็นนิทานชาตค 16 เรื่อง และแต่งเป็นนิทานนิยาย 16 เรื่อง โดยจะขอนำเสนอภูมิหลังวรรณคดีแต่ละเรื่องเท่าที่มีผู้รวบรวมไว้ ทั้งในแง่ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง ลักษณะการชอนนิทานโดยสังเขป และรูปแบบการแต่ง มีรายละเอียดดังนี้

วรรณคดีชาตค	ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง	ลักษณะการชอนนิทาน	รูปแบบ
วรรณคดีที่แต่งเป็นนิทานชาตค			
1) สรรพลทธิชาตค	มีต้นเค้ามาจากนิทานท้าววิกรมทิตยของอินเดีย สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2533: 20-21) สันนิษฐานว่าแต่งในล้านนา พ.ศ. 1900-2000 ¹⁶	เป็นการเล่านิทานเพื่อตั้งคำถาม มีจุดประสงค์เพื่อกระตุ้นผู้ฟังให้ตอบคำถาม	ร้อยแก้ว แต่งเลียนชาตคในอรรถกถา

¹⁵ ผู้วิจัยกำหนดสมัยของวรรณคดีอยุธยาตามงานวิจัยเรื่อง วรรณคดีอยุธยาตอนต้น : ลักษณะร่วมและอิทธิพล ของชลดา เรื่องลักษลิขิต (2544) ซึ่งได้กำหนดช่วงสมัยของวรรณคดีอยุธยาตอนต้นไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 1893 ถึง พ.ศ. 2072 โดยพิจารณาจากลักษณะฉันทลักษณ์ กลวิธีการประพันธ์และเนื้อหาที่วรรณคดีในสมัยนี้มีร่วมกันทั้ง 8 เรื่อง ได้แก่ ลิลิตโองการแข่งน้ำ ยวนพ่ายโคลงตัน มหาชาติคำหลวง ทวาทศมาสโคลงตัน กำสรวลโคลงตัน ลิลิตพระลอ สมุทรโฆษคำฉันท์ และอนิรุทธคำฉันท์

¹⁶ ประวัตติสรรพลทธิชาตค ทุกัมมานิกชาตค และสุรพภชาตค อ้างอิงจาก สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 20-21.

2) ทุกัมมานิกชาดก	สุภาพรรณ ฌ บางช้าง (2533: 20-21) สันนิษฐานว่าแต่งในล้านนาราว พ.ศ. 1800-1950	เป็นการเล่านิทาน อุทาหรณ์เพื่อโน้มน้าวใจตัวละคร	ร้อยแก้ว แต่งเลียนชาดกใน อรรถกถา
3) สุรัพชาดก	สุภาพรรณ ฌ บางช้าง (2533: 20-21) สันนิษฐานว่าแต่งในล้านนาราว พ.ศ. 1900-2000	เป็นการเล่านิทาน อุทาหรณ์เพื่อประกอบการสอนของพระโพธิสัตว์	ร้อยแก้ว แต่งเลียนชาดกใน อรรถกถา
4) โคลงพรหมทัต	ประเสริฐ ฌ นคร และมณี พยอมยงค์ (2520: คำนำ) สันนิษฐานว่าผู้แต่งชื่อ “แสนเมืองมา” แต่งในล้านนาก่อน พ.ศ. 2154 ซึ่งเป็นปีที่ปรากฏบนต้นฉบับตัวเขียน พรรณเพ็ญ เครือไทย (2525: 14-18) สันนิษฐานว่าวรรณคดีเรื่องนี้ได้เค้าโครงจากนิทานทำววิกรมชาติย์จากสันสกฤต	เป็นการเล่านิทานเพื่อตั้งคำถาม มีจุดประสงค์เพื่อกระตุ้นผู้ฟังให้ตอบคำถาม	โคลงล้านนา
5) ศรีวิชัยชาดก	สุภาพรรณ ฌ บางช้าง (2533: 120-121) สันนิษฐานว่าแต่งในล้านนาราว พ.ศ. 2000-2300 โดยผสมผสานจากนิทานท้องถิ่นและชาดก มีเหตุการณ์ที่นำเรื่องมาจาก อรรถกถาวิรุทธชาดกและอรรถกถาเวสสันดรชาดก	มีทั้งการเล่านิทานเพื่อตั้งคำถามสำหรับทดสอบปัญญา และมีการเล่านิทาน อุทาหรณ์เพื่อประกอบคำสอนของพระโพธิสัตว์	ร้อยแก้ว แต่งเลียนชาดกใน อรรถกถา
6) ธนัญชัยบัณฑิตชาดก	สุภาพรรณ ฌ บางช้าง (2533: 120-121) สันนิษฐานว่าแต่งในอยุธยา รว พ.ศ. 2000-2300 ได้เค้าโครงเรื่องจาก อรรถกถาโมหสถชาดก	เป็นการเล่านิทาน อุทาหรณ์เพื่อประกอบคำสอนของพระโพธิสัตว์ในเหตุการณ์ในต่างๆ	ร้อยแก้ว แต่งเลียนชาดกใน อรรถกถา
7) ลิลิตศรีวิชัยชาดก	เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ตัดตอนจาก ศรีวิชัยชาดก สันนิษฐานว่าแต่งในสมัยรัชกาลที่ 1 (นามานุกรม วรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี , 2550: 523)	เป็นการเล่านิทานเพื่อตั้งคำถาม มีจุดประสงค์เพื่อกระตุ้นผู้ฟังให้ตอบคำถาม	ลิลิตสุภาพ
8) นกกระจาบกลอนสวด สำนวนที่ 1 ¹⁷	ไม่ทราบประวัติผู้แต่ง ต้นฉบับระบุว่าแต่งเมื่อ พ.ศ. 2351 มีเค้าโครง	เป็นการเล่านิทานเพื่อตั้งคำถาม มี	กลอนสวด

¹⁷ เป็นฉบับที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า ใช้ชื่อว่า **นกกระจาบกลอนสวด**

	เรื่องมาจากสรรพสิทธิชาดก และขยายเรื่องออกไป (นกกระจาบกลอนสวด, 2548: 17)	จุดประสงค์เพื่อกระตุ้นผู้ฟังให้ตอบคำถาม	
9) นกกระจาบกลอนสวด สำนวนที่ 2 ¹⁸	ไม่ทราบประวัติ แต่มีเค้าโครงเรื่องมาจากสรรพสิทธิชาดก (นกกระจาบกลอนสวด: 17)	เป็นการเล่านิทานเพื่อตั้งคำถาม มีจุดประสงค์เพื่อกระตุ้นผู้ฟังให้ตอบคำถาม	กลอนสวด
10) สรรพสิทธิคำฉันท์	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์เมื่อราว พ.ศ. 2377 โดยทรงนำเรื่องจากสรรพสิทธิชาดกมาแต่ง และขยายเรื่องออกไป (นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี, 2550: 527.)	เป็นการเล่านิทานเพื่อตั้งคำถาม มีจุดประสงค์เพื่อกระตุ้นผู้ฟังให้ตอบคำถาม	คำฉันท์
11) ปะ툼ชาฎก่าด้วยกลแห่งษัตรี	ไม่ทราบผู้แต่ง นำเรื่องมาจากอรรถกถาหาปทุมชาดกและเพิ่มการซ้อนนิทานแต่งเข้าไป สันนิษฐานว่าแต่งสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ก่อน พ.ศ. 2459 ซึ่งเป็นปีที่ตีพิมพ์ที่ระบุไว้บนหน้าปก (ปะ툼ชาฎก่าด้วยกลแห่งษัตรี, 2414: หน้าปก)	เป็นการเล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อโน้มน้าวจิตใจของตัวละครผู้ฟัง	ร้อยแก้ว แต่งเลียนชาดกในอรรถกถา
12) ลิลิตกถสตร์ ¹⁹	ไม่ทราบผู้แต่ง เนื้อเรื่องตรงกับอรรถกถาหาปทุมชาดก ต้นฉบับชำรุด ปรากฏเนื้อความถึงเพียงนิทานซ้อนเรื่องแรก ²⁰	เป็นการเล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อโน้มน้าวจิตใจของตัวละครผู้ฟัง	ลิลิตสุภาพ
13) สุทธิกรรมชาดก	สีบพงค์ ธรรมชาติ สีบพงค์ ธรรมชาติ (2526: 17-21) สันนิษฐานว่าผู้แต่งคือพระอุดมปิฎก	เป็นการเล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อโน้มน้าวจิตใจของตัวละครผู้ฟัง	คำกาพย์

¹⁸ ต้นฉบับตัวเขียนชำรุดเสียหาย

¹⁹ ต้นฉบับตัวเขียนชำรุดเสียหาย

²⁰ วศวรรษ สบายวัน (2551: 190-191) ได้สันนิษฐานสมัยที่แต่งลิลิตกถสตร์ไว้ว่า น่าจะแต่งในสมัยรัชกาลที่ 2 เนื่องจากในบทประณามพจน์ว่ามีข้อความว่า “โลกย์เย็นยออยู่เกล้า พระเจ้าข้างเผือก” ซึ่งพระเจ้าข้างเผือกในข้อความดังกล่าว น่าจะหมายถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งในรัชสมัยของพระองค์มีข้างเผือกเข้ามาสู่พระบารมี 3 เชือก และมีข้างเผือกสำคัญอีก 3 เชือก จึงได้รับการถวายพระนามว่า พระเจ้าข้างเผือก ผู้วิจัยพบว่าวรรณคดีเรื่องนี้มีเนื้อเรื่องตรงกับปะ툼ชาฎก่าด้วยกลแห่งษัตรี แต่ยังไม่ทราบแน่ชัดว่า เรื่องใดเป็นต้นเรื่องให้อีกเรื่องหนึ่ง

	เปรียญ 9 ประโยค วัดหงส์รัตนาราม แต่งในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยได้ เค้าโครงเรื่องจากทุกัมมานิกชาดก ในปัญญาสชาดก		
14) เฉลียวฉลาด	ไม่ทราบประวัติ แต่น่าจะแต่งก่อน พ.ศ. 2415 ซึ่งระบุบนฉบับจารที่ เก่าแก่ที่สุดที่หลงเหลืออยู่ (กิตติรัตน์ ยศธรสวัสดิ์, 2547: 30)	เป็นการเล่านิทาน อุทาหรณ์เพื่อ ยกตัวอย่างประกอบ คำสอนของพระ โพธิสัตว์และตัวละคร อื่น	ร้อยแก้ว
15) เสียวสวาด	ไม่ทราบผู้แต่ง แต่สันนิษฐานว่าได้ เนื้อเรื่องจากเรื่องเฉลียวฉลาดของ ล้านนา (กิตติรัตน์ ยศธรสวัสดิ์, 2547: 28-29.)	เป็นการเล่านิทาน อุทาหรณ์เพื่อ ยกตัวอย่างประกอบ คำสอนของพระ โพธิสัตว์และตัวละคร อื่น	ร้อยแก้ว
16) สิวชัยชาดก	พรพรรณ แก้วประเสริฐ (2552: 21) สันนิษฐานว่าแต่งในล้านนาสมัย อยุธยา เป็นเรื่องเดียวกับศรีวิชัย ชาดก	ตัวละครฝ่ายหญิงเล่า นิทานเพื่อตั้งคำถาม ทดสอบปัญญาพระ โพธิสัตว์ และพระ โพธิสัตว์เล่านิทานเพื่อ เป็นตัวอย่างประกอบ คำสอน	ร้อยแก้ว
วรรณคดีที่แต่งเป็นนิทานนิยาย			
1) นันทปกรณ์	สยาม ภัทรานุประวัติ (2546: 55- 57) สันนิษฐานว่าภิกษุล้านนาแปล จากต้นฉบับสันสกฤตก่อน พ.ศ. 2050 นำเรื่องมาจากนันทปกรณ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องตันโตรปา ขยานะของสันสกฤต ²¹	ตัวละครในเรื่องเล่า นิทานอุทาหรณ์เพื่อ โต้แย้งเอาชนะกัน	ร้อยแก้ว

²¹ ภูมิหลังการแต่งของนันทปกรณ์ สกุนปกรณ์ มั่นชุกปกรณ์ และ ปีสัจปกรณ์ ซึ่งเป็นนิทานนางตันโตรปกรณ์ล้านนา และนันทปกรณ์ม ปักษีปกรณ์ม และปิสัจปกรณ์ม ซึ่งเป็นนิทานนางตันโตรปกรณ์ไทย รวบรวมจาก Kusuma Raksamani, *Nandakaprakarana, attributed to Vasubhāga: A Comparative Study of the Sanskrit, Lao and Thai Texts*, (Ph.D. Dissertation, University of Toronto, 1978). สยาม ภัทรานุประวัติ, *ปักษีปกรณ์ม: การศึกษาเปรียบเทียบฉบับสันสกฤต ล้านนา และไทย*, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), หน้า 55-57. และ กุสุมา รักษมณี, *ปกรณ์มนิทาน*, (กรุงเทพฯ: แม่คำฝาง, 2547), หน้า 87-91.

2) สกุนปกรณัม	สยาม ภัทธานุประวัตติ (2546: 55-57) สันนิษฐานว่าภิกษุล้านนาแปลจากต้นฉบับสันสกฤตก่อน พ.ศ. 2050 นำเรื่องมาจาก ปักษีปกรณัม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเรื่อง ตันโตรปาขยานะ ของสันสกฤต	ตัวละครในเรื่องสลับกันเล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อโต้แย้งเอาชนะกัน	ร้อยแก้ว
3) มัณฑกปกรณัม	สยาม ภัทธานุประวัตติ (2546: 55-57) สันนิษฐานว่าภิกษุล้านนาแปลจากต้นฉบับสันสกฤตก่อน พ.ศ. 2050 นำเรื่องมาจาก มัณฑกปกรณัม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเรื่อง ตันโตรปาขยานะ ของสันสกฤต	ตัวละครในเรื่องสลับกันเล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อโต้แย้งเอาชนะกัน	ร้อยแก้ว
4) ปีศาจปกรณัม	สยาม ภัทธานุประวัตติ (2546: 55-57) สันนิษฐานว่าภิกษุล้านนาแปลจากต้นฉบับสันสกฤตก่อน พ.ศ. 2050 นำเรื่องมาจาก ปีศาจปกรณัม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเรื่อง ตันโตรปาขยานะ ของสันสกฤต	ตัวละครในเรื่องสลับกันเล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อโต้แย้งเอาชนะกัน	ร้อยแก้ว
5) นนทุกปกรณัม	สยาม ภัทธานุประวัตติ (2546: 55-57) สันนิษฐานว่าแต่งในสมัยอยุธยา นำเรื่องมาจาก นนทุกปกรณัม ฉบับล้านนา	ตัวละครในเรื่องเล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อโต้แย้งเอาชนะกัน	ร้อยแก้ว
6) ปักษีปกรณัม	สยาม ภัทธานุประวัตติ (2546: 55-57) สันนิษฐานว่าแต่งในสมัยอยุธยา นำเรื่องมาจาก สกุนปกรณัม ฉบับล้านนา แต่มีนิทานแทรกเพิ่มเข้าเป็นจำนวนมาก	ตัวละครในเรื่องสลับกันเล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อโต้แย้งเอาชนะกัน	มีทั้งฉบับร้อยแก้วและร้อยกรอง
7) ปีศาจปกรณัม	กุสุมา รักษมณี (2547: 87-91) สันนิษฐานว่าแต่งในสมัยอยุธยา แม้จะมีชื่อคล้ายกับ ปีศาจปกรณัม ของล้านนา แต่เนื้อเรื่องเป็นคนละเรื่องกัน ปีศาจปกรณัม เป็นเรื่องปีศาจเลือกนาย แต่ ปีศาจปกรณัม เป็นเรื่องการแต่งงานระหว่างมนุษย์กับปีศาจ	ตัวละครในเรื่องสลับกันเล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อโต้แย้งเอาชนะกัน	ครึ่งเรื่องแรกแต่งเป็นร้อยแก้ว ครึ่งหลังแต่งคำกลอน
8) เวตาลปกรณัม	แต่งในสมัยอยุธยาตอนปลาย มีที่มาจากนิทานเวตาลในสันสกฤต แต่ดัดแปลงและเปลี่ยนนิทานซ้อนไป	เวตาลเล่านิทานเพื่อตั้งคำถามเพื่อทดสอบตัวละครเอก	คำกลอน

	เป็นจำนวนมาก (นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี, 2550: 516-519)		
9) นิทานอิหร่าน ราชาธรรม	ขุนกัลยาบดีแต่งเมื่อ พ.ศ. 2295 สันนิษฐานว่ารวบรวมจากนิทานของชาวอิหร่านที่เข้าในไทยสมัยอยุธยา (กุสุมา รัชชมนี, 2547: 51-56)	ตัวละครเอกอ่านนิทานอุทาหรณ์จากจารึกบนผนังในสุสาน แสดงวีรกรรมของพระเจ้าแผ่นดินในอดีต	ร้อยแก้ว
10) นางนพมาศ	สันนิษฐานว่าเป็นพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	นางนพมาศเล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อแสดงว่าตัวเองเป็นผู้มีปัญญา	ร้อยแก้ว แทรกโคลงและกลอนเป็นแห่งๆ
11) ทศกัณฐ์สอนบุตร	ในเรื่องระบือผู้แต่งว่า จันทรสหัสโรจน์ กิตติมหาเจริญ (2551: 159-162) สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2393	ทศกัณฐ์เล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อสอนลูก	คำกลอน
12) ทิโตปเทศวัตถุ ปกรณ์	นิยะดา เหล่าสุนทร (2545: 174-175) สันนิษฐานว่าพระอมราภริกษิต (เกิด อมโร) แปลและเรียบเรียงจากต้นฉบับทิโตปเทศ ก่อน พ.ศ.2412 ซึ่งเป็นปีที่ท่านมรณภาพ แต่ไม่ทราบแน่ชัดว่าจากภาษาสันสกฤตหรือภาษาอังกฤษ เนื้อเรื่องมีเฉพาะนิทานซ้อนเรื่องแรกของทิโตปเทศฉบับสันสกฤตซึ่งว่าด้วยการผูกมิตร	ตัวละครในเรื่องเล่านิทานอุทาหรณ์ได้กันเพื่อเอาชนะ	ร้อยแก้ว
13) ทิโตปเทศคำฉันท์	ผู้แต่งชื่อนายนฤทยา ไม่ปรากฏปีที่แต่ง เนื้อเรื่องมีเฉพาะนิทานซ้อนเรื่องแรกของทิโตปเทศฉบับสันสกฤตซึ่งว่าด้วยการผูกมิตร (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2545: 175-176)	ตัวละครในเรื่องเล่านิทานอุทาหรณ์ได้กันเพื่อเอาชนะ	คำฉันท์
14) ลิลิตทิโตปเทศ	พระยาอิศรพันธุ์โสภณ (หนู อิศรางกูร ณ อยุธยา) แต่งเป็นลิลิตจากต้นฉบับภาษาไทยที่พระวิจิตรธรรมประวัติ (มหาเนตร) แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตเทียบกับภาษาอังกฤษ เนื้อหาของลิลิตดำเนินความเฉพาะตอนมิตรลาก ซึ่งเป็น	ตัวละครในเรื่องเล่านิทานอุทาหรณ์ได้กันเพื่อเอาชนะ	ลิลิตสุภาพ

	นิทานซ้อนเรื่องแรกใน ทิโตบเทศ (นิยายดา เหล่าสุนทร, 2545: 178)		
15) นิทานเวตาล	พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงแปลจากเรื่อง Vikram and the Vampire ของเซอร์ริชาร์ด เบอร์ตัน (Sir Richard Burton) เมื่อ พ.ศ. 2461 (กุสุมา รัชชมนี, 2547: 175)	เวตาลเล่านิทานเพื่อตั้งคำถามถามตัวละครเอก	ร้อยแก้ว
16) ลิลิตอิหฺร่านราชธรรม	นายมนตรี ตราโมทนาเรื่อง นิทานอิหฺร่านราชธรรม มาแต่งเป็นลิลิตเมื่อ พ.ศ. 2486-2487 (นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี, 2550: 584)	ตัวละครเอกอ่านนิทานอุทาหรณ์จากจารึกบนผนังในสุสาน แสดงวีรกรรมของพระเจ้าแผ่นดินในอดีต	ลิลิตสุภาพ

ตารางที่ 1 แสดงวรรณคดีไทยที่ปรากฏการซ้อนนิทาน

จากรายชื่อวรรณคดีข้างต้น จะเห็นได้ว่าวรรณคดีไทยที่มีการซ้อนนิทานมีความหลากหลาย ทั้งในแง่ที่มา และรูปแบบ เริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ได้แก่ วรรณคดีชาดกใน **ปัญญาสชาดก** 3 เรื่อง ได้แก่ **สรรพสิทธิชาดก** **ทกัฒมานิกชาดก** **สุรัพพชาดก** และเรื่องที่ได้รับมาจากสันสกฤต ได้แก่ **สกุณปกรณ** **ปีศาจปกรณ** **นันทกปกรณ** และ **มณฑุกปกรณ** ซึ่งเป็นฉบับล้านนาในช่วงเวลาใกล้เคียงกับ**ปัญญาสชาดก** ในอยุธยาตอนปลายมีเรื่องที่ได้รับเรื่องมาจากเปอร์เซีย คือ **นิทานอิหฺร่านราชธรรม** ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ปรากฏวรรณคดีที่รับเรื่องวรรณคดีสันสกฤตจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ คือ **นิทานเวตาล** สะท้อนให้เห็นว่าการรับอิทธิพลการซ้อนนิทานมาสู่วรรณคดีไทยเกิดขึ้นในหลายช่วงสมัยและไม่ได้เป็นกระแสเดียวกัน

อย่างไรก็ดี ในงานวิจัยวรรณคดีไทยที่ปรากฏการซ้อนนิทานส่วนใหญ่มีผลการศึกษาสอดคล้องกันว่า วรรณคดีที่มีการซ้อนนิทานเกือบทั้งหมดมีการแทรกแนวคิดหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและคำสอนของท้องถิ่นเพิ่มเข้า โดยนิทานที่นำมาซ้อนเพิ่มตรงกับเรื่องที่เป็นชาดกในนิบาต ชาดกพื้นบ้าน หรือเป็นนิทานพื้นบ้านของท้องถิ่นนั่นเอง หรือดัดแปลงเรื่องนิทานหลักที่รับมาให้เป็นนิทานชาดก เช่น ในงานวิจัยเรื่อง**ปักษีปกรณัม : การศึกษาเปรียบเทียบฉบับสันสกฤต ล้านนา และไทยของสยาม** ภัทรานูประวัตติ (2546) ได้แสดงให้เห็นว่า **ปักษีปกรณัม**ฉบับไทยและล้านนาสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีผลให้มีการเพิ่มหรือลดนิทานซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งฉบับของไทยมีนิทานซ้อนเพิ่มเข้าไปใหม่ตรงกับชาดกใน**อรรถกถาชาดก**หลายเรื่อง เช่น เรื่อง “กาวิดน้ำทะเล” และเรื่อง “ปุโรหิตผูกเวรกา” ตรงกับ**กาชาดก** (ลำดับที่ 146) เรื่อง “นกแขกเต้าอาสาไปเอามะม่วง” ตรงกับ**กัณฑ์อัมรินทร์ชาดก** (ลำดับที่ 218) เรื่อง “ฤษีทุศีลกับนกพิราบ” ตรงกับ**โรมชาดก** (ลำดับที่ 277) เป็นต้น ส่วนในงานวิจัยเรื่อง **การศึกษาเรื่องมูลตันโต** ของสุมน ร่วมสุข (2532) ได้สรุปว่า วรรณคดีเรื่อง**มูลตันโต**ของล้านนา มีที่มาจากนิทานนางตันไตรของสันสกฤต แต่ได้

ปรับปรุงแบบให้เป็นชาดก คือ เพิ่มปัจจุบันวัตถุแสดงเหตุการณ์เล่าชาดก เรื่องของนางตันโตกลายเป็นอดีตวัตถุที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่สาวก และเพิ่มตัวละครเป็นมูลต้นไตรชาดกและมูลต้นไตรชาดก มีการแทรกคาถาภาษาบาลีเป็นระยะ สุดท้ายมีการประชุมชาดกอธิบายว่า มูลต้นไตรชาดกกลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า และในบทความเรื่อง “นิทานราชาธรรมเปอร์เซียในราชสำนักไทย” ของ กุสุมา รักษมณี (2547) ได้แสดงให้เห็นว่า แม้วรรณคดีเรื่อง **นิทานอิหร่านราชาธรรม** จะเป็นเรื่องที่ขุนกัลยาบดีผู้เป็นขุนนางเชื้อสายเปอร์เซียรวบรวมเรียบเรียงขึ้นจากนิทานและตำนานเปอร์เซียที่เล่าสืบทอดกันในราชสำนักอยุธยา แต่ก็ยังปรากฏนิทานเรื่อง 12 มีเนื้อเรื่องตรงกับชาดกเรื่อง **ทิวาหนชาดก** (ลำดับที่ 186) จึงอาจกล่าวได้ว่า แม้วรรณคดีนิทานซ้อนนิทานของไทยจะมีที่มาหลากหลาย แต่ก็มี การเพิ่ม ลด หรือตัดแปลงเนื้อเรื่องและนิทานซ้อนที่สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวรรณคดีชาดกทั้งสิ้น

เมื่อพิจารณาในแง่รูปแบบ จะเห็นได้ว่าวรรณคดีไทยที่ปรากฏการซ้อนนิทานมีทั้งเรื่องที่ตั้งแต่งเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง เรื่องที่ตั้งแต่งเป็นร้อยแก้วมีทั้งประเภทที่ตั้งแต่งเลียนชาดกใน **อรรถกถาชาดก** เช่น **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** เป็นต้น ประเภทที่ตั้งแต่งเป็นร้อยแก้วความเรียง มีเช่น **ปักซีปกรณ์นิทานอิหร่านราชาธรรม นางนพมาศ** เป็นต้น ส่วนเรื่องที่ตั้งแต่งเป็นร้อยกรอง มีทั้งเรื่องที่ตั้งแต่งเป็นคำกลอนอย่าง **เวตาลปกรณ์** เรื่องที่ตั้งแต่งเป็นคำประพันธ์ผสมอย่าง **ลิลิตศรีวิชัยชาดก สรรพสิทธิ์คำฉันท์ ลิลิตอิหร่านราชาธรรม** เป็นต้น ผู้วิจัยพบว่าวรรณคดีไทยที่ปรากฏการซ้อนนิทานมักแต่งเป็นร้อยแก้วก่อน และจึงมีผู้นำไปแต่งเป็นร้อยกรองในภายหลัง และมักปรากฏเป็นชุดเรื่องไป ได้แก่ ชุด **สรรพสิทธิ์ชาดก** แต่งเป็นร้อยแก้ว กับ **โคลงพรหมทัต สรรพสิทธิ์คำฉันท์** และ **นกกระจาบกลอนสดทั้ง 2** ส่วนแต่งเป็นร้อยกรอง ชุด **ทุกข์มานิกชาดก** แต่งเป็นร้อยแก้ว กับ **สุทธิกรรมชาดก** แต่งเป็นร้อยกรอง ชุด **ศรีวิชัยชาดก** แต่งเป็นร้อยแก้ว กับ **ลิลิตศรีวิชัยชาดก** แต่งเป็นร้อยกรอง และชุด **นิทานอิหร่านราชาธรรม** แต่งเป็นร้อยแก้ว กับ **ลิลิตนิทานอิหร่านราชาธรรม** แต่งเป็นร้อยกรอง

เมื่อพิจารณาลักษณะการปรากฏเรื่องที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองคู่กันเช่นนี้ มีประเด็นที่น่าสนใจ คือ สะท้อนให้เห็นว่าการรับเรื่องที่เป็นนิทานซ้อนนิทานส่วนใหญ่มักรับมาแปลหรือแต่งเป็นสำนวนร้อยแก้วก่อน อาจเป็นไปได้ว่าเพื่อบันทึกเรื่อง ภายหลังจึงมีกวีนำไปแต่งใหม่เป็นร้อยกรอง และอาจจะนำนิทานที่ซ้อนอยู่ไปซ้อนต่อในเรื่องอื่นๆ อีก ทำให้วรรณคดีนิทานซ้อนนิทานของไทยเกิดมีนิทานซ้อนซ้ำกัน ดังที่ผู้วิจัยพบว่า นิทานหลักของ **นันทกปกรณ์** ซึ่งเล่าถึงพระสนมเล่านิทานเกลี้ยกล่อมพระราชาร้ายไม่ให้ประหารตน กลายเป็นนิทานซ้อนเรื่อง “นางสนมมีปัญญา” ใน **สุริยพิชาดก** หรือเรื่อง “โอรสพระเจ้ามัทราส” ซึ่งเป็นนิทานซ้อนเรื่องที่ 11 ใน **นันทกปกรณ์** ยังมีนิทานซ้อนชั้นต่อไปอีก 4 เรื่องที่ได้เค้าโครงเรื่องจากนิทานซ้อน 4 เรื่องใน **สรรพสิทธิ์ชาดก** และ **สุริยพิชาดก**

ในแง่นิทานซ้อน ผู้วิจัยพบว่าวรรณคดีไทยส่วนใหญ่มีแก่นิทานอุทาหรณ์ มีจุดประสงค์หลายประการ บางเรื่องเล่าเพื่อยกตัวอย่างประกอบคำสอน บางเรื่องเล่าเพื่อสนับสนุนความคิดหรือข้อโต้เถียงของตน บางเรื่องเล่าเพื่อโน้มน้าวใจตัวละครอื่น เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าเพื่อตั้งคำถามตัวละคร สะท้อนให้เห็นว่า วรรณคดีไทยรับการซ้อนนิทานหลากหลายลักษณะและปรับให้เหมาะสมกับโครงเรื่องและแนวคิดของวรรณคดีแต่ละเรื่อง ข้อที่น่าสนใจ คือ ในกลุ่มเรื่อง

แต่งเป็นนิทานนิยาย ส่วนใหญ่จะมีต้นเค้าเรื่องมาจากวรรณคดีสันสกฤต แม้จะมีการตัดหรือเพิ่มนิทาน
 ซ้อนเรื่องใหม่ๆ ลักษณะของการซ้อนนิทานก็ยังคล้ายคลึงกับต้นเรื่องเดิม เช่น ชุดปกรณัมที่รับมาจาก
 ตันโตรปาขยานะ ชุดเรื่องหิโตปเทศวัตถุปกรณัม หิโตปเทศคำฉันท์ และลิลิตหิโตปเทศที่รับเรื่องมา
 จากหิโตปเทศ และชุดเรื่องเวตาลปกรณัมและนิทานเวตาลที่รับเรื่องมาจากเวตาลปัญญาวิมคติ ส่วน
 เรื่องที่แต่งวรรณคดีชาตคนั้น ผู้วิจัยพบว่าเรื่องส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่ผสมผสานจากนิทานพื้นเมือง
 นิทานชาดก และนิทานที่รับมาจากสันสกฤต มีหลายเรื่องต้นฉบับไม่ปรากฏการซ้อนนิทาน แต่เมื่อ
 กวีไทยนำมาแต่งก็ได้เพิ่มการซ้อนนิทานเข้าด้วย เช่น ศรีวิชัยชาดก แต่งขึ้นโดยผสมผสานเรื่องจาก
 นิทานพื้นบ้าน อรรถกถาวิธูรชาดก และอรรถกถาเวสสันดรชาดก ซึ่งต้นเรื่องไม่มีการซ้อนนิทาน
 หรือ ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี นำเรื่องจากอรรถกถา महाปทุมชาดกซึ่งต้นเรื่องไม่มีการซ้อน
 นิทานเช่นกัน ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่ากวีไทยได้ปรับใช้กลวิธีการซ้อนนิทานมาเพื่อเล่าเรื่องใน
 วรรณคดีชาตได้อย่างน่าสนใจ ในหัวข้อต่อไป ผู้วิจัยจะกล่าวถึงภูมิหลังของวรรณคดีชาตของไทยที่
 ปรากฏการซ้อนนิทานเหล่านี้โดยละเอียด

2.2.2 ภูมิหลังวรรณคดีชาตของไทยที่ปรากฏการซ้อนนิทาน

จากวรรณคดีชาตที่ผู้วิจัยกล่าวถึงในหัวข้อที่แล้วทั้ง 16 เรื่อง มีเรื่องที่เป็นวรรณคดี
 ภาคกลางซึ่งมีต้นฉบับสมบูรณ์ใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาคั้งนี้ 9 เรื่อง ได้แก่ สรรพสิทธิชาดก ทุกัมมา
 นิกชาดก สุรพิภชาดก ธัญชัยบัณฑิตชาดก ศรีวิชัยชาดก ลิลิตศรีวิชัยชาดก นกกระจาบกลอน
 สวด สรรพสิทธิ์คำฉันท์ และ ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี

วรรณคดีทั้ง 9 เรื่องมีภูมิหลังแตกต่างกันหลากหลาย ทั้งในด้านที่มาและลักษณะ
 รูปแบบ มีทั้งเรื่องที่เป็นร้อยแก้วแต่งเลียนชาดกในอรรถกถาชาดก และเรื่องที่น่าชาดกกลุ่มแรกมา
 แต่งเป็นร้อยกรอง ความแตกต่างในเชิงประวัติและรูปแบบนี้เป็นผลมาจากจุดประสงค์ในการแต่งและ
 สมัยการแต่งที่แตกต่างกัน แต่มีจุดร่วมกัน คือ มีแนวคิดเรื่องปัญญาเป็นแนวคิดสำคัญ ในการประมวล
 ภูมิหลังวรรณคดีชาตทั้ง 9 เรื่อง นอกจากประวัติที่ปรากฏอยู่ในต้นฉบับที่ผู้จัดพิมพ์ระบุไว้แล้ว ยังมี
 งานวิจัยสำคัญที่ผู้วิจัยใช้อ้างอิง ได้แก่ งานวิจัยของสุภาพรณ ฌ บางช้าง (2533) เรื่อง วิวัฒนาการ
 วรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย งานวิจัยของนิยะดา เหล่าสุนทร (2538)
 เรื่อง ปัญญาชาดก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณคดีร้อยกรองของไทย และงานวิจัยของ
 พิสิทธิ์ กอบบุญ (2548) เรื่อง ปุจฉา-วิสัชนา: กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา
 นอกจากนี้ยังใช้หนังสืออ้างอิงเรื่อง นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี (2550) ด้วย

2.2.2.1 สรรพสิทธิชาดก

เป็นชาดกเรื่องที่ 40 ใน ปัญญาชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ไม่ทราบ
 ผู้แต่ง สันนิษฐานว่าแต่งราว พ.ศ. 1900-2000 (สุภาพรณ ฌ บางช้าง, 2533: 25) มีเค้ามาจากนิทาน
 เรื่องท้าววิกรมาทิตยในวรรณคดีสันสกฤต โดยเฉพาะอนุภาคการทำให้เจ้าหญิงที่ไม่ยอมพูดให้ยอมพูด
 ด้วย แต่เมื่อเข้ามาในดินแดนไทย จึงได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นเป็นชาดก (วีรชัย ปิยสุนทรวงษ์, 2524: 8-

13) เดิมแต่งชาดกเรื่องนี้มีต้นฉบับเป็นภาษาบาลี หอสมุดวชิรญาณได้นำมาแปลเป็นภาษาไทยร่วมกับชาดกในชุดเดียวกันและจัดพิมพ์เมื่อขึ้น พ.ศ. 2466 อย่างไรก็ตาม **สรรพลัทธิชาดก**นี้เป็นต้นเรื่องให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์ **สรรพลัทธิคำฉันท์** ใน พ.ศ. 2377 จึงสะท้อนให้เห็นว่าชาดกเรื่องนี้เป็นที่รู้จักแพร่หลายก่อนฉบับหอสมุดแห่งชาติแปลมานานแล้ว

สรรพลัทธิชาดกมีโครงสร้างคือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และประชุมชาดก แต่ไม่มีไวยากรณ์ ในปัจจุบันวัตถุแสดงเหตุแห่งการเทศนาชาดกไว้ว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วิหารเชตวัน บรรดาสงฆ์ทั้งหลายต่างสรรเสริญปัญญาของพระองค์ พระพุทธเจ้าจึงทรงยกเรื่องครั้งเสวยพระชาติเป็นสรรพลัทธิกุมารมาแล้ว เพื่อแสดงคุณของพระองค์ในฐานะผู้มีปัญญาจึง สามารถกระทำกิจอันยากให้สำเร็จลงได้ ดังมีข้อความว่า

แม้ในครั้งก่อน ในกาลเมื่อเราเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ แสวงหาซึ่งโพธิสมภารบารมีอยู่นั้น เราผู้ตถาคตก็มีศิลปะและความเฉลียวฉลาดและมีปัญญามากเหมือนกัน ย่อมถึงซึ่งสิ่งเป็นที่ชอบใจ บรรดาภคัตริย์ทั้งหลายในสกลชมพูทวีป ที่เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งฝั่งแห่งไตรเพท และมีศิลปะพร้อมเพรียงทุกประการ จะได้เสมอกับด้วยเราผู้ตถาคตหาไม่ได้

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2549: 508)

คาถาในชาดกเรื่องนี้เป็นคำพูดของตัวละครใน 2 เหตุการณ์ ได้แก่ คาถาที่บรรดาภคัตริย์ทั้งหลายไปสู่ขอนางสุวรรณโสภากจากพระเจ้าอุสกราช และคาถาที่พระเจ้าอุสกราชสรรเสริญพระโพธิสัตว์หลังพระองค์สามารถทำให้นางสุวรรณโสภายอมพูดได้สำเร็จ คาถาที่ปรากฏทั้งสองเป็นคาถาแทนบทสนทนาของตัวละคร ตัวอย่างคาถาที่เป็นบทสรรเสริญของพระเจ้าอุสกราชมีว่า

ราชวโร นรเสฏโฐ	คุณวิเสโส สพลณวา
พหุวิตกโก โกวิทโ	ธมเม ปติภูจโโต โหติ
สพพราชูหิ เสฏโฐ ว	พหุวิตกโก สพพราชูหิ
วิตกโกโม วิตกโก ว	ราชูหิ นานนุปการกั
วิตกโก เสฏฐธมเมสุ	สพพราชูหิ ปณณวา
ปิยวาโจ มโนรมเม	ตฺยหุ ทสสามิ อิตฺริ

ความว่า เธอเป็นพระราชอาันประเสริฐ และทั้งประเสริฐกว่านระทั้งหลายทั้งมีคุณวิเศษและปัญญาความคิดอ่าน และมีความตรึกตรองและความเฉลียวฉลาดมาก เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม อนึ่งเป็นผู้ประเสริฐกว่าพระราชาทันหลายทั้งปวง และมีความตรึกตรองอันก้าวล่วงแล้วซึ่งความตรึกตรองของพระราชาทันหลายมีประการต่างๆ และมีความตรึกตรองในธรรมอันประเสริฐ ทั้งมีปัญญาความคิดดีกว่าพระราช

ทั้งปวง และมีวาจาถ้อยคำเป็นที่รักใคร่ทำใจของเราให้ยินดี เพราะฉะนั้น บัดนี้เราจะยกราชาธิดาให้แก่เจ้าดังนี้

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2549: 519-520)

เรื่องย่อมีว่า ในปัจจุบันวัตถุ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เขตวันวิหาร บรรดาภิกษุสนทนากันเรื่องปัญหาของพระองค์ เมื่อทรงทราบ จึงทรงปรารภเรื่องปัญหาของพระองค์ในอดีตชาติ บรรดาภิกษุทั้งหลายจึงทูลขอให้พระองค์ตรัสเทศนา พระพุทธเจ้าจึงตรัสเล่าอดีตชาติเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นสรรพสิทธิกุมาร

เรื่องในอดีตวัตถุมีว่า นางสาวรรณโสภาพระธิดาพระเจ้าอุสภราชมีรูปโฉมงดงาม กษัตริย์ทั้งหลายพากันนำเครื่องราชบรรณาการมาเพื่อสู่ขอนาง พระเจ้าอุสภราชจึงกำหนดเงื่อนไขว่าจะยกนางสุวรรณโสภาให้แก่ผู้ที่สามารถทำให้นางยอมพูดด้วยภายในหนึ่งคืน แต่ไม่มีผู้ใดกระทำสำเร็จ ฝ่ายพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสรรพสิทธิกุมาร ได้สำเร็จวิชาถอดดวงจิตจนเป็นที่เลื่องลือ วันหนึ่งได้ทรงทราบข่าวของนางสุวรรณโสภาก็เกิดปฏิพัทธ์ จึงเสด็จไปทำบททดสอบของพระเจ้าอุสภราช พระองค์ใช้วิธีถอดดวงจิตอำมาตย์ผู้ติดตามไปสิ่งของต่างๆ ในห้องบรรทมของนางสุวรรณโสภา และเล่านิทานพร้อมตั้งคำถามถามดวงจิตของอำมาตย์ เมื่อนางสุวรรณโสภาได้ยินคำตอบที่ไม่ตรงตามความคิดของตนก็ทนไม่ไหว พูดคำตอบออกมา สรรพสิทธิกุมารทรงเล่านิทานและตั้งคำถามอยู่ 3 ยาม และตั้งปริศนาถามดวงจิตอำมาตย์ในยามที่ 4 นางสาวรรณโสภาก็เปลือยพูดทั้ง 4 ครั้ง รุ่งเช้าพระเจ้าอุสภราชจึงยกพระธิดาให้อภิเษก เรื่องก็จบลง

จากการปรารภปัญหาบารมีที่ปรากฏในปัจจุบันวัตถุและการผูกปมปัญหาสำคัญของเรื่องให้เห็นบททดสอบความสามารถของพระโพธิสัตว์ จะเห็นได้ชัดว่าเรื่องนี้มีจุดประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นปัญหาของพระโพธิสัตว์ในการแก้ไขบททดสอบด้วยการใช้อุบายเป็นสำคัญ

นิทานซ้อนในวรรณคดีชาดกเรื่องนี้ปรากฏในเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์แก้บททดสอบของพระเจ้าอุสภราช มี 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “นายพานิช 4 คน”²² เรื่อง “ราชกุมาร 4 องค์” และเรื่อง “ภรรยา นายโจร” ทั้ง 3 เรื่องนี้ วีรชัย ปิยสุนทรวงษ์ (2524: 13-18) ได้เปรียบเทียบกับนิทานซ้อนในวรรณคดีสันสกฤตเรื่อง **กถารัตนากร** ซึ่งเป็นเรื่องทำววิกรมชาติยส์สำนวนหนึ่ง พบว่าเป็นเรื่องชุดเดียวกัน มีรายละเอียดแตกต่างกันเล็กน้อยเท่านั้น จึงสันนิษฐานว่านิทานซ้อนทั้ง 3 เรื่องนี้ติดตามพร้อมกับนิทานเรื่องทำววิกรมชาติยส์ที่เข้ามาในไทย

2.2.2.2 ทุกัมมานิกชาดก

เป็นชาดกเรื่องที่ 13 ในชุด **ปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ** สันนิษฐานว่าแต่ในช่วง พ.ศ. 1800-1950 ชาดกเรื่องนี้มีผู้นำไปแต่งเป็นคำกาพย์คือเรื่อง **สุทธิกรรมชาดก** และ **สุทธิกรรมชาดกฉบับภาคใต้** (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 225-226)

²² ดูเรื่องย่อของนิทานซ้อนแต่ละเรื่องในภาคผนวกท้ายวิทยานิพนธ์นี้

ด้านรูปแบบ **ทุกัมมานิกชาต**มีโครงสร้างของชาตกทั้งปัจจุบันวัตถุ อดีต วัตถุ คาถา และประชุมชาตก แต่ไม่มีส่วนไวยากรณ์ ในปัจจุบันวัตถุแสดงเหตุของการเทศนาชาตกไว้ว่า บรรดาภิกษุปรารภถึงพระพุทธเจ้าที่ทรงอดกลั้นต่อความทุกข์จนกระทั่งได้ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าจึงทรงยกเรื่องเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นทุกัมมานิก บุตรกรรมภูมพี เพื่อแสดงคุณของพระองค์ในฐานะผู้มีปัญญา สามารถใช้อุบายให้รอดพ้นจากทุกข์ที่เกิดจากพระราชอาชฎอธรรม ดังมีข้อความว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ตถาคตจะได้อดกลั้นความทุกข์ยากลำบากแต่เดี๋ยวนี้หา บมิได้ แม้ในปางก่อน เมื่อตถาคตเกิดแล้วในตระกูลกรรมภูมพี คิดเบื่องตนให้พ้นจาก ทุกข์ ซึ่งถูกพระราชอาชฎอธรรมจะฆ่าให้ตาย เพราะตถาคตฉลาดในอุบาย

(ปัญญาสชาตก เล่ม 1, 2549: 203)

คาถาภาษาบาลีในเรื่องนี้ปรากฏ 2 ครั้ง เป็นคาถาที่พระโพธิสัตว์แสดง คำสอนแก่พระเจ้าพรหมทัตครั้งหนึ่ง และคาถาที่พระพุทธเจ้าสรุปเรื่องอดีตชาติของพระองค์ใน ตอนท้าย ตัวอย่างคาถาที่พระโพธิสัตว์แสดงคำสอนมีดังนี้

โย ปุคฺคโล โทสขโน
 สุชีโต ขาภฺย มิตฺตํ
 ยา อิตถิปิ ติวริวา
 สุชีตา ยาติ วินาสํ

น สหาโย ทุกฺขปฺปตฺโต
 ทีฆกาลํ ทุกฺขํ ปตฺโต
 น ภริยา ทุกฺขปฺปตฺตา
 ทีฆกาลํ ทุกฺขํ ปตฺตา

แปลความว่า บุคคลผู้ใดประทุษร้ายต่อเพื่อน บุคคลเช่นนั้นไม่ควรคบเป็น เพื่อน เพื่อนชนิดนี้มีแต่จะพาให้ถึงทุกข์ยาก ถึงได้สุขแล้วยังอาจฆ่ามิตรสหายได้ มีแต่ จะได้รับความทุกข์สิ้นกาลนาน แม้หญิงผู้ใดมีผัวสามคนแล้ว หญิงเช่นนั้นไม่ควรเอาเป็น ภรรยาๆ เช่นนี้มีแต่จะพาให้ถึงความทุกข์ ถึงได้ความสุขแล้วก็มีแต่จะวนไปหาความ ฉิบหายเป็นเบื้องหน้า มีแต่จะได้รับทุกข์สิ้นกาลนาน

(ปัญญาสชาตก เล่ม 1, 2549: 210-211)

เรื่องย่อมีว่า ในปัจจุบันวัตถุ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เขตวันวิหาร บรรดา ภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่าพระพุทธองค์ทรงอดกลั้นความทุกข์ความลำบากมากกว่าจะได้ตรัสรู้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงทรงปรารภเรื่องในอดีตชาติของพระองค์ ที่เคยใช้ปัญญาเอาตัวรอดจาก พระราชาผู้อธรรม บรรดาภิกษุจึงทูลขอให้พระองค์เทศนา พระพุทธเจ้าจึงทรงเล่าเรื่องในอดีตชาติครั้ง เมื่อเสวยพระชาติเป็นทุกัมมานิกมาณพ

เรื่องอดีตวัตถุมีว่า บิดาของทุกัมมานิกมาณพได้สั่งสอนไว้ก่อนสิ้นชีวิตว่า ไม่ให้ไว้ใจหญิงสามผัว ชายสามโบสถ์ และพระเจ้าแผ่นดินที่ไม่รอบคอบ ทุกัมมานิกมาณพสงสัย คิดจะ

ทดสอบคำสอนของบิดา จึงแต่งงานกับหญิงมีสามีมาแล้ว 3 คน คบเพื่อนที่เป็นชายบวช 3 ครั้ง และวางอุบายลวงว่าตนฆ่าหงส์ของพระเจ้าพรหมทัต พระเจ้าพรหมทัตจึงประกาศให้รางวัลผู้ที่แจ้งเบาะแสโจร ฝ่ายภรรยาของพระโพธิสัตว์เกิดความโลภ จึงนำเรื่องไปบอกแก่อำมาตย์ อำมาตย์จึงพาคนไปจับทุกัมมานิกมาณพ ระหว่างนั้นสหายที่บวช 3 ครั้งมาพบ ก็มาขอฝาน่งทุกัมมานิกมาณพไปอย่างไร้หัวใจ ฝ่ายพระเจ้าพรหมทัตสั่งให้อำมาตย์นำตัวทุกัมมานิกมาณพไปประหารนอกเมืองโดยไม่ไต่สวน แต่นายประตูเมืองทั้ง 4 ด้าน คัดค้านไม่ยอมเปิดประตู พร้อมทั้งตักเตือนและเล่านิทานแสดงโทษของการกระทำที่ขาดวิจยารณญาณ อำมาตย์จึงพาตัวทุกัมมานิกมาณพกลับมา พระเจ้าพรหมทัตจึงสั่งไต่สวนความอีกครั้ง เมื่อได้ทราบความจริงจึงปล่อยทุกัมมานิกมาณพเป็นอิสระ และได้เสนอตำแหน่งอุปราชให้ทุกัมมานิกมาณพ แต่พระองค์ปฏิเสธ พร้อมแสดงคำสอนเรื่องการคบบัณฑิตและการอยู่ห่างจากคนพาล แล้วเสด็จออกจากเมืองไปพักอยู่ในอุทยานเมืองตักกสิลา คราวนั้นพระเจ้าตักกสิลาราชสิ้นพระชนม์ ไม่มีพระโอรส ชาวเมืองจึงเสี่ยงปฐุสสรหาผู้เหมาะสม รถนั้นไปหยุดอยู่ที่ที่ทุกัมมานิกมาณพพักอยู่ ชาวเมืองจึงเชิญพระองค์ให้ขึ้นครองเมืองแทน ในระหว่างที่ทุกัมมานิกมาณพครองเมืองนั้น ภรรยาและสหายเก่าของพระองค์เดินทางเร่ร่อนมาถึงเมืองตักกสิลา พระเจ้าทุกัมมานิกจ้ได้ จึงให้คนไล่ทั้ง 2 คนออกจากเมืองไป จากนั้นพระองค์ได้ปกครองบ้านเมืองให้เป็นสุข เรื่องก็จบลง

จากการปรารภชาดกในปัจจุบัน และการแทรกคถาร้อยกรองที่ปรากฏในเรื่องประกอบเนื้อเรื่องที่เน้นแสดงความทุกข์ของพระโพธิสัตว์ได้รับจากตัวละครอื่นๆ สะท้อนให้เห็นแนวคิดของชาดกเรื่องที่มีงษ์โทษของการคบคนพาล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โทษของการรับใช้หรืออยู่ใกล้ชิดผู้มีอำนาจที่ขาดความไตร่ตรอง กระทำการโดยไม่พิจารณา ทั้งนี้ น่าสนใจว่าในตอนท้ายเรื่องมีเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์แสดงคำสอน ได้เน้นอย่างชัดเจนว่า เมื่อตระหนักถึงโทษของการคบคนพาลแล้ว ผู้มีปัญญาอย่าอ้อมไม่ควรอยู่ใกล้ ดังที่พระองค์ปฏิเสธพระเจ้าพรหมทัตว่า “ข้าแต่พระราชเจ้าพระราชของค้ใดไม่ทรงวิจยารณ์ทำการสะเพร่า ข้าพระพุทธเจ้าอยู่ไม่ได้ในนครของพระราชานั้น” (ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2549: 212) แนวเรื่องโทษของคนพาลจึงเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องปัญญาด้วยการแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่มีปัญญาอย่าอ้อมตระหนักถึงโทษภัยของการอยู่ใกล้ชิดกับคนเหล่านั้นและหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล

นิทานซ้อนในวรรณคดีเรื่องนี้ปรากฏตอนนายประตูห้ามไม่ให้อำมาตย์พาพระโพธิสัตว์ไปประหาร นายประตูทั้ง 4 ด้านเล่านิทานคนละเรื่อง รวม 4 เรื่องได้แก่ “ชาวไร่กับพังพอน” เรื่อง “นายพรานกับเหยี่ยว” เรื่อง “ธิดาพระเจ้าพรหมทัต” และเรื่อง “สุนัขกับบุรุษ 2 คน” ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า นิทานเรื่อง “ชาวไร่กับพังพอน” นั้นมีเนื้อเรื่องตรงกับเรื่อง “พราหมณ์กับพังพอน” ซึ่งเป็นต้นตระกูลเรื่องที่ 5 ของปัญญาตันตระ และสืบทอดมาเป็นนิทานซ้อนเรื่องที่ 17 ในปักษิปกรณ์ฉบับสันสกฤต และเป็นนิทานซ้อนเรื่องที่ 14 ในปักษิปกรณ์ฉบับไทย อาจเป็นได้ว่า ชาดกเรื่องนี้รับนิทานเรื่องดังกล่าวผ่านมาจากมุขปาฐะ หรืออาจได้รับเมื่อพระภิกษุล้านนาแปลตันไตรปาชยานะจากฉบับสันสกฤตเป็นฉบับล้านนาในพุทธศตวรรษที่ 20 (สยาม ภัทรานุประวัติ, 2546: 55-56)

2.2.2.3 สุริยพชาตก

เป็นชาตกเรื่องที่ 54 ใน **ปัญญาสชาตกฉบับหอสมุดแห่งชาติ** ไม่ทราบผู้แต่ง และที่มาของเรื่อง กระนั้น ผู้วิจัยก็พบว่า วรรณคดีเรื่องนี้มีนิทานซ้อนเรื่อง “นางสนมมีปัญญา” ซึ่งมีโครงเรื่องคล้ายกับนิทานหลักของ **นันทกปณัม** ที่สยาม ภัทรานุประวัติ (2546: 55-56) สันนิษฐานว่า น่าจะแปลมาจากต้นฉบับ **ตันโตรปายานะ** ของสันสกฤตในราวพุทธศตวรรษที่ 20 ทำให้พอจะกำหนดช่วงเวลาการแต่งของ **สุริยพชาตก** ซึ่งสอดคล้องกับที่สุภาพรรณ ฦ บางช้าง (2533: 25) สันนิษฐานไว้ ราว พ.ศ. 1900

โครงสร้างของ **สุริยพชาตก** ประกอบด้วยปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และ ประชุมชาตก แทรกคาถาไว้ในหลายตอน ในปัจจุบันวัตถุแสดงเหตุของการเทศนาชาตกไว้ว่า บรรดา ภิกษุปรารภเรื่องปัญญาของพระพุทธเจ้า ซึ่งสามารถปราบพญานักปราชญ์อื่นๆ ให้ยอมรับคำสอนของ พระองค์ได้ พระพุทธองค์จึงทรงยกเรื่องครั้งเสวยพระชาติเป็นสุริยพกุมารมาแล้ว เพื่อแสดงคุณของ พระองค์ในฐานะผู้มีปัญญายัง ดังว่า

พระภิกษุทั้งหลายกราบพูลตามมูลเหตุที่สนทนาให้ทรงทราบแล้ว พระพุทธ องค์จึงตรัสว่าตถาคตจะได้มีปัญญาแต่ในกาลเดียวนี้ก็หาไม่ ถึงในกาลปางก่อนเมื่อ ตถาคตยังแสวงหาโพธิญาณอยู่ก็มีปัญญายังเหมือนกัน

(ปัญญาสชาตก เล่ม 2, 2549: 201)

เรื่องย่อมีว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ โขสิตารามระหว่างเมืองราชคฤห์ กับเมืองโกสัมพี บรรดาภิกษุสนทนากันเรื่องพระพุทธเจ้าทรงมีปัญญาแก่กล้า สามารถข่มถ้อยคำของ นักปราชญ์อื่นๆ อันมีพราหมณ์ภูฏันทตะ ปริพาชกฉัพพิยะ มหายักษ์อาฬวก และท้าวพกาพรหม เป็นต้น เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบ ก็ทรงปรารภอดีตชาติที่ทรงมีปัญญายัง บรรดาภิกษุจึงทูลขอให้ตรัส เทศนา พระพุทธเจ้าจึงตรัสเล่าเรื่องเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นสุริยพกุมาร

เรื่องอดีตวัตถุมีว่า สุริยพกุมารผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าโสโรย เกิดเบื่อหน่ายในราชสมบัติ จึงทูลขอพระราชบิดาเสด็จออกจากเมืองไปบำเพ็ญเพียรในป่า ในครั้งแรกเสด็จไป พักอยู่ที่ใต้ต้นไทรริมสระแห่งหนึ่ง ซึ่งมีปลาและเต่าอยู่มากมาย โดยปรกตินั้น นายพรานจะเอาขாயไป จับปลาและเต่า พวกปลาเตื่อตร้อนเป็นอันมากจึงขอร้องให้พระยานาคช่วยเหลือ พระยานาคจึงรับคำ เมื่อพวคนายพรานจะมาจับปลา พระยานาคก็แสดงฤทธิ์ขับไล่พวคนายพรานนั้นไป แต่เมื่อพระยานาคทำ ฤทธิ์นั้น ทำให้เกิดคลื่นในสระจนน้ำขุ่น พวกปลาพวกันดิเตียนพระยานาค พระยานาคได้ยินดั่งนั้นก็ น้อยใจทิ้งสระไป นายพรานจึงสามารถลงไปจับพวกปลาและเต่าได้ แต่ในขณะนั้น สุริยพกุมารเสด็จ มาถึงสระพอดี พวคนายพรานเห็นสุริยพกุมารประดับกายด้วยเครื่องสรรพาวุธและทรงพระขรรค์ ต่าง เข้าใจผิดคิดว่าเป็นผีเสื้อน้ำ จึงพากันหนีไป สุริยพกุมารก็ได้พักอยู่ ณ ศาลาริมสระ

ในระหว่างที่สุรพิภกุมารพักอยู่ริมสระนั้น ก็บุรุษ 2 คนวิวาทกันแย่งนกยาง ฝ่ายหนึ่งอ้างว่านกยางนั้นเป็นบิดาตน ฝ่ายหนึ่งอ้างว่านกยางนั้นกินปลาที่เป็นมารดาของตนไป ทั้งสองทุ่มเถียงไม่อาจตกลง จึงมาขอให้สุรพิภกุมารตัดสินให้ พระโพธิสัตว์เห็นว่าทั้ง 2 คนมีทิวพอกัน จึงตัดสินให้แต่ละฝ่ายพิสูจน์พฤติกรรมตามที่ตนอ้าง เมื่อกระทำไม่ได้ ทั้ง 2 จึงเลิกวิวาทและยอมอ่อนน้อมต่อสุรพิภกุมาร สุรพิภกุมารจึงสั่งสอนทั้งสองเรื่องการคบคนพร้อมเล่านิทานประกอบ เมื่อสอนเสร็จ ชายทั้ง 2 ก็จากไป

ฝ่ายสุรพิภกุมารเดินทางต่อไปถึงเมืองๆ หนึ่ง ครั้นนั้นมีพระภิกษุจะไปเยี่ยมญาติ จึงฝากหีบใส่ทองไว้กับภรรยาผู้หนึ่ง ภิกษุผู้สาวว่าในหีบเป็นเครื่องยา ครั้นภรรยาผู้นั้นเปิดดูด้วยความสงสัย เห็นว่าเป็นทอง จึงหยิบทองนั้นออกและใส่ทองแดงแทน เมื่อภิกษุกลับมาเปิดหีบก็ทราบว่าเป็นภรรยาที่เอาทองไป จึงทำอุบายฝากหีบต่อ และขอตัวบุตรภรรยาไปบ้านอื่น แล้วจึงนำเด็กนั้นไปฝากบ้านญาติและพาลิงกลับมา หลอกภรรยาผู้ว่าเด็กนั้นกลายเป็นลิงไป ภรรยาผู้เชื่อจึงร้องไห้เสียใจ ครั้นนั้นสุรพิภกุมารผ่านไป พระภิกษุจึงขอให้ช่วยตัดสิน สุรพิภกุมารฟังแล้วก็ทราบเรื่องราวโดยตลอด จึงกล่าวคาถาร้อยกรองเป็นนัยว่า ทองคำกลายเป็นทองแดงได้ มนุษย์ก็กลายเป็นวานรได้ ภรรยาผู้ฟังแล้วทราบความนัยจึงนำทองมาคืนพระภิกษุ พระภิกษุก็พาบุตรภรรยาไปคืน

ฝ่ายสุรพิภกุมารเดินทางต่อจนถึงบรรณศาลาที่พระอินทร์สร้างให้ระหว่างนั้น มีกาจะกินปูทอง จึงล่อกว่าจะไปป่าหิมพานต์ ปูทองจึงตั้งปุจฉา 20 ข้อ หากกาตอบได้หมด ก็จะยอมไปกับกา เมื่อกาตอบไม่ถูก จึงล่อลวงปูทองให้ไปหาสหายของตนที่มีปัญญา กาพาปูทองไปหาสหายตั้งแต่พรานป่า นกยูง วานร เสือโคร่ง กิณนร เทวดา ตลอดจนสัตว์ต่างๆ แต่ก็ไม่มีใครตอบได้ทั้งหมดจึงพากันไปหาพระโพธิสัตว์ให้ช่วยตอบ สุรพิภกุมารจึงวิสัชนาปัญหาทั้ง 20 ข้อ เสร็จแล้วกาจึงสมานานศีล 5 ไม่กินปูทองอีก ส่วนสุรพิภกุมารก็บำเพ็ญฌานจนได้ไปเกิดในพรหมโลก

จุดเด่นของสุรพิภชาดกอยู่ที่การสร้างเหตุการณ์เพื่อให้พระโพธิสัตว์ได้แสดงคำสอน สอดคล้องกับปรารถนาชาดกในปัจจุบันวัตถุ แนวคิดของชาดกเรื่องนี้จึงเน้นให้เห็นปัญญาปัญญาของพระโพธิสัตว์ในการสอนบุคคลต่างๆ ให้ยอมรับคำสอนของพระองค์ได้ ดังตัวอย่างการตอบปัญหาของปูทองข้อหนึ่งว่า

...ปูทองให้ช้องสารการแล้วจึงถามปัญหาที่ 5 ว่า ข้าแต่พระเจ้าผู้เจริญ สภาพอจะใคร่ชื่อว่าสี่ขั้วเลวทรามกว่าสี่ทั้งปวง พระสุรพิภโพธิสัตว์เมื่อจะวิสัชนาปัญจมปัญหา จึงตรัสพระคาถานี้ว่า ... ความว่า นรชนเหล่าใดใจบาปลามก ทุศีล ยินดีในการบาปทั้งปวง นรชนเหล่านั้นทำบาปกรรมอยู่ย่อมรื่นเริงบันเทิงใจ ประหนึ่งว่าจะเกลียดต่อการบุญกุศล (เพราะกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ) ก็กิเลสเหล่านี้เป็นดุจสนิมเหล็ก คือ โมหะความหลงเป็นฝ้าสนิมของสติ โทสะความประทุษร้ายเป็นฝ้าสนิมของขันติ ความตระหนี่เป็นฝ้าสนิมของการให้ทาน ความไม่ละอายและความไม่สะดุ้งใจเป็นฝ้าสนิมของศีล อุกุศลเป็นฝ้าสนิมของกุศลทุกเมื่อ กิเลสชาติชาติ แม้นี้ชื่อว่าสี่ไม่งามเลวทรามกว่าสี่ทั้งปวง ด้วยอาการอย่างนี้

สพเพ เทวา สรรพเทวดาทั้งหลายฟังพระโพธิสัตว์แก้ปัญหานั้นแล้ว จึงโปรย
ทิพย์รัตนบุปผาให้ตกลงมาเกลื่อนกลาดยังเสียงสาธุการให้เป็นไป

(ปัญญาสชาดก เล่ม 2, 2549: 276-277)

ส่วนนิทานซ้อนในเรื่อง ปรากฏในตอนที่พระโพธิสัตว์เล่านิทานซ้อนบุรุษ
พาล 2 คนที่แย่งนกยาง ทรงเล่านิทานซ้อน รวม 4 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “บัณฑิตบุรุษ” เรื่อง “พระเจ้า
พาราณสี” เรื่อง “วิธูรบบัณฑิตและพหลราชา” และเรื่อง “นางสนมมีปัญญา” ทั้งนี้ ในนิทานเรื่อง
“วิธูรบบัณฑิตและพหลราชา” และเรื่อง “สนมมีปัญญา” ยังมีนิทานซ้อนชั้นต่อไปอีก 11 เรื่อง รวม
ทั้งหมด 15 เรื่อง มีรายละเอียดดังนี้

เรื่องสุรพิภุมาร

- 1) เรื่อง “บัณฑิตบุรุษ”
- 2) เรื่อง “พระเจ้าพาราณสี”
- 3) เรื่อง “วิธูรบบัณฑิตและพหลราชา”
 - 3.1) เรื่อง “กุมาร 2 พระองค์”
 - 3.2) เรื่อง “พระดาบสเลี้ยงตะขาบ”
 - 3.3) เรื่อง “พระเจ้าโชติราชา”
- 4) เรื่อง “นางสนมมีปัญญา”
 - 4.1) เรื่อง “พระธิดาพระเจ้าเวชมาทิต”
 - 4.1.1) เรื่อง “มาณพ 4 คน”
 - 4.1.2) เรื่อง “มาณพกับรูปสลักไม้”
 - 4.1.3) เรื่อง “นครโสภณี 4 คน”
 - 4.1.4) เรื่อง “ภรรยานายโจร”
 - 4.1.5) เรื่อง “นางศิริโสภาชูปชีวิตพระสวามี”
 - 4.2) เรื่อง “พระเจ้าเวชมาทิตปรารถนารู้ความลำบาก”
 - 4.3) เรื่อง “พระโอรสของพระเจ้าเวชมาทิต”

จากรายชื่อนิทานซ้อนข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า นอกจากนิทานเรื่อง “นางสนมมี
ปัญญา” ที่คล้ายคลึงกับนิทานหลักของ **นนทกपर्ณัม** แล้ว นิทานเรื่อง “พระธิดาพระเจ้าเวชมาทิต”
มีเค้าโครงเรื่องเหมือนกับ **สรรพลทธิชาดก** คือเป็นเรื่องการเล่านิทานเพื่อตั้งคำถามยั่วให้ฝ่ายหญิงที่ไม่
ยอมเอ่ยวาจาให้พูด นิทานซ้อนที่เล่าทั้ง 4 เรื่องก็มีเค้าโครงเรื่องคล้ายกับใน **สรรพลทธิชาดก** ยกเว้น

เรื่อง “นางศรีโสภษาขุบชีวิตพระสวามี” ที่แตกต่างจากเรื่องอื่น สะท้อนให้เห็นว่าผู้แต่ง**สุรพิฆาต**ได้รวบรวมนิทานซ้อนจากที่ต่างๆ มาไว้รวมกันเพื่อให้มีความหลากหลาย ในขณะเดียวกันก็อาจเป็นการแสดงภูมิรู้ของตนด้วย

2.2.2.4 ศรีวิชัยชาต

บางครั้งเรียกว่า **ศรีวิชัย ศิวชัย** หรือ**สิวิชัยชาต** สันนิษฐานว่าแต่งเป็นภาษาบาลีในดินแดนล้านนา ราว พ.ศ. 2000-2300 เนื่องจากพบต้นฉบับเรื่องนี้เป็นจำนวนมากในภาคเหนือ แต่ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง (สุภาพรณ ฌ บางช้าง, 2533: 120-121) ฉบับที่ใช้ในการศึกษานี้เป็นพระนิพนธ์แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยในสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราธรรม (2516) เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศและพระสมณศักดิ์เป็น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสถาพรพิริยพรต เมื่อ พ.ศ. 2449

ในด้านที่มาของเรื่อง พิสิทธิ์ กอบบุญ (2548: 93-98) สันนิษฐานว่า**ศรีวิชัยชาต**น่าจะมีที่มาจาก**อรรถกถาชาต ปัญญาสชาต**และนิทานพื้นบ้านที่เรียกว่า**คัมภีร์เกร็ด** เช่น เหตุการณ์ในตอนท้ายเรื่องที่พระโพธิสัตว์ให้ภรรยาและลูกเป็นทานเหมือนกับ**เวสสันดรชาต** เหตุการณ์พระโพธิสัตว์ตอบปัญญายักษ์คล้ายใน**วิรุทธชาต** เหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์พานางศรีเวยกาหนีขึ้นหังสยนต์มีลักษณะคล้ายนิทานพื้นบ้านภาคเหนือ หรือเหตุการณ์แทรกตอนหนึ่งที่มีโครงเรื่องเหมือน**สุวรรณสังขชาต** เป็นต้น

แม้วรรณคดีเรื่องนี้จะแต่งในล้านนา แต่ก็แพร่หลายมาถึงภาคกลางและตกทอดมาถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏหลักฐานพระราชปุจฉาในกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ ได้ทรงแสดงความเป็นห่วงที่ประชาชนหันไปนิยมฟังชาตที่ไม่ใช่พุทธวจนะแท้กันมาก โดยเฉพาะเรื่อง**ธัญชัยบัณฑิตชาต** และเรื่อง **ศรีวิชัยชาต (พระราชปุจฉาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 5 เล่ม 2, 2513: 85 อ้างถึงใน พิสิทธิ์ กอบบุญ, 2548: 86)** สะท้อนให้เห็นความนิยมชาตเรื่องนี้ในดินแดนภาคกลางด้วย

ด้านรูปแบบ **ศรีวิชัยชาต**แต่งเป็นร้อยแก้ว ภาษาบาลี แทรกด้วยคาถาเป็นบางช่วง เนื้อเรื่องในต้นฉบับที่ใช้ศึกษามีเฉพาะอดีตวัตถุ ไม่ปรากฏปัจจุบันวัตถุและประชุมชาต แต่ต้นฉบับ**สิวิชัยชาต**ล้านนาล้านนาที่ใช้ในงานวิจัยของพรพรรณ แก้วประเสริฐ (2552: 49-50) ปรากฏทั้งปัจจุบันวัตถุและประชุมชาต ในปัจจุบันวัตถุมีความว่า บรรดาภิกษุปรารภเรื่องทานบารมีของพระพุทธเจ้าพระพุทธเจ้าจึงทรงยกเหตุการณ์ในอดีตชาติที่ทรงให้บุตรและภริยาเป็นทาน แล้วจึงตรัสเทศนา**สิวิชัยชาต**

เรื่องย่อเริ่มเล่าจากอดีตวัตถุ ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระศรีวิชัย พระโอรสพระเจ้าอาทิตย์วงศ์แห่งแคว้นวิเทหะ เมื่อเจริญวัยขึ้น พระศรีวิชัยได้เลี้ยงนกแก้วที่รู้ภาษามนุษย์ชื่อสุรเสนสำหรับสืบทอดความเป็นไปของแคว้นต่าง ๆ ครั้นต่อมาพระราชบิดาต้องการให้พระองค์อภิเษก พระศรีวิชัยจึงส่งนกแก้วนั้นไปสืบทอดสตรีในเมืองต่างๆ จนทราบเรื่องนางศรีเวยกา พระธิดาของพระเจ้าศรีวิราช ซึ่งพระบิดานั้นหวงแหนนัก สร้างปราสาทเจ็ดชั้นไว้ให้นางอยู่และไม่ยอม

ยกให้แก่ผู้ใด พระศรีวิชัยทราบเรื่องก็เกิดปรารถนานาง จึงส่งราชทูตไปขอ แต่พระเจ้าศรีวิราชปฏิเสธพร้อมทำว่าจะยกให้ก็ต่อเมื่อพระศรีวิชัยเหาะมาในอากาศได้ เมื่อไม่สมหวังพระศรีวิชัยจึงบำบวงต่อเทพารักษ์ประจำต้นไทร เทพารักษ์จึงช่วยอุ้มสมพระศรีวิชัยไปหานาง เมื่อทั้งสองได้พบกันก็เกิดความรักพิภพ นางศรีเวกาจึงทดสอบปัญญาพระโพธิสัตว์ด้วยปริศนาและตั้งคำถามจากนิทาน เมื่อพระองค์สามารถตอบปัญหาจนนางพอใจ ทั้งสองก็ได้เป็นคู่ครองและอยู่ร่วมกันในปราสาทนั้น

ต่อมา พระเจ้าศรีวิราชทราบเรื่อง ยกทหารมาล้อมจับ พระศรีวิชัยจึงพานางศรีเวกาขึ้นหรงยนต์หนีไปถึงกลางป่า ทั้ง 2 พระองค์ได้เดินทางต่อไป ระหว่างทางพระศรีวิชัยได้ตอบปริศนาธรรมของยักษ์เพื่อช่วยพราหมณ์ไม่ให้ถูกยักษ์กิน พราหมณ์จึงบอกทางกลับไปยังเมืองวิเทหะ แต่เมื่อพระศรีวิชัยและนางศรีเวกาเดินทางไปที่ศาลาแห่งหนึ่ง พระศรีวิชัยกลับถูกนางยักษ์จับตัวไว้ขณะที่ไปตักน้ำ นางศรีเวกาเห็นพระสวามีไม่กลับมา ก็ออกตามหาจนไปถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง นางไปขออาศัยกับนายบ้านแห่งนั้น ตั้งร้านขายของริมทางเพื่อรอพระศรีวิชัย ฝ่ายพระศรีวิชัยนั้นถูกจับอยู่ 7 วันจนพระยายักษ์เจ้าของสระกลับมา จึงได้ถามปัญหาพระศรีวิชัย เมื่อพระองค์ตอบได้ ก็ยอมปล่อย พระศรีวิชัยจึงออกตามหานางศรีเวกาจนพบ ทั้งสองได้กลับแคว้นวิเทหะ พระเจ้าอาทิตย์ราชจึงสละราชสมบัติให้พระโอรสครองเมืองแทน ซึ่งพระศรีวิชัยได้ปกครองเมืองด้วยธรรมจนบ้านเมืองสงบสุข ในระหว่างนี้มีเรื่องแทรกสอดให้เห็นปัญญาของพระโพธิสัตว์ในการปกครองอย่างยุติธรรมและทรงมีบารมีมากจนผู้มีความสามารถเข้ามาเป็นบริวาร

กล่าวถึงฝ่ายพระเจ้าศรีวิราช ทรงกริ้วที่พระศรีวิชัยจึงวางแผนยกทัพไปตีเมืองต่างๆ ถึงร้อยเอ็ดเมือง เพื่อรวบรวมกำลังสำหรับรบกับพระศรีวิชัย พระศรีวิชัยทราบข่าวจากนกสุรเสน จึงเตรียมป้องกันบ้านเมืองและส่งอำมาตย์ชื่อสัญญาชัยไปเป็นไส้ศึกในทัพพระเจ้าศรีวิราช เมื่อพระเจ้าศรีวิราชยกทัพพญาร้อยเอ็ดพระนครมาล้อมเมือง สัญญาชัยก็ทำอุบายเผาค่ายพระเจ้าศรีวิราช พระเจ้าศรีวิราชจึงต้องยกทัพกลับ

ในระหว่างนี้มีเหตุการณ์แทรกสอดประวัติความเป็นมาของช้างศึกสำคัญคือ ช้างกัมพลราช เรื่องมีว่ามีพราหมณ์คนหนึ่งภรรยาตาย จึงพาลูกชายชื่อศุกุมารไปบวชอยู่ที่ป่า ระหว่างนั้นมีช้างใกล้ตายนำลูกมาฝากไว้ พระฤๅษีจึงเลี้ยงลูกช้างเป็นเพื่อนกับศุกุมารและตั้งชื่อช้างว่ากัมพล ฝ่ายพราหมณ์อีกคนหนึ่งไปพบเด็กหญิงเกิดในดอกบัวจึงให้ชื่อว่านางปทุมมาและเลี้ยงไว้ไปเป็นลูก วันหนึ่งเดินเที่ยวไปเจอนางปทุมมา ทั้งสองเกิดพิภพ แต่ศุกุมารต้องการลองปัญญาของนาง จึงเล่นนิทานถามและตั้งคำถามจากนิทานทดสอบ นางปทุมมาตอบได้ ศุกุมารจึงไปสู่ขอนางปทุมมาจากบิดา หลังจากนั้นศุกุมารจึงพานางปทุมมาไปรับใช้พระศรีวิชัยและถวายช้างกัมพลให้พระองค์

กล่าวถึงฝ่ายพระเจ้าศรีวิราชยังคงกริ้วพระศรีวิชัย จึงยกทัพพญาร้อยเอ็ดนครมารบด้วยเป็นครั้งที่ 2 ครั้งนี้พระศรีวิชัยให้นันทเสนอำมาตย์ผู้มีกำลังกล้าแข็งออกไปข่มขู่ โดยการโยนช้างทั้งตัวไปให้กองทัพฝ่ายพระเจ้าศรีวิราชเพื่อข่มขวัญ ทหารฝ่ายพระเจ้าศรีวิราชเกิดความหวาดกลัวเป็นอันมาก พระศรีวิชัยจึงทรงช้างกัมพลราชออกไป กองทัพของพระเจ้าศรีวิราชก็ยอมอ่อนน้อม พระศรีวิชัยจึงให้ประชุมพระเจ้าศรีวิราชและพระยาทั้งร้อยเอ็ดนครและแสดงคำสอนกล่อมเกล่าไม่ให้รุกรานกันและกันอีก

ต่อมาพระศรีวิชัยเกิดศรัทธาในการทำทาน ทรงบริจาคทานเป็นจำนวนมาก ครั้งหนึ่งเมืองกลิงคราษฎร์เกิดภัยแล้ง จึงส่งพราหมณ์มาขอช้างกัมพลอันเป็นมงคลเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ชาวเมืองวิเทหะไม่พอใจ จึงพากันขับไล่พระศรีวิชัยออกจากพระนคร พระศรีวิชัยจึงพาพระนางศรีเวยกา พระโอรสและพระธิดาไปออกบวชในเขาวงกต ครั้งนั้นพระอินทร์แปลงกายลงมาขอพระโอรสและพระธิดา และพระมเหสีตามลำดับ พระศรีวิชัยก็โปรดให้ พระอินทร์จึงแสดงตัวและฝากพระมเหสีไว้กับพระศรีวิชัย ส่วนพระโอรสและพระธิดานั้นได้กลับคืนสู่แคว้นวิเทหะแล้ว ในตอนท้ายเรื่อง ชาวเมืองกลิงคราษฎร์นำช้างมาคืน พระเจ้าอาทิตย์ราชและพระมเหสี พระโอรสและพระธิดาของพระศรีวิชัย ชาวเมืองแคว้นวิเทหะ รวมถึงพระเจ้าศรีวิราชได้ยกทัพมารับพระศรีวิชัยและพระนางศรีเวยกา ในที่สุดทั้งหมดก็ได้กลับเมือง เรื่องก็จบลง

เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องทั้งหมด เห็นได้ว่าเหตุการณ์สำคัญท้ายเรื่องแสดงให้เห็นการบำเพ็ญทานบารมี สอดคล้องกับปรรายาคดในปัจจุบันของ **ศรีวิชัยชาติกน** บ้างเล่าว่า ทำให้เชื่อได้ว่า จุดประสงค์ของผู้แต่งมุ่งแสดงทานบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม **ศรีวิชัยชาติกน** ยังมีจุดเด่นในแง่การผูกเรื่องอย่างซับซ้อน มีเหตุการณ์แทรกเป็นจำนวนมากที่แสดงให้เห็นปัญหาในด้านต่างๆ ของพระศรีวิชัย เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระองค์ต้องฝ่าฟันอุปสรรคเป็นจำนวนมากเพื่อปกป้องนางศรีเวยกา แนวคิดหลักเรื่องทานบารมีจึงมีเรื่องปัญหาของพระโพธิสัตว์รองรับอยู่อีกชั้นหนึ่ง ดังตัวอย่างเหตุการณ์แทรกที่พระศรีวิชัยจะหาอำมาตย์ที่ดีมารับใช้เพื่อช่วยดูแลบ้านเมือง จึงทดลองกล่าวสิ่งที่ผิด เพื่อดูว่าจะมีผู้ใดกล้าแย้งพระองค์บ้าง ตัวอย่างมีว่า

กล่าวความที่พระศรีวิชัยบรมกษัตริย์ทรงบำรุงนักรบพราน ซึ่งชื่อวานครจักขุ ต่อไป ณ วันหนึ่ง พระมหาสัตว์ทรงจินตนาการว่า ธรรมดาพระราชามีมือมาตย์ที่เป็นบัณฑิตไว้เป็นที่ปรักขานนั้นไม่ได้ มีใครจะเป็นบัณฑิตฉลาดมีพิจารณาบอกทางไปสู่สุคติของเรา จะทดลองมหาชนมีเสนาบดีเป็นต้นเหล่านี้ดู ... อีกวันหนึ่งพระมหาสัตว์อันหม่อมมาตย์แวดล้อมประทุษอยู่ณสนาม ทรงแสดงดาบหักข้างหนึ่งแก่ชนเหล่านั้น ตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงดูดาบนี้ หนูได้กลืนน้ำมันมากัดกินเหียนขาดไปมาก มหาชนเห็นดับหักนั้นอันความเกรงพระราชอาชญาคุกคาม ใครๆ ที่จะกล่าวคัดค้านก็ไม่มี ชนเหล่านั้นก็โจษกันไกลาหลว่า อัศจรรย์หนอ หนูเคี้ยวกินดาบ ฝ่ายพลทเวหะบุตรอมมาตย์เป็นคนกล้า นึกในใจว่าชนเหล่านี้เป็นคนเขลา หนูกินดาบไม่เคยมีอย่าง เมื่อชนเหล่านี้ไม่พลอยพูดอย่างนี้เป็นคนเขลา พระราชาจะทำอะไรแก่ใครได้ นึกในใจฉะนี้แล้วจึงกราบทูลว่า หนูกินดาบไม่เคยมีอย่างพระพุทเจ้าข้า ดาบนี้จักหักด้วยเหตุอื่น มหาชนได้ฟังก็หามพลทเวหะนั้นว่า ท่านอย่าพูดอย่างนี้ การพูดคัดค้านพระราชาเป็นการหนักอยู่ พระราชาได้ทรงฟังคำพลทเวหะนั้น ก็เข้าพระทัยว่า บุรุษนี้เป็นบัณฑิต แก้วกล้าดำเนินทางตรง...

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ, 2516: 57-58)

ข้อ 9 เรื่อง ดังนี้

เหตุการณ์ในศรีวิชัยขาดกที่ปรากฏนิทานซ้อนมีอยู่ 3 เหตุการณ์ รวมนิทาน

- 1) เหตุการณ์พระศรีวิชัยเข้าหานางศรีเวैया นางศรีเวैयाเล่านิทาน 1 เรื่องเพื่อตั้งคำถามทดสอบปัญญาของพระศรีวิชัย คือเรื่อง “สตรีมีปัญญา”
- 2) เหตุการณ์แสดงประวัติของศุกุมารผู้เป็นบริวารของพระศรีวิชัยซึ่งนำมาข้างเชือกสำคัญมาให้พระองค์ ศุกุมารเล่านิทาน 1 เรื่องเพื่อทดสอบปัญญาของนางปทุมมา 1 เรื่อง คือ เรื่อง “มาณพ 5 คนเรียนศิลปศาสตร์”
- 3) เหตุการณ์พระศรีวิชัยสั่งสอนพระเจ้าศรีวิราชและพญาร้อยเอ็ดเมือง พระศรีวิชัยเล่านิทาน 7 เรื่อง เพื่อประกอบหลักธรรมที่สั่งสอน ได้แก่ เรื่อง “หงส์ทอง” เรื่อง “สุนัขจิ้งจอกหลอกราชสีห์” เรื่อง “สุนัขจิ้งจอกมีมนต์” เรื่อง “นกยางลงปลา” เรื่อง “พราณตระหนี่” เรื่อง “สุนัขออกตีญู” และเรื่อง “เสือเจ้าเล่ห์”

2.2.2.5 ธัญชัยบัณฑิตขาดก

เรียกอีกชื่อหนึ่งคือ โลกนัยขาดก ในงานวิจัยของนิยะดา เหล่าสุนทร (2542) สันนิษฐานว่าขาดกเรื่องนี้แต่งขึ้นในภาคกลางสมัยอยุธยา ผู้แต่งน่าจะเป็นพระภิกษุรูปหนึ่ง เห็นได้จากการที่ปรากฏคำว่า “อาตมาภาพ” แทรกอยู่ในข้อความตอนต้นเรื่อง สันนิษฐานว่าต้นเรื่องมาจาก **อรรถกถาโทสถขาดก** ดังปรากฏเหตุการณ์สำคัญหลายช่วงที่มีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะเหตุการณ์การทดสอบตั้งปุจฉาถามพระโพธิสัตว์เพื่อทดสอบปัญญา และเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์อาสาไปจับพระยาต่างเมืองด้วยการปลอมตัวเข้าไปอยู่ในเมืองอื่นและฉวยโอกาสจับพระยานั้นมาถวายพระราชาของตน

ในการศึกษาของพิสิทธ์ กอบบุญ (2548) พบว่า **ธัญชัยบัณฑิตขาดก** น่าจะเป็นวรรณคดีที่เป็นที่นิยมแพร่หลายมากในสมัยรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏหลักฐานในพระปจฺฉาในกรมพระราชวังบวรมหาดิศัยพลเสพ ทรงแสดงความเป็นห่วงที่ประชาชนนิยมฟังเรื่อง**ธัญชัยบัณฑิต** และ**ศรีวิชัยขาดก**มาก ทรงเห็นว่าเรื่องขาดกทั้งสองเป็น “คัมภีร์คุษะ” หรือคัมภีร์ที่ไม่ใช่พุทธวจนะแท้ แต่ “ทุกวันนี้หายากก็ชอบใช้ฟังเรื่องสรีวิชัย ธนัญชัย และขาดกนอกจาก 550 ชาติโดยมาก” (พระราชปจฺฉาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 5 เล่ม 2, 2513: 85 อ้างถึงใน พิสิทธ์ กอบบุญ, 2548: 86)

ในด้านรูปแบบ **ธัญชัยบัณฑิตขาดก**แต่งเป็นนิทานเรื่องยาว จำนวนต้นฉบับที่ค้นพบยาวถึง 21 ผูก (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 23-37) เป็นร้อยแก้ว แทรกคาถาภาษาบาลีเป็นระยะ ลีลาการแต่งมีน้ำเสียงของผู้เล่าปรากฏอยู่ ลักษณะคล้ายการเทศนา เรื่องเริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระพุทฺธคุณ ปัจจุบันวัตถุ อติวัตถุ และจบด้วยประชุมขาดก ในปัจจุบันวัตถุ พระพุทฺธเจ้า

ทรงปรารถนาเรื่องพระองค์ทรงทรมานโจรองคฺลิมาลให้ละพยศ และทรงปรารถนาถึงอดีตชาติที่ทรงเคย
 ปรายักษ์ร้ายด้วยปัญญา จากนั้นก็ตรัสเล่าเรื่องเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นธัญชัยบัณฑิต เพื่อแสดง
 คุณของพระองค์ในฐานะผู้มีปัญญา สามารถปราบคนพาลและสามารถแก้ไขปัญหาก็พ้นจากภัยได้
 ผู้แต่งได้แสดงจุดประสงค์ในการแต่งวรรณคดีเรื่องนี้ไว้ว่า

ข้าพระพุทธเจ้าจักสำแดงซึ่งเรื่องราวพระโลกนัย อันประดับด้วยอรรณ
 ปลูกษณาอันละเอียดแลมีนัยต่างๆ เพื่อจะให้บังเกิดความเลื่อมใสแก่สาธุชนสัตบุรุษทั้ง
 ปวง ผู้มีเจตนาจะสดับฟัง หิตมาวาท จะให้นำมาซึ่งประโยชน์ในชั่วนี้แลชั่วหน้า วชฺฌ
 กามา ท่านทั้งปวงผู้มีความปรารถนาจะให้บังเกิดสิริสวัสดิ์ความเจริญแก่ตนนั้น สุณน
 จงตั้งใจลงสดับฟัง สุภาสิตวาทย์ ซึ่งถ้อยคำอันเป็นสุภาสิตอันวิจิตรโดยนามบัญญัติชื่อ
 ว่า โลกนัย อันอาตมาภาพจะแสดงไปตามลัทธิ สติ ปัญญา เป็นธรรมสวนานิสงส์ใน
 กาลบัดนี้ฯ

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 95)

เรื่องย่อมีว่า ในปัจจุบันวัตถุ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เขตวันวิหาร ในครั้ง
 นั้นพระองค์เพิ่งจะเทศนาสั่งสอนสัตว์ทั้งหลายเสร็จสิ้น พระอานนทได้ทูลสรรเสริญว่า พระธรรม
 เทศนาของพระพุทธองค์นั้นอัศจรรย์นัก ผู้ใดฟังก็ละพยศ หันมาเลื่อมใส ครั้งนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศล
 มาฟังธรรมด้วย ยังคงปรารถนาจะฟังอีก พระพุทธเจ้าจึงทรงปรารถนาว่า ใช่แต่ในปัจจุบันเท่านั้น แม้ใน
 อดีตชาติ พระองค์ก็มีปัญญาทรมานยักษ์ที่ร้ายกาจให้ละพยศได้ พระอานนทจึงทูลขอให้ทรงแสดง
 ธรรม พระพุทธเจ้าจึงเริ่มต้นเทศนาอดีตชาติเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นธัญชัยบัณฑิต

ในอดีตวัตถุมีเรื่องว่า พระเจ้าโกรพยราชผู้ครองเมืองอินทปัตต์บังเกิดนิมิต
 ว่าจะมีบัณฑิตเกิดมารับใช้พระองค์ จึงส่งคนออกไปดูทารกเกิดใหม่ พบพระโพธิสัตว์เกิดเป็นธัญชัย
 บัณฑิตพร้อมกับบริวาร 500 คนอยู่ในบ้านแห่งหนึ่ง เมื่อทราบดังนั้นพระเจ้าโกรพยราชก็ส่งคนไป
 ทดสอบปัญญาธัญชัยบัณฑิตอยู่เรื่อยๆ กระทั่งเมื่อธัญชัยบัณฑิตอายุได้ 7 ขวบ พระเจ้าโกรพยราช
 พลาดเข้าไปในเขตของนันทยักษ ซึ่งตั้งปรีศนาธรรมถาม หากผู้ใดตอบไม่ได้ก็จะจับกินเสีย พระเจ้า
 โกรพยราชไม่อาจตอบได้จึงขอกลับมาหาผู้ที่จะช่วยตอบ แต่ไม่ว่าผู้ใดในเมืองก็ไม่อาจแก้ปรีศนา
 ของนันทยักษได้ สุดท้ายพระเจ้าโกรพยราชจึงไปขอให้ธัญชัยบัณฑิตช่วย ธัญชัยบัณฑิตสามารถ
 ตอบปรีศนาธรรมนั้นได้ถูกต้อง นันทยักษจึงยอมปล่อยพระเจ้าโกรพยราชและยอมเป็นบริวารรับ
 ใช้ธัญชัยบัณฑิต ฝ่ายพระเจ้าโกรพยราชจึงรับธัญชัยบัณฑิตให้มารับราชการในราชสำนักของ
 พระองค์

พระเจ้าโกรพยราชได้รับบัณฑิตมาอีก 3 คน แต่ธัญชัยบัณฑิตกล่าวว่าคน
 ทั้ง 3 คนเป็นคนพาล บัณฑิตทั้ง 3 จึงผูกใจเจ็บ ในระหว่างที่รับราชการอยู่นั้น พระเจ้าโกรพยราชได้
 ทดลองปัญญาธัญชัยบัณฑิตและบัณฑิตทั้ง 3 หลายครั้ง ซึ่งธัญชัยบัณฑิตก็จะสามารถวิสัชนาด้วย
 คำตอบที่ลึกซึ้งเป็นที่พอพระทัยได้ทุกครั้ง และสามารถทำให้ปุโรหิตของพระเจ้าโกรพยราชยอมรับนับ

ถือพระองค์ได้ ต่อมา พระโพธิสัตว์ได้แก้คำตัดสินของอุชุกเสนาบดีที่รับสินบน อุชุกเสนาบดีจึงผูกใจเจ็บและร่วมมือหากับบัณฑิตพาลทั้ง 3 คนยุยงพระเจ้าโกทรพยราชให้ระแวงพระโพธิสัตว์ วันหนึ่งพระโพธิสัตว์ได้แสดงปัญญาแก้ปริศนาเรื่องควรรักษาหน้าใจผู้ใด พระเจ้าโกทรพยราชเกิดเข้าใจผิด คิดว่าธัญชัยบัณฑิตตำหนิพระองค์ จึงไม่พอพระทัยและเกิดความระแวง ภายหลังจากพระเจ้าโกทรพยราชอุชุกเสนาบดี และบัณฑิตพาลทั้ง 3 จึงหาทางตั้งปัญหาถามเพื่อเอาผิดธัญชัยบัณฑิต เพราะแสดงคำตอบที่เป็นหลักธรรมที่ถูกต้อง ทั้งยังใช้วิธีการในการวิชันหาหลายอย่าง รวมถึงการเล่านิทานประกอบ ทำให้อีกฝ่ายไม่อาจเอาผิดได้ สุดท้าย อุชุกเสนาบดีขับช่างไล่ธัญชัยบัณฑิตก็ไม่อาจทำอะไรได้ ธัญชัยบัณฑิตเห็นว่าพระเจ้าโกทรพยราชรังเกียจตนจึงเดินทางออกจากเมือง

ธัญชัยบัณฑิตเดินทางออกจากเมืองอินทปัตต์ไปพำนักอยู่ที่ต้นพิภูล แล้วเป่าปี่เป็นทำนองคำสอน เทพารักษ์ที่อยู่ในต้นพิภูลจึงออกมาขอให้พระองค์แสดงคำสอนให้ฟัง ธัญชัยบัณฑิตจึงเล่านิทานประกอบคำสอน เทพารักษ์จึงมอบแก้ววิเศษให้ ธัญชัยบัณฑิตเดินทางต่อไปพบกับนางกัลยาณี ทรงพอพระทัยนางที่เป็นผู้มีรูปโฉมงดงามและมีปัญญา จึงไปสู่ขอนางเป็นภรรยา โดยให้แก้ววิเศษแก่มารดาของนางกัลยาณีไปขายเป็นทุน ฝ่ายพราหมณ์ที่จะรับซื้อแก้ววิเศษเกิดความโลภจึงไปฟ้องนายบ้านว่ามารดานางกัลยาณีขโมยแก้วมา ธัญชัยบัณฑิตจึงเล่าเรื่องที่พระองค์แสดงธรรมเทศนาแก่เทพารักษ์ และแสดงเทศนาแก่ชาวบ้านต่อ ทุกคนจึงยอมเชื่อถือและเล่าลือกันไปจนถึงเมืองอินทปัตต์

ฝ่ายพระเจ้าโกทรพยราชนั้น หลังจากธัญชัยบัณฑิตออกจากเมืองแล้วก็เกิดเหตุวิปริตขึ้นในเมืองเพราะบรรดาเทวดาประจำเมืองไม่ได้ฟังธรรม วันหนึ่ง เทวดารักษาพระเศวตธัตถรรวมถึงนันทยักษจึงออกมาชุมนุมพร้อมตั้งปริศนาถามพระเจ้าโกทรพยราช แต่พระองค์และข้าราชการทั้งหลายไม่มีใครสามารถตอบได้ พระเจ้าโกทรพยราชจึงให้คนไปเชิญธัญชัยบัณฑิตกลับมาแก้ปริศนา ธัญชัยบัณฑิตสามารถแก้ได้ถูกต้อง พระเจ้าโกทรพยราชดีพระทัยยิ่งจึงรับธัญชัยบัณฑิตกลับมารับราชการ พร้อมทั้งรับนางกัลยาณีให้เข้ามาอยู่ด้วย และคิดจะตั้งธัญชัยบัณฑิตเป็นอุปราช แต่อุชุกเสนาบดีคัดค้านโดยอ้างว่าพระโพธิสัตว์ไม่มีความสามารถ ธัญชัยบัณฑิตจึงอาสาไปปราบพระยาอากังคีผู้มีอำนาจมาก เมื่อธัญชัยบัณฑิตเดินทางออกไปอุชุกเสนาบดีและบัณฑิตพาลทั้ง 3 ต่างลอบเข้าหานางกัลยาณี แต่กลับถูกนางใช้อุบายย้อนจับส่งให้พระเจ้าโกทรพยราชคุมขัง ฝ่ายพระโพธิสัตว์ใช้อุบายปลอมตัวเข้าไปรับราชการกับพระยาอากังคีจนสามารถจับตัวได้ และพากลับมายังเมืองอินทปัตต์ พระเจ้าโกทรพยราชพอใจยิ่ง จึงตั้งธัญชัยบัณฑิตเป็นอุปราช ส่วนพระยาอากังคีก็ยอมอ่อนน้อมต่อธัญชัยบัณฑิต ส่วนอุชุกเสนาบดีกับบัณฑิตพาลทั้ง 3 คนนั้น ธัญชัยบัณฑิตขอให้พระเจ้าโกทรพยราชปล่อยตัว

ฝ่ายอุชุกเสนาบดียังคิดแค้นธัญชัยบัณฑิตจึงหนีไปยังเมืองของพระเจ้าวิโรชราชและยุยงให้ส่งคนไปลองปัญญากับธัญชัยบัณฑิต พระเจ้าวิโรชราชจึงยกทัพมาล้อมเมืองอินทปัตต์และส่งพราหมณ์มาทำสงครามธรรมยุทด้วยการตอบปัญหาธรรมกับธัญชัยบัณฑิต แต่กลับเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ต้องยกทัพกลับเมือง หลังจากนั้น มีพระยาเมืองต่างๆ ส่งคนมาลองปัญญาพระโพธิสัตว์ ได้แก่ พระเจ้าโกศลราชส่งเทวินทพราหมณ์มาถามปัญหา 12 ข้อ พระเจ้าพลตราชและพระเจ้าปัญจาลราช ส่งกเวียพราหมณ์และภริปัญญพราหมณ์มาถามปริศนาธรรม ทุกครั้ง ธัญชัย

บัณฑิตก็สามารถตอบปัญหาได้อย่างลึกซึ้งคมคาย เป็นที่ยอมรับของพระยาทั้งหลาย ในท้ายเรื่อง พระอินทร์ปรารภจะประกาศปัญญาของธัญชัยบัณฑิตให้ปรากฏ จึงประกาศให้คนและเทวดาทั้งหลายมาชุมนุมกัน และพระองค์จึงเสด็จลงมาเพื่อตั้งปริศนาธรรมถามธัญชัยบัณฑิต ธัญชัยบัณฑิตก็สามารถตอบได้อย่างดียิ่ง ปรากฏเป็นเกียรติยศเลื่องลือไปทั่ว พระอินทร์จึงให้พรแก่ธัญชัยบัณฑิต 4 ข้อ จากนั้นก็กลับสู่วิมานของตน ฝ่ายธัญชัยบัณฑิตก็รับใช้พระเจ้าโกรพยราชต่อไปจนถึงพระโอรสของพระองค์ ช่วยปกครองบ้านเมืองให้เป็นสุข เรื่องก็จบลง

จุดเด่นของ**ธัญชัยบัณฑิตชาดก**คือการผูกเหตุการณ์ให้พระโพธิสัตว์ได้แสดงคำสอนเป็นจำนวนมาก เนื้อหาคำสอนแต่ละเรื่องเกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยตรง มีเนื้อหาละเอียดและกว้างขวาง ตั้งแต่เรื่องการใช้ชีวิตประจำวันไปจนถึงการบำเพ็ญเพื่อการหลุดพ้น มีการใช้กลวิธีหลายอย่างเพื่อนำเสนอ ทั้งการอุปมาเปรียบเทียบ การยกสุภาษิตและบทร้อยกรองมาอ้างอิง รวมถึงการเล่านิทานประกอบ ชาดกเรื่องนี้จึงมุ่งแสดงแนวคิดเรื่องปัญญาในการสอนของพระโพธิสัตว์อย่างชัดเจน โดยเปิดให้แทรกแนวคิดอื่นๆ แฝงอยู่ในการตอบปริศนาและการแสดงคำสอนในแต่ละครั้งด้วย

ใน**ธัญชัยบัณฑิตชาดก**มีการเล่านิทานปรากฏอยู่ใน 6 เหตุการณ์ รวมจำนวนนิทานซ้อน 15 เรื่อง ดังนี้

- 1) เหตุการณ์พระเจ้าโกรพยราชร่วมมือกับอุชุกเสนาบดีและบัณฑิตชั่ว 3 คนตั้งปัญหาเพื่อเอาผิดพระโพธิสัตว์หลายครั้ง มีการวิชันนาที่พระโพธิสัตว์เล่านิทานประกอบคำสอน 4 ครั้ง ครั้งละเรื่อง ได้แก่ เรื่อง “กुरुธรรมชาดก” เรื่อง “แม่เสือกับวัว” เรื่อง “นกเลือกนาย” และเรื่อง “เทวัจฉวมาณพ”
- 2) เหตุการณ์พระโพธิสัตว์หนีจากเมืองและได้นางกัลยาณี พระโพธิสัตว์เล่านิทานประกอบคำสอนแก่เทพารักษ์ประจำต้นพิกุล มินิทานซ้อน 1 เรื่อง คือเรื่อง “นายควาญช้าง”
- 3) เหตุการณ์พระเจ้าโกรพยราชพบนางกัลยาณี พระเจ้าโกรพยราชสงสัยว่าทำไมพระโพธิสัตว์จึงไม่ยอมมีภรรยา นางกัลยาณีจึงเล่านิทานในอดีตชาติ 1 เรื่อง คือ เรื่อง “นางศิริบงกช” ซึ่งนางเคยครองคู่กับพระโพธิสัตว์และได้รับความทุกข์เพราะเป็นอนุภรรยามาแล้ว พระโพธิสัตว์เล่านิทานต่ออีก 1 เรื่อง คือ เรื่อง “นางสสีเทวี” เพื่อยืนยันว่าในชาติก่อนทั้งสองเคยครองคู่กันมาจริงๆ
- 4) เหตุการณ์พระโพธิสัตว์ขอภัยโทษแทนอุชุกเสนาบดีและบัณฑิตชั่ว 3 คน พระโพธิสัตว์เล่านิทานเพื่อโน้มน้าวใจให้พระเจ้าโกรพยราชปล่อยตัวคนทั้ง 4 เป็นนิทานซ้อน 1 เรื่อง คือ เรื่อง “คนเลี้ยงนก”

- 5) เหตุการณ์พระยาต่างเมืองถามปัญหาพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์เล่านิทานซ้อน 1 เรื่อง คือเรื่อง “ไม่มีพิษ” ประกอบบวสีชญา 1 ใน 12 ข้อของเทวินทพราหมณ์
- 6) เหตุการณ์พระอินทร์ถามปัญหาพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์เล่านิทานซ้อน 6 เรื่องเพื่อประกอบคำตอบแก่พระอินทร์เรื่องการบำเพ็ญจิตของพระโยคาวจร ได้แก่ เรื่อง “บุรุษพอกผ้า” เรื่อง “ค่างควาจับต้นไม้” เรื่อง “ชายหนุ่มหนีจากเรือนไฟไหม้” เรื่อง “คนเลี้ยงโค” เรื่อง “บุรุษกับนางยักษ์” และเรื่อง “มารดากับบุตร”

2.2.2.6 ลิลิตศรีวิชัยชาดก

เป็นผลงานของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) สันนิษฐานว่าแต่งในสมัยรัชกาลที่ 1 (นามานุกรมวรรณคดีไทย เล่ม 1 ชื่อวรรณคดี, 2550: 523) โดยตัดตอนมาจากเรื่องศรีวิชัยชาดก เนื้อความในต้นฉบับหยุดลงเพียงพระศรีวิชัยได้สมรักกับนางศรีไวยกา

ในด้านรูปแบบ ลิลิตศรีวิชัยชาดกแต่งเป็นลิลิตสุภาพ ประกอบด้วยคำประพันธ์ 4 ชนิด ได้แก่ ร่ายสุภาพ โคลงต้นวิวิธมาลี โคลงสี่สุภาพ และโคลงสองสุภาพ น่าสนใจว่าในเนื้อความบางส่วนมีการแทรกคาถาบาลีเข้าไว้ในคำประพันธ์ คล้ายคลึงกับใน **อรรถกถาชาดก** กวีเริ่มเรื่องด้วยบทสรรเสริญพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดิน บทนมัสการพระพุทธคุณและสรรเสริญพระพรหม ปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุ ในปัจจุบันวัตถุเล่าไว้อย่างสั้นๆ ว่า พระพุทธเจ้าทรงปรารภทานบารมีที่ทรงบำเพ็ญในอดีตชาติให้บรรดาภิกษุฟัง ในตอนท้ายไม่ปรากฏประชุมชาดก ด้านจุดประสงค์ของเรื่องนั้น กวีระบุไว้ว่า แต่งไว้เพื่อเป็นเกียรติของพระนครและเพื่อแผ่บุญกุศลแก่คนทั้งหลาย ดังว่า

ขอหวังวรรณแจ้ง	แจ้งอรรถ
ศรีวิชัยแสดงสาร	สี่บสร้าง
เป็นศรีบุรีรัตน์	กรุงเทพ ฯ
ประโยชน์หญิงชายอ้าง	อ่านแจ้งผลบุญ ฯ

(วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน), 2533: 163)

เรื่องย่อมีว่า พระเจ้าอาทิตย์วงศ์และพระนางวิมาลาไม่มีพระโอรส จึงถือศีลบูชาเทวดาเพื่อขอพระโอรส พระนางวิมาลาจึงตั้งครุฑพระศรีวิชัย เมื่อพระศรีวิชัยประสูติและเจริญวัยขึ้น เป็นผู้ปัญญาเยี่ยม ได้เลี้ยงนกแก้วชื่อสุรเสนที่รู้พูดภาษามนุษย์ สำหรับใช้ไปสืบข่าวในบ้านเมืองต่างๆ วันหนึ่งพระเจ้าอาทิตย์วงศ์จึงตรัสว่าพระศรีวิชัยถึงวัยที่สมควรมีคู่ครอง พระศรีวิชัยรับว่าจะหา นางที่ตัวเอง พระองค์จึงให้นกสุรเสนออกไปหานางที่คู่ควรจนกระทั่งทราบข่าวนางศรีไวยกา ซึ่งพระราชบิดาคือพระเจ้าศรีวิราชหวงแหวน สร้างปราสาทเจ็ดชั้นให้นางอยู่ โดยไม่ยอมให้ผู้ใดพบและไม่ยอม

ยกนางให้แก่ผู้ใด พระศรีวิชัยได้ส่งทูตไปขออนางศรีไวยกา แต่พระเจ้าศรีวิราชไม่ยอม พระศรีวิชัยจึงไป บำบวงเทพารักษ์ประจำต้นไทรให้ช่วยเหลือ เทพบุตรประจำต้นไทรจึงอุ้มสมพระองค์กับนางศรีไวยกา เมื่อได้พบกัน นางศรีไวยกาพอใจพระศรีวิชัย แต่ปรารถนาจะทดสอบปัญญาและคุณธรรมของ พระองค์ก่อน จึงตั้งด้วยปริศนา 4 ข้อ ถ้ามและเล่านิทานเพื่อตั้งคำถามอีก 1 เรื่อง เมื่อพระศรีวิชัย ตอบปัญหาได้ตรงใจนาง ทั้งสองก็ได้ครองรักกัน เรื่องก็จบลง

ลิลิตศรีวิชัยชาดก เป็นเรื่องที่ตัดตอนมาจากเหตุการณ์ตอนต้นของศรีวิชัย เรื่องจึงลดลงเหลือเพียงพระโพธิสัตว์เสด็จไปทำบททดสอบของนางศรีไวยกาเพื่อเลือกคู่ แนวคิดหลัก เรื่องทานบารมีจึงเปลี่ยนเป็นการแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ที่สามารถแก้ไขบททดสอบของนางได้

นิทานซ้อนในชาดกนี้มีเรื่องเดียวคือเรื่องที่น่างศรีไวยกาเล่าเพื่อตั้งปัญหา ถ้ามพระโพธิสัตว์ คือ เรื่อง “สตรีมีปัญหา” แนวคิดของชาดกจึงเป็นเรื่องการแสดงปัญญาของพระ โพธิสัตว์ในการถ้ามตอบโดยตรง

2.2.2.7 นกกระจาบกลอนสวด

ฉบับที่ใช้ศึกษาในครั้งนี้เป็นหนึ่งในสำนวนที่ปรากฏเป็นต้นฉบับลายลักษณ์ ในหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรตีพิมพ์นิทานนกกระจาบกลอนสำนวนนี้รวมเล่มกับสำนวนที่ชำระอีกชุด หนึ่งเมื่อ พ.ศ. 2548 **นกกระจาบกลอนสวด** ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง ระบุเพียงว่าแต่งใน พ.ศ. 2351 ตรง กับสมัยรัชกาลที่ 1 และยังมีระบุที่มาของเรื่องไว้ว่า “*ตัวข้านี้ไซ้ ด้วยมีน้ำใจ เลื่อมใสยินดี แต่งเรื่อง สกฺุณา ตามพระบาลี ฉบับไม่มี แต่งตามปัญญา*” (**นกกระจาบกลอนสวด**, 2548: 17) ต้นเรื่อง **นกกระจาบกลอนสวด** จึงน่าจะเป็นนิทานมุขปาฐะและนำมาแต่งเป็นร้อยกรองที่บันทึกเป็นลายลักษณ์ ในภายหลัง

ที่มาของเรื่อง **นกกระจาบกลอนสวด** นี้ น่าจะได้เค้ามาจากชุดนิทานท้าว วิกรมมทิตย์เหมือนกับ **สรรพลทธิชาดก** เนื่องจากมีเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ต้องทำบททดสอบให้ ตัวละครฝ่ายหญิงพูดเพื่อเป็นการเลือกคู่เหมือนกัน แต่ในตอนต้นได้ผนวกนิทานนกกระจาบกลอนซึ่ง เป็น นิทานพื้นบ้านเข้าไว้ เพื่ออธิบายเหตุในอดีตชาติที่ตัวละครหญิงไม่ยอมพูด ส่วนภายหลังจากที่พระ โพธิสัตว์ทำให้นางพูดสำเร็จและได้อภิเษกกับนางแล้ว มีเรื่องต่อไปอีกว่า พระโพธิสัตว์ไปเที่ยวกับกับ พี่เลี้ยง ได้ถอดดวงจิตเข้าร่างกวางเพื่อเสพกามกับนางกวาง กลับถูกพี่เลี้ยงทรยศถอดดวงจิตเข้าในร่าง พระโพธิสัตว์แทน ทำให้พระโพธิสัตว์ต้องถอดดวงจิตจากร่างกวางมาเข้าร่างนกแก้วและบินกลับไปหา ตัวละครฝ่ายหญิง ให้นางช่วยกลับเข้าร่างเดิมจนสำเร็จ โคร่งเรื่องพระโพธิสัตว์ถูกทรยศนี้คล้ายคลึงกับ นิทานท้าววิกรมมทิตย์เรื่อง **ปารศวนาถจริต** (Pārsvanātha Carita) ซึ่งเป็นเรื่องท้าววิกรมมทิตย์ที่ถูก อามาศย์คูใจทรยศ ถอดดวงจิตเข้าสู่ร่างของพระองค์ แต่ได้ตัวละครฝ่ายหญิงช่วยเหลือ ท้าววิกรมม ทิตย์จึงกลับเข้าร่างได้ นอกจากนี้ ยังปรากฏเรื่องที่มีโครงเรื่องคล้ายกันคือ **โคลงพรหมทัต** สะท้อนให้ เห็นว่า **นกกระจาบกลอนสวด** เป็นสำนวนหนึ่งของชุดนิทานที่ไทยได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดี สันสกฤตและแพร่หลายในภาคกลางและภาคเหนือของไทยด้วย

ในด้านรูปแบบ **นกรจบบกลอนสวด**แต่งเป็นกลอนสวด ประกอบด้วย กาพย์สุรางคนางค์ 28 กาพย์ยานี 11 และกาพย์ฉบัง 16 เริ่มต้นผู้แต่งแต่งบทไหว้ครู ปัจจุบันวัดฤๅษี ฤๅษี และจบลงด้วยประมุขชาดก เนื้อความในปัจจุบันวัดฤๅษีมีว่า บรรดาภิกษุปรารภเรื่องพระเจ้าทรง เป็นผู้ผู้มีปัญญาล้ำเลิศ พระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสเล่าเมื่อพระชาติที่เกิดเป็นนกรจบบและสรรพสิทธิ กุมารตามลำดับ กวีได้แสดงจุดประสงค์ในการแต่งวรรณคดีเรื่องนี้ไว้ว่า

๑	อตสำหรับจำลอง	ค่อยตริค้อยตรง	ให้ต่อนิยาย
	แล้วลงอักษร	บทกลอนต้นปลาย	ตามเรื่องนิยาย
	๑	ตั้งใจเจตนา	มีความปรารถนา
	จะนำฝูงสัตว์	จากวิภูฏสงสาร	ให้ถึงพระนิพพาน
			พ้นจากทุกข์

(นกรจบบกลอนสวด, 2548: 16)

เรื่องในปัจจุบันวัดฤๅษีมีว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เขตวันวิหาร บรรดา ภิกษุสนทนากันเรื่องปัญญาของพระพุทธเจ้า เมื่อทรงทราบจึงทรงปรารภปัญญาในอดีตชาติของ พระองค์ บรรดาภิกษุจึงทูลขอให้พระพุทธเจ้าแสดงเทศนา จึงทรงตรัสเล่าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็น สรรพสิทธิกุมาร

เรื่องในอดีตชาติเริ่มเรื่องเมื่อครั้งสรรพสิทธิกุมารและนางสุวรรณเกษรเกิด เป็นคู่่นกรจบบผัวเมีย วันหนึ่งนกรจบบสามีออกไปหาอาหารแต่กลับช้าเพราะถูกดอกไม้หุบกลีบ ชั่งไว้ ระหว่างนั้น เกิดไฟไหม้ป่าคลอกลูกนกรจบบตาย เมื่อนกรจบบสามีกลับมา นางนกรจบบ ก็แค้นเคืองด้วยเข้าใจผิดว่าสามีไปอยู่กับนกรจบบคนอื่น จึงอธิษฐานว่าจะไม่ขอมุดกับชายใดอีกแล้ว กระโดดเข้ากองไฟตาย ฝ่ายนกรจบบสามีก็อธิษฐานว่าขอให้นางมุดกับตนเพียงผู้เดียวแล้วกระโดด เข้ากองไฟตาม

ฝ่ายนางนกรจบบมาเกิดใหม่เป็นนางสุวรรณเกษรซึ่งไม่ยอมมุดกับชายใด เพราะคำอธิษฐานในอดีตชาติ พระเจ้าพรหมทัตผู้เป็นพระราชบิดาเห็นดังนั้นก็เป็นกังวล จึงประกาศ ว่าผู้ใดที่สามารถทำให้นางยอมมุดด้วย จะยกนางให้เป็นภรรยา แต่ไม่มีผู้ใดสามารถทำได้ ฝ่ายพ่อนกร จบบมาเกิดเป็นสรรพสิทธิกุมาร เมื่ออายุได้ 15 ปี ก็ออกเดินทางพร้อมกับพี่เลี้ยงไปเรียนวิชาถอด จิต เมื่อเรียนสำเร็จจน จึงกลับเมืองมา ขณะนั้น พระเจ้าพรหมทัตกำลังให้อำมาตย์ออกตามหาคนที่ สามารถทำให้นางมุดได้ อำมาตย์มาพบสรรพสิทธิกุมารพอดี จึงเรียกให้ไปเข้าเฝ้า สรรพสิทธิกุมาร รับอาสาทำบททดสอบและใช้อุปายถอดดวงจิตพี่เลี้ยงไปเข้าสิงในเครื่องใช้ต่างๆ ในห้องของนาง สุวรรณเกษรแล้วทำที่เป็นสนทนากัน โดยสรรพสิทธิกุมารเล่านิทานให้ดวงจิตอำมาตย์ฟัง และตั้ง คำถามจากนิทานนั้นเพื่อให้พี่เลี้ยงแก้ตอบผิด ฝ่ายพระธิดาที่นั่งอยู่ด้วยได้ยินคำตอบที่ผิดจาก ความคิดตนก็เปลือยพุดออกมา รุ่งเช้า พระเจ้าพรหมทัตจึงให้สรรพสิทธิกุมารอภิเษกกับนางสุวรรณ เกษรและให้ครองเมืองแทน

หลังจากได้นางแล้ว สรรพสิทธิกุมารออกไปเที่ยวป่ากับพี่เลี้ยง ได้ถอดจิตเข้าสิงซากกวางที่เพิ่งตายเพื่อจะเสพกามกับนางกวาง ฝ่ายพี่เลี้ยงคิดทรยศจึงถอดจิตเข้าร่างสรรพสิทธิกุมาร เผาร่างของตนและกลับมาครองเมือง สรรพสิทธิกุมารรู้ตัวภายหลัง จึงถอดจิตเข้าร่างนกแก้วบินกลับไปหานางสุวรรณเกษร นางสุวรรณเกษรจึงทำอุบายหลอกให้สรรพสิทธิกุมารตัวปลอมถอดจิตเข้าร่างแพะ สรรพสิทธิกุมารจึงกลับเข้าร่างตนได้และสั่งให้นำแพะนั้นไปประหาร เรื่องจึงจบลง

จากเนื้อเรื่องข้างต้น จะเห็นได้ว่าชาดกเรื่องนี้มีเหตุการณ์ทดสอบความสามารถของพระโพธิสัตว์คล้ายกับในสรรพสิทธิชาดกก็จริง แต่เหตุการณ์ท้ายเรื่องถัดมาแสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์กลับพลาดพลั้งถูกทรยศเพราะหลงเสพกามกับนางกวาง แนวคิดของชาดกเรื่องนี้จะเปลี่ยนจากการแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ในการแก้ปัญหาด้วยอุบายมาเป็นเรื่องโทษของการขาดสติแทน โดยเน้นย้ำให้เห็นว่าแม้ผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาด แต่หากขาดสติคอยกำกับ ก็อาจทำให้เกิดภัยแก่ตนเองก็ได้

นิทานซ้อนในเรื่องนกกระจาบทกลอนสวดปรากฏอยู่ในเหตุการณ์ที่สรรพสิทธิกุมารเล่านิทานให้ดวงจิตของพี่เลี้ยงที่สิ่งอยู่ในสิ่งของต่างๆ ฟังเพื่อยั่วยุให้นางสุวรรณเกษรพูดด้วยประกอบด้วยนิทานซ้อน 4 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “ชาย 4 คน” เรื่อง “ชาย 4 คนกับรูปสลัก” เรื่อง “ลูกสาวนายโจร” และเรื่อง “ภรรยานายโจร”

2.2.2.8 สรรพสิทธิคำฉันท์

พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สันนิษฐานว่าทรงพระนิพนธ์ในคราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเมื่อ พ.ศ. 2377 หรือหลังจากนั้นไม่นาน ตามคำกราบทูลอาราธนาของพระเจ้าบรมวงศ์ กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ (พระองค์เจ้ากปิธดา) ผู้เป็นพระนัดดา โดยมีต้นเรื่องคือสรรพสิทธิชาดกในปัญญาสชาดก (นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี, 2550: 548)

ในด้านรูปแบบ วรรณคดีเรื่องนี้แต่งด้วยฉันทลักษณ์และกาพย์ ได้แก่ อินทริวิเชียรฉันท 11 โตฎกฉันท 12 วสันตดิถีฉันท 14 มาลินีฉันท 15 สัททวิภักตีฉันท 19 สัทธราฉันท 21 กาพย์ฉันท 16 กาพย์สุรางคนางค์ 28 และโคลงสี่สุภาพแต่งเป็นโคลงกระทู้ท้ายเรื่อง เริ่มด้วยบทไหว้ครู แล้วจึงกล่าวถึงปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ ตามลำดับ ในท้ายเรื่องมีบทอรรถวิพากษ์แสดงที่มาของเรื่องและจุดประสงค์ในการแต่ง และยังแสดงความปรารถนาของกวีในการแต่งวรรณคดีเรื่องนี้ด้วย แต่ไม่ปรากฏประชุมชาดก กวีได้ทรงแสดงจุดประสงค์ในการแต่งวรรณคดีเรื่องนี้ไว้ว่า

เสนอเนื่องจันตกระวีแลมีมนะบำเพ็ญ
ชื่นชมภิรมย์เรอง สำราญ
หวังเฉลิมแหล่งพสุธามหาอุศวาปาน
เอกองเกียรติภูบาล พิบูลย์

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2511: 3)

เรื่องย่อของปัจจุบันวัตถุมี่ว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เขตวันวิหาร บรรดาภิกษุสนทนากันเรื่องปัญหาของพระพุทธเจ้า เมื่อทรงทราบ จึงทรงปรารภปัญหาและความรอบรู้ศิลปวิทยาในอดีตชาติของพระองค์ บรรดาภิกษุจึงขอให้พระองค์เทศนา พระพุทธเจ้าจึงตรัสเล่าเรื่องเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระสรรพลีลิต

เรื่องในอดีตวัตถุมี่ว่า นางสุพรรณโสภา พระธิดาของพระเจ้าอุศุภราช เป็นผู้มี ความงามยิ่ง เป็นที่ปรารถนาของคนที่ทั้งหลาย มีกษัตริย์ 3 พระองค์ คือ พระเจ้าพรหมทัต พระเจ้า เการพ และพระเจ้าโกศล จึงเดินทางมาเพื่อสู่ขอนาง พระเจ้าอุศุภราชจึงตั้งเงื่อนไขว่า ผู้ใดสามารถทำ ให้นางยอมพูดด้วย ก็จะยกนางให้ แต่ไม่มีผู้ใดสามารถกระทำได้

กล่าวถึงฝ่ายพระโอรสของพระเจ้าวิชัย ได้ไปเรียนวิชาถอดดวงจิต มีความรู้ ศิลปวิทยากว้างขวาง พระราชบิดาจึงตั้งพระนามว่า สรรพลีลิต ครั้นพระสรรพลีลิตได้ทราบข่าว สุพรรณโสภา ก็เกิดรักใคร่ จึงเดินทางพร้อมกับอำมาตย์คนสนิทไปทำบททดสอบ พระสรรพลีลิตใช้ อุบายถอดดวงจิตอำมาตย์เข้าสิงในของใช้ต่างๆ ภายในห้องของนางสุพรรณโสภา และแก้มือทำที่เป็น เล่านิทานพร้อมกับตั้งคำถามจากนิทานนั้นให้ดวงจิตอำมาตย์ตอบ เมื่อนางสุพรรณโสภาได้ยินคำตอบ ที่ผิดไปจากความคิดตน ก็อดไม่ได้ต้องพูดออกมา พระสรรพลีลิตเล่านิทานอยู่ 3 ยาม ส่วนในยาม สุดท้ายได้ตั้งปริศนาถามดวงจิตอำมาตย์ รุ่งเช้า พระเจ้าอุศุภราชจึงยกนางสุพรรณโสภาให้อภิเษก

ภายหลังจากสรรพลีลิตได้อภิเษกกับนางสุพรรณโสภา กษัตริย์ทั้ง 3 ทราบข่าว จึงยกทัพมารบกับพระสรรพลีลิตเพื่อชิงนางสุพรรณโสภา แต่พระสรรพลีลิตก็สามารถเอาชนะ กษัตริย์ทั้ง 3 ด้วยการถอดดวงจิตคนเหล่านั้นออกจากร่าง บรรดาทหารของกษัตริย์ทั้ง 3 เห็นดังนั้นก็ ยอมแพ้ ตัวกษัตริย์ทั้ง 3 เองก็ยอมอ่อนน้อมต่อพระสรรพลีลิต พระสรรพลีลิตจึงนำดวงจิตของกษัตริย์ กลับคืนร่างดังเดิม กษัตริย์ทั้ง 3 ก็ยอมถอยทัพกลับ

ต่อมา พระสรรพลีลิตพานางสุพรรณโสภาเดินทางกลับเมืองของพระองค์ ระหว่างทางมียักษ์ชื่อกาลจักรลอบเข้ามาลักนางสุพรรณโสภาไปในยามดึก พระสรรพลีลิตจึงออก เดินทางตามหา จนไปพบฤๅษีที่ช่วยชี้ทางไปหายักษ์กาลจักร เมื่อพบกัน พระสรรพลีลิตได้ใช้วิชาถอด ดวงจิตยักษ์ออกจากร่าง ยักษ์กาลจักรจึงยอมอ่อนน้อมและคืนนางสุพรรณโสภา พระสรรพลีลิตจึงพา นางกลับไปครองเมืองอย่างมีความสุข เรื่องก็จบลง

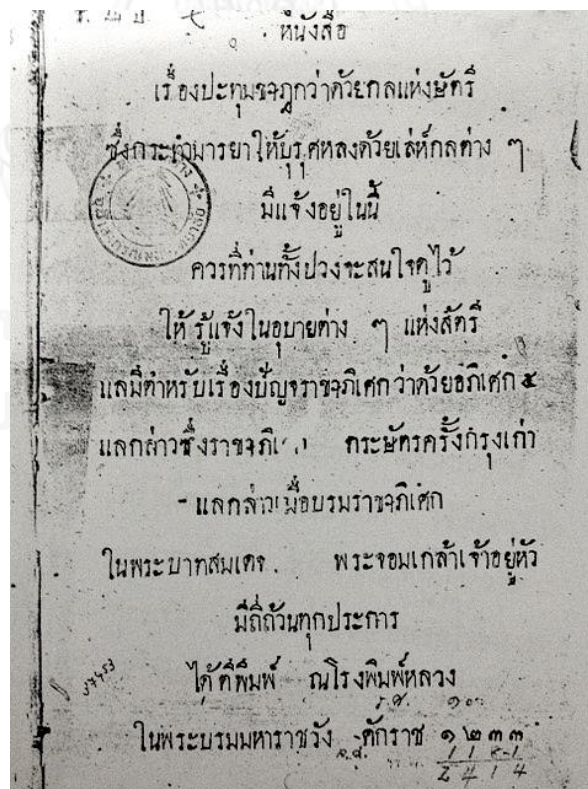
จากเนื้อเรื่องย่อข้างต้นและปรารภชาติกในปัจจุบันวัตถุมี่ที่เน้นเรื่องปัญญา ของพระโพธิสัตว์ สะท้อนว่าชาติกเรื่องนี้มุ่งเสนอแนวคิดเรื่องปัญญาของพระโพธิสัตว์ในการแก้ไข อุปสรรคต่างๆ ทั้งด้วยการใช้อุบายเล่านิทานเพื่อแก้บททดสอบและการใช้วิชาถอดดวงจิตเพื่อเอาชนะ ศัตรู

นิทานซ้อนในสรรพลีลิตคำฉันท์ปรากฏในตอนที่พระสรรพลีลิตเล่านิทาน เพื่อตั้งคำถามถามดวงจิตอำมาตย์ มี 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “นายพานิช 4 คน” “ราชกุมาร 4 พระองค์” และ “ภรรยา นายโจร 4 นาง”

2.2.2.9 ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ

เป็นวรรณคดีชาตที่มีที่มาจากอรรถกถาหาปทุมชาต แต่งเป็นร้อยแก้ว ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและประวัติการแต่ง หน้าปกต้นฉบับตีพิมพ์ระบุข้อความดังนี้

หนังสือ
เรื่องปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ
ซึ่งกระทำการยาให้บุรุษหลงด้วยเล่ห์กลต่างๆ
มีแจ้งอยู่ในนี้
ควรที่ท่านทั้งปวงจะสนใจดูไว้
ให้รู้แจ้งในอุบายต่าง ๆ แห่งสัตรี
แลมีตำหรับเรื่องปัญหาราชาภิเศกว่าด้วยอภิเศก 5
แลกล่าวซึ่งราชาภิเศก กระษัตริครั้งกรุงเก่า
แลกล่าวเมื่อบรมราชาภิเศก
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
มีถึถ้วนทุกประการ
ได้ตีพิมพ์ ณ โรงพิมพ์หลวง
ในพระบรมมหาราชวัง ศักราช 1233

ภาพที่ 1 หน้าปกปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ

ศักราชที่ระบุบนหน้าปกเป็นปีจุลศักราช ตรงกับ พ.ศ. 2414 สมัยรัชกาลที่ 5 ด้านในปกยังมีลายมือกำกับว่า “หลวงราชภัณฑโศกการ 59” สันนิษฐานว่าเป็นชื่อผู้รับหรือผู้มอบ หนังสือเล่มนี้ให้หอสมุดวชิรญาณเมื่อ พ.ศ. 2459

ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี แต่งเป็นร้อยแก้ว ไม่มีคาถาแทรก ในบางช่วงมีการร้อยสัมผัสระหว่างข้อความ ตัวเรื่องประกอบด้วยอดีตวัตถุ ปัจจุบันวัตถุ และประชุมชาดก ตอนต้นเรื่องแสดงผู้แต่งจุดประสงค์การแต่งไว้ว่าต้องการสอนให้ชายรู้จักมารยาของสตรีตามคำสอนที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ ดังนี้

...เทศนาสำแดงโทษษัตรี อันมีจิตรกำเริบด้วยราค ดำหริตริตรองแต่ที่จะ
กะทำกลอุบาย ห่อหลวงชายให้หลุ่มหลงด้วยเล่ห์มารยา นักปราชญ์ผู้มีปรีชาจัดแต่งเป็น
ธรรมเนียบ ตามกระแสพระพุทธภาสิต หวังจะให้ชายชาญฉลาดคิดล่วงรู้แบายล
เล่ห์กลอุบายแห่งกระษัตรี อันมีมารยาต่างๆ

(ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี, 2414: 1)

เรื่องย่อมีว่า ในปัจจุบันวัตถุ นางจิณจมาณวิกาว่างอุบายใส่ร้ายพระพุทธเจ้า แต่ไม่สำเร็จ นางจิณจมาณวิการับผลกระทบมฤตยูธรณีสูบ พระองค์จึงทรงปรารภเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็น พระปฐมราชกุมารซึ่งถูกมารยาของหญิงร้ายกระทำให้เกิดความทุกข์เช่นกัน

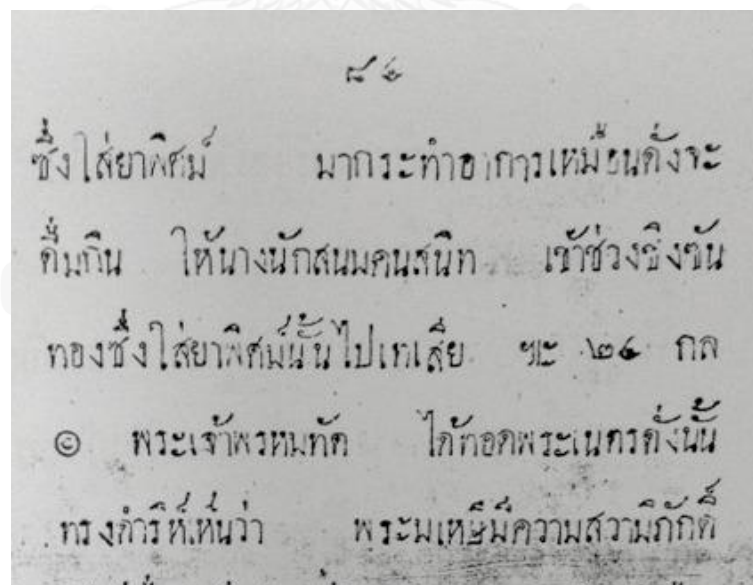
ในอดีตวัตถุมีความว่า ครั้งนั้นพระเจ้าพรหมทัตผู้เป็นพระราชบิดาทรง แต่งตั้งระมเหสีใหม่แทนพระมารดาที่สิ้นพระชนม์ เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสด็จออกไปรับทัพเข้าศึก มเหสีเห็นพระปฐมราชกุมารก็เกิดกำหนด ทำอุบายล่อหลวงหวังจะได้สังวาสด้วย แต่พระปฐมราชกุมาร ไม่ยินยอม ระมเหสีนั้นเกรงพระกุมารจะนำเรื่องไปทูลพระเจ้าพรหมทัต จึงแกล้งทำอุบายเป็นป่วย เมื่อพระเจ้าพรหมทัตยกทัพกลับมา นางก็โกหกทูลพระเจ้าพรหมทัตว่าพระปฐมกุมารหมาย จะขึ้นใจนาง พระเจ้าพรหมทัตหลงเชื่อ สั่งให้นำพระปฐมราชกุมารไปประหาร แม้บรรดามนตรีจะเล่า นิทานแสดงมารยาของสตรีที่ตทานเท่าใดก็ไม่ฟัง พระโพธิสัตว์จึงถูกโยนลงแหวนแต่รอดชีวิตด้วยมีเทวดา ช่วยไว้ ภายหลังพระโพธิสัตว์ไปบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่า พระเจ้าพรหมทัตทราบเรื่อง ทรงสำนึกผิดจึง ยกทัพไปเชิญพระกุมารกลับเมือง แต่พระโพธิสัตว์ปฏิเสธและเทศนาให้พระบิดาดำรงอยู่ในศีล เมื่อ พระเจ้าพรหมทัตเสด็จกลับมาก็สั่งให้ประหารมเหสีด้วยการจับโยนลงแหวน เรื่องก็จบลง

จากเนื้อเรื่องและเหตุการณ์ในปัจจุบันวัตถุ จะเห็นได้ว่าแนวคิดหลักของ ชาดกเรื่องนี้มุ่งแสดงโทษของหญิงร้ายผู้มียามารยา มาก โดยเน้นแสดงให้เห็นกลต่างๆ ที่หญิงร้ายใช้เพื่อ ล่อหลวงชาย ทั้งนี้ เมื่อเชื่อมโยงกับจุดประสงค์ของผู้แต่งที่กล่าวไว้ในตอนต้นว่า “หวังจะให้ชายชาญ ฉลาดคิดล่วงรู้แบายลเล่ห์กลอุบายแห่งกระษัตรี” ก็จะได้เห็นได้ว่าการแสดงโทษของหญิงร้ายเหล่านี้ถือ เป็นการให้ความรู้อย่างหนึ่ง เพื่อให้ชายนั้นระมัดระวังตัวไม่ตกอยู่ในกลของสตรี แนวคิดเรื่องโทษของ หญิงร้ายในชาดกเรื่องนี้จึงสอดคล้องกับการสร้างปัญญาด้วย

ด้วยเหตุที่ผู้แต่งมุ่งให้ขาดเรื่องนี้ช่วย “ให้ชายชาญฉลาดคิดล่วงรู้แบบยล เล่ห์กลอุบายแห่งกระสัตรี่” ลักษณะการเรียบเรียงภายในตัวบทจึงปรากฏการกำหนดเลขลำดับของกลไว้ท้ายเนื้อหาที่แสดงมารยาทหญิงร้ายด้วย สะท้อนให้เห็นความตั้งใจในการเรียบเรียงกลของสตรีจำนวนมากเพื่อให้มีลักษณะเป็น “ตำรา” สำหรับเรียนรู้กลสตรี ดังตัวอย่างที่พระมเหสีทำกลล่อลวงพระเจ้าพรหมทัตต่อไปนี้

๑ ฝ่ายพระมเหสี รู้ว่าพระราชกุมารยังมีชีวิตรออยู่ เพราะพวกมนตรีกราบทูล ทัดทานไว้ นางมิได้สารทศความปรารถนาที่ผูกแค้น จึงแกล้งแต่งกลอุบาย ละลายยา พิศม์ใส่ขันทองต่อหน้าพระที่นั่ง แล้วกราบทูลว่า ข้าพเจ้าตั้งใจรักภักดีต่อพระองค์โดย สุจริต พระราชกุมารโอรสของพระองค์ เข้ามาข่มเหงให้ข้าพเจ้าได้รับความอาย ข้าพเจ้า ได้กราบทูลเป็นหลายครั้ง พระองค์มาทรงเชื่อฟังแต่คำมนตรีว่ากล่าวธรรมนิยม ชัก มาเปรียบข้าพเจ้า พระองค์ไม่ทรงพระกรุณาโปรด เอาโทษพระราชกุมาร เพราะเห็น ว่าข้าพเจ้าเป็นหญิงชั่วเจ้ามารยาพระองค์มิได้เชื่อฟัง ข้าพเจ้าจะมีชีวิตรออยู่ ก็จะมีแต่ อายผู้คนจะนินทาให้ได้รับความเจอบายขายฝ่าล่องธูลีพระบาท จะขอพระราช กราบ ถวายบังคมลาตายถวายชีวิตรอหน้าพระที่นั่ง นางจึงจับขันทองซึ่งใส่ยาพิศม์ มา กระทำอาการเหมือนดังจะดื่มกิน ให้นางนักสนมคนสนิท เข้าช่วงชิงขันทองซึ่งใส่ยา พิศม์นั้นไปเทเสีย ๗๖ 24 กล

(ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ, 2514: 82-84)

ภาพที่ 2 ตัวอย่างการเขียนกำกับกลในปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ

นิทานซ้อนในปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งชัตรี มีจำนวน 21 เรื่อง ปรากฏอยู่ในเหตุการณ์ที่บรรดามন্ত্রীทัดทานไม่ให้พระเจ้าพรหมทัตหลงเชื่อคำของมเหสีจนสั่งประหารพระโพธิสัตว์ โดยบรรดามंत्रीเป็นผู้เล่านิทานเพื่อเกลี้ยกล่อมพระเจ้าพรหมทัตให้เห็นโทษสตรีผู้มีมารยานิทานซ้อนทั้ง 21 เรื่องมีดังนี้

- 1) เรื่อง “ภรรยานายพานิช”
- 2) เรื่อง “ภรรยานายทหาร”
- 3) เรื่อง “ภรรยาช่างขนม”
- 4) เรื่อง “ภรรยาพราหมณ์”
- 5) เรื่อง “สะใภ้ชายชาวตลาด”
- 6) เรื่อง “ภรรยานายเพชรฆาต”
- 7) เรื่อง “นางมุลฉินทิกี”
- 8) เรื่อง “ภรรยาหมาอำมาตย์”
- 9) เรื่อง “ภรรยานายพรานป่า”
- 10) เรื่อง “ภรรยาบุตรเศรษฐี”
- 11) เรื่อง “ภรรยานายสำเภา”
- 12) เรื่อง “นางกรุงคเทวี”
- 13) เรื่อง “สตรีคิดนอกใจสามี”
- 14) เรื่อง “มเหสีพระเจ้าพาราณสี”
- 15) เรื่อง “นางมะลิการาชเทวี”
- 16) เรื่อง “นางจันทกนิรี”
- 17) เรื่อง “นางแสนกล”
- 18) เรื่อง “ภรรยามาณพ”
- 19) เรื่อง “พระมเหสีพระเจ้าสามนตราช”
- 20) เรื่อง “นางสังนิยะเทวี”
- 21) เรื่อง “พระราชกุมารเจ็ดพระองค์”

จากภูมิหลังที่กล่าวมาทั้งหมด เห็นได้ว่าวรรณคดีชาติของไทยทั้ง 9 เรื่องมีลักษณะแตกต่างกัน มีทั้งเรื่องที่มาจากวรรณคดีสันสกฤตและมาจากวรรณคดีบาลี ทั้งเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง แต่ละเรื่องมีการซ้อนนิทานอยู่ในเหตุการณ์ที่แตกต่างกัน บางเรื่องแต่งเป็นเรื่องขนาดยาว มีเหตุการณ์หลายเหตุการณ์ การซ้อนนิทานปรากฏกระจายอยู่เนื้อเรื่องช่วงต่างๆ บางเรื่องเป็นเรื่องสั้นๆ การซ้อน

นิทานปรากฏอยู่ในเหตุการณ์สำคัญท้ายเรื่อง จุดประสงค์ของการเล่านิทานก็แตกต่างกัน กระนั้น
วรรณคดีชาติกลุ่มนี้ก็มีจุดร่วมที่เห็นได้ชัดเจน คือ มุ่งแสดงนำเสนอแนวคิดเรื่องปัญหาทั้งที่เป็น
ความรู้ความเฉลียวฉลาด และปัญหาบารมีของพระโพธิสัตว์ทั้งที่เป็นปัญหาในการแก้ไขบททดสอบ
และปัญหาในการสอน จึงน่าสนใจว่า การช้อนนิทานซึ่งเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องในวรรณคดีเหล่านี้มี
ความสัมพันธ์กับโครงเรื่องของวรรณคดีที่แตกต่างกันอย่างไร และมีส่วนในการนำเสนอแนวคิดเรื่อง
ปัญหาอันเป็นแนวคิดสำคัญที่ปรากฏในวรรณคดีทั้ง 9 เรื่องอย่างไร ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ประเด็น
เหล่านี้โดยละเอียดในบทถัดไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 3

ลักษณะของการช้อนิทานในวรรณคดีชาดกของไทย

การช้อนิทานเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องที่ใช้ในการนำเสนอเนื้อเรื่องและแนวคิดในวรรณคดีชาดก ในบทนี้มุ่งวิเคราะห์ลักษณะของการช้อนิทานที่สัมพันธ์กับโครงเรื่อง โดยเริ่มต้นวิเคราะห์ประเภทของการช้อนิทาน จากนั้นจึงวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างโครงเรื่องกับลักษณะการช้อนิทาน ในตอนท้ายจึงจะประมวลให้เห็นลักษณะเด่นของการช้อนิทานในวรรณคดีชาดกของไทย

3.1 ประเภทของการช้อนิทาน

วรรณคดีชาดกของไทยทั้ง 9 เรื่องมีการช้อนิทานในหลายประเภท จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ การช้อนิทานเพื่อตั้งคำถาม การช้อนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ การช้อนิทานเพื่ออธิบายเปรียบเทียบ และการช้อนิทานเพื่อแสดงอดีตชาติ ประเภทของการช้อนิทานเหล่านี้สัมพันธ์กับปมปัญหาที่ทำให้ตัวละครต้องเล่านิทานและจุดประสงค์ของตัวละครผู้เล่านิทาน ซึ่งมุ่งให้ผู้อ่านเข้าใจแนวคิดของเรื่อง จากการที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงภูมิหลังของวรรณคดีชาดกทั้ง 9 เรื่องไปในบทที่แล้วนั้น พบว่าแนวคิดสำคัญในวรรณคดีชาดกดังกล่าวมีแนวคิดเรื่องปัญญา เป็นแนวคิดหลักในชาดกส่วนใหญ่ และเป็นแนวคิดเสริมที่ช่วยสนับสนุนแนวคิดอื่นๆ ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ได้แก่ แนวคิดเรื่องการคน และ แนวคิดเรื่องทานบารมี สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

เรื่อง	แนวคิด
สรรพสิทธิชาดก	แสดงให้เห็นปัญหาของพระโพธิสัตว์ในการแก้ไขบททดสอบที่ผู้อื่นไม่สามารถกระทำได้
ทุกัสมานิกชาดก	แสดงโทษของการผู้มีอำนาจที่ขาดความรอบคอบอันจะนำภัยมาสู่ผู้ที่ใกล้ชิด ผู้มีปัญญาจึงควรห่างไกล
สุรพิภชาดก	แสดงให้เห็นปัญหาในการสอนของพระโพธิสัตว์ซึ่งสามารถถ่ายทอดคำสอนของพระองค์ให้อื่นยอมรับได้โดยง่าย
ศรีวิชัยชาดก	แสดงทานบารมีของพระโพธิสัตว์ที่บริจาคบุตรและภรรยา
ธัญชัยบัณฑิตชาดก	แสดงให้เห็นปัญหาของพระโพธิสัตว์ในการสั่งสอนและแก้ปัญหาอุปสรรคต่างๆ
ลิลิตศรีวิชัยชาดก	แสดงให้เห็นปัญหาของพระโพธิสัตว์ในการแก้ไขบททดสอบ
นกกระจาบลอนสวด	แสดงให้เห็นว่าการใช้ปัญญาต้องมีสติคอยควบคุมจึงไม่เกิดโทษแก่ตน
สรรพสิทธิ์คำฉันท์	แสดงปัญหาของพระโพธิสัตว์ในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่างๆ และบททดสอบที่ไม่มีใครกระทำได้
ปะทุมชาฎกกว่าด้วยกลแห่งษัตริ	แสดงโทษของหญิงร้ายผู้มียารามากซึ่งชายผู้มีปัญญาต้องระมัดระวัง

ตารางที่ 2 แสดงแนวคิดหลักของวรรณคดีชาดกของไทย

แนวคิดเรื่องปัญญาในตารางข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงโดยละเอียดต่อไปในบทที่ 4 ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยขอกกล่าวถึงประเด็นหลัก คือ ประเภทของการซ่อนนิทาน จากการศึกษาพบว่าการซ่อนนิทานประเภทที่ปรากฏมาก คือ การซ่อนนิทานเพื่อตั้งคำถามและเพื่อเป็นอุทาหรณ์ ส่วนการซ่อนนิทานเพื่ออธิบายเปรียบเทียบและเพื่อแสดงอดีตชาติพบเฉพาะในเรื่อง **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** เท่านั้น มีรายละเอียดดังนี้

3.1.1 การซ่อนนิทานเพื่อตั้งคำถาม

การซ่อนนิทานประเภทนี้เป็นการเล่านิทานของตัวละครหนึ่ง โดยนำเนื้อหาจากนิทานที่เล่ามาตั้งเป็นคำถามเพื่อถามตัวละครอีกตัวหนึ่ง¹ มีขั้นตอนเริ่มจากตัวละครเล่านิทาน จากนั้นตัวละครผู้เล่าจะตั้งคำถามพร้อมแจ้งตัวเลือกคำตอบ ซึ่งจะใช้น้ำเนื้อหาของนิทานซ่อนที่เล่ามาตั้งเป็นคำถามและคำตอบ เมื่อตัวละครผู้ฟังตอบคำถาม ก็จะนำไปสู่การเล่านิทานและการตั้งคำถามต่อไป หรือทำให้เหตุการณ์นั้นจบลง

การซ่อนนิทานเพื่อตั้งคำถามพบในวรรณคดี 5 เรื่อง จำแนกตามเรื่องที่เป็นเรื่องเดียวกันแต่ต่างสำนวน 2 ชุด คือ ชุด **ศรีวิชัยชาดก** และ **ลิลิตศรีวิชัยชาดก** และชุด **สรรพสิทธิชาดก** **สรรพสิทธิคำฉันท์** และ **นกกะจาบกลอนสวด** วรรณคดีในทั้ง 2 ชุดแม้จะเป็นคนละสำนวน แต่ก็มี การผูกปมปัญหาเพื่อนำไปสู่การซ่อนนิทานเหมือนกัน คือ พระโพธิสัตว์ต้องทำบททดสอบเพื่อพิสูจน์ความสามารถในการเลือกคู่ ซึ่งแต่ละเรื่องมีวิธีการผูกการซ่อนนิทานเข้ากับปมปัญหาแตกต่างกันไป

ชุดศรีวิชัยชาดก และ **ลิลิตศรีวิชัยชาดก** ใช้การซ่อนนิทานเป็นบททดสอบเพื่อให้พระศรีวิชัยแก่ มีผู้เล่าคือตัวละครฝ่ายหญิง ปมปัญหาที่ทำให้เกิดการซ่อนนิทานมีว่า พระศรีวิชัยต้องการตัวละครฝ่ายหญิงมาเป็นคู่ครอง แต่นางนั้นต้องการทดสอบปัญญาของพระองค์ จึงเล่านิทานและตั้งคำถามจากนิทานทดสอบพระศรีวิชัย

ในวรรณคดีทั้ง 2 เรื่องมีขั้นตอนการเล่านิทานเหมือนกันคือ ตัวละครหญิงเล่านิทาน จากนั้นจึงตั้งคำถามพร้อมกำหนดตัวเลือก 5 ข้อให้พระศรีวิชัยตอบ เมื่อพระศรีวิชัยตอบปัญหาได้ต้องใจนาง นางจึงสรรเสริญพระองค์พร้อมทั้งอธิบายความหมายของตัวเลือกที่นางตั้งไว้ แล้วเรื่องก็จะดำเนินสู่เหตุการณ์ถัดไป ตัวอย่างการเล่านิทานเรื่อง “สตรีมีปัญญา” ใน **ศรีวิชัยชาดก** ซึ่งเรื่องมีว่า สตรีนางหนึ่งได้หมั้นหมายไว้กับมาณพผู้หนึ่ง แต่ต่อมาบิดาได้ให้ตนแต่งงานกับชายอื่น นางจึงเดินทางเพื่อไปบอกเลิกหมั้นแก่มาณพ ระหว่างทางมีผู้มาขัดขวาง ได้แก่ ยักษ์ โจร และชายเจ้าชู้ แต่นางก็ใช้ปัญญารู้จักพูดเอาตัวรอดไปแจ้งข่าว และกลับถึงบ้านตนได้อย่างปลอดภัย เมื่อเล่าเสร็จตัวละครฝ่ายหญิงจึงถามว่า การปล่อยนางของตัวละครใดกระทำได้ยากที่สุด ซึ่งแต่ละตัวเลือกเป็นตัวละครจากใน

¹ ในงานวิจัยบางเรื่องเรียกการซ่อนนิทานรูปแบบนี้ว่า นิทานปริศนา (Riddle Tale) อย่างไรก็ดี ในหนังสือ **นิทานพื้นบ้านเปรียบเทียบ** ของ เสาวลักษณ์ อนันต์ศานต์ (2538: 136) กล่าวถึงความหมายของนิทานปริศนาไว้ว่า “มีการตั้งปริศนาเป็นจุดสำคัญของเนื้อเรื่อง โดยทั่วไปจะเป็นปริศนาเกี่ยวกับการเลือกบุคคลที่เหมาะสมจะเป็นคู่ครอง” จากนิยามดังกล่าว ทำให้เห็นว่า นิทานปริศนาจะต้องมีปริศนาอยู่ในเนื้อเรื่องของนิทาน แต่ในวรรณคดีชาดกกลุ่มนี้เล่านิทานซ่อนจบก่อนแล้วจึงตั้งคำถาม ผู้วิจัยจึงไม่ถือว่านิทานซ่อนในวรรณคดีกลุ่มนี้เป็นนิทานปริศนา

นิทานซ้อน และมีนัยสื่อถึงกิเลสแต่ละอย่าง พระศรีวิชัยทราบนัยของคำถามจึงตอบว่านอกเหนือจากตัวเลือกที่นางให้ ดังว่า

พระมหาสัตว์ตรัสแก้ปัญหาก็พระนางทูลถามด้วยกำลังพระญาณของพระองค์ พระนางได้ทรงสดับก็ทรงเลื่อมใสโสมนัสว่าบุรุษผู้นี้มีปัญญามาก จึงทรงนำอุปมาอันหนึ่งอีกมาทูลถามว่า... [เนื้อเรื่องนิทานซ้อน] ...การที่สามีกิติ ยักษ์กิติ โจรทั้งหลายกิติ เศรษฐีบุตรกิติ บุรุษคนหนึ่งกิติ ได้ปล่อยนางไปตามอำเภอใจ จะควรกล่าวว่าใครทำได้ยากแลน่าอัศจรรย์กว่า พระมหาสัตว์จึงตรัสตอบว่า การที่บุรุษคนหนึ่งปล่อยนางเสีย ไม่เป็นของอันทำยากเย็นอันใด แลไม่น่าอัศจรรย์อันใด พระนางศรีเวยยะกาได้ทรงฟังคำพระโพธิสัตว์ ก็ทรงเลื่อมใสว่าบุรุษนี้มีปัญญามาก ก็แลอธิบายข้อแห่งอุปมาปัญหาของพระนางอย่างนี้ ผู้ใดกล่าวว่าสามีกิติเก่งช่างปล่อยนางไปได้ ผู้นั้นมีความโกรธ เป็นปรกติแลโลกในกาม ผู้ใดกล่าวว่ายักษ์เก่งกว่า ผู้นั้นโลกในโภชนาหาร ผู้ใดกล่าวว่าโจรออกจะเก่ง ผู้นั้นเป็นคนโลกในทรัพย์ ผู้ใดกล่าวว่าเศรษฐีบุตรเก่งมาก ผู้นั้นเป็นคนโลกในภริยา ผู้ใดกล่าวว่าบุรุษคนหนึ่งเก่งนัก ผู้นั้นเป็นนักเลงผู้หญิง เพราะเหตุนั้น พระนางศรีเวยยะกาทรงนำอุปมานี้มาตรัสถามพระบรมโพธิสัตว์เป็นปัญหา พระบรมโพธิสัตว์ก็ทรงแก้ได้ตั้งพระทัยนาง ไม่ยกย่องว่าใครดีกว่า พระนางทรงเลื่อมใสในการที่พระโพธิสัตว์ทรงแก้ปัญหากินเปรียบ

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ, 2516: 11-12)

ส่วนชุดสรรพลทธิชาติก สรรพลทธิคำฉันท และนกกระจาบกลอนสวด มีพระสรรพลทธิเป็นตัวละครเอกและเป็นผู้เล่านิทาน วรรณคดีทั้ง 3 เรื่องใช้การซ้อนนิทานเป็นอุปมาในการคลี่คลายบททดสอบซึ่งมีเงื่อนไขว่า ต้องทำให้ตัวละครฝ่ายหญิงซึ่งไม่เอ่ยวาจามาเป็นเวลานานให้ยอมพูดด้วยภายใน 1 ราตรี ขั้นตอนการซ้อนนิทานเริ่มจากพระสรรพลทธิจึงใช้วิชาถอดดวงจิตอำมาตย์ผู้ติดตามเข้าสิงในเครื่องใช้ในห้องของนางและเล่านิทานให้ดวงจิตอำมาตย์ฟัง จากนั้นตั้งคำถามจากนิทานนั้นให้ดวงจิตอำมาตย์ตอบ เมื่อฝ่ายหญิงได้ยินคำตอบที่ไม่ตรงตามความคิดตน ก็อดแสดงปัญญาพูดคำตอบออกมาไม่ได้ เมื่อเล่านิทานและตั้งคำถามจบ 1 ครั้ง พระสรรพลทธิก็ย้ายดวงจิตของอำมาตย์ไปสิงในของสิ่งอื่นและเริ่มต้นเล่านิทานใหม่จนครบยามในราตรี ตัวอย่างขั้นตอนการเล่านิทานเรื่อง “ราชกุมาร 4 พระองค์” จากสรรพลทธิคำฉันท ซึ่งเรื่องมีว่าราชกุมาร 4 พระองค์ซึ่งรู้วิชาต่างๆ องค์กรวิชา คือ วิชาทำนาย วิชายิงธนู วิชาดำน้ำ และวิชาชุบชีวิต ราชกุมารทั้ง 4 พระองค์ได้ช่วยสตรีนางหนึ่งที่ถูกนกคาบมา แต่กลับวิวาทกันเพื่อแย่งสตรีคนนั้น เมื่อเล่าเสร็จ พระสรรพลทธิจึงตั้งคำถามว่า ราชกุมารองค์ใดควรได้นาง ฝ่ายดวงจิตอำมาตย์ตอบว่าผู้ที่ยิงนกสมควรได้ ฝ่ายนางสุพรรณโสภาเห็นว่าคำตอบนั้นไม่ถูกต้อง จึงพูดคำตอบตามที่ตนคิดออกมา คือ พระกุมารที่ดำน้ำลงไปควรเป็นผู้ที่ได้นางเพราะได้เสียงชีวิตช่วยนางไว้ ดังว่า

บรมนฤบดีแสดง	เดชคำแหง	มหิทติศาสตร์
สฤชติกรรมลดลบาท	เบื่องบรรจจรรณอาสน์	บรรทมพงา
พจนยุบลปัญหา	เหตุเสาวนา	ค่านานตุ
อดีตบุรพกาลกุ	จักปจฉาสู	เสนอสาร ฯ

[เนื้อเรื่องนิทานซ้อน]

คินคชซีพิต	สี่ราชร่วมจิต	จำนองเสนาหา
ชิงองค์นงโพธ	พิโรธวาทา	จงปรับปรึกษา
	ข้าขอยอยก	ผู้ยิงพิทค
สมเชกสวามิศร์	เซยชิตพิไสมย	เพื่อได้ทรามไวย
		ด้วยเดชศรแผลง ฯ
สุดาสดับโดย	อรรถอื่นอำมาตย์แสดง	
ไปควรค่านิงแหง	ฤไทยท้าวธเสาวณี	
ดูรามัจจาจอม	จักรพรรดิกษัตริย์	
แถลงความแต่ตามมี	มุขอ้างบทางธรรม	
ใดคั้นในชลชู	พฐุทิพยลววรรณ	
ตนต้องตระกองอรร	คองงค์ดำรงเผดอม	
ลำเค็ญคือววยววง	ซีพิตต่างจะตายต่อม	
ภรรดาบุพพาเฉลอม	คุณชอบประกอบควร	
สามารถบร้างสม	ภริมย์ร่วมเสนทวนล	
ฤคฤฤเคียงสงวน	พงาโณมตรระโถมชวัญ	

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2511: 40-43)

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า การซ้อนนิทานเพื่อตั้งคำถามเป็นการเล่านิทานเพื่อกระตุ้นให้ตัวละครผู้ฟังนิทานต้องสนใจใคร่ครวญปริศนาที่ตั้งจากนิทาน แสดงให้เห็นว่าตัวละครผู้เล่าย่อมต้องมีปัญญาเสมอหรือสูงกว่าตัวละครผู้ฟัง ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับปมปัญหาของเรื่องที่เป็นการทดสอบพระโพธิสัตว์เพื่อเลือกคู่ และอีกนัยหนึ่งแสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้มีปัญญายิ่งกว่าผู้อื่นสามารถแก้บททดสอบได้ ตรงกับแนวคิดของเรื่องที่ต้องการนำเสนอ ในขณะที่เดียวกัน บทบาทที่โดดเด่นของตัวละครฝ่ายหญิงในทั้ง 5 เรื่องในการเล่านิทานและฟังนิทานก็แสดงให้เห็นว่านางเป็นผู้มีปัญญาและคู่ควรกับพระโพธิสัตว์ด้วย

ส่วนการตั้งคำถามช่วยให้การเล่าเรื่องน่าติดตาม ผู้แต่งใช้การหยุดเล่านิทานแล้วตั้งคำถามทั้งที่ปมปัญหาในนิทานซ้อนยังไม่คลี่คลาย ทำให้ผู้อ่านวรรณคดีสนใจใคร่รู้ว่าตัวละครจะตอบว่าอย่างไร ทั้งยังมีการสร้างตัวเลือกลงให้ผู้่านวรรณคดีตอบผิด แล้วให้พระโพธิสัตว์แสดงคำตอบที่ถูกต้องในภายหลัง ช่วยทำให้การถ่ายทอดคำสอนที่แฝงในคำตอบน่าสนใจยิ่งขึ้น

ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นอิทธิพลวรรณคดีสันสกฤต โดยเฉพาะชุดเรื่องสรรพสิทธิ์ ที่มีต้นเค้ามาจากชุดนิทานท้าววิกรมชาติย์ ส่วนศรีวิชัยชาติกและลิลิตศรีวิชัยชาติก ซึ่งมีนิทานซ้อน

เพียงเรื่องเดียว ผู้แตงน่าจะตั้งเฉพาภลวิธีมาใช้เพื่อทำให้การเล่าเรื่องน่าสนใจยิ่งขึ้น แต่กลับให้ตัวละครหญิงเป็นฝ่ายผู้เล่านิทานแทน เพื่อให้พระโพธิสัตว์ในการตอบปัญหาและแสดงภูมิธรรม เป็นการเน้นปัญญาของพระองค์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3.1.2 การซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์

การซ้อนนิทานประเภทนี้เป็นการเล่านิทานเพื่อแสดงตัวอย่างของการกระทำและ/หรือผลของการกระทำนั้นเพื่อเป็นอุทาหรณ์ สำหรับสอนหรือโน้มน้าวจิตใจตัวละครให้เห็นว่าการกระทำที่ทำอยู่นั้นเป็นสิ่งถูก หรือไม่ถูกต้อง อาจส่งผลดีหรือผลเสียต่อทั้งตนเองและผู้อื่น มีขั้นตอนสำคัญเริ่มจากตัวละครผู้เล่าแสดงคำสอนที่เป็นใจความสำคัญ จากนั้นจึงยกนิทานขึ้นเล่าสาธกเป็นตัวอย่าง ในบางเรื่องอาจมีข้อความอธิบายต่อหลังเล่านิทานจบ ปรากฏในเรื่อง **ทุกัมมานิกชาดก** **ปะทุมชาฎก** ว่าด้วยกลแห่งษัตริ **สุรัพชาดก** **ศรีวิชัยชาดก** และ **ธัญชัยบัณฑิตชาดก**

วรรณคดีทั้ง 5 เรื่องจำแนกตามปมปัญหาที่นำไปสู่การซ้อนนิทานได้เป็น 2 ชุด ได้แก่ ชุดเรื่องที่พระโพธิสัตว์ต้องโทษประหาร 2 เรื่อง ใช้การซ้อนนิทานเพื่อช่วยเหลือพระโพธิสัตว์จากโทษประหาร คือเรื่อง **ทุกัมมานิกชาดก** และ **ปะทุมชาฎก** ว่าด้วยกลแห่งษัตริ และชุดเรื่องที่พระโพธิสัตว์แสดงคำสอน 3 เรื่อง ใช้การซ้อนนิทานเพื่อประกอบคำสอนที่แสดงแก่ตัวละครอื่น คือเรื่อง **สุรัพชาดก** **ศรีวิชัยชาดก** และ **ธัญชัยบัณฑิตชาดก**

ในชุดเรื่อง **ทุกัมมานิกชาดก** และ **ปะทุมชาฎก** ว่าด้วยกลแห่งษัตริ มีเหตุที่นำไปสู่การซ้อนนิทาน คือ พระโพธิสัตว์ขัดแย้งกับตัวละครปฎิบัติซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินผู้ขาดวิจรรณญาณ จนเป็นเหตุให้พระโพธิสัตว์ถูกสั่งประหาร ใน **ทุกัมมานิกชาดก** ทุกัมมานิกมาณพต้องการพิสูจน์คำสอนของบิดาที่ไม่ให้คบหา “หญิงสามผัว” “บุรุษบวชแล้วสึกสามหน” และ “พระราชชาติไม่ทรงวิจรรณทำอะไรมักง่าย” จึงวางอุบายเอาหงส์ทองของพระราชบิดาไปซ่อน พระราชบิดาจึงสั่งประหารทุกัมมานิกมาณพ โดยไม่ได้ไต่สวน ส่วนใน **ปะทุมชาฎก** ว่าด้วยกลแห่งษัตริ พระปทุมกุมารไม่ยอมร่วมรักกับพระมเหสีใหม่ของพระบิดา นางกลัวความผิด จึงยุยงพระเจ้าพรหมทัตให้ประหารพระโอรส

การซ้อนนิทานในวรรณคดีชาดกทั้งสองปรากฏอยู่ในเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ถูกนำตัวไปลงโทษ การซ้อนนิทานเริ่มต้นจากตัวละครผู้เล่ากล่าวข้อความตักเตือนเพื่อเกลี้ยกล่อมตัวละครปฎิบัติ เช่น ใน **ทุกัมมานิกชาดก** ผู้เล่ายกตัวอย่างโทษของการกระทำที่ไม่ไตร่ตรองมาแสดงไว้ว่า “กิจที่พระราชบิดาทำเพราะไม่ทรงวิจรรณให้ถ่องแท้ รับสั่งให้เอาคนไปฆ่าเสียง่ายๆ นั้น ย่อมจะได้รับความเดือดร้อนภายหลัง” (ปัญญาสาฎก เล่ม 1, 2549: 205) จากนั้นจึงเริ่มต้นเล่านิทานเป็นอุทาหรณ์เตือนตัวละครปฎิบัติว่า การกระทำของตัวละครนั้นย่อมนำไปสู่ผลร้ายเช่นเดียวกัน เพื่อเกลี้ยกล่อมให้ตัวละครปฎิบัติยอมปล่อยพระโพธิสัตว์ ใน **ทุกัมมานิกชาดก** เล่านิทานซ้อน 4 เรื่อง แสดงโทษของการรับใช้เจ้านายผู้ไม่รอบคอบ ส่วนใน **ปะทุมชาฎก** ว่าด้วยกลแห่งษัตริ เล่านิทานซ้อน 21 เรื่อง เพื่อแสดงโทษของสตรีผู้มียามามาก ตัวอย่างการเล่านิทานจาก **ปะทุมชาฎก** ว่าด้วยกลแห่งษัตริ มีดังนี้

... พระเจ้าพรหมทัต ได้ทรงสดับกิจพระมเหสีทูลยุยง มีพระไทยงวยงหลง ด้วยเล่ห์มารยา ครั้นเพลาค่ำเสด็จออก สั่งให้ฆ่าพระโอรสเสียอีกเล่า มন্ত্রীผู้หนึ่งจึงกราบทูลว่า ข้าพเจ้าได้อยู่เย็นเป็นสุข เพราะบุญญาธิการของพระองค์ พระราชกุมารเป็นพระราชโอรสจะได้สืบเชื้อพระวงศ์ บำรุงแผ่นดินไปภายหน้า อันจะให้ฆ่าพระราชกุมารเสีย ด้วยถ้อยคำพระมเหสีกราบทูลนั้นไม่ควร ขอพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดไว้ชีวิตพระราชมาราก่อน อันกลสัตรินั้น มีมารยาเล่ห์ลั่นยอกย้อหลายประการ ซึ่งจะทรงเชื่อฟังเอาเป็นแน่แท้ยังมีได้ ข้าพเจ้าจะขออุปไมยเล่านิทาน สัตริน่ากลมารยาถวาย [เนื้อเรื่องนิทานซ้อน] มंत्रीชกธรรมเนียบ ในกลสัตริน่าเล่าถวายแล้วกราบทูลว่า อันสัตรีย่อมมีกลมารยาทำอุบายพ้อลวงให้ชายผู้สามีหลุ่มหลง ยากที่ชายจะรู้ถึง เหมือนหนึ่งภรรยาพราหมณ์นั้น ขอพระองค์จงทรงพระดำริที่ใญ่ทุกสิ่ง ซึ่งจะฆ่าพระราชโอรสเสีย เพราะฟังคำสัตรินั้นไม่ควร ขอพระราชทานชีวิตพระราชมาราก่อน จะได้เสวยศรัทธาสมบัติ ปกครองพระนครทำนุกบำรุงอาณาประชาราษฎร์ ให้อยู่เย็นเป็นสุขสนองพระองค์สืบไป พระเจ้าพรหมทัตได้ทรงฟังธรรมเนียบกลมารยา สัตรินั้น จึงดำรัสสั่งเพชฌัญญา ให้งดพระราชกุมารไว้ ...

(ปะทุมชาฎกกว่าด้วยกลแห่งษตรี, 2414: 52-63)

ในชุดเรื่องสุรพิภพชาดก ศรีวิชัยชาดก และธัญชัยบัณฑิตชาดก มีเหตุที่นำไปสู่การซ้อนนิทาน คือ มีตัวละครมาขอร้องให้พระโพธิสัตว์แสดงธรรม หรือมาตั้งปัญหาเพื่อจับผิดทำให้พระโพธิสัตว์ต้องแสดงคำสอนกล่อมเกล่า การซ้อนนิทานจะปรากฏอยู่ในเหตุการณ์ที่มีการแสดงคำสอน โดยใช้เป็นตัวอย่างประกอบการอธิบายคำสอนเพื่อให้ผู้ฟังยอมรับฟัง

ขั้นตอนการซ้อนนิทานเริ่มต้นจากพระโพธิสัตว์แสดงคำสอนแก่ตัวละคร ในสุรพิภพชาดก สุรพิภพกุมารเล่านิทานประกอบคำสอนแก่ชาย 2 คนที่วิวาทกันแล้วมาขอให้พระองค์ช่วยตัดสิน สุรพิภพกุมารเห็นว่าทั้ง 2 คนมีทิฐิมาก จึงได้แสดงคำสอนและเล่านิทานประกอบ 4 เรื่องเพื่อชี้ให้เห็นหลักในการคบคนตามลำดับ² ในศรีวิชัยชาดก พระศรีวิชัยเล่านิทานประกอบคำสอนแก่พระเจ้าศรีวิราชและพญาร้อยเอ็ดเมืองที่ยกทัพมารบกับพระองค์รวม 7 เรื่องเพื่อแสดงโทษของกิเลส 7 ชนิด ส่วนในธัญชัยบัณฑิตชาดก ธัญชัยบัณฑิตเล่านิทานประกอบคำสอนแก่ทั้งผู้มาคุกคามและขอร้องให้พระองค์แสดงคำสอนในโอกาสต่างๆ ลักษณะของเหตุการณ์มีทั้งการทดสอบปัญญาธัญชัยบัณฑิตให้พระองค์ตอบพลาดเพื่อจับผิด และการแสดงคำสอนเพื่อประกาศปัญญาของธัญชัยบัณฑิต รวมนิทานทั้งหมด 7 เรื่อง มีแนวคิดคำสอน เช่น เรื่องคุณสมบัติของผู้เป็นอุปราชา เรื่องคุณของความซื่อสัตย์และความกตัญญู เรื่องโทษของความอกตัญญู เรื่องคุณของการคบบัณฑิต เป็นต้น

ขั้นตอนการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาดกทั้ง 3 เรื่องเหมือนกัน คือ เริ่มต้นจากพระโพธิสัตว์แสดงข้อความที่เป็นคำสอนจากนั้นจึงเล่านิทานประกอบ หรือเริ่มต้นด้วยการเล่านิทานแล้ว

² นับเฉพาะนิทานซ้อนชั้นที่ 1 ที่พระโพธิสัตว์เล่า ส่วนนิทานซ้อนชั้นอื่นๆ ดูรายละเอียดในหน้า 45 ของวิทยานิพนธ์นี้

จึงอธิบายข้อความคำสอนประกอบ มีทั้งที่เป็นคำสอน เช่น คำสอนนำนิทานเรื่อง “พระเจ้าพารณสี” ใน **สุร์พษาดก** มีข้อความว่า “...ความคบนักปราชญ์ย่อมนำมาซึ่งประโยชน์ตนและประโยชน์คนอื่นด้วย ทั้งจะนำมาซึ่งประโยชน์ทั้งสองคือประโยชน์ในชาตินี้และประโยชน์ชาติหน้า...” (ปัญญาสชาดก เล่ม 2, 2549: 208) และการอธิบายคำสอนโดยละเอียด มีตัวอย่างจากนิทานเรื่อง “กुरुธรรมชาดก” ประกอบคำสอนเรื่องคุณสมบัติของผู้สมควรเป็นอุปราชาจาก **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** เนื้อความคำสอนมีว่า ผู้ที่จะเป็นอุปราชาผู้นั้นไม่อาจมีแต่ปัญญาเฉลียวฉลาด แต่ต้องประกอบด้วยความจงรักภักดีและมีคุณธรรมด้วย ดังว่า

...พระบรมโพธิสัตว์ก็กราบทูลว่า ขอพระราชทาน บุคคลอันเป็นนักปราชญ์ฉลาดในที่ประพฤตีสารวมอินทรีย์ ฉลาดในที่จะรักษาไว้ซึ่งเบญจศีลมิให้ขาด ฉลาดในที่ จะกระทำสงคราม แลราชกิจใหญ่น้อยสรรพทั้งปวง ให้สำเร็จโดยหาโทษมิได้ บุคคลอันฉลาดแล้วแลเป็นนักปราชญ์ด้วยเห็นปานฉะนี้แล กระหม่อมฉันเห็นว่าสมควรที่จะเป็นพระยาอุปราชา...

ขอพระราชทานพญาอุปราชาแต่ก่อนๆ นั้นท่านย่อมรักษาเบญจศีลมิให้ขาด ด้วยอำนาจที่ท่านรักษาเบญจศีลนั้น บ้านเมืองแห่งท่านก็ถึงซึ่งสิริสวัสดิ์สถาพรมงคล เป็นบรมสุข ทรงพระกรุณาจงตั้งพระทัยฟังเถิด กระหม่อมฉันจะนำอดีตนิทานมา กราบทูลถวาย พระพุทธเจ้าข้า [เนื้อเรื่องนิทานซ้อน] ขอพระราชทานประเพณีบูรณานั้น ท่านรักษาปัญญาศีลพร้อมเพรียงกันดุจพรรณนามาฉะนี้ ด้วยอำนาจที่ท่านรักษาปัญญาศีลบ้านเมืองของท่านถึงซึ่งสิริสวัสดิ์สถาพรอยู่เป็นสุข อำนาจศีลนี้ให้เป็นสุขทั้งชั่วนี้และชั่วหน้า เหตุฉะนี้กระหม่อมฉัน จึงกราบทูลพระกรุณาว่า บุคคลผู้เป็นนักปราชญ์ฉลาดในที่จะรักษาซึ่งเบญจศีลไว้มิได้ขาด ฉลาดในที่จะให้สำเร็จราชกิจน้อยใหญ่โดยยกโดยธรรม ปราศจากโทษนั้นสมควรที่จะเป็นพระยาอุปราชา...

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 206-226)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์เป็นการยกตัวอย่างประกอบเนื้อหาคำสอนโดยตรง มีทั้งเรื่องที่พระโพธิสัตว์เป็นผู้เล่าและเรื่องที่ตัวละครอื่นเป็นผู้เล่า ประเด็นที่น่าสนใจ ในวรรณคดีข้างต้นมีทั้งเรื่องที่ถูกการซ้อนนิทานเข้ากับการดำเนินเรื่อง คือใช้การเล่านิทานเป็นอุบายในการช่วยชีวิตพระโพธิสัตว์หรือเป็นอุบายเอาตัวรอดจากการผู้ที่ตั้งคำถามจับผิด ส่วนวิธีการเล่านิทานมีทั้งการเล่านิทานหลายเรื่องประกอบคำสอนเรื่องเดียวกันใน **ทุกัมมานิกชาดก** การเล่านิทานซ้อนประกอบคำสอนที่เป็นชุดดังใน **ศรีวิชัยชาดก** และการเล่านิทานที่เป็นหนึ่งในหลายๆ กลวิธีในกระบวนการวิสันาคำสอนดังใน **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** สะท้อนให้เห็นการปรับเปลี่ยนลักษณะของการซ้อนนิทานให้เข้ากับแนวคิดที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอ รวมทั้งยังผูกการซ้อนนิทานให้เข้ากับการเล่าเรื่อง ทำให้การนำเสนอคำสอนน่าสนใจยิ่งขึ้น ดังใน **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** ซึ่งมีเหตุการณ์ที่ผูกเรื่องให้พระเจ้าแผ่นดินเกิดระแวงพระโพธิสัตว์ จึงตั้งคำถามเพื่อเอาผิดพระองค์

หลายครั้ง ซึ่งพระโพธิสัตว์ก็ใช้ปัญญาวิชันาคำตอบโดยไม่ให้พระองค์ต้องถูกกลโทะ ในขณะที่เดียวกัน ก็แทรกคำสอนผ่านนิทานเข้าในวิชันานั้นเพื่อเตือนสติพระเจ้าแผ่นดินด้วย ในระหว่างที่ผู้อ่านวรรณคดีติดตามเรื่องราวพระโพธิสัตว์จะสามารถเอาตัวรอดได้หรือไม่ ก็จะได้รับทราบคำสอนที่พระโพธิสัตว์แสดงแก่พระเจ้าแผ่นดินโดยปริยาย

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าวรรณคดีชาติของไทยน่าจะได้รับอิทธิพลลักษณะการซ้อนนิทานเช่นนี้จากทั้งวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี ชุดเรื่องที่พระโพธิสัตว์ต้องโทะประหารทั้ง **ทุกัมมานิกชาตค** และ **ปะทุมชาฎก**ว่าด้วยกลแห่งขันธีเน้นการเล่านิทานซ้อนเป็นชุดเพื่อนำเสนอแนวคิดเดียว โดยผู้ให้การเล่านิทานเป็นกลไกในการคลี่คลายปมปัญหา คล้ายคลึงกับการซ้อนนิทานใน **ปัญญาตันตระ** ซึ่งกำหนดชุดคำสอนไว้ 5 เรื่องและเล่านิทานเรื่องต่างๆ ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับคำสอนในแต่ละเรื่อง ส่วนชุดเรื่องพระโพธิสัตว์แสดงคำสอนปรากฏการซ้อนนิทานค่อนข้างกระจัดกระจายและไม่ได้ปรากฏในเหตุการณ์สำคัญที่มีผลต่อการคลี่คลายปมปัญหา ทั้งยังปรากฏร่วมกับกลวิธีการอธิบายคำสอนอื่นๆ คล้ายคลึงกับการซ้อนนิทานที่ปรากฏใน **อรรถกถาชาตค** เช่น **อรรถกถาอินทริยชาตค** พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสร้งกคตบส ต้องการสอนศิษย์ที่เกิดหลงใหลในสตรีให้กลับมาบำเพ็ญพรหมจรรย์ จึงแสดงธรรมอันประกอบด้วยคาถา 5 คาถา และเล่านิทานสั้นๆ ประกอบ 1 เรื่อง เป็นต้น

3.1.3 การซ้อนนิทานเพื่ออธิบายเปรียบเทียบ

การซ้อนนิทานประเภทนี้คล้ายกับการซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ คือ เป็นการเล่านิทานประกอบคำสอนของพระโพธิสัตว์ แต่มีข้อต่างสำคัญคือ การซ้อนนิทานเพื่ออธิบายเปรียบเทียบไม่ได้เล่าเพื่อแสดงตัวอย่างพฤติกรรมหรือผลของการกระทำ แต่จะเล่านิทานเพื่อใช้เนื้อหาต่างๆ ของนิทานซ้อน ไม่ว่าจะเป็นตัวละคร พฤติกรรมของตัวละคร ฉาก หรือสิ่งของ มาเปรียบเทียบกับธรรมที่พระโพธิสัตว์แสดงโดยตรง มีขั้นตอนสำคัญเริ่มจากพระโพธิสัตว์แสดงคำสอน แล้วจึงเริ่มต้นเล่านิทาน เมื่อเล่าจบก็จะเป็นส่วนที่พระโพธิสัตว์นำเนื้อหาจากนิทานนั้นมาอธิบายเชื่อมโยงกับคำสอนที่แสดงไว้ข้างต้น พบเฉพาะในเหตุการณ์พระอินทร์ตั้งคำถามพระโพธิสัตว์ในเรื่อง **ธัญชัยบัณติตตชาตค**

วรรณคดีเรื่องนี้ผู้กล่าวว่าพระอินทร์ปรารถนาจะประกาศปัญญาของธัญชัยบัณติตตให้ปรากฏแก่คนทั้งหลาย จึงเสด็จลงมาถามปริศนาธรรมธัญชัยบัณติต โดยมีเทวดาและมนุษย์ทั่วแผ่นดินมาชุมนุมกันเพื่อรอฟัง ปริศนาที่ถามเกี่ยวข้องกับหลักธรรมหลายประการ ธัญชัยบัณติตก็วิชันาไปที่ละข้อโดยใช้วิธีการอธิบายแตกต่างกันไป มีคำตอบปริศนาธรรมข้อหนึ่งที่พระองค์ยกนิทานประกอบเล่าประกอบ คือ ปริศนาว่าด้วยการขัดเกลากิเลสของพระโยคาวจร การซ้อนนิทานเริ่มหลังจากแสดงวิชันา เมื่อเล่านิทานเสร็จ ทำนิทานก็จะอธิบายว่าเนื้อเรื่องของนิทานแต่ละตอนตรงกับข้อธรรมส่วนใด เป็นการเปรียบเทียบเนื้อหาคำสอนที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมชัดเจน เป็นการเล่านิทานต่อเนื่องกัน 6 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “บุรุษพอกผ้า” เรื่อง “ค่างควาจับต้นไม้” เรื่อง “ชายหนุ่มหนีจากเรือนไฟไหม้” เรื่อง “คนเลี้ยงโค” เรื่อง “บุรุษกับนางยักษ์” และเรื่อง “มารดาและบุตร” เมื่อธัญชัยบัณติตเล่านิทานจบ การวิชันาก็จะดำเนินสู่ประเด็นปริศนาธรรมข้ออื่นต่อไป ตัวอย่างการเล่านิทานจากเรื่อง “คนเลี้ยงโค” มีว่า ชายผู้หนึ่งนำโคของพระราชาก็ไปเพราะคิดว่าเป็นโคของตน

เมื่อชายผู้นั้นทราบว่าเป็นโคของพระราชาก็รีบหนีไปเพราะกลัวความผิด ในข้ออธิบายหลังเล่านิทานจบ ฌณฺญชัยบัณฑิตเปรียบเทียบชายผู้เลี้ยงโคเป็นดวงจิตของพระโยคาวจร โคที่นำมานั้นคือสังขาร เมื่อบุรุษนั้นหนีไปก็เปรียบได้ดังดวงจิตของพระโยคาวจรที่เห็นโทษของสังขาร ดังนี้

...พระอรธรรคภิกษุ นำนิทานมาแสดงแลชักอุปมาอันอื่นมาอีก [เนื้อเรื่องนิทานซ้อน] ยถาอันนี้มีแลฉนโค อันเจริญพระวิปัสสนาแล้ว แลได้ซึ่งมรรคแลผล บุรุษเจ้าของโคนั้นเปรียบดุจพระโยคาวจร โคนั้นเปรียบดุจเบญจขันธ์ ขณะเมื่อบุรุษนั้นต้อนโคของพระมหากษัตริย์ไป ด้วยสำคัญว่าเป็นโคของตัวเองนั้น เปรียบเหมือนพระโยคาวจรอันมีปัญหาอย่างอ่อน ยังเห็นว่าเป็นของอาตมาอยู่ ขณะเมื่อบุรุษผู้นั้นรู้ว่ามิใช่โคของตัวเองได้ เป็นโคแห่งพระมหากษัตริย์ต่างหากนั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอันพิจารณาเห็นสังขารธรรมโดยพระไตรลักษณ์ ขณะเมื่อบุรุษนั้นมีความสะดุ้งตกใจกลัว เขาจะจับกุมเอาว่าเป็นผู้ร้ายนั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอันได้ซึ่งภยตูปัญฐานญาณแล้วแกสังขารธรรมทั้งปวงนั้น ขณะเมื่อบุรุษนั้นปรารถนาจะไปให้พ้นจากภัยเขาจะจับนั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอันได้ซึ่งปัญญาจิตกามยตาญาณ คือปัญญาอันปรารถนาจะให้จากสังขารธรรม ขณะเมื่อบุรุษนั้นละโคเสียปรารถนาเพื่อจะวิ่งหนีเอาตัวรอดนั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอันได้ซึ่งโคตรภูชวณะ ขณะเมื่อบุรุษนั้นวิ่งตะบึงไปให้พ้นภัยนั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอันได้ซึ่งมคฺคญาณ ขณะเมื่อบุรุษนั้นไปยืนอยู่ในที่ไกลอันพ้นภัยนั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอันได้ซึ่งผลญาณ...

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 534-535)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น เห็นได้ว่านิทานซ้อนเป็นคำสอนที่เห็นเป็นรูปธรรมนิทานจึงเล่าเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นการละทิ้งสิ่งที่เป็นภัยแก่ตนเองอย่างเป็นลำดับขั้น เพื่อเอื้อให้สามารถนำเปรียบเทียบกับข้อธรรมที่เป็นเรื่องการบำเพ็ญจิตตั้งแต่ระดับหยาบไปสู่ละเอียดได้ง่ายองค์ประกอบจากนิทานซ้อนที่นำมาเปรียบเทียบเป็นสิ่งสามัญที่สามารถพบได้ในชีวิตประจำวันหรือคนทั่วไปรู้จัก เช่น ชายพอกผ้า ค้างคาวหาอาหาร ชายหนีนางยักษ์ เป็นต้น การใช้นิทานที่มีเนื้อหาเช่นนี้ช่วยอธิบายข้อธรรมซับซ้อนอย่างเรื่องการบำเพ็ญจิตของพระโยคาวจร มีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดความเข้าใจเนื้อหาข้อธรรมเป็นนัยเป็นสำคัญ ในขณะเดียวกัน เนื่องจากการซ้อนนิทานนี้เป็นส่วนหนึ่งในกลวิธีการอธิบายคำสอนอย่างหนึ่งของฌณฺญชัยบัณฑิตในกระบวนวิสัชนาแก่พระอินทร์ การซ้อนนิทานจึงทำหน้าที่แสดงให้เห็นปัญญาในการสั่งสอนของฌณฺญชัยบัณฑิตซึ่งสามารถอธิบายเรื่องลึกซึ้งให้เข้าใจง่าย สอดคล้องแนวคิดหลักของวรรณคดีเรื่องนี้ที่มุ่งเสนอภาพของพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญาในการสอนด้วย

ผู้วิจัยยังไม่พบการซ้อนนิทานที่เป็นการอธิบายเช่นนี้ในวรรณคดีสันสกฤตหรือวรรณคดีบาลี แต่มีการยกตัวอย่างอุปมาเปรียบเทียบที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันอยู่ทั่วไป เป็นกลวิธีการ

สอนอย่างหนึ่งในวรรณคดีพุทธศาสนา เช่น ใน **อรรถกถามัชยสกุณฑล** เปรียบเทียบคนตระหนี่
ทรัพย์ไม่ได้ใช้ประโยชน์เหมือนนกมัยหกะ ความว่า

นกชื่อว่ามัยหกะ นกเขาบินไปที่ไหนเขาและซอกเขาเกาะต้นเลียบที่มีผลสุก
ร้องว่าของกูๆ. เมื่อมันร้องอยู่อย่างนี้ ผู่นกที่บินมารวมกัน พวกมันกินผลเลียบแล้วบิน
หนี มันก็ร้องอยู่อย่างนั้นเอง ฉันท. บุคคลบางคนในโลกนี้ ก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน
รวบรวมทรัพย์ไว้มากมาย ตนเองก็ไม่ได้ใช้สอย ไม่มอบส่วนแบ่งแก่ญาติทั้งหลายด้วย.
เขาไม่ใช้สอยผ้าถุงผ้าห่ม ไม่รับประทานภัตตาหาร ไม่ตัดทรงดอกไม้ ไม่ลูบไล้เครื่อง
ลูบไล้ ไม่ใช่อะไรสักครั้งเดียว และไม่สงเคราะห์ญาติทั้งหลาย เมื่อบ่นเพ้ออยู่อย่างนี้
ว่า ของกู ของกู หวงแหนไว้ภายหลัง พระราชาบ้าง โจรบ้าง ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักบ้าง
เอาทรัพย์ไป คนนั้นก็จะบ่นเพ้ออยู่นั้นแหละ

(84000 พระธรรมชั้นดี, 2556ข: ออนไลน์)

3.1.4 การช้อนนิทานเพื่อแสดงอดีตชาติ

การช้อนนิทานประเภทนี้เป็นการเล่านิทานเพื่อแสดงอดีตชาติของตัวละคร เพื่อ
แสดงความเป็นมาของตัวละครนั้น ปรากฏเฉพาะในเรื่อง **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** มีขั้นตอนสำคัญ คือ ผู้
เล่านิทานเล่านิทานเรื่องหนึ่ง เมื่อเล่าจบจึงสรุปว่าตัวละครในเรื่องกลับชาติมาเกิดเป็นผู้ใด และการ
กระทำในอดีตชาติของตัวละครดังกล่าว

ในเรื่องนี้ผู้เล่าเรื่องให้ธัญชัยบัณฑิตและภรรยาคือนางกัลยาณีเล่านิทานแสดง
อดีตชาติของตนให้พระเจ้าโกรพยราชฟัง เพื่อตอบข้อสงสัยของพระองค์ที่ว่าเหตุใดพระโพธิสัตว์จึงไม่
ยอมรับสตรีเป็นอนุภรรยา เป็นการแสดงให้เห็นว่าตัวละครทั้งสองเคยเกื้อกูลซึ่งกันและกันให้ประพฤติดีมา
แต่ชาติก่อน ทำให้พระเจ้าโกรพยราชเกิดความศรัทธาในตัวละครทั้งสอง

ในเหตุการณ์ช้อนนิทาน เริ่มเล่าจากพระเจ้าโกรพยราชได้ประทานสตรีแก่ธัญชัย
บัณฑิตให้เป็นอนุภรรยา แต่ธัญชัยบัณฑิตปฏิเสธและให้เหตุผลว่าได้สัญญากับนางกัลยาณีแล้วว่า
ไม่มีอนุภรรยา พระเจ้าโกรพยราชจึงตรัสถามถึงเหตุที่สัญญาเช่นนั้น นางกัลยาณีจึงเล่านิทานเรื่อง
“นางศิริบงกช” อันเป็นอดีตชาติของตน เพื่อยืนยันนางเคยได้รับทุกข์เพราะเป็นอนุภรรยา
มาแล้วในอดีต แล้วพระเจ้าโกรพยราชก็ถามธัญชัยบัณฑิตต่อในลักษณะเดียวกัน ธัญชัยบัณฑิตก็
ตอบด้วยนิทานเรื่อง “นางสสีเทวี” อันเป็นอดีตชาติของพระองค์และนางกัลยาณีอีกเรื่อง เพื่อยืนยัน
ว่าทั้งสองเคยเป็นสามีภรรยากันมาแล้ว รวมนิทานช้อน 2 เรื่อง พระเจ้าโกรพยราชได้ฟังก็พอพระทัย
แล้วเรื่องก็ดำเนินสู่เหตุการณ์ถัดไป ตัวอย่างการเล่านิทานเรื่อง “สสีเทวี” ซึ่งเป็นเรื่องพระเจ้ามโนราช
ยอมเมตตาและพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษประหารตามคำทูลของนางสสีเทวีดังนี้

...แล้วจึงมีพระโองการตรัสแก่พระบรมโพธิสัตว์ว่า ดูกรพ่อธัญชัยพอรู้หรือไม่ว่านางกัลยาณีนี้นี้เคยเป็นภริยามาแต่ก่อน ขอพระราชทานกระหม่อมฉันรู้อยู่ ปุพเพ ปฐมกัปเป ขอพระราชทาน แต่แรกปฐมกัปนั้น กระหม่อมฉันได้บังเกิดเป็นพระยาทรงพระนามชื่อว่า มโนชราช ได้เสวยศิริสมบัติในพระนครวิสาขาราชธานี ครั้งนั้นนางกัลยาณีนี้นี้ได้เป็นอัครมเหสี มีนามปรากฏชื่อว่าสสีเทวี... [เนื้อเรื่องนิทานซ้อน] ขอพระราชทานโจรผู้นี้กล่าวถ้อยคำดุจดังว่าถ้อยคำแห่งสัตบุรุษ ถ้าไม่เป็นโจรนี้เห็นทีจะมีเมตตากุณามากกว่านี้ ตสส ชีวิต ยาจิสุสามี กระหม่อมฉันขอประทานชีวิตแก่โจรผู้นี้ไว้ ได้ทรงพระกรุณาประทานชีวิตแก่โจรผู้นี้เกิด ภาทเท ดูกรเจ้าผู้มีพักตร์อันเจริญ ยาลาริจิ กโรสี เจ้าจงกระทำตามชอบน้ำพระทัยแห่งเจ้าเกิด...ขอพระราชทานนางสสีราชเทวีนั้นเมื่อกลับชาติเกิดมาคือนางกัลยาณี พระยามโนชราชนั้นคือตัวกระหม่อมฉันพระพุทธิเจ้าข้า กระหม่อมฉันนี้รู้ว่านางเคยเป็นภริยามาแต่ก่อนด้วยประการฉะนี้

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 365-372)

การซ้อนนิทานลักษณะนี้ไม่ได้มุ่งแสดงภาพพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญาในการสอนโดยตรงเหมือนการซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์และการซ้อนนิทานเพื่ออธิบายเปรียบเทียบ แต่เน้นให้เห็นคุณสมบัติเด่นด้านอื่นของธัญชัยบัณฑิตโดยเฉพาะการมีคู่ครองที่เหมาะสมและมีญาณระลึกชาติได้ การซ้อนนิทานเพื่อแสดงอดีตจึงช่วยเสริมให้ลักษณะตัวละครพระโพธิสัตว์และคู่ครองของพระองค์โดดเด่นขึ้นในฐานะบุคคลที่น่าเคารพนับถือ นอกจากนี้ แนวคิดของนิทานซ้อนซึ่งว่าด้วยคุณของการเลือกคู่ครองผู้มีปัญญาช่วยเสริมให้ความสัมพันธ์ของตัวละครทั้งสองที่เกื้อกูลกัน เป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไปได้อีกด้วย

การเล่าเรื่องอดีตชาติเป็นกลวิธีที่พบได้ทั่วไปใน**อรรถกถาชาดก**และ**วรรณคดีชาดก**ของไทย แต่ส่วนใหญ่มักเล่าผ่านมุมมองของผู้เล่าบุรุษที่ 1 ไม่ใช่ตัวละครผู้เล่า ส่วนชาดกเรื่องที่มีตัวละครเล่านิทานที่เป็นอดีตชาติ คือ **อรรถกถาธัมมัทธชชาดก** ซึ่งมีช่างกลบกล่าวนิทานอันเป็นอดีตชาติของตนที่มีคุณความดี 4 ประการ คือ เป็นผู้ไม่ริษยา ผู้ไม่ดื่มน้ำเมา ผู้ไม่ติดข้องในความรัก และเป็นผู้ไม่โกรธ เพื่อช่วยพระโพธิสัตว์ในการทำภารกิจของพระราชามีตัวอย่างว่า

ลำดับนั้น พระราชาตรัสถามฉัตตปาณีว่า ฉัตตปาณี ท่านเห็นอารมณ์อะไรหรือ จึงไม่มีความรัก.

ฉัตตปาณี เมื่อจะทูลเหตุ นั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

ข้าพระองค์เป็นพระราชา พระนามว่ากิตवास โอรสของข้าพระองค์ทำลายบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วสิ้นชีวิต ข้าพระองค์ไม่มีความรักเพราะโอรสนั้นเป็นเหตุ.

ความในคาถานั้นว่า

ข้าแต่มหाराช เมื่อครั้งก่อน ข้าพระองค์เป็นพระราชพาพระนามว่า กิตวาส ในกรุงพาราณสี โอรสของข้าพระองค์ได้ประสูติ. ครั้นประสูติแล้ว โหรเห็นลักษณะ พระโอรสแล้วทำนายว่า ข้าแต่มหाराช พระอาญาไม่พ้นเกล้า พระโอรสนี้จักอดน้ำ สิ้นพระชนม์ พระเจ้าข้า. พระชนกชนนีทรงขนานนามพระโอรสนั้นว่า ทูภูฏกุมาร. กุมารนั้นครั้งเจริญวัยแล้วได้ดำรงตำแหน่งเป็นอุปราช พระราชาโปรดให้พระกุมาร ตามเสด็จ ข้างหน้าบ้าง ข้างหลังบ้างเสมอ และเพราะเกรงพระโอรสจะอดน้ำตาย จึงรับสั่งให้ชุดสระโบกขรณีไว้ในที่นั้นๆ ภายในพระนครในประตูทั้งสี่ด้าน รับสั่งให้สร้าง มณฑปไว้ ตามสี่แยกเป็นต้น แล้วให้ตั้งตม่น้ำดื่มไว้.

วันหนึ่ง พระกุมารแต่งพระองค์เสด็จประพาสอุทยานแต่เช้าตรู่ พบพระ ปัจเจกพุทธเจ้าในระหว่างทาง. มหาชนเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วต่างก็กราบไหว้ สรรเสริญ และประคองอัญชลีแต่พระปัจเจกพุทธเจ้านั้น. พระกุมารนั้นคิดว่า พวกที่ ไปกับคนเช่นเรา พวกนี้กราบไหว้สรรเสริญประคองอัญชลีแต่สมณะไล่นี่ ทรงพิโรธ ลงจากข้างเข้าไปหาพระปัจเจกพุทธเจ้า ตรัสถามว่า สมณะ ท่านได้ภัตตาหารแล้ว หรือ พระปัจเจกพุทธเจ้าบอกว่า ได้แล้วพระกุมาร. พระกุมารจึงแย่งบาตรจากมือ พระปัจเจกพุทธเจ้า ทุ่มลงบนพื้นดิน เหยียบย่ำยี้ภัตตาหารให้แหลกไป. พระปัจเจก พุทธเจ้าแลดูหน้าพระกุมารนั้น คิดว่า สัตว์ผู้นี้จะวอดวายเสียแล้วหนอ. พระกุมาร ตรัสว่า สมณะ เราเป็นโอรสของพระเจ้ากิตวาส มีนามว่า ทูภูฏกุมาร ท่านโกรธเรา มองดูตาเรา จะทำอะไรเรา.

พระปัจเจกพุทธเจ้า บาตรแตกแล้ว จึงเหาะขึ้นสู่เวหาไปสู่เมืองเขานันท์มุล ณ์ หิมวันตประเทศ เบื้องทิศอุดร.

ขณะนั้นเอง กรรมชั่วของพระกุมารก็ให้ผลทันตา พระกุมารมีพระวรกายเร่า ร้อน พลุ่งพล่าน ตรัสว่า ร้อนเหลือเกินลุ่มลง ณ ที่นั่นเอง. น้ำทั้งหมดที่มีอยู่ ณ ที่นั้นๆ ก็เหือดแห้ง สระทั้งหลายก็แห้งผาก. พระกุมารสิ้นชีพิตักษัยในที่นั่นเอง ไปบังเกิดใน นรกอเวจี.

พระราชาทรงสดับเรื่องราวนั้นแล้ว ถูกความโศกถึงพระโอรสครอบงำ ทรง ดำริว่า ความโศกของเรานี้เกิดขึ้นแต่สิ่งที่เรารัก หากเราจะไม่มีความรักแล้ว ความ โศกก็จะไม่เกิดขึ้น ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ขึ้นชื่อว่าความรักในสิ่งใดๆ ทั้งที่มีวิญญูณ หรือไม่มีวิญญูณ อย่าได้เกิดขึ้นแก่เราเลย ทรงอธิษฐานดังนี้แล้ว ตั้งแต่นั้นไป ก็ไม่มี ความรักเลย.

(84000 พระธรรมชั้นตรี, 2556ก: ออนไลน์)

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ผู้แต่ง**ธัญชัยบัณฑิตชาติคก**พยายามผสมผสานกลวิธีการแสดง คำสอนแบบต่างๆ จากใน**อรรถกถาชาดก**เข้าไว้ในวรรณคดีเรื่องนี้ โดยอาจมีจุดประสงค์ทั้งเพื่อให้

ถ่ายทอดคำสอนต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมและทำให้การเล่าเรื่องมีแง่มุมที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกัน ก็เป็นการอวดฝีมือของผู้แต่งด้วย

อนึ่ง ใน**ธัญชัยบัณฑิตชาดก** ยังปรากฏการซ้อนนิทานที่อ้างว่าเป็นอดีตชาติของตัวละครอีก 2 เหตุการณ์ คือ เรื่อง “เทวีจฉวมานพ” ธัญชัยบัณฑิตอ้างว่าเป็นอดีตชาติของอำมาตย์คนหนึ่งที่เป็นตัวละครปฎิบัติ และเรื่อง “นายควาญช้าง” ซึ่งธัญชัยบัณฑิตอ้างว่าเป็นอดีตชาติของพระองค์กับเทพารักษ์ประจำต้นพิกุล อย่างไรก็ตาม จุดประสงค์ของการเล่านิทานทั้ง 2 เรื่องนี้มีเพื่ออธิบายคำสอนเป็นสำคัญ เรื่อง “เทวีจฉวมานพ” ใช้อธิบายคำสอนเรื่องโทษของความอกตัญญู เหตุที่ธัญชัยบัณฑิตอ้างว่าเรื่องนี้เป็นอดีตชาติของอำมาตย์พาลก็เพื่อเตือนพระเจ้าโกรพยราชทางอ้อมไม่ให้หลงเชื่อคำยุยงของอำมาตย์ผู้นั้นมาคอยเอาผิดพระองค์ ส่วนเรื่อง “นายควาญช้าง” ธัญชัยบัณฑิตเล่าเพื่อประกอบคำสอนเรื่องคุณของการนับถือพระรัตนตรัยที่เทพารักษ์นั้นขอให้แสดงธรรมเหตุที่ธัญชัยบัณฑิตอ้างว่าเรื่องนี้เป็นอดีตชาติของพระองค์กับเทพารักษ์เพื่อให้เทพารักษ์นั้นมอบดวงแก้ววิเศษที่ในอดีตชาติพระองค์เคยฝากไว้คืน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงจัดนิทานซ้อนทั้งสองเป็นการซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์แทน

โดยสรุป ประเภทของการซ้อนนิทานมีลักษณะเป็นเหมือน “กล่อง” มีช่องสำหรับใส่องค์ประกอบต่างๆ ไว้ให้ผู้แต่งสามารถจัดเรียงหรือปรับเปลี่ยนให้เข้ากับวรรณคดีแต่ละเรื่องได้โดยที่ขั้นตอนของการเล่านิทานยังคงดำเนินไปดังเดิม ส่วนสิ่งที่เปลี่ยนไป คือ ผู้เล่า ผู้ฟัง และนิทานซ้อนกลไกในการเล่าเรื่องและการตั้งคำถามหรืออธิบายนิทานจึงสามารถปรับให้เข้ากับโครงเรื่องของวรรณคดีที่ต่างกันเพื่อนำเสนอแนวคิดที่แตกต่างกันได้ ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้แต่ง ดังจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

3.2 การซ้อนนิทานกับการเล่าเรื่องในวรรณคดีชาดกของไทย

การซ้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทยจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลัก และการซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริม

การซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลักปรากฏอยู่ในวรรณคดีที่มีโครงเรื่องไม่ซับซ้อน มีเหตุการณ์ไม่มาก โดยเหตุการณ์ทั้งหมดในเรื่องมุ่งดำเนินไปสู่การคลี่คลายปมปัญหาหลัก การซ้อนนิทานลักษณะนี้จะอยู่ในตอนท้ายเรื่อง และมีบทบาทสำคัญในการคลี่คลายปมปัญหาของเรื่องและเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เรื่องดำเนินไปสู่ตอนจบ การซ้อนนิทานจึงเป็นกลวิธีหลักที่มีผลต่อการดำเนินเรื่องและการนำเสนอแนวคิดหลักของเรื่องอย่างยิ่ง พบในเรื่อง **สรรพสิทธิชาดก** **ลิลิตศรีวิชัยชาดก** **ทุกัมมานิกชาดก** และ**ปะทุมชาฎกว่าด้วยกมลแห่งษัตริ**

การซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริมปรากฏอยู่ในวรรณคดีที่มีโครงเรื่องซับซ้อน มีเหตุการณ์จำนวนมาก โดยเหตุการณ์แต่ละช่วงผูกปมปัญหาและการคลี่คลายปมปัญหาสำเร็จอยู่ในตัว การซ้อนนิทานลักษณะนี้อาจปรากฏได้ทั้งต้นเรื่อง กลางเรื่อง หรือท้ายเรื่อง โดยมีบทบาทในการเล่าเรื่องเฉพาะในเหตุการณ์ช่วงใดช่วงหนึ่ง แต่ไม่ได้มีผลต่อการดำเนินเรื่องของโครงเรื่องส่วนอื่นๆ อาจ

เป็นการยกตัวอย่างประกอบคำสอนของตัวละคร หรือแสดงความเป็นมาของตัวละคร การซ้อนนิทานนี้จึงคอยเสริมให้การดำเนินเรื่องของโครงเรื่องโดยรวมน่าสนใจหรือนำเสนอแนวคิดย่อยที่เสริมแนวคิดหลักของวรรณคดีให้ชัดเจนยิ่งขึ้น พบในเรื่อง **สุรพิภพชาติก** **นกระจาบกลอนสวด** **สรรพสิทธิ์คำฉันท์** **ศรีวิชัยชาติก** และ **ธัญชัยบัณฑิตชาติก**

ทั้งนี้ ผู้วิจัยยังพบอีกว่า มีวรรณคดีที่เป็นเรื่องเดียวกันแต่ต่างสำนวนคือ **ชุด สรรพสิทธิ์ชาติก** **สรรพสิทธิ์คำฉันท์** และ **นกระจาบกลอนสวด** และ **ชุด ศรีวิชัยชาติก** และ **ลิลิตศรีวิชัยชาติก** วรรณคดีเหล่านี้จะใช้การซ้อนนิทานประเภทเดียวกัน แต่ด้วยเหตุที่โครงเรื่องของวรรณคดีแต่ละเรื่องมีความซับซ้อนต่างกัน บทบาทของการซ้อนนิทานในการเล่าเรื่องและการนำเสนอแนวคิดจึงแตกต่างกันไปด้วย

ลักษณะของการซ้อนนิทานของวรรณคดีชาติกแต่ละกลุ่มมีรายละเอียดดังนี้

3.2.1 การซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลัก

การซ้อนนิทานลักษณะนี้ปรากฏอยู่ในวรรณคดีชาติกที่มีโครงเรื่องที่มีปมปัญหาสำคัญเพียงหนึ่ง เนื่องจากผู้แต่งมุ่งนำเสนอแนวคิดหลักเพียงประการเดียวผ่านการผูกและการคลี่คลายปมปัญหานั้น ได้แก่เรื่อง **สรรพสิทธิ์ชาติก** **ลิลิตศรีวิชัยชาติก** **ทุกัฒมานิกชาติก** และ **ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ** เหตุการณ์และการดำเนินเรื่องในวรรณคดีชาติกกลุ่มนี้มุ่งไปสู่การคลี่คลายปมปัญหาหลักตอนท้ายเรื่อง เมื่อปมคลี่คลาย เรื่องก็จะดำเนินเข้าสู่ตอนจบ นำหนักความสำคัญของเรื่องจึงตกอยู่ที่เหตุการณ์ท้ายเรื่อง

การซ้อนนิทานในวรรณคดีกลุ่มนี้จะทำหน้าที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลัก คือ มีบทบาทในการคลี่คลายปมปัญหาหลักของเรื่อง โดยจะเล่าเรื่องในเหตุการณ์สำคัญตอนท้ายเรื่อง ทำให้เรื่องดำเนินไปสู่ตอนจบ ทำให้การซ้อนนิทานมีผลต่อการดำเนินเรื่องและการนำเสนอแนวคิดของเรื่องอย่างยิ่ง

การซ้อนนิทานในวรรณคดีกลุ่มนี้ยังจำได้เป็น 2 กลุ่มตามลักษณะปมปัญหา คือ การซ้อนนิทานในแนวโครงเรื่องแนวทดสอบความสามารถเพื่อเลือกคู่ เพื่อนำเสนอแนวคิดว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้มีปัญญา สามารถแก้บททดสอบในการเลือกคู่ ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถกระทำได้ มีเรื่อง **สรรพสิทธิ์ชาติก** และ **ลิลิตศรีวิชัยชาติก** ส่วนอีกกลุ่มเป็นการซ้อนนิทานในโครงเรื่องแนวพระโพธิสัตว์ต้องโทษประหาร ซึ่งผูกปมปัญหาเป็นความขัดแย้งระหว่างพระโพธิสัตว์กับตัวละครปฏิบัติที่เป็นผู้มีอำนาจ เพื่อนำเสนอแนวคิดเรื่องโทษของการคบคนพาล มีเรื่อง **ทุกัฒมานิกชาติก** และ **ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ**

ในการวิเคราะห์การซ้อนนิทานในวรรณคดีแต่ละเรื่อง ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นโครงเรื่องของวรรณคดี จากนั้นจะวิเคราะห์ให้เห็นบทบาทของการซ้อนนิทานที่มีต่อการเล่าเรื่องวรรณคดีเหล่านี้ ลักษณะการซ้อนนิทานในแต่ละแนวเรื่องมีรายละเอียดดังนี้

3.2.1.1 การขออนุญาตในโครงเรื่องแนวทดสอบความสามารถเพื่อเลือกคู่

โครงเรื่องแนวนี้มีจุดเด่น คือ ผูกปมปัญหาเป็นบททดสอบให้พระโพธิสัตว์แก้ไข เพื่อพิสูจน์ว่าพระองค์เหมาะสมจะเป็นคู่ครองของตัวละครฝ่ายหญิง โครงเรื่องแนวนี้มีจุดประสงค์เพื่อแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ในการแก้ไขปัญหาเหนือผู้อื่น การดำเนินเรื่องเริ่มต้นจากเหตุการณ์แสดงประวัติของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเน้นลักษณะความเป็นผู้มีปัญญา ตามด้วยเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์เกิดหลงรักนางและปรารถนาจะได้นางเป็นคู่ครอง แต่จะเกิดอุปสรรคขึ้น นำไปสู่เหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์เดินทางไปหานางเพื่อรับบททดสอบ เมื่อแก้บททดสอบสำเร็จ พระโพธิสัตว์ได้ครองนางตามปรารถนา เรื่องก็จบลง วรรณคดีชาดกที่ปรากฏการขออนุญาตเช่นนี้มีเรื่อง **สรรพสิทธิชาดก** และ **ลิลิตศรีวิชัยชาดก**

ผู้วิจัยขอนำเสนอโครงเรื่องของวรรณคดีทั้ง 2 เรื่องเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ โดยเหตุการณ์ที่มีการขออนุญาตจะมีเครื่องหมาย (*) กำกับ ดังนี้

สรรพสิทธิชาดก	ลิลิตศรีวิชัยชาดก
(1) พระเจ้าอุสกราชตั้งเงื่อนไขสำหรับผู้ที่จะมาขอพระธิดา	(1) พระราชาบิดาปรารถนาให้พระศรีวิชัยอภิเษกพระองค์จึงส่งนงกั้วรู้ภาษามนุษย์ไปสืบข่าว จนทราบเรื่องนางศรีไวยกา
(2) พระสรรพสิทธิ์เรียนวิชาถอดดวงจิต	(2) พระศรีวิชัยส่งราชทูตไปขอนางศรีไวยกาจากพระเจ้าศรีวิราช แต่ถูกปฏิเสธ
(3) พระสรรพสิทธิ์ทราบข่าวนางสุวรรณโสภากิจเดินทางไปทดสอบ	(3) พระศรีวิชัยไปบนบานเทพารักษ์ประจำต้นไทรเทพารักษ์จึงอุ้มสมพระศรีวิชัยไปหานางศรีไวยกา
(4)* พระสรรพสิทธิ์เดินทางไปทำบททดสอบด้วยการเล่านิทานเพื่อตั้งคำถามหลอกล่อให้นางสุวรรณโสภายอมพูด	(4) *นางศรีไวยกาเล่านิทานเพื่อตั้งคำถามทดสอบพระศรีวิชัย พระองค์สามารถตอบให้นางพอใจได้ จึงได้ครองรักกับนาง
(5) พระสรรพสิทธิ์ได้อภิเษกกับนาง	

ตารางที่ 3 แสดงโครงเรื่องของสรรพสิทธิชาดกและลิลิตศรีวิชัยชาดก

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่าการขออนุญาตในชาดกกลุ่มนี้จะปรากฏอยู่ในเหตุการณ์ท้ายเรื่องที่มีการทดสอบพระโพธิสัตว์ ซึ่งทั้ง 2 เรื่องมีลักษณะร่วมกัน คือ ใช้การขออนุญาตเพื่อตั้งคำถามเป็นกลไกสำคัญในการคลี่คลายปมปัญหาหลักของเรื่องที่เป็นบททดสอบ แต่ทั้ง 2 เรื่องมีการใช้ข้อสรุปประกอบแตกต่างกัน คือ **สรรพสิทธิชาดก**มีพระโพธิสัตว์เป็นผู้อ่านิทานให้ตัวละครฝ่ายหญิงฟังเพื่อเป็นอุบายในการคลี่คลายบททดสอบ ส่วน**ลิลิตศรีวิชัยชาดก**ให้ตัวละครฝ่ายหญิงเล่านิทานเพื่อตั้งคำถามเป็นบททดสอบความสามารถของพระโพธิสัตว์โดยตรง แนวคิดที่นำเสนอผ่านการขออนุญาตในทั้ง 2 เรื่องจึงมีมิติที่แตกต่างกัน

ในสรรพสิทธิชาดก เรื่องเริ่มต้นจากการแสดงเหตุการณ์สำคัญของเรื่องที่ผูกปมปัญหา คือ พระเจ้าอุสุภราชมีพระธิดางดงาม เป็นที่ปรารถนาของคนทั้งหลาย ทำให้มีผู้มาทูลขอนางจำนวนมาก พระเจ้าอุสุภราชจึงตั้งเงื่อนไขว่าจะยกนางให้แก่ผู้ที่มีปัญญาทำให้นางยอมพูดด้วยภายใน 1 ตรี แต่ไม่มีผู้ใดสามารถกระทำได้ จากนั้นจึงเป็นเหตุการณ์แสดงภูมิหลังของสรรพสิทธิกุมาร โดยเล่าว่าพระองค์เป็นผู้มีความรู้ยิ่ง ได้เรียนวิชาถอดดวงจิตจนได้รับขนานนามว่า “สรรพสิทธิ” อันหมายถึง สำเร็จทุกสิ่ง ดังมีข้อความบรรยายว่า “ครั้นวันรุ่งขึ้นเป็นวันคำรบสอง พระเจ้าวิชัยราชจึงมีรับสั่งให้ราชบุรุษทั้งหลายเอากลองไปเที่ยวตีป่าวร้องทั่วพระนครว่าพระราชกุมารซึ่งเป็นพระราชโอรสของเรานี้ ได้สำเร็จวิชาทั้งปวงแล้ว เพราะเหตุนั้น จึงได้ตั้งพระนามชื่อว่า สรรพสิทธิราชกุมาร” (ปัญญาสาชดก เล่ม 1, 2549: 512)

การช้อนนิทานในเรื่องมีเหตุมาจากบททดสอบที่พระเจ้าอุสุภราชตั้งไว้ สรรพสิทธิกุมารซึ่งต้องการได้นางเป็นคู่ครองจึงใช้วิธีถอดดวงจิตของอำมาตย์ผู้ติดตามเข้าสิงในเครื่องใช้ต่างๆ ในห้องของนางสุวรรณโสภิตา และเล่านิทานให้ดวงจิตอำมาตย์ฟัง จากนั้นจึงตั้งคำถามจากนิทานเหล่านั้นเพื่อกระตุ้นความสนใจและยั่วยุนางสุวรรณโสภิตาตอบคำถาม เมื่อเล่านิทานและตั้งคำถามจบ 1 ครั้ง สรรพสิทธิกุมารก็ย้ายดวงจิตของอำมาตย์ไปเข้าสิงในของสิ่งอื่นและเริ่มต้นเล่านิทานใหม่ สรรพสิทธิกุมารทำเช่นนี้ตลอด 3 ยาม รวมนิทานที่เล่า 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “นายพาลี 4 คน” เรื่อง “ราชกุมาร 4 พระองค์” และเรื่อง “ภรรยา นายโจร 4 นาง” รุ่งเช้า พระเจ้าอุสุภราชจึงยกนางสุวรรณโสภิตาจึงยกให้พระโพธิสัตว์ เรื่องก็จบลง

เนื้อหาของนิทานช้อนใน**สรรพสิทธิชาดก**เป็นเรื่องความขัดแย้งระหว่างมิตรสหายที่เกิดจากการแย่งชิงคนรักกัน การเล่าเรื่องนิทานช้อนเริ่มต้นจากการแสดงความเป็นมาของตัวละครหลักที่มีฐานะเหมือนกัน 4 ตัว ได้แก่ ราชกุมาร 4 พระองค์ พ่อค้า 4 คน สตรี 4 นาง แต่จะมีลักษณะหรือพฤติกรรมแตกต่างกันบางประการ เช่น ราชกุมาร 4 พระองค์มีวิชาประจำตัวแตกต่างกัน คนละวิชา จากนั้นเรื่องจะผูกปมปัญหาว่าตัวละครชุดดังกล่าวเกิดรักใคร่บุคคลเดียวกัน ทำให้เกิดการโต้เถียงเพื่อแย่งคู่ครอง เมื่อปมปัญหาขัดแย้งถึงจุดสูงสุด พระสรรพสิทธิก็จะหยุดเล่าและเริ่มตั้งคำถามตัวอย่างการเล่านิทานเรื่อง “ราชกุมาร 4 พระองค์” ซึ่งมีเรื่องราวพระราชกุมาร 4 พระองค์เสด็จไปเรียนวิชา พระองค์หนึ่งเรียนวิชาทำนาย พระองค์หนึ่งเรียนวิชายิงธนู พระองค์หนึ่งเรียนวิชาดำน้ำ พระองค์สุดท้ายเรียนวิชาชุบชีวิต ระหว่างทางราชกุมารที่รู้วิชาทำนายก็ทราบว่าจะมีนกหัสดีลิงค์คาบสตรีนางหนึ่งมา ราชกุมารที่รู้วิชาธนูจึงยิงศรให้หนักตกใจจนปล่อยสตรีนั้นหล่นลงในน้ำ ราชกุมารที่รู้วิชาดำน้ำจึงดำลงไปช่วย และราชกุมารที่รู้วิชาชุบชีวิตจึงช่วยให้สตรีนั้นฟื้น แต่ราชกุมารทั้ง 4 พระองค์เกิดหลงรักนาง จึงวิวาทกันเพื่อแย่งนาง เมื่อเล่าเรื่องได้ถึงตอนนี้ สรรพสิทธิกุมารก็หยุดเล่าและตั้งคำถาม ดังว่า

ครั้นถึงยามมัชฌิมราตรี พระโพธิสัตว์จึงเอาดวงจิตของอำมาตย์นั้นไปวางไว้ ณ เฝ้าเตียงที่บรรทมของพระราชธิดานั้นอีก แล้วตรัสถามดวงจิตของอำมาตย์นั้นว่า **[เนื้อเรื่องนิทานช้อน]** พระโพธิสัตว์จึงตรัสถามดวงจิตของอำมาตย์นั้นว่า คุณกรอำมาตย์ผู้เจริญ ก็ผู้ใดจะได้พระราชเทวีนั้นเล่า ดวงจิตของอำมาตย์จึงกราบทูลว่า ข้า

แต่พระองค์ผู้เป็นสมมติเทวดา พระราชกุมารพระองค์ใดยิงธนูไปให้นกหัสดีลิงค์ปล่อย พระราชเทวี พระราชกุมารพระองค์นั้นแหละควรได้ พระพุทธเจ้าข้า

ครั้งนั้น พระราชาธิดาได้ทรงสตับถ้อยคำของอำมาตย์กล่าวดังนั้นแล้ว จึงมี พระเสาวนีย์ตรัสว่า ดูกรอำมาตย์ผู้เจริญ คำที่ท่านว่านี้ไม่ควร พระราชกุมารซึ่งดำนํ้า ลงไปเอาพระราชเทวีขึ้นมานั้นแหละควรได้ เพราะได้พยายามด้วยความเหนื่อยยาก เพราะเหตุนั้น พระราชกุมารจึงควรได้โดยแท้

ราชบุรุษทั้งหลายครั้งได้ฟังพระเสาวนีย์พระราชธิดาตรัสดังนั้นแล้วก็พากัน บรรเลงดนตรีขึ้นพร้อมกัน เสียงกึกก้องอันใหญ่ก็ได้บังเกิดมีขึ้นแล้ว อันนี้เป็นเหตุ วาระที่ 2

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2549: 514-515)

ข้อความที่ยกมาแสดงให้เห็นว่าสรรพสิทธิกุมารรู้จักใช้นิทานที่มีปมขัดแย้ง มาเป็นเครื่องกระตุ้นความสนใจของนางสุวรรณโสภา เมื่อนางที่ได้ยินคำตอบของอำมาตย์ก็แย้งตาม ความคิดของตน สรรพสิทธิกุมารก็สามารถทำให้นางยอมพูดได้สำเร็จ การซ้อนนิทานจึงมีบทบาทในการดำเนินเรื่อง คือ ช่วยคลี่คลายปมปัญหา ทั้งนี้ยังน่าสนใจว่า เนื้อหาของนิทานซ้อนแต่ละเรื่องใน **สรรพสิทธิชาดก** เป็นเรื่องเกี่ยวกับการแย่งชิงคูครองของตัวละครที่สถานภาพใกล้เคียงกัน ปมปัญหาของเรื่องจึงตัดสินได้ยาก ขึ้นอยู่กับว่าผู้ตอบจะใช้เกณฑ์ใด คำตอบของนางสุวรรณโสภาที่ว่า “*พระราชกุมารซึ่งดำนํ้าลงไปเอาพระราชเทวีขึ้นมานั้นแหละควรได้ เพราะได้พยายามด้วยความเหนื่อยยาก*” จึงตีความได้ว่านางเลือกคูครองโดยจากผู้ทุ่มเทอุทิศตนเพื่อหญิงคนรักที่สุด เพราะบุคคลเช่นนั้นย่อมเป็นผู้ที่รักใคร่อย่างแท้จริงและจะไม่ทำให้นางเสียใจ การซ้อนนิทานจึงช่วยเพิ่มมิติของการทดสอบ เลือกว่าใคร่ใคร่เด่น คือ ทั้งแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ที่รู้จักธรรมชาติของสตรีที่มีปัญญาแต่ขาดความอดกลั้น จึงสามารถใช้นิทานกระตุ้นธรรมชาติดังกล่าวได้ ในขณะเดียวกัน คำตอบของนางสุวรรณโสภาก็ได้แสดงให้เห็นปัญญานางในการเลือกคูครองผู้ที่จะทำให้ตนมีความสุข การซ้อนนิทานจึงมีบทบาททำให้ช่วยแสดงลักษณะและความสัมพันธ์ของตัวละครให้ชัดเจนและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ส่วน **ลิลิตศรีวิชัยชาดก** เริ่มต้นจากการแสดงภูมิหลังของพระศรีวิชัย โดยเล่าว่าพระองค์เป็นผู้มีปัญญา เลี้ยงนกที่รู้ภาษาคนสำหรับใช้ไปสืบข่าวในบ้านเมืองต่างๆ จนทราบกิตติศัพท์ของนางศรีไวยกา ซึ่งพระบิดาหวงไว้ไม่ยอมยกให้ผู้ใด พระโพธิสัตว์ได้ทราบข่าวก็ปรารถนาจะได้นางเป็นคูครอง จึงเสด็จไปบนบานขอเทพารักษ์ประจำต้นไทรช่วยอุ้มสม จนทั้งสองได้พบกัน

ในการสร้างเหตุการณ์ซ้อนนิทาน นางศรีไวยกาต้องการทดสอบปัญญาพระศรีวิชัยก่อนว่าจะคู่ควรเป็นคูครองของนางหรือไม่ จึงตั้งคำถามที่เป็นปริศนาธรรมสั้นๆ ชุดหนึ่ง เมื่อพระศรีวิชัยตอบได้ นางจึงเล่านิทานเรื่อง “**สตรีมีปัญญา**” ประกอบการตั้งคำถาม พระศรีวิชัยสามารถตอบปัญหาจนเป็นที่พอใจ ทั้งสองจึงได้ครองรักกัน เรื่องก็จบลง

ด้านเนื้อหาניתานซ้อนที่ด้วยปัญญาของสตรีในการเอาตัวรอด เริ่มต้นจากการแสดงปมปัญหาของเรื่องว่าหญิงคนหนึ่งเดินทางไปหาอดีตคู่หมั้นของตนตามลำพังเพื่อบอกเลิกหมั้นหมายเพราะตนได้แต่งงานใหม่แล้ว ระหว่างทางมีตัวละครต่างๆ ได้แก่ ยักษ์ โจร และชายเจ้าชู้มาขัดขวาง แต่ด้วยปัญญาที่ฉลาดทำให้นางสามารถเดินทางกลับอย่างปลอดภัย เมื่อเนื้อเรื่องניתานจบลงนางศรีวิไลกาจึงตั้งคำถามโดยให้ตัวเลือกลง ตัวเลือกแต่ละตัวสื่อถึงกิเลสต่างๆ เพื่อดูว่าพระโพธิสัตว์ยังยึดติดในกิเลสแบบใด แต่พระองค์ก็รู้ทันและเลือกตอบนอกเหนือไปจากตัวเลือกที่นางให้ ข้อความบรรยายการเล่าניתานมีดังนี้

ราชิดาได้ฟัง แก่ปัญหังอรรธรส ทั้งสี่บทพิสดาร แจ้งว่าชาญชายปราชญ์
นางประสาทโสมนัส กระพุ่มหัตถ์สาธุการ ชักניתานเทียบถาม [เนื้อเรื่องניתาน
ซ้อน] ...

นารีจักสิทธิได้	ชายใด
ชายซึ่งวิวาทีใน	แรกเห็น
ยักษาและโจรไพร	ชายกล่าว ก็ดี
อีกบุรุษหลังนั้น	จักได้สิทธิใคร ๆ
ภูในยอาจแจ้งบท	ปัญหา
สนองนุชโดยปรีชา	เชี่ยวชาญ
สี่ชายแลยักษา	สุรราช
บยิ่งหย่อนกันแล้ว	กิจนั้นเสมอกัน ๆ
โถมสวรรคเสาวภาคย์ได้	เสาวนา
พระกล่าวปัญจปัญหา	แจ่มแจ้ง
เสมอแสงพระสุริยา	สว่างโลก
รอยกุศลหากสร้าง	สบท้าวปรีชา ๆ

ตสสา ปน อธิปาโย ในพระธิดาอธิบาย ใครว่าสิทธิชายแต่งการ ผู้นั้นพาล
โลภราค มักมากคำถุณา แม้วัยักษาเป็นสิทธิ ผู้นั้นจิตโลภอาหาร แม้วัยโจรพาล
เป็นเจ้าของ จิตจักปองโลภทรัพย์ แม้นับว่าสิทธิเศรษฐีบุตร บุรุษนั้นโลภภรรยา
แม้วัยสิทธิชายมาภายหลัง จิตจักหวังฝ่ายชู้ ท้าวองค์นี้ยังผู้ กล่าวแก่เลิศชาย ๆ

(วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน), 2533: 181-182)

ในตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการตั้งคำถามมีนัยความหมาย 2 ชั้น
ชั้นแรกเป็นการตั้งคำถามลวง มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องปัญหาการเลือกคู่ คือ ถามว่าตัวละครฝ่ายหญิงนั้น
ควรตกเป็นของผู้ใด ส่วนนัยความหมายชั้นที่สองเป็นการตีความตัวเลือกคำตอบเชื่อมโยงกับกิเลส
5 ประการ โดยใช้ลักษณะตัวละครเปรียบเทียบกับกิเลสแต่ละชนิด เช่น ยักษ์ที่หิวกระหายแทนความ
อยากอาหาร โจรแทนความโลภในทรัพย์ เป็นต้น เพื่อกระตุ้นให้อีกฝ่ายแสดงกิเลสที่ซ่อนอยู่ในจิตใจ

ออกมาโดยไม่รู้ตัว สะท้อนให้เห็นลักษณะของนางศรีไวยกาที่มีปัญญาวิธีทดสอบจิตใจของบุคคลอื่น และรู้จักเลือกคู่ครองผู้มีปัญญาและมีคุณธรรม แต่พระโพธิสัตว์ก็ตีความคำถามและตอบได้ตรงใจนาง สะท้อนให้ปัญญาของพระองค์ในการตีความคำถามและเลือกคำตอบที่ทำให้นางพอใจได้ การซ้อนนิทานในเรื่องนี้จึงช่วยเพิ่มมิติของการทดสอบเพื่อเลือกคู่ให้เห็นทั้งปัญญาของทางฝ่ายหญิงและฝ่ายชายที่มีเสมอกัน ทำให้เรื่องราวการเลือกคู่ น่าสนใจและน่าประทับใจยิ่งขึ้น

จากการวิเคราะห์ข้างต้นเห็นได้ว่า วรรณคดีชาดกที่ผูกปมปัญหาเป็น บททดสอบเพื่อเลือกคู่ ใช้การซ้อนนิทานเพื่อตั้งคำถามเล่าเรื่องในเหตุการณ์ที่มีการทดสอบตอนท้ายเรื่อง เพื่อแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ในการแก้บททดสอบที่ดังกล่าว การซ้อนนิทานมีบทบาทในการคลี่คลายปมปัญหา เพื่อให้เรื่องดำเนินไปสู่ตอนจบ ทั้งนี้ การซ้อนนิทานในวรรณคดีชาดกทั้ง 2 เรื่องมีผู้เล่านิทานที่ต่างกันเนื่องจากต้องการเน้นประเด็นของแนวคิดต่างกัน ในกรณี **สรรพสิทธิชาดก** พระโพธิสัตว์เป็นผู้เล่านิทานเพื่อใช้เป็นอุบายให้นางสุวรรณโสภภาพุด การซ้อนนิทานจึงเป็นเครื่องมือในการคลี่คลายปมปัญหาและช่วยแสดงให้เห็นปฏิภาณของพระโพธิสัตว์ที่รู้ธรรมชาติของสตรี สามารถกระตุ้นให้นางสนใจและยอมพุดได้ ส่วนในกรณี **ลิลิตศรีวิชัยชาดก** พระโพธิสัตว์เป็นผู้ฟังนิทานที่นางศรีไวยกาเป็นผู้เล่า การซ้อนนิทานจึงทำหน้าที่เป็นบททดสอบพระโพธิสัตว์โดยตรง เพื่อแสดงให้เห็นปฏิภาณของพระโพธิสัตว์ในการตีความปัญหาและแสดงความรู้ทางธรรมของพระองค์

ในด้านเนื้อหา นิทานซ้อนในโครงเรื่องแนวนี้เป็นเรื่องการเลือกคู่ครอง ซึ่งล้อกันกับปมปัญหาในโครงเรื่องของนิทานหลัก ช่วยย้ำให้ผู้อ่านวรรณคดีจดจ่ออยู่กับเนื้อเรื่องของนิทานหลัก ในขณะเดียวกัน ก็ช่วยกระตุ้นให้ตัวละครผู้ฟังแสดงความคิดเห็นเรื่องคู่ครองที่คู่ควรออกมา เป็นการเพิ่มมิติของการเลือกคู่ที่น่าประทับใจยิ่งขึ้น เพราะแสดงให้เห็นว่าทั้งฝ่ายผู้ถามและผู้ตอบต่างมีปัญญาเสมอกัน และเข้าใจนัยยะของคำถามคำตอบของกันและกัน ส่วนวิธีการตั้งคำถามในวรรณคดีทั้ง 2 เรื่องก็ช่วยทำให้การดำเนินเรื่องน่าสนใจยิ่งขึ้น ใน **สรรพสิทธิชาดก** การตั้งคำถามเกิดขึ้นเมื่อเนื้อเรื่องของนิทานซ้อนดำเนินไปถึงจุดที่ปมปัญหาเข้มข้น แต่ยังไม่คลี่คลาย การตั้งคำถามจึงเป็นการกระตุ้นให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นว่าปมปัญหาของเรื่องจะไปอย่างไร ส่วนใน **ลิลิตศรีวิชัยชาดก** การกำหนดให้ตัวละครเลือกคำตอบแต่ละตัวเป็นตัวแทนของกิเลสแต่ละประเภทก็เพื่อคาดหวังให้ผู้อ่านวรรณคดีตอบผิด หลังจากนั้นจึงให้พระโพธิสัตว์เฉลยคำตอบที่นอกเหนือไปจากตัวเลือกที่กำหนดให้ ทำให้ผู้อ่านวรรณคดีเกิดความประทับใจปัญญาของพระโพธิสัตว์ที่สามารถตีความนัยยะของคำถามคำตอบที่มีซ้อนอยู่ 2 ชั้นได้

3.2.1.2 การซ้อนนิทานในโครงเรื่องแนวพระโพธิสัตว์ต้องโทษประหาร

โครงเรื่องแนวนี้มีจุดเด่น คือ ผูกปมปัญหาเป็นความขัดแย้งระหว่างตัวละครเอกคือพระโพธิสัตว์กับตัวละครปฏิปักษ์³ ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจมากกว่า ทำให้พระโพธิสัตว์ตกอยู่ใน

³ ตัวละครปฏิปักษ์ (antagonist) หมายถึง “ตัวละครที่เป็นฝ่ายตรงข้ามหรือขัดแย้งกับตัวเอก ปฏิปักษ์จะมีคุณสมบัติด้อยกว่า และไม่น่าชื่นชมดังเช่นตัวเอก ในขณะที่ผู้อ่าน หรือผู้ชมจะรู้สึกคล้อยตามและมองเห็นตัวเอง

สถานการณ์อันตรายเป็นภัยถึงแก่ชีวิต โครงเรื่องแนวนี้ผู้กษัตริย์ขึ้นเพื่อการนำเสนอแนวคิดเรื่องโทษของการคบคนพาล การดำเนินเรื่องเริ่มต้นแสดงความเปิ่นมาของตัวละครพระโพธิสัตว์ที่เป็นเหตุให้พระเจ้าแผ่นดินเกิดหลงผิด สั่งประหารพระองค์โดยไม่พิจารณา นำไปสู่เหตุการณ์ที่มีตัวละครอื่นเข้ามาช่วยเหลือขอร้องแทนพระโพธิสัตว์ ทำให้ตัวละครฝ่ายปฏิบัติเกิดสำนึกผิดไปขอมาต่อพระโพธิสัตว์ แล้วเรื่องก็จบลง พบในเรื่อง **ทุกัมมานิกชาต** และ **ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ**

การซ้อนนิทานในวรรณคดีชาตกลุ่มนี้ปรากฏอยู่ในเหตุการณ์ช่วงที่มีตัวละครขอร้องแทนพระโพธิสัตว์ โดยใช้การซ้อนนิทานเป็นอุทาหรณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อเตือนสติและโน้มน้าวใจพระเจ้าแผ่นดินให้ยกเลิกคำสั่งประหาร

ผู้วิจัยขอนำเสนอโครงเรื่องของวรรณคดีทั้ง 2 เรื่องเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ โดยเหตุการณ์ที่มีการซ้อนนิทานจะมีเครื่องหมาย (*) กำกับ ดังนี้

ทุกัมมานิกชาต	ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ
(1) พระโพธิสัตว์ปรารถนาจะทดสอบคำสอนของบิดา จึงคบชายที่บวชมา 3 ครั้ง แต่งงานกับผู้หญิงที่มีสามีมาแล้ว 3 คน และลอบขโมยหงส์ของพระราชินีไปซ่อน	(1) พระบิดาของพระโพธิสัตว์มีพระมเหสีใหม่ วันหนึ่งพระองค์เสด็จออกไปรบกับข้าศึก ให้พระโอรสเฝ้าพระนคร
(2) ภรรยาของพระโพธิสัตว์เกิดความโลภจึงนำเรื่องพระโพธิสัตว์ขโมยหงส์ไปแจ้งเพื่อแลกกับทอง ส่วนเพื่อนที่เป็นชาย 3 โบสถไม่ช่วยเหลือข้ายังของผ้านุ่งพระโพธิสัตว์ไป	(2) ฝ่ายพระมเหสีปรารถนาจะสังวาสกับพระโพธิสัตว์ จึงยั่วชวนแต่ไม่สำเร็จ นางจึงเกิดความแค้นและเกรงความผิดจะถึงตัว
(3)* พระราชินีให้นำตัวพระโพธิสัตว์ไปประหารนอกเมือง แต่นายประตูไม่ยอมเปิดประตู พร้อมเล่านิทานเพื่อโน้มน้าวให้พระราชินีตัดสินคดีใหม่	(3) เมื่อพระบิดาของพระโพธิสัตว์กลับมา พระมเหสีจึงทำมารยาว่าพระโพธิสัตว์ข่มเหงนาง พระบิดาจึงสั่งลงโทษประหารพระโพธิสัตว์
(4) พระราชินีนำตัวพระโพธิสัตว์กลับมาสอบสวน และให้ปล่อยตัวพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์จึงเดินทางออกจากเมือง และได้ไปเป็นพระราชินีเมืองอื่น	(4) บรรดามนตรีรู้ว่าพระราชินีหลงมารยา พระมเหสีจึงทูลทัดทานพระราชินีให้เลิกโทษประหารด้วยการเล่านิทานอุทาหรณ์ แต่ไม่สำเร็จ พระโพธิสัตว์จึงถูกนำตัวไปโยนเหวแต่โชคดีมีเทวดาช่วยไว้
	(5) พระราชินีทราบข่าวว่าพระโพธิสัตว์รอดชีวิตก็เกิดสำนึก จึงยกทัพไปเชิญพระโอรสกลับเมือง แต่พระโพธิสัตว์ปฏิเสธพร้อมสอนให้พระบิดาปกครองบ้านเมืองโดยธรรม พระราชินีนั้นจึงกลับเมืองและสั่งประหารพระมเหสีนั้น

ตารางที่ 4 แสดงโครงเรื่องของทุกัมมานิกชาตและปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ

เป็นพระเอก นางเอก หรือตัวเอก ตามบทบาทของตัวละคร ผู้อ่าน หรือผู้ชมจะมีความรู้สึกที่ตัวละครปฏิบัติเป็นศัตรูของตนเช่นเดียวกัน...” (พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย-อังกฤษ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2545: 212)

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่าการซ่อนนิทานในชาดกกลุ่มนี้จะปรากฏอยู่ในเหตุการณ์ท้ายเรื่องที่พระโพธิสัตว์จะถูกนำไปประหาร ซึ่งทั้ง 2 เรื่องมีลักษณะร่วมกัน คือ ใช้การซ่อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์เป็นอุบายโน้มน้าวใจพระราชาซึ่งเป็นตัวละครหลักให้ยอมปล่อยพระโพธิสัตว์ การซ่อนนิทานจึงเป็นกลไกสำคัญในการคลี่คลายความขัดแย้งที่เป็นปมปัญหาหลักของเรื่อง แต่วรรณคดีทั้ง 2 เรื่องมีการดำเนินเรื่องต่างกัน กล่าวคือ พระโพธิสัตว์ใน**ทุกัมมานิกชาดก**รอดชีวิตจากโทษประหาร ส่วนพระโพธิสัตว์ใน**ปะทุมชาฎก**ว่าด้วย**กษัตริย์**ถูกนำไปโยนเหว แต่สุดท้ายรอดชีวิตได้เพราะเทวดาช่วยไว้ ความแตกต่างเช่นนี้เกิดจากการการเน้นประเด็นแนวคิดที่แตกต่างกันซึ่งจะกล่าวต่อไปในรายละเอียด

ใน**ทุกัมมานิกชาดก** เรื่องเริ่มด้วยการแสดงเหตุว่า ทุกัมมานิกมาณพต้องการทดสอบคำสอนของบิดาที่ไม่ให้คบคนพาล ได้แก่ หญิงที่มีสามีมาแล้ว 3 คน ชายที่บวชมาแล้ว 3 ครั้ง และพระเจ้าแผ่นดินที่ทำอะไรไม่พิจารณา จึงวางแผนลักหนี่งส์พระเจ้าพรหมทัตไปซ่อน จนทำให้**ทุกัมมานิกมาณพ**ถูกสั่งลงโทษประหารทั้งที่ไม่มีการสืบสวนหาหลักฐานให้ชัดเจน

การซ่อนนิทานในเรื่องเกิดขึ้นเมื่อบรรดานายประตูเมืองพักทั่วบรรดาอำมาตย์ที่พาพระโพธิสัตว์ไปประหาร นายประตูปฏิเสธไม่ยอมเปิดประตูและแสดงสุภาชิตสั้นๆ วิचारณ์พระราชาที่กระทำการโดยขาดความรอบคอบว่า “*กิจที่พระราชาทำสะเพร่า ไม่ทรงวิจารณ์ให้ถ่องแท้ รับสั่งให้เอาคนไปฆ่าเสียง่ายๆ นั้น ย่อมจะได้รับความเดือดร้อนภายหลัง*” (**ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2549: 205**) จากนั้นอำมาตย์จึงขอให้นายประตูเล่านิทานเป็นตัวอย่าง นายประตูก็เริ่มเล่านิทานซ่อน เมื่อเล่าจบ อำมาตย์ก็พา**ทุกัมมานิก**ไปประตูอื่นจนครบทั้ง 4 ด้าน แต่ละด้านจะเล่านิทาน 1 เรื่อง รวมมีนิทานซ่อน 4 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “*ชาวไร่กับพังพอน*” เรื่อง “*นายพรานกับเหยี่ยว*” เรื่อง “*ธิดาพระเจ้าพรหมทัต*” และเรื่อง “*สุนัขกับ 2 บุรุษ*” ซึ่งนิทานเหล่านี้ว่าด้วยความทุกข์ของผู้มีอำนาจที่ตัดสินใจโดยไม่พิจารณา เมื่อเล่านิทานเสร็จบรรดาอำมาตย์ก็พา**ทุกัมมานิกมาณพ**ไปหาพระเจ้าพรหมทัต เมื่อพระองค์ทราบเรื่องก็ให้ปล่อย**ทุกัมมานิกมาณพ** แต่**ทุกัมมานิกมาณพ**ไม่ปรารถนาจะอยู่ร่วมกับคนพาล จึงออกไปยังเมืองมิลิลา และกลายเป็นพระราชาครองเมืองนั้น เรื่องก็จบลง

เนื้อเรื่องของนิทานซ่อนทั้ง 4 เรื่องว่าด้วยพฤติกรรมของผู้มีอำนาจที่ขาดความไตร่ตรอง ก่อให้เกิดโทษแก่ตนและผู้อื่น สอดคล้องกับอุทาหรณ์นำเรื่อง การดำเนินเรื่องเริ่มต้นจากการแสดงให้เห็นว่ามีตัวละครที่เป็นบิรารทำงานอย่างด้วยความตั้งใจดี แต่ผู้เป็นนายเกิดเข้าใจผิด จึงลงโทษบิรารคนนั้นถึงแก่ชีวิต เรื่องจะจบลงเมื่อผู้เป็นนายทราบความจริงและเกิดความเสียใจ ตัวอย่างการเล่านิทานเรื่อง “*ธิดาพระเจ้าพรหมทัต*” ซึ่งเรื่องมีว่า พระธิดาของพระเจ้าพรหมทัตเลี้ยงสุนัขไว้ตัวหนึ่ง วันหนึ่งมีชายคนหนึ่งคิดร้าย ลอบสังหารพระธิดาด้วยหลาวนางขณะไปเที่ยวเล่นที่สระน้ำแล้วหนีไป สุนัขเห็นดังนั้นจึงคาบสร้อยคอของพระธิดากลับไปให้พระเจ้าพรหมทัต ฝ่ายพระราชาเห็นสร้อยคอเปื้อนเลือดก็คิดว่าสุนัขฆ่าพระธิดาแล้วขโมยสร้อยมา จึงสั่งฆ่าสุนัขเสีย แล้วให้คนไปตามหาพระธิดา จนพบศพที่สระน้ำจึงสำนึกตนว่าเข้าใจผิด พระเจ้าพรหมทัตจึงเป็นทุกข์เศร้าเสียใจ การเล่านิทานมีดังนี้

สพเพ อมจจา อำมาตย์ทั้งปวงเหล่านั้น จึงพากันนำพระโพิสีตว์ไปยังประตูวังด้านปัจฉิมทิศ เรียกนายประตูมาบังคับว่า คนนี้ทำความผิดโทษถึงตาย ท่านจงเปิดประตูออก พวกเราจักเอาคนนี้นำไปฆ่าตามรับสั่ง นายประตูฟังจึงตอบว่า แต่ก่อนๆ มาเมื่อจับผู้กระทำความผิดได้แล้ว พระราชาต้องทรงวิจารณ์ไต่สวนได้ความจริงแล้วจึงให้ลงโทษตามความผิด ข้าพเจ้าจักปิดประตูไว้ไม่ยอมเปิดให้ตลอดชั่วสามวัน ซึ่งพระราชาไม่ทรงไต่สวน รีบด่วนจะให้เอาคนไปฆ่า ย่อมจะได้รับความเดือดร้อนต่อภายหลังฯ แะนายประตู คำที่ท่านว่าไม่วิจารณ์ไต่สวนก่อน ย่อมได้รับความเดือดร้อนนั้น เคยมีตัวอย่างอย่างไร จงเล่าให้พวกเราฟังบ้าง นายประตูจึงเล่าเรื่องราวให้ฟังดังต่อไปนี้...

[เนื้อเรื่องนิทานซ้อน] ข้าแต่ท่านอำมาตย์ ข้อซึ่งพระราชาไม่ทรงวิจารณ์ไต่สวนก่อน ย่อมจะได้รับความเดือดร้อน เหมือนดังเรื่องทีกล่าวมานี้

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2549: 206-207)

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่าเมื่อนายประตูด้านปัจฉิมได้กล่าวสุภาสิตเตือนพระเจ้าพรหมทัตแล้ว ก็เล่านิทานยกตัวอย่าง แล้วสรุปว่า หากพระเจ้าพรหมทัตยังคงตั้งสิ่งลงโทษพระโพิสีตว์ต่อไป ก็จะได้รับ ความทุกข์โศกเศร้าเหมือนพระเจ้าพรหมทัตในนิทานซ้อน เมื่อนายประตูเล่านิทานครบทั้งหมด พระเจ้าพรหมทัตในชาดกจึงยอมสั่งปล่อยพระโพิสีตว์ การซ้อนนิทานในวรรณคดีเรื่องนี้จึงมีบทบาทในการคลี่คลายความขัดแย้งระหว่างพระเจ้าพรหมทัตกับพระโพิสีตว์ ช่วยให้พระโพิสีตว์รอดชีวิต และทำให้เรื่องดำเนินไปสู่ตอนจบ ในขณะเดียวกัน เนื้อหานิทานซ้อนทุกเรื่องที่มีมุ่งนำเสนอโทษของการใกล้ชิดผู้มีอำนาจที่ขาดวิจารณ์ญาณยังสอดคล้องกับที่พระโพิสีตว์ปฏิเสธไม่ยอมอยู่รับใช้พระเจ้าพรหมทัตในตอนท้ายเรื่อง เพราะไม่ต้องการอยู่ใกล้ชิดคนพาล การซ้อนนิทานจึงมีบทบาทในการสนับสนุนแนวคิดหลักด้วยการยกตัวอย่างแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรม ทั้งยังช่วยแสดงลักษณะตัวละครพระโพิสีตว์ที่ได้พิสูจน์คำสอนของบิดาจนเกิดปัญญา ไม่ปรารถนาอยู่ใกล้คนพาลอีก

ส่วนในปะทุมชาฎกกว่าด้วยกลแห่งษัตริ เรื่องเริ่มต้นด้วยการสร้างความขัดแย้งระหว่างพระปทุมกุมารกับพระมเหสีใหม่ของพระเจ้าพรหมทัตผู้เป็นพระราชบิดาของพระองค์ เนื่องจากพระปทุมกุมารไม่ยอมร่วมสังวาสกับนางตามทีนางยั่วยวน พระมเหสีจึงทูลยุยงพระเจ้าพรหมทัตให้ประหารพระกุมารเพราะกลัวความผิด พระเจ้าพรหมทัตหลงเชื่อจึงสั่งให้นำตัวพระโอรสไปประหาร

การซ้อนนิทานเกิดขึ้นเมื่อบรรดามนตรีทูลขัดขวางพระเจ้าพรหมทัตให้ยกเลิกคำสั่งประหารพระโพิสีตว์หลายครั้ง แต่ละครึ่งได้กล่าวตักเตือนด้วยอุทาหรณ์ว่าด้วยกลสตรียุบายต่างๆ ทีใช้หลอกล่อสามี ตัวอย่างเช่น อุทาหรณ์นำนิทานเรื่องที่ 15 มีว่า “อนึ่งพระมหากษัตริย์ตรุลอำนาจแก่พระมะเหสี อันทำสังวาสด้วยชาติเดียริจฉานแล้วแกล้งกล่าวอุบาย” (ปะทุมชาฎกกว่าด้วย

กลแห่งษัตรี, 2414: 185) หรืออุทาหรณ์นำนิทานเรื่องที่ 21 มีว่า “อนึ่งหญิงใจมักมาก ได้ผัวอันดีมีพระคุณอันยิ่ง หญิงนั้นเป็นคนอักษะตัณญ์คบชู้ ชายมีเอวด้วนมีรูปพึงเกลียดซึ่งนางเหน็บว่าดี พ้อลวงผัวไปปลักลงเหวจะให้ตาย นิยายโบราณมีสืบมาเป็นธรรมเนียมตำนานหนึ่งว่า...” (ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี, 2414: 271-272) เมื่อเล่านิทานเสร็จ พระเจ้าพรหมทัตก็จะสั่งให้เลิกโทษ แต่พระมเหสีนั้นก็ยุยงพระเจ้าพรหมทัตให้เปลี่ยนใจกลับไปกลับมาจนบรรดามนตรีเล่านิทานจบรวม 21 เรื่องก็ไม่สำเร็จ สุดท้ายพระปะทุมกุมารก็ถูกนำไปโยนเหว

ในด้านเนื้อหาของนิทานซ้อน นิทานซ้อนทั้ง 21 เรื่อง⁴ เป็นเรื่องเกี่ยวกับภัยที่เกิดจากหญิงร้าย การดำเนินเรื่องของนิทานซ้อนเริ่มจากการแสดงลักษณะของหญิงร้ายที่วางแผนมีชู้โดยไม่ให้สามีรู้ เหตุการณ์ถัดไปแสดงให้เห็นว่าฝ่ายสามีเกือบจะล่วงรู้ความจริง แต่ฝ่ายหญิงร้ายก็หาอุบายมาปกปิดความผิดของตนได้สำเร็จ เรื่องก็จะจบลง ตัวอย่างการเล่านิทานเรื่อง “ภรรยาพราหมณ์” เรื่องมีว่าพราหมณ์คนหนึ่งทุบตีภรรยา นางจึงลงจากเรือนด้วยความโกรธ ไปพบชายหนุ่มคนหนึ่งเดินทางเที่ยวเรียนวิชาการสตรี ทั้งสองพอใจจึงลอบรักกัน จากนั้นฝ่ายภรรยาพราหมณ์ได้แสดงกลสตรีให้ชายหนุ่มดูด้วยการทำอุบายปลอมตนเป็นน้องสาวของชายหนุ่ม และให้ชายหนุ่มนั้นทำทีขอพักอยู่กับพราหมณ์ผู้เป็นสามีของตน ในเวลากลางคืน นางได้แกล้งยั่ววนพราหมณ์ให้เกิดกำหนดรุ่งเช้านางก็กลับมาต่อว่าพราหมณ์ จนสามีนั้นยินยอมอยู่ในอำนาจตนโดยดี การเล่านิทานมีว่า

พระเจ้าพรหมทัต ได้ทรงสดับกิจพระมเหสีทูลยุยง มีพระไทยวงยงหลงด้วยเล่ห์มารยา ครั้นเพลาเช้าเสด็จออก สั่งให้ฆ่าพระโอรสเสียอีกเล่า มนตรีผู้หนึ่งจึงกราบทูลว่า ข้าพเจ้าได้อยู่เย็นเป็นสุข เพราะบุญญาธิการของพระองค์ พระราชกุมารเป็นพระราชโอรสจะได้สืบเชื้อพระวงศ์ บำรุงแผ่นดินไปภายหน้า อันจะให้ฆ่าพระราชกุมารเสีย ด้วยถ้อยคำพระมเหสีกราบทูลนั้นไม่ควร ขอพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดไว้ชีวิตพระราชมารก่อน อันกลสตรีนั้น มีมารยาเล่ห์ลวนยอกย้อนหลายประการ ซึ่งจะทรงเชื่อฟังเอาเป็นแน้นยังมีได้ ข้าพเจ้าจะขออุปไมยเล่านิทาน สตรีทำกลมารยาถวาย [เนื้อเรื่องนิทานซ้อน] มนตรีชกธรรมเนียม ในกลสตรีนี้อีกถวายแล้วกราบทูลว่า อันสตรีย่อมมีกลมารยาทำอุบายพ้อลวงให้ชายผู้สามีหลุ่มหลง ยากที่ชายจะรู้ถึง เหมือนหนึ่งภรรยาพราหมณ์นั้น ขอพระองค์จงทรงพระดำริให้ภักซึ่ง ซึ่งจะฆ่าพระราชโอรสเสีย เพราะฟังคำสตรีนั้นไม่ควร ขอพระราชทานชีวิตพระราชมารไว้ก่อน จะได้เสวยศรราชสมบัติ ปกครองพระนครทำนุกบำรุงอาณาประชาราษฎร์ ให้อยู่เย็นเป็นสุขขشنองพระองค์สืบไป พระเจ้าพรหมทัตได้ทรงฟังธรรมเนียมกลมารยา สตรีดังนั้น จึงดำรัสสั่งเพชฌภาฏ ให้นำพระราชกุมารไว้ ...

(ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี, 2414: 52-63)

⁴ รายชื่อและเนื้อเรื่องนิทานซ้อนทั้ง 21 เรื่องของปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี ดูในภาคผนวกของวิทยานิพนธ์นี้

จากตัวอย่างข้างต้น เห็นได้ว่าเมื่อมนตรีทูลตักเตือนเรื่องมารยาสตรีแล้ว ก็เล่านิทานประกอบ เมื่อเล่าจบก็สรุปว่าหญิงร้ายในนิทานชื่อนั้นมีมารยาหลอกชายให้หลงเชื่อ ดังนั้นพระเจ้าพรหมทัตจึงไม่ควรเชื่อคำของมเหสี ไม่เช่นนั้นก็จะได้รับทุกข์เหมือนอย่างตัวละครในนิทานชื่อนั้น อย่างไรก็ตาม ผลของการเล่านิทานไม่สามารถช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ให้รอดพ้นจากโทษนั้นได้ ในตอนจบเรื่อง ก็ยังทรงถูกนำไปโยนเหว แต่โชคดีที่เทวดาช่วยไว้ พระองค์จึงรอดชีวิต การช้อนนิทานใน**ปะทุมชาฎก**ว่าด้วย**กษัตริย์**จึงมีบทบาทในการดำเนินเรื่องที่สำคัญ คือ ช่วยพัฒนาปมปัญหาให้เข้มข้นจนถึงจุดสูงสุดและหักมุมในตอนท้าย ทำให้การเล่าเรื่องผิดไปจากความคาดหวังของผู้อ่าน และการที่มนตรีเล่านิทานซ้ำไปซ้ำมาหลายครั้ง สะท้อนให้เห็นว่าพระราชานั้นเป็นที่มีความโลเล ตกอยู่ในอำนาจมารยาของพระมเหสีที่เป็นหญิงร้าย จนตัดสินใจประหารพระโอรสอย่างไม่ถูกต้องและขาดความรอบคอบ ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับลักษณะของชายที่ตกอยู่ใต้อำนาจหญิงร้ายผู้มีมารยามากในนิทานช้อนแต่ละเรื่อง และช่วยเน้นความร้ายกาจของพระมเหสีผู้มีมารยามาก สามารถหลอกหลวงพระเจ้าพรหมทัตให้หลงเชื่อได้ การช้อนนิทานในเรื่องนี้จึงมีบทบาทในการยกตัวอย่างประกอบแนวคิดให้เห็นอย่างชัดเจนและหนักแน่นด้วย

จากการวิเคราะห์ข้างต้น เห็นได้ว่าวรรณคดีชาดกที่มีโครงเรื่องแนวพระโพธิสัตว์ต้องโทษประหาร ผูกปมปัญหาเป็นความขัดแย้งระหว่างพระโพธิสัตว์และตัวละครปฏิกษัย และใช้การช้อนนิทานเพื่อตั้งคำถามเล่าเรื่องในเหตุการณ์ที่มีผู้มาขอร้องแทนพระโพธิสัตว์ในตอนท้ายเรื่อง การช้อนนิทานจึงมีบทบาทในการเล่าเรื่อง โดยทำหน้าที่ในการพัฒนาปมปัญหาให้เข้มข้นจนเรื่องดำเนินไปสู่ตอนจบ ในเรื่อง**ทุกัณณิกชาดก** การช้อนนิทานทำหน้าที่คลี่คลายความขัดแย้งโดยตรง ส่วนใน**ปะทุมชาฎก**ว่าด้วย**กษัตริย์** การช้อนนิทานจะทำหน้าที่พัฒนาความขัดแย้งให้เข้มข้นจนถึงจุดแตกหักก่อนหักมุมเรื่อง ทั้งนี้ควรสังเกตว่าการเล่านิทานเพื่อช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ไม่สำเร็จตั้งแต่ในครั้งแรก แต่ต้องเล่าต่อไปอีกหลายเรื่อง ซึ่งทำให้การดำเนินเรื่องยืดออกไป การเล่าเรื่องเช่นนี้สร้างความคาดหวังให้แก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านวรรณคดีเกิดความสงสัยใคร่รู้ว่าพระโพธิสัตว์จะรอดชีวิตหรือไม่ การช้อนนิทานจึงช่วยให้การดำเนินเรื่องสนุกตื่นเต้น ชวนติดตามไปตลอดว่าผลของการช้อนนิทานจะเป็นอย่างไร ในระหว่างนั้นผู้อ่านก็จะได้อ่านนิทานที่เป็นตัวอย่างของคำสอนไปด้วย

นอกจากนี้ ผลของการช้อนนิทานที่แตกต่างกันนี้ช่วยเน้นประเด็นเกี่ยวกับลักษณะของคนพาลในแง่มุมที่ต่างกัน ใน**ทุกัณณิกชาดก** การเล่านิทานและเนื้อหานิทานช้อนต่างเน้นให้เห็นลักษณะของคนพาลที่เป็นผู้มีอำนาจแต่ขาดวิจรรณญาณ และเสนอว่าคนพาลเช่นนี้ไม่ควรรับใช้ใกล้ชิด ดังที่**ทุกัณณิกมาณพปฏิเสธ**ตำแหน่งอุปราชและเดินทางไปอยู่เมืองอื่น ส่วนใน**ปะทุมชาฎก**ว่าด้วย**กษัตริย์** การเล่านิทานและนิทานช้อนเน้นให้เห็นลักษณะของหญิงร้ายผู้มีมารยาสามารถหลอกหลวงสามีให้หลงเชื่อจนไม่ยอมฟังเหตุผล ดังที่มนตรีไม่อาจทูลขอชีวิตพระปฐมกุมารไม่สำเร็จ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการเน้นลักษณะของพระเจ้าพรหมทัตที่หุนเหวไม่พิจารณาไตร่ตรองก่อนกระทำการใด นอกจากนี้ ข้อความสุภาพชักชวนเรื่องนิทานช้อนก็มีแง่มุมในการนำเสนอพฤติกรรมของคนพาลในลักษณะต่างกันอย่างน่าสนใจ ใน**ทุกัณณิกชาดก** นิทานช้อนทั้ง 4 เรื่องใช้ข้อความเดิมเพื่อ

เน้นย้ำพฤติกรรมเดียวกัน เพื่อให้หน้าหนักแก่ประเด็นที่เรื่องโทษของความไม่รอบคอบ ในขณะที่นิทานซ้อนใน**ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี**ใช้ข้อความแสดงคำสอนที่แตกต่างกันเพื่อแสดงลักษณะของหญิงร้ายที่มีมารยามากให้พิจารณาอย่างรอบด้าน การซ้อนนิทานจึงมีบทบาทสำคัญในการยกตัวอย่างแสดงตัวอย่างและผลของการใกล้ชิดคนพาลสอดคล้องกับแนวคิดของเรื่อง ทั้งนี้ ควรสังเกตด้วยว่าตัวอย่างนิทานเรื่อง “ธิดาพระเจ้าพรหมทัต” ที่ยกมาจากเรื่อง**ทุกัณณิกชาดก** ผู้ที่ได้รับความทุกข์มีทั้งสุนัขและตัวพระเจ้าพรหมทัตเอง แต่เนื้อเรื่องของชาดกที่แสดงภาพของพระโพธิสัตว์ที่ได้เป็นทุกข์ เพราะผู้มีอำนาจ เป็นกรอบเน้นความสำคัญของผู้ที่เป็นบริวารมากกว่า สะท้อนให้เห็นว่าบทบาทการนำเสนอแนวคิดด้วยการซ้อนนิทานไม่ใช่เพียงการยกตัวอย่างเท่านั้น แต่มีองค์ประกอบในนิทานหลักจะช่วยกำหนดให้การนำเสนอแนวคิดด้วยนิทานซ้อนให้เป็นไปตามที่ผู้แต่งต้องการ ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงต่อไปในบทที่ 4

จากการวิเคราะห์การซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลัก สามารถสรุปได้ว่า การซ้อนนิทานลักษณะนี้มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง การแสดงลักษณะตัวละคร และการยกตัวอย่างประกอบคำสอน โดยมีบทบาทในการดำเนินเรื่องที่สำคัญคือ การคลี่คลายปมปัญหาหลักของเรื่อง ทำให้เรื่องดำเนินไปสู่ตอนจบ บทบาทในการแสดงลักษณะตัวละคร เน้นตัวละครพระโพธิสัตว์ ตัวละครผู้เป็นคู่ครองของพระโพธิสัตว์ และตัวละครปฏิบัติ ส่วนบทบาทในการยกตัวอย่างประกอบคำสอน เน้นการแสดงตัวอย่างเพื่อโน้มน้าวใจของตัวละครอื่นเป็นสำคัญ นอกจากนี้ การผูกเรื่องที่แตกต่างกันยังทำให้บทบาทของการซ้อนนิทานทั้ง 3 บทบาทมีลักษณะแตกต่างกัน **สรรพสิทธิชาดก** และ**ลิลิตศรีวิชัยชาดก** ซึ่งผูกเรื่องเป็นบททดสอบเพื่อเลือกคู่ ใช้การซ้อนนิทานเพื่อตั้งคำถามช่วยให้การเล่าเรื่องสนุกชวนติดตาม สะท้อนให้เห็นปัญหาของพระโพธิสัตว์และตัวละครฝ่ายหญิงที่คู่ควรครองคู่กัน ทั้งการถามตอบของตัวละครยังชวนให้ผู้อ่านวรรณคดีขบคิดปริศนา ส่วน**ทุกัณณิกชาดก** และ**ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี** ซึ่งผูกเรื่องเป็นความขัดแย้งระหว่างพระโพธิสัตว์กับตัวละครปฏิบัติ การซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ได้ช่วยให้การดำเนินเรื่องเพื่อช่วยเหลือพระโพธิสัตว์มีความเข้มข้น สร้างความคาดหวังให้แก่ผู้อ่าน และทำให้ปมปัญหาดำเนินไปถึงจุดที่จะคลี่คลาย ทั้งช่วยยกตัวอย่างประกอบเรื่องโทษของการคบคนพาลให้เห็นชัดเจน การซ้อนนิทานในเรื่องทั้งหมดนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า กวีไทยใช้การซ้อนนิทานมาใช้เล่าเรื่องวรรณคดีชาดกได้อย่างน่าสนใจ โดยผูกการซ้อนนิทานเข้ากับการเล่าเรื่องและการนำเสนอแนวคิดหลักโดยตรง ทำให้การซ้อนนิทานกลายเป็นกลวิธีสำคัญที่ไม่อาจละออกไปจากเรื่องโดยที่เนื้อเรื่องและแนวคิดไม่เปลี่ยนไป ลักษณะเช่นนี้ คล้ายคลึงกับการซ้อนนิทานในวรรณคดีสันสกฤต เช่น **ปัญจตันตระ** และ **เวตาลปัญจวิมคติ** แต่การซ้อนนิทานในวรรณคดีกลุ่มนี้มีนิทานซ้อนจำนวนน้อยและไม่ซ้อนนิทานหลายชั้น เนื้อเรื่องของชาดกที่เป็นนิทานหลักจึงยังมีความสำคัญอยู่

3.2.2 การซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริม

การซ้อนนิทานลักษณะนี้ปรากฏอยู่ในวรรณคดีชาดกที่มีโครงเรื่องซับซ้อน คือ มีปมปัญหาสำคัญหลายปม ผูกเป็นเหตุการณ์จำนวนมาก เหตุการณ์แต่ละช่วงมีการผูกปมปัญหาและ

คลี่คลายปมปัญหาสำเร็จในตัว เมื่อปมปัญหาหนึ่งคลี่คลาย เรื่องก็จะดำเนินไปสู่เหตุการณ์อื่นต่อไป โครงเรื่องลักษณะเช่นนี้มุ่งนำเสนอแนวคิดหลักเป็นแกนกลางและสอดแทรกแนวคิดเสริมในเหตุการณ์ย่อยๆ ผ่านการผูกและการคลี่คลายปมปัญหาแต่ละครั้ง น้ำหนักความสำคัญจึงกระจายไปตามเหตุการณ์ช่วงต่างๆ ค่อนข้างเท่ากัน การเชื่อมโยงโครงเรื่องย่อยแต่ละส่วนก็อาจผูกเรื่องต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ หรืออาจเล่าเหตุการณ์ที่มีลักษณะซ้ำๆ กันหลายครั้ง เพื่อเน้นย้ำแนวคิดใดแนวคิดหนึ่ง โดยเฉพาะ ชาดกที่มีลักษณะเช่นนี้ ได้แก่ **สุรพิภชาตก** **นกกระजाบกลอนสวด** **สรรพสิทธิ์คำฉันท์** **ศรีวิชัยชาตก** และ**ธัญชัยบัณฑิตชาตก**

การซ้อนนิทานในวรรณคดีชาตกกลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริม คือ มีบทบาทในการคลี่คลายปมปัญหาในเหตุการณ์ย่อยๆ ซึ่งจะไปช่วยเสริมให้การดำเนินเรื่องของเรื่องหลักน่าสนใจยิ่งขึ้น หรือช่วยนำเสนอแนวคิดย่อยที่เชื่อมโยงสนับสนุนแนวคิดหลักของวรรณคดีอีกชั้นหนึ่ง ทั้งนี้ ด้วยเหตุที่วรรณคดีชาตกกลุ่มนี้มีเหตุการณ์จำนวนมาก เรื่องเรื่องหนึ่งจึงอาจมีผูกปมปัญหาหลายแบบ ซึ่งมีผลต่อลักษณะการซ้อนนิทาน ผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์การเล่าเรื่องด้วยการซ้อนนิทานในเหตุการณ์ย่อยนั้นเป็นหลัก แล้วจึงพิจารณาภาพรวมว่าการซ้อนนิทานมีผลต่อเรื่องและแนวคิดโดยรวมอย่างไร

เมื่อจำแนกวรรณคดีชาตกกลุ่มนี้ตามลักษณะปมปัญหา สามารถจำแนกได้เป็น 2 แนว ได้แก่ กลุ่มที่ผูกปมปัญหาเป็นบททดสอบการเลือกคู่ เพื่อนำเสนอแนวคิดว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้มีปัญญาสามารถแก้บททดสอบที่ผู้อื่นไม่อาจกระทำได้ ได้แก่ **นกกระजाบกลอนสวด** **สรรพสิทธิ์คำฉันท์** และ**ศรีวิชัยชาตก** และกลุ่มที่ผูกปมปัญหาให้พระโพธิสัตว์ต้องแสดงคำสอนแก่ตัวละครอื่น เพื่อเสนอแนวคิดว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้มีปัญญาในการสั่งสอนผู้อื่น ได้แก่ **โครงเรื่องย่อยในสุรพิภชาตก** **ศรีวิชัยชาตก** และ**ธัญชัยบัณฑิตชาตก**

ทั้งนี้มีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับกลุ่มวรรณคดีที่เป็นเรื่องต่างสำนวน ได้แก่ **นกกระजाบกลอนสวด** และ**สรรพสิทธิ์คำฉันท์** ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกับ**สรรพสิทธิ์ชาตก** แต่ขยายเนื้อเรื่องให้ยาวยิ่งขึ้น และเรื่อง **ศรีวิชัยชาตก** ซึ่งเป็นต้นเรื่องให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ตัดเนื้อหาตอนต้นไปแต่งเป็น **ลิลิตศรีวิชัยชาตก** ผู้วิจัยพบว่าวรรณคดีชาตกเหล่านี้มีการซ้อนนิทานลักษณะเหมือนกันเพราะเป็นเรื่องเดียวกัน แต่ด้วยเหตุที่มีโครงเรื่องซับซ้อนแตกต่างกัน ทำให้ตำแหน่งของการซ้อนนิทานในเรื่องปรากฏแตกต่างกัน มีผลให้บทบาทการซ้อนนิทานในการเล่าเรื่องและการนำเสนอแนวคิดแตกต่างกันไปด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวโดยละเอียดต่อไปในการวิเคราะห์

3.2.2.1 การซ้อนนิทานในโครงเรื่องแนวทดสอบความสามารถเพื่อเลือกคู่

การซ้อนนิทานลักษณะนี้พบในเรื่อง**นกกระजाบกลอนสวด** **สรรพสิทธิ์คำฉันท์** และ**ศรีวิชัยชาตก** ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกับ **สรรพสิทธิ์ชาตก** และ**ลิลิตศรีวิชัยชาตก** ที่มีโครงเรื่องไม่ซับซ้อน วรรณคดีทั้ง 5 เรื่องมีลักษณะร่วมกัน คือ ผูกปมปัญหาเป็นบททดสอบให้พระโพธิสัตว์แก้ไข เพื่อพิสูจน์คุณสมบัติในการเลือกคู่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอภาพของพระโพธิสัตว์ผู้มีความสามารถในการแก้บททดสอบ

ผู้วิจัยพบว่า การช้อนนิทานในโครงเรื่องแนวนี้ จะปรากฏอยู่ในตอนต้นเรื่อง ของทั้ง **นกกกระจาบกลอนสวด สรรพสิทธิ์คำฉันท์ และศรีวิชัยชาติก** ซึ่งเป็นตอนเมื่อพระโพธิสัตว์ทำ บททดสอบเพื่อพิสูจน์ความสามารถให้ครองคู่กับตัวละครฝ่ายหญิง โดยใช้การช้อนนิทานเพื่อตั้ง คำถาม ทำให้เหตุการณ์ในช่วงนี้จบลงและดำเนินเรื่องสู่เหตุการณ์ถัดไป ผู้วิจัยยังพบอีกว่า ทั้ง **นกกกระจาบกลอนสวด สรรพสิทธิ์คำฉันท์ และศรีวิชัยชาติก** ต่างมีเหตุการณ์เป็นจำนวนมาก การ แสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ผ่านการทดสอบเพื่อเลือกจึงกลายเป็นแนวคิดเสริมของเรื่อง ซึ่งจะได้ กล่าวถึงโดยละเอียดในการวิเคราะห์แต่ละเรื่องต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอโครงเรื่องของ **สรรพสิทธิ์คำฉันท์** โดยเหตุการณ์ที่มีการช้อน นิทานด้วยเครื่องหมาย (*) กำกับ ดังนี้

โครงเรื่องช่วงที่ 1 พระโพธิสัตว์ได้นาง

- (1) พระเจ้าอุสุภราชตั้งเงื่อนไขสำหรับผู้ที่จะมาขอพระธิดา มี 3 กษัตริย์มาทำการทดสอบ แต่ไม่สำเร็จ
- (2) พระสรรพสิทธิ์เรียนวิชาถอดดวงจิต
- (3) พระสรรพสิทธิ์ทราบข่าวนางสุพรรณโสภา จึงเดินทางไปทดสอบ
- (4)* พระสรรพสิทธิ์เดินทางไปทดสอบด้วยการเล่านิทานเพื่อตั้ง คำถามยั่วให้นางสุพรรณโสภาพูด
- (5) พระสรรพสิทธิ์ได้อภิเษกกับนาง

โครงเรื่องช่วงที่ 2 กษัตริย์ทั้ง 3 ยกทัพชิงนางสุพรรณโสภา

- (1) กษัตริย์ทั้ง 3 ยกทัพมาเพื่อชิงนางสุพรรณโสภา
- (2) พระสรรพสิทธิ์เอาชนะกษัตริย์ทั้ง 3 ด้วยวิชาถอดดวงจิต

โครงเรื่องช่วงที่ 3 ยักษ์กาลจักรลักนางสุพรรณโสภา

- (1) ยักษ์กาลจักรลักนางสุพรรณโสภาขณะเดินทางกลับเมืองกับ พระสรรพสิทธิ์
- (2) พระสรรพสิทธิ์ออกเดินทางตามหานางสุพรรณโสภา
- (3) พระสรรพสิทธิ์เอาชนะยักษ์กาลจักรด้วยวิชาถอดดวงจิตและ พานางสุพรรณโสภากลับเมือง

จากโครงเรื่องข้างต้นเห็นได้ว่า การช้อนนิทานในชาติกเรื่องนี้ปรากฏอยู่ใน เหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ทดสอบเพื่อเลือกคู่ในโครงเรื่องช่วงที่ 1 เหตุการณ์ช่วงนี้เริ่มต้นจากการแสดง เหตุแห่งปมปัญหาของเรื่อง คือ มีกษัตริย์ทั้ง 3 พระองค์ที่มาสู่ขอนางสุพรรณโสภาจากพระเจ้า อุสุภราช พระองค์ตั้งเงื่อนไขว่าจะยกนางให้แก่ผู้ที่ทำให้นางยอมพูดด้วยใน 1 ราตรี แต่กษัตริย์ทั้ง 3 ทำไม่สำเร็จจึงเดินทางกลับ จากนั้นจึงเล่าถึงพระโพธิสัตว์ ซึ่งได้เรียนวิชาถอดดวงจิตอันถือเป็น “เดช

พิเศษศิลปภวเลอ” และ “มนตร์อันอศุขลยเดช” จนได้รับขนานนามว่า ‘สรรพลิทธิ’ อันหมายถึง สำเร็จ ทุกสิ่งทีปรารถนา ฝ่ายพระสรรพลิทธิทราบข่าวนางสุพรรณโสภา จึงเดินทางไปทดสอบด้วย เรื่องจึงเข้าสู่เหตุการณ์ที่มีการช้อนนิทาน

การช้อนนิทานเกิดขึ้นเมื่อพระสรรพลิทธิและอำมาตย์ผู้ติดตามเข้าไปในห้องของนางสุพรรณโสภาเพื่อทำบททดสอบ พระสรรพลิทธิใช้วิธีถอดดวงจิตของอำมาตย์ไปสิงไว้ในเครื่องใช้ต่างๆ เพื่อเป็นคู่สนทนา แล้วจึงเล่านิทานพร้อมตั้งคำถามจากนิทานให้ดวงจิตอำมาตย์ตอบ เพื่อยั่วให้นางสุพรรณโสภาไม่อาจทนฟังคำตอบที่ผิดไปจากความคิดตน ต้องยอมพูดคำตอบในใจออกมา เมื่อเล่านิทานและตั้งคำถามจบ 1 ครั้ง พระสรรพลิทธิก็ย้ายดวงจิตของอำมาตย์ไปสิงในของสิ่งอื่นและเริ่มต้นเล่านิทานใหม่ พระสรรพลิทธิทำเช่นนี้ตลอด 3 ยาม จบด้วยการตั้งปริศนาเป็นข้อรวมนิทานที่เล่าเป็น 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “นายพานิช 4 คน” “ราชกุมาร 4 พระองค์” และ “ภรรยา นายโจร 4 นาง” รุ่งเช้า พระบิดาจึงยกนางให้อภิเษกกับพระสรรพลิทธิ

สรรพลิทธิคำฉันทยังมีเหตุการณ์ต่อเนื่องไปโดยเน้นความสำคัญของวิชาถอดดวงจิตในการเอาชนะอุปสรรคต่างๆ เรื่องมีว่าหลังจากพระสรรพลิทธิได้อภิเษกกับนางสุพรรณโสภาแล้ว กษัตริย์ทั้ง 3 ที่เคยเดินทางมาขอนางสุพรรณโสภาไม่สำเร็จ ได้ยกทัพมาชิงนาง แต่พระสรรพลิทธิใช้วิชาถอดดวงจิตกษัตริย์ทั้ง 3 ออกจากร่าง กษัตริย์ทั้ง 3 จึงยอมแพ้ ภายหลังมียักษ์กาลจักรลอบมาชิงตัวนางสุพรรณโสภาระหว่างทางที่พระสรรพลิทธิพานางกลับเมืองของพระองค์ พระองค์จึงติดตามไปและปราบยักษ์นั้นด้วยวิชาถอดจิตอีกครั้ง ในท้ายเรื่องสรรพลิทธิกุมารจึงได้ครองรักกับนางอย่างเป็นสุข

ในด้านเนื้อหานิทานช้อน นิทานช้อนทั้ง 3 เรื่องเป็นเรื่องปัญหาในการเลือกคู่ครองเหมือนกับในสรรพลิทธิชาดก การเล่าเรื่องเริ่มต้นด้วยการแสดงประวัติชุดตัวละครที่มีสถานะเหมือนกันแต่มีลักษณะหรือพฤติกรรมแตกต่างบางประการกัน ได้แก่ นายพานิช 4 คน ราชกุมาร 4 พระองค์ สตรี 4 นาง จากนั้นจะผูกปมปัญหาให้ตัวละครเหล่านี้เกิดการโต้เถียงเพื่อแย่งชิงคู่ครอง เมื่อปมปัญหาขัดแย้งถึงจุดสูงสุด พระสรรพลิทธิกุมารก็จะหยุดเล่า และตั้งคำถามแก่ดวงจิตอำมาตย์ ตัวอย่างการเล่านิทานเรื่อง “นายพานิช 4 คน” มีว่า ในปฐมยาม พระสรรพลิทธิถอดดวงจิตของอำมาตย์เข้าไปในตะเกียงในห้องบรรทมของนางสุพรรณโสภา จากนั้นจึงเริ่มเล่านิทานว่าด้วยนายพานิช 4 คนที่สลักนางขึ้นจากไม้ นายพานิชคนแรกเป็นคนแกะสลักนางขึ้นจากไม้ คนที่สองสวมเสื้อผ้าให้ คนที่สามชุบชีวิตนาง คนที่สี่ชวนนางเจรจาดูด้วย เพียงเท่านี้พระสรรพลิทธิก็หยุดเล่า และตั้งคำถามว่านายพานิชคนใดควรจะได้นาง ดวงจิตอำมาตย์ตอบว่าชายผู้ที่แกะสลัก ฝ่ายนางสุพรรณโสภาแย้งว่าผู้ที่สมควรได้คือผู้ที่สวมเสื้อผ้าให้นาง ส่วนผู้ที่สลักควรเป็นบิดา ผู้ชวนนางเจรจาดูควรเป็นพี่ชาย ส่วนผู้ที่ชุบชีวิตนางควรเป็นมารดา ดังว่า

กษณไถ้ธิดิน	ทรนรินทรบดี
ดลยามรัชตรี	ปฐะมาภิไสมย
ธกัโอมอิธอา	คมเวทอันไกร
อรุณินทพิไชย	สุรศาสตรประสิทธิ

สฤษติแหวกอรุเส	วกโดยวรวิช
ษณุมนตรมทิต	จินภาพมหันต์
ธกั้เทมณฑล	ทิปทนต์ในครร
ภกั้อื่นวรอร	ถอุบายปัญหา
สวณิตยภนาย	จิตรเสนผู้ปรา
กฏุกั้กั้ปจฉา	อนุสนธิอันมี
นฤนาถจงตรัส	วรวัจนคติ
กลโดยสุขปรี	ดิกริมยฤไทย ๆ

...

[เนื้อเรื่องนิทานซ้อน]

สี่ชายชิงนาง	ปฤษาเป็นกลาง	จักให้โนมพรรณ
แต่ใครเป็นสิทธิ์	โดยกั้จถ่องธรรม	ไปได้เดียวฉฉัน
ข้ายลพระเยี่ยง	จาริตฤเปี่ยง	แบบเบื่องโบราณ
ชายช่างรจนา	กายาเยาวมาลย์	ควรให้นงพาล
		เป็นอยู่คู่ครอง ๆ
เทพินทรอินยุบลเส	วกซึ่งเสนอนสง	
ไปขอรบอบบวรพลอง	ยุติธรรมบรราย	
จึงเผยพระโอษฐอรุรลประภาษ	พจนาดถสารสาย	
ฤควรรคตุดจภนาย	บริหารบเห็นงาม	
ไตชนฉลาเยาวอนง	คเปนองคองราม	
เผยอยกชนกอนุชตาม	คุณตั้งกั้บังควร	
ไตชายภิปรายกมลบรรโลม	แลตระโบมพอลอว	
เปนเชษฐชอบกั้จค่านวณ	นุดำหรับฉบั้บบาง	
ไตแสรังแสดงกระมลดวง	ดลทรวงสมรวาง	
ชีวาเป็นมาตรแตนาง	นฤมิตรประมาณมี	
ไตทรวงสุภาภณฤ	ชิตรูปนารี	
ควรคู่พฤทิพยปรี	ดิคือภรรดาสุตา ๆ	

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2511: 37-39)

จากตัวอย่างข้างต้นเห็นได้ว่า การเล่านิทานของพระโพธิสัตว์ช่วยดึงดูดความสนใจของนางสุพรรณโสภา การตั้งคำถามจากนิทานและให้ดวงจิตอำมาตย์ตอบ ทำให้นางทนฟังคำตอบที่ตนเห็นต่างไปไม่ได้ ต้องยอมพูดออกมา การซ้อนนิทานจึงเป็นอุบายสำคัญที่ช่วยให้พระโพธิสัตว์บรรลุเงื่อนไขของบททดสอบในการเลือกคู่ ทำให้ปมปัญหาในเหตุการณ์นี้คลี่คลายและทำให้เรื่องดำเนินสู่เหตุการณ์ถัดไป นอกจากนี้ คำตอบของนางสุพรรณโสภาที่เลือกนายพานิชที่สวมเสื้อผ้าให้รูปสลักนาง ทำให้ตีความได้ว่า นางวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างนายพานิชทั้งสี่กับรูปสลักนาง

ด้วยเกณฑ์ความใกล้ชิดทางกาย ดังจะเห็นได้ว่านางตัดสินนายพานิชผู้พี่สลับนางและผู้พี่ชู้ชีวิตนางควรเป็นบิดามารดาผู้ให้ นายพานิชที่เจรจากับนางควรเป็นพี่ชายซึ่งสนทนากันได้ ส่วนผู้ที่สมควรเป็นสามีคือคนที่สวมเสื้อผ้าให้นาง เพราะเป็นผู้ที่ใกล้ชิดทางกายกับนาง การตอบคำถามจึงสะท้อนให้เห็นปัญหาของนางสุพรรณโสภาที่รู้ความควรไม่ควร และรู้ว่าสามีภรรยาควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร การช้อนนิทานใน**สรรพสิทธิ์คำฉันท์** จึงมีบทบาทเหมือนกับ**สรรพสิทธิ์ชาดก** คือ ช่วยเพิ่มมิติของการทดสอบเพื่อเลือกคู่ให้น่าประทับใจ และทำให้เห็นแง่มุมของตัวละครทั้ง 2 ฝ่ายที่มีปัญญารู้จักเลือกคู่ครองที่เหมาะสมแก่ตนด้วย

อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ถัดจากการเลือกคู่เป็นการรบที่เกิดจากมีผู้มาชิงนางสุพรรณโสภา ทำให้พระโพธิสัตว์ต้องเอาชนะด้วยวิชาถอดดวงจิตถึง 2 ครั้ง ทำให้ประเด็นเรื่องการแสดงปัญหาเอาชนะศัตรูด้วยวิชาถอดจิตโดดเด่นมากกว่าการช้อนนิทาน ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าองค์ผู้ทรงพระนิพนธ์ต้องการเน้นให้เห็นปัญหาในเชิง “ศิลปะวิทยา” ที่พระโพธิสัตว์ได้เรียนรู้มากกว่าการเลือกนิทานมาเพื่อกระตุ้นให้นางพูด บทบาทของการช้อนนิทานที่แสดงปัญหาของพระโพธิสัตว์จึงกลายเป็นกลวิธีที่ไปเสริมภาพความเป็นผู้อุ้มปัญญามากกว่าจะเป็นกลวิธีหลักในการนำเสนอแนวคิดโดยตรง

ส่วนโครงเรื่องของ**นगरजाबกลอนสวด** มีดังนี้

โครงเรื่องช่วงที่ 1 อดีตชาติของพระโพธิสัตว์

- (1) พ่อจนกระจาบออกไปหากิน แต่ถูกขังไว้ในกลีบดอกบัว
- (2) เกิดไฟไหม้ป่า แม่จนกระจาบไม่อาจช่วยลูกได้ ปล่อยลูกตายในกองไฟ
- (3) พ่อจนกลับมาช้า แม่จนโกรธและเสียใจ จึงอธิษฐานจะไม่ขอพูดกับชายใดอีกแล้วกระโดดเข้ากองไฟ พ่อจนจึงอธิษฐานว่าขอให้นางจนพูดกับตนเพียงคนเดียวแล้วกระโดดเข้ากองไฟ

โครงเรื่องช่วงที่ 2 พระโพธิสัตว์ได้นาง

- (1) นางสุวรรณเกษรไม่ยอมพูดกับชายใดเพราะกรรมในชาติก่อน พระเจ้าพรหมทัตจึงประกาศหาผู้มาทำให้นางพูด
- (2) พระสรรพสิทธิ์และพี่เลี้ยงเรียนวิชาถอดดวงจิต
- (3) พระเจ้าพรหมทัตเรียกให้พระสรรพสิทธิ์เข้าไปทำบททดสอบ
- (4)* พระสรรพสิทธิ์แก้บททดสอบด้วยการเล่านิทานและตั้งคำถาม ยั่วให้นางสุวรรณเกษรพูด
- (5) พระสรรพสิทธิ์ได้อภิเษกกับนาง

โครงเรื่องช่วงที่ 3 พระโพธิสัตว์อุกทรยศ

- (1) พระสรรพสิทธิ์ออกเที่ยวป่ากับพี่เลี้ยง แล้วถอดดวงจิตเข้าร่าง กวางเพื่อเสพกามกับนางกวาง
- (2) พี่เลี้ยงทรยศ ถอดดวงจิตเข้าสู่ร่างพระสรรพสิทธิ์เฝ้าร่างของตนทิ้งแล้วเดินทางกลับเมือง
- (3) พระสรรพสิทธิ์ถอดดวงจิตเข้าซากนกแก้ว บินกลับไปหานาง สุวรรณเกษร
- (4) นางสุวรรณเกษรออกอุบายให้พี่เลี้ยงถอดดวงจิตออกจากร่าง พระสรรพสิทธิ์เข้าไปในซากกวาง พระสรรพสิทธิ์จึงถอดดวงจิต เข้าสู่ร่างของตนได้ และสั่งให้นำตัวกวางพี่เลี้ยงนั้นไปประหาร

จากโครงเรื่องข้างต้นเห็นได้ว่า การซ้อนนิทานอยู่ในตอนที่พระสรรพสิทธิ์ทำ บททดสอบในโครงเรื่องช่วงที่ 2 ซึ่งก่อนหน้าเหตุการณ์ช่วงนี้มีการเล่าเรื่องที่แสดงอดีตชาติของพระ สรรพสิทธิ์และนางสุวรรณเกษรเมื่อครั้งเกิดเป็นนกกระจาบ ผลกรรมและคำอธิษฐานในชาตินั้นมีผล สืบเนื่องมาเป็นปมปัญหาในปัจจุบัน คือ นางสุวรรณเกษรไม่ยอมพูดกับชายใด จากนั้นจึงเข้าสู่เรื่องใน ชาติปัจจุบัน การเล่าเรื่องเริ่มจากแสดงปมปัญหาของเรื่อง คือ พระเจ้าพรหมทัตทรงกังวลที่พระราช ธิดาไม่ยอมพูดกับชายใด จึงให้หาผู้ที่จะมาทำให้นางพูด จากนั้นเรื่องจึงเล่าประวัติของพระสรรพสิทธิ์ ซึ่งเกิดเป็นลูกเศรษฐี ได้ไปเรียนวิชาถอดจิตพร้อมกับพี่เลี้ยง เมื่อกลับมาถึงบ้าน เสนาก็มาเรียกตัวไป เพื่อพบพระเจ้าพรหมทัตเพื่อทำให้นางสุวรรณเกษรยอมพูดหลังจากที่ไม่มีใครในเมืองสามารถทำได้

การซ้อนนิทานในวรรณคดีเรื่องนี้เกิดขึ้นจากบททดสอบที่พระเจ้าพรหมทัต ตั้งไว้ว่าจะยกนางสุวรรณเกษรให้แก่ผู้ที่ทำให้นางยอมพูดด้วยภายใน 1 ราตรี คล้ายกับ **สรรพสิทธิ์ ชาติกและสรรพสิทธิ์คำฉันท** แต่มีรายละเอียดต่างกันเล็กน้อย เพราะใน **นกกระจาบกลอนสวด** ได้ แทรกคำอธิบายสาเหตุที่ทำให้นางสุวรรณเกษรไม่ยอมพูดไว้ว่า เป็นเพราะผลกรรมและคำอธิษฐานใน ชาติที่เกิดเป็นนกกระจาบ ดังมีความบรรยายว่า

๑ เมื่อนั้นกรุงกษัตริย์	ท้าวพรหมทัตคิดฉงน
ให้พูดจนทุกคน	นางนิมลมไม่พาทิ
๑ ท้าวไทไม่รู้เหตุ	ว่าเยาวเรศพระบุตรี
แต่ยังเป็นปักซี	นางเทวีตั้งสัจจา

(นกกระจาบกลอนสวด, 2548: 34-35)

เมื่อพระสรรพสิทธิ์ได้พบนางสุวรรณเกษร พระองค์ใช้วิธีถอดดวงจิตของ พี่เลี้ยงไปไว้ในเครื่องใช้ต่างๆ และเล่านิทานเพื่อตั้งคำถามเหมือนใน **สรรพสิทธิ์ชาติกและสรรพสิทธิ์**

คำฉันท์ แต่เพิ่มรายละเอียดให้พระสรรเพชญ์สนทนากับดวงจิตพี่เลี้ยงเพื่อย่นางสุวรรณเกษรด้วย นอกจากนี้ยังเพิ่มนิทานเข้ามาอีก 1 เรื่อง เมื่อเล่านิทานและตั้งคำถามจบ 1 ครั้ง สรรเพชญ์ก็ย้ายดวงจิตของพี่เลี้ยงไปสิงในของสิ่งอื่นและเริ่มต้นเล่านิทานใหม่ ทำเช่นนี้ตลอด 4 ยาม รวมเป็นนิทาน 4 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “ชาย 4 คนกับสตรีจมน้ำ” เรื่อง “ชาย 4 คนกับรูปสลักนาง” เรื่อง “ลูกสาวนายโจร” และเรื่อง “ภรรยานักโทษ” รุ่งเช้า พระบิดาของนางสุวรรณเกษรจึงยกนางให้พระสรรเพชญ์และอภิเษกพระสรรเพชญ์ให้เป็นกษัตริย์แทน

หลังจากพระสรรเพชญ์ได้อภิเษกกับนางสุวรรณเกษร มีเหตุการณ์ต่อเนื่องคือพระสรรเพชญ์ถูกพี่เลี้ยงทรยศ เรื่องมีว่า วันหนึ่งสรรเพชญ์ก็ออกมาออกไปล่าสัตว์ และถอดดวงจิตเข้าร่างกวางเพื่อเสพกามกับกวางตัวเมีย กลับถูกพี่เลี้ยงทรยศ ถอดจิตใส่ร่างพระองค์และกลับมาครองเมืองแทน พระสรรเพชญ์จึงถอดดวงจิตใส่ร่างนกแก้ว บินกลับมาถึงเมืองและลอบเข้าไปหานางสุวรรณเกษร นางสุวรรณเกษรจึงทำอุบายหลอกพี่เลี้ยงช่วยเหลือพระสรรเพชญ์จนสามารถกลับเข้าร่างได้สำเร็จ ส่วนพี่เลี้ยงผู้ทรยศถูกประหาร พระองค์จึงได้ครองรักกับนางอยู่เป็นสุข เรื่องจึงจบลง

นิทานซ้อน 3 เรื่องใน**นภกระจาบกลอนสวด** ได้แก่ เรื่อง “ชาย 4 คนกับสตรีจมน้ำ” เรื่อง “ชาย 4 คนกับรูปสลักนาง” และเรื่อง “ภรรยานักโทษ” เป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญหาในการเลือกคู่ครอง กล่าวคือ มีตัวละครหลักชุดหนึ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน ได้แก่ ชาย 4 คน และสตรี 4 คน การดำเนินเรื่องแสดงให้เห็นว่าตัวละครเหล่านี้เกิดทะเลาะวิวาทเพราะแย่งชิงคนรัก เมื่อพระสรรเพชญ์เล่าถึงตอนที่ปัญหาดำเนินจนถึงที่สุดและตัดจบก่อนจะคลี่คลาย เพื่อนำมาตั้งคำถามว่าตัวละครคนไหนควรจะได้ครองคู่กับคนที่ตนรัก ส่วนนิทานเรื่อง “ลูกสาวนายโจร” เป็นเรื่องเกี่ยวกับคนกลุ่มหนึ่งที่ลอบรักกันอย่างผิดประเวณี คือ ภรรยาของชายคนหนึ่งมีชู้ และแอบอมชู้ไว้ในปากขณะที่สามีมอมตนเองไว้ยามเดินทางไปที่ต่าง และลูกสาวที่นายโจรก็ติดกันไม่ให้พบกับใคร แต่กลับลอบรักกับชายหนุ่มเพราะมียายเฒ่าคนหนึ่งยุยง สุดท้ายเมื่อความจริงเปิดเผย คนทั้งหลายจึงฆ่าตัวตายเพราะความอับอาย เมื่อจบเรื่อง พระสรรเพชญ์ก็ถามว่า ใครเป็นผู้มีบาปมากที่สุด

ตัวอย่างการเล่านิทานเรื่อง “ชาย 4 คนกับรูปสลักนาง” เริ่มพระสรรเพชญ์ถอดดวงจิตของพี่เลี้ยงเข้าสิงในตะเกียงภายในห้องของนางสุวรรณเกษร แล้วทำที่เป็นสนทนากับดวงจิตว่านางสุวรรณเกษรไม่ยอมพูดด้วย จึงขอให้ดวงจิตพี่เลี้ยงเล่านิทานให้ฟัง แต่ดวงจิตนั้นปฏิเสธ พระสรรเพชญ์จึงเริ่มต้นเล่านิทาน ว่าด้วยชาย 4 คนแย่งชิงรูปสลักนางที่พวกตนสร้างขึ้น ชายคนแรกตัดไม้เป็นแผ่น ชายคนที่สองวาดรูปนางบนแผ่นไม้ ชายคนที่สามแกะสลักไม้เป็นรูปนางตามรูปวาด ชายคนที่สี่ชูปชีวิตและสวมเสื้อผ้าให้ เล่าถึงตรงนี้ สรรเพชญ์ก็ถามว่าใครสมควรได้เป็นสามีของนาง ดวงจิตพี่เลี้ยงจึงตอบว่าเป็นผู้ที่สวมเสื้อผ้าให้นาง แต่นางสุวรรณเกษรแย้งขึ้นว่า ช่างแกะสลักสมควรเป็นสามีเพราะเป็นผู้เดียวที่ได้แกะเนื้อต้องตัวนาง ข้อความบรรยายมีดังนี้

๑ ยามสองลั่นซ้องไชย	เลื่อนเข้าไปจากทวาร
สรรเพชญ์ก็มาร	ถอดหัวใจจากประตู
๑ จึงชาวพนักงาน	นำกุมารผู้โฉมตรู
เข้ามาพันประตู	มาอยู่ใกล้ชวาลา

๑ เจ้าสรรพลิทธิ
เอาดวงหทัย
๑ แล้วเจ้านั่งนิ่งอยู่
ไม่พูดด้วยใครใคร
๑ อันว่านางทราวมวย
พระองค์ผู้ทรงนาม
๑ ข้ามาอยู่คนเดียว
เห็นแต่ชวลา
๑ ดุราชวลา
นิทานอันใดมี
๑ หัวใจของพี่เลี้ยง
นิทานแต่หนหลัง
๑ เป็นแต่ชวลา
ท่านนั้นจึงเอาไฟ
๑ อันตัวข้าเจ้าไซร์
เป็นแต่พนักงาน
๑ แม้นว่าพระกุมาร
เล่าไปในราตรี
๑ นื่องนางรำพึงคิด
ตะเกียงอันตามตั้ง
๑ คิดแล้วนางอรไท
จะฟังชวลา
๑ สรรพลิทธิกุมาร
บูรณท่านว่าไว้

จึงดำริอยู่ไปมา
ใส่ชวลาที่นั้นเข้าไว้
พระโหมตรูไม่ว่าไร
นั่งดูใจสักครึ่งยาม
เจ้ามิได้จะไถถาม
เจ้าจึงกล่าวซึ่งวาจา
มาเปล่าเปลี่ยวอยู่เอกา
เป็นเพื่อนพูดในราตรี
เอ็นดูข้าในครานี้
จงเล่าไปสู่กันฟัง
อยู่ในตะเกียงกล่าววาจา
ว่าข้าเจ้าไม่เข้าใจ
ครั้นว่าคำลงเมื่อไร
จุดตามไว้ทุกวันวาร
ไม่รู้เล่าซึ่งนิทาน
ให้สว่างในราตรี
รู้นิทานแต่ก่อนมี
ข้าเจ้านี้จะขอฟัง
เห็นวิปริตถึงสองครั้ง
ไม่เคยเห็นเจรจา
นั่งไว้ในใจฉายา
เจรจาอีกอย่างไร
เล่านิทานมุขหนึ่งไป
ยังมีช่างทั้งสี่ตน

...

[เนื้อเรื่องนิทานซ้อน]

๑ ขอถามชวลา
จะได้อะไร
๑ หัวใจในตะเกียง
อันว่านางคนนี่
๑ ข้าเห็นว่านวลนาง
ที่เอาผ้ามาให้
๑ ข้าเห็นว่าอย่างนี้
จะมาปิดความอาย

จงบอกข้าให้เข้าใจ
ช่วยว่าให้รู้คดี
ค่อยบายเบี่ยงมาพาที
ไซร์จะได้อะไร
ได้แก่ช่างคนหนึ่งไซร์
นางจึงได้ปิดความอาย
ไซร์ว่าที่ช่างทั้งหลาย
แห่งนวลนางกุมารี

๑ เมื่อนั้นนางฉายา จึงนางมารศรี	ฟังชวาลามาพาที มีเสาวนีย์ว่าออกไป
๑ ตูราชวาลา ว่ามาผิดทั้งนั้น	ช่างเจรจาเห็นคมสัน อย่ามาว่าน่าบัดศรี
๑ อันว่าช่างทั้งหลาย แต่ช่างสลักนี้	จะต้องกายก็ไม่มี จะได้นางเป็นภริยา

(นกกระजाบกลอนสวด, 2548: 41-44)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการซ้อนนิทานเป็นอุบายสำคัญที่พระโพธิสัตว์ใช้เพื่อทำให้นางพูด พระองค์จึงสามารถคลี่คลายบททดสอบและได้อภิเษกกับนาง นอกจากนี้ นิทานที่พระโพธิสัตว์เลือกมาแล้วและวิธีการตั้งคำถามที่กระตุ้นให้นางสุวรรณเกษรแสดงความคิดของตนออกมาสะท้อนให้เห็นปัญญาของพระโพธิสัตว์ และทำให้การทดสอบเพื่อเลือกคู่มีความน่าสนใจ การซ้อนนิทานจึงมีบทบาทในการดำเนินเรื่องและช่วยแสดงลักษณะของตัวละครทั้งฝ่ายพระโพธิสัตว์และนางสุวรรณเกษรที่คู่ควรกันเช่นเดียวกับใน **สรรพสิทธิชาดก** และ **สรรพสิทธิ์คำฉันท์**

อย่างไรก็ตาม การดำเนินเรื่องหลังจากที่พระโพธิสัตว์ได้ครองรักกับนางสุวรรณเกษรแล้วกลับสะท้อนให้เห็นความผิดพลาดพระโพธิสัตว์ กล่าวคือ พระองค์กลับหลงเสพกามกับนางกวางจนขาดความระมัดระวัง สุดท้ายจึงถูกพี่เลี้ยงทรยศ มีผลทำให้การนำเสนอแนวคิดของการซ้อนนิทานเปลี่ยนไป ซึ่งในกรณี **สรรพสิทธิ์คำฉันท์** ที่ได้วิเคราะห์ข้างต้น การซ้อนนิทานมีบทบาทในการแสดงภาพพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญาในการแก้บททดสอบ ซึ่งช่วยเสริมภาพความเป็นผู้อุดมปัญญาอีกชั้นหนึ่ง แต่ใน **นกกระजाบกลอนสวด** นี้ การซ้อนนิทานมีบทบาทในการแสดงภาพของพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญาเป็นพื้นเรื่องเพื่อหักมุมในตอนหลัง เพื่อให้เห็นว่า แม้จะมีปัญญามากเท่าใด แต่หากขาดสติคอยกำกับแล้ว ผู้มีปัญญาก็อาจพลาดพลั้งถูกผู้อื่นทำร้าย หรือทำให้ภัยมาถึงตัวได้เช่นกัน ความหมายที่เปลี่ยนไปเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการซ้อนนิทานและโครงเรื่องของวรรณคดีมีหลายระดับ ระดับแรกคือความซับซ้อนโครงเรื่องที่มีส่วนกำหนดให้การซ้อนนิทานเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลักหรือกลวิธีการ ระดับที่สองคือลักษณะของปมปัญหาที่มีส่วนกำหนดว่าการซ้อนนิทานจะสื่อความหมายอะไรให้แก่เรื่อง ประเด็นนี้ผู้วิจัยจะได้อภิปรายโดยละเอียดอีกครั้งในสรุปท้ายการวิเคราะห์หัวข้อนี้

ส่วนใน **ศรีวิชัยชาดก** มีโครงเรื่องดังนี้

โครงเรื่องช่วงที่ 1 พระโพธิสัตว์ได้นาง

- (1) พระราชาบิดาปรารถนาให้พระศรีวิชัยอภิเษก พระองค์จึงส่งนกแก้วรู้ภาษามนุษย์ไปสืบข่าวสตรี จนทราบเรื่องนางศรีเวยกา

- (2) พระศรีวิชัยส่งราชทูตไปขอนางศรีเวกจากพระเจ้าศรีวิราช แต่ถูกปฏิเสธ
- (3) พระศรีวิชัยไปบนบานเทพารักษ์ประจำต้นไทร เทพารักษ์จึงอุ้มสมพระศรีวิชัยไปหานางศรีเวกา
- (4)* นางศรีเวกาเล่านิทานเพื่อตั้งคำถามทดสอบพระศรีวิชัย พระองค์สามารถตอบให้นางพอใจได้ จึงได้ครองรักกับนาง

โครงเรื่องช่วงที่ 2 พระโพธิสัตว์พลัดกับนางศรีเวกา

- (1) พระเจ้าศรีวิราชทราบเรื่องพระศรีวิชัยลอบเข้าหานางศรีเวกา จึงสั่งให้คนล้อมจับ พระศรีวิชัยจึงพานางศรีเวกาหนีหงส์ยนต์หนีไปกลางป่า
- (2) พระศรีวิชัยตอบปริศนายักษ์เพื่อช่วยพราหมณ์ไม่ให้ถูกกิน
- (3) พระศรีวิชัยถูกยักษ์จับขณะไปตักน้ำระหว่างทั้งสองพักริมทาง จึงพลัดกับนางศรีเวกา
- (4) พระศรีวิชัยตอบของยักษ์ได้ ยักษ์จึงยอมปล่อยให้เป็นอิสระ พระองค์จึงท่องป่าตามหานางศรีเวกา ฝ่ายนางศรีเวกาไปพักอยู่กับนายบ้านของหมู่บ้านแห่งหนึ่ง
- (5) พระศรีวิชัยเดินทางไปจนพบนางศรีเวกา ทั้งสองจึงเดินทางกลับเมือง

โครงเรื่องช่วงที่ 3 พระเจ้าศรีวิราชยกทัพมาชิงนางศรีเวกา

- (1) พระเจ้าศรีวิราชโกรธแค้นพระศรีวิชัยที่มาพานางศรีเวกาหนี จึงยกกองทัพไปตีเมืองต่างๆ ทั้งร้อยเอ็ดนคร เพื่อรวบรวมกำลังสำหรับยกไปรบกับพระศรีวิชัย
- (2) พระศรีวิชัยได้ขึ้นครองเมืองและปกครองบ้านเมืองด้วยธรรม เตรียมบ้านเมืองไว้สำหรับรับศึก
- (3) พระเจ้าศรีวิราชยกทัพมารบครั้งที่ 1 พระศรีวิชัยใช้อำมาตย์สัญญาชัยลอบเข้าไปเป็นไส้ศึกในทัพพระเจ้าศรีวิราช จนพระเจ้าศรีวิราชไม่อาจตีเมืองได้จึงถอยทัพกลับ
- (4)* พระเจ้าศรีวิราชยกทัพมารบครั้งที่ 2 พระศรีวิชัยให้อำมาตย์นั้นทูลเสนาผู้มีความกล้าออกไปข่มขู่ ทหารในทัพของพระเจ้าศรีวิราชต่างหวาดกลัว พระศรีวิชัยจึงทรงช้างกัมพลราชที่คู่ภูกุมารและนางปทุมมานำมาถวายเป็นของขวัญออกป่าวหาข้าศึก กองทัพพระเจ้าศรีวิราชจึงยอมแพ้สิ้น

- (5)* พระศรีวิชัยเชิญพระเจ้าศรีวิราชและพระยาร้อยเอ็ดเมืองมา
ประชุมเพื่อแสดงธรรมสั่งสอน ก่อนจะให้พระเจ้าศรีวิราชและ
พระยาทั้งหลายแยกย้ายกลับเมือง

โครงเรื่องย่อที่ 4 พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมี

- (1) พระศรีวิชัยเกิดศรัทธาในการบำเพ็ญทาน เมืองกลิงคราชภูฏาร์
เกิดภัยแล้ง จึงส่งพราหมณ์ 8 คนมาทูลขอช่างมงคลกัมพลราช
เพื่อทำให้เมืองฝนตก พระศรีวิชัยจึงประทานให้
- (2) ชาวเมืองไม่พอใจที่พระศรีวิชัยประทานช่าง จึงรวมตัวกันขับไล่
พระศรีวิชัยจึงพานางศรีเวยกา พระโอรสและพระธิดาออกไป
บวชอยู่ในเขาวงกต
- (3) พระอินทร์แปลงกายมาของพระโอรสกับพระธิดา และนาง
ศรีเวยกาจากพระศรีวิชัยโดยลำดับ พระศรีวิชัยก็ประทานให้
พระอินทร์จึงแสดงตัวและคืนนางศรีเวยกาให้ ส่วนพระโอรส
และพระธิดากลับไปอยู่พระนครแล้ว
- (4) ชาวเมืองกลิงคราชภูฏาร์นำช่างมาคืน พระราชบิดาของพระ
ศรีวิชัย พระราชมารดา พระโอรส และพระธิดา พร้อมด้วย
พระเจ้าศรีวิราช พระยาร้อยเอ็ดเมือง และชาวเมืองพากัน
เดินทางไปทูลเชิญพระศรีวิชัยกลับคืนเมือง

จากโครงเรื่องข้างต้น มีเหตุการณ์ที่เป็นการทดสอบเพื่อเลือกคู่ 2 ครั้ง
ครั้งแรกเป็นการทดสอบระหว่างพระศรีวิชัยและนางศรีเวยกา ปรากฏในตอนต้นเรื่อง เป็นเหตุการณ์ที่
เหมือนในลิลิตศรีวิชัยขาดก ส่วนอีกครั้งปรากฏในเหตุการณ์แทรกในช่วงกลางเรื่อง แสดงประวัติ
ของศุภกุมารซึ่งเป็นตัวละครบริวารของพระโพธิสัตว์กับนางปทุมมา

ในการช้อนนิทานครั้งแรกที่เป็นการทดสอบระหว่างพระศรีวิชัยและนาง
ศรีเวยกา เรื่องเริ่มจากการแสดงปัญญาของพระศรีวิชัยที่รู้จักเลี้ยงนกแก้วรู้ภาษาคน และใช้ไปสืบข่าว
จนทราบกิตติศัพท์ของนางศรีเวยกา ซึ่งพระบิดาคือพระเจ้าศรีวิราชหวงไว้ไม่ยอมยกให้ผู้ใด และสร้าง
ปราสาท 7 ชั้นให้นางอยู่ พระศรีวิชัยส่งทูตไปสู่ขอนาง แต่ถูกปฏิเสธ พระองค์จึงไปบนบานเทพารักษ์
ประจำต้นไทรใกล้พระนครให้ช่วยเหลือ เทพารักษ์นั้นจึงช่วยอุ้มสมพระองค์ไปหานางศรีเวยกา เมื่อได้
พบกัน นางศรีเวยกาเกิดปฏิพัทธ์พระศรีวิชัย แต่ต้องการทดสอบปัญญาของพระองค์ก่อน จากนั้นจึง
เข้าสู่การช้อนนิทาน

ในการช้อนนิทานครั้งนี้ นางศรีเวยกาต้องการทดสอบปัญญาพระศรีวิชัย
ก่อนว่าจะคู่ควรเป็นคู่ครองของนางหรือไม่ จึงตั้งปริศนาธรรมสั้นๆ ถามชุดหนึ่ง เมื่อพระศรีวิชัยตอบได้
นางจึงเล่านิทานเรื่อง “สตรีมีปัญญา” เพื่อตั้งคำถามอีก แต่พระศรีวิชัยสามารถตอบปัญหาจนเป็นที่
พอใจ ทั้งสองจึงได้ครองรักกัน

ส่วนการสร้างเหตุการณ์ซ้อนนิทานครั้งที่ 2 ระหว่างศุภกุมารและนางปทุมมา เกิดขึ้นในระหว่างที่พระศรีวิชัยบำรุงบ้านเมืองเพื่อเตรียมรับทัพของพระเจ้าศรีวิราชันั้น เหตุการณ์นี้เป็นเรื่องแทรกเพื่อแสดงประวัติของตัวละครชื่อ ศุภกุมารผู้เป็นบริวารของพระโพธิสัตว์ เรื่องมีว่า ศุภกุมารไปพบรักกับนางปทุมมาในป่า และได้เล่านิทานเรื่อง “มาณพ 5 คนเรียนศิลปศาสตร์” เพื่อตั้งคำถามทดสอบปัญญาของนาง เมื่อนางตอบได้ ทั้งสองจึงได้ครองคู่กันและเดินทางไปรับใช้พระศรีวิชัย ในภายหลัง การซ้อนนิทานทำหน้าที่ในการเล่าเรื่องเฉพาะเหตุการณ์ที่แทรกเข้ามานี้เท่านั้น

นิทานเรื่อง “สตรีมีปัญญา” ในศรีวิชัยชาดก มีเนื้อเรื่องเหมือนนิทานซ้อนของลิลิตศรีวิชัยชาดก แต่มีการเน้นแนวคิดต่างกัน กล่าวคือ ในศรีวิชัยชาดก กล่าวว่านางนั้นรอดชีวิตจากภัยต่างๆ ได้เพราะความสัตย์ ดังในเรื่องย้าว่า “ดิฉันเป็นหญิงพูดจริงจักเปลื้องปฏิกัญญาของผัวดิฉัน” และ “หญิงนี้เป็นคนดีถือสัตย์” ส่วนในลิลิตศรีวิชัยชาดก กล่าวว่านางนั้นรอดได้ด้วยปัญญา แทน ดังเหตุการณ์ที่นางหนีจากยักษ์ได้เป็นเพราะ “กล่าวด้วยไวปัญญา” ส่วนนิทานซ้อนเรื่อง “มาณพเรียน 5 คนเรียนศิลปศาสตร์” เล่าถึงชายหนุ่ม 5 คนเลือกเรียนวิชาต่างๆ กัน 5 อย่าง จากนั้นจึงตั้งคำถามเพื่อทดสอบความเข้าใจธรรมของนางปทุมมา

วิธีการตั้งคำถามของนิทานซ้อนทั้ง 2 เรื่องจะใช้ตัวละครที่ปรากฏในนิทานมาเป็นตัวเลือก ซึ่งแต่ละตัวเลือกจะสะท้อนกิเลสแต่ละอย่าง ในเรื่อง “สตรีมีปัญญา” ตัวเลือกได้แก่ยักษ์เป็นตัวแทนของความตะกละ นายโจรเป็นตัวแทนของความโลภ ชายเจ้าชู้เป็นตัวแทนของความมักมากในกาม และอดีตคู่หมั้นเป็นตัวแทนของความโลภในภรรยา ส่วนเรื่อง “มาณพ 5 คนเรียนศิลปศาสตร์” ตัวเลือกได้แก่ มาณพคนแรกเรียนวิชาเสกรูปให้คนหลงใหล เป็นตัวแทนของความหลงใหลการแต่งกาย มาณพคนที่สองเรียนวิชาเสกอาหาร เป็นตัวแทนของความตะกละ มาณพคนที่สามเรียนวิชาเห็นทรัพย์ที่คนซ่อนอยู่ เป็นตัวแทนของความโลภในหมู่มัจจุร มาณพคนที่สี่เรียนวิชาเสกทรัพย์โดยไม่ต้องทำงาน เป็นตัวแทนของความเกียจคร้าน และมาณพคนสุดท้ายไม่เรียนวิชาใดแต่กลับบ้านไปทำอาชีพเลี้ยงตัว เป็นตัวแทนของความอดสาหัส ตัวเลือกเหล่านี้จุดประสงค์ให้ผู้ฟังตอบผิด ซึ่งทั้งพระโพธิสัตว์และนางปทุมมาต่างตอบได้ถูกต้องให้ผู้เล่านิทานพอใจ ตัวอย่างการเล่านิทานซ้อนเรื่อง “มาณพ 5 คนเรียนศิลปศาสตร์” มีดังนี้

กุมารรู้ความที่นางปฏิบัติในตนด้วยอาการสักว่าเห็น อยากจะฟังนางเจรจา จึงเหยียดมือเบื้องขวาออกกำเพื่อจะรู้ว่านางมีปัญญาหรือหาไม่ กุมารทำอย่างนี้ด้วยอธิบายว่านางจะประสงค์ตนหรือไม่ นางก็ลูบหน้าด้วยอธิบายว่า นางจะถามบิดาก่อน กุมารก็รู้อธิบายนั้นแล้วนั่งอยู่ นางจึงลงจากต้นไม้ นำกุมารไปอาศรมเจรจากันบ้าง เล็กน้อย กุมารนำอุปมาอันหนึ่งมากล่าวแก่นางว่า [เนื้อเรื่องนิทานซ้อน] บรรดาชนทั้ง 5 คนหนึ่งเรียนศิลปที่ 1 คนหนึ่งเรียนที่ 2 คนหนึ่งเรียนที่ 3 คนหนึ่งเรียนที่ 4 แต่คนหนึ่งไม่เรียนอะไรกลับบ้านทำกสิกรรมวานิชกรรมแลทอผ้าเป็นต้นเลี้ยงชีพ เหล่าชนที่ได้เรียนก็ให้ทรัพย์ เป็นส่วนของความเป็นอาจารย์แก่อาจารย์แล้ว ลาไปที่อยู่ของตนๆ แนะนำผู้เจริญ นางจะชอบศิลป์ของคนไหน นางพิจารณาความแล้ว ก็ตอบว่าฉันชอบใจบุรุษที่กลับบ้านชี้เจ้า ศุภกุมารนำอุปมานี้มากล่าวเพื่อจะรู้ว่าจิตของนาง

เป็นอย่างไ ความอธิบายอุปมานั้นว่า หญิงใดชอบคนเรียนศิลปะที่แรก หญิงนั้นมีชู้ มากมักตกแต่งกาย หญิงใดชอบคนเรียนศิลปะที่ 2 หญิงนั้นโลกในอาหาร หญิงใดชอบ คนเรียนศิลปะที่ 3 หญิงนั้นเป็นขโมย หญิงใดชอบคนเรียนศิลปะที่ 4 หญิงนั้นเกียจ คร้าน หญิงใดชอบคนเรียนศิลปะที่ 5 หญิงนั้นมีความอุตสาหะใหญ่เป็นแม่เรือนได้

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราวุฒินันท์, 2516: 86-87)

จากตัวอย่างข้างต้นเห็นได้ว่า การช้อนนิทานมีบทบาทในการดำเนินเรื่อง โดยทดสอบปัญญาของตัวละครผู้ฟัง จนเมื่อผู้เล่าพอใจ ทั้ง 2 จึงได้ครองรักกัน ทั้งนี้ น่าสนใจว่า นิทาน ช้อนนิทานมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับตัวละครผู้ฟัง กล่าวคือ นิทานเรื่อง “สตรีมีปัญญา” เป็นเรื่องของ ชายหลายคนซึ่งปรารถนาภรรยาด้วยสาเหตุต่างๆ กัน การถามว่าชายใดสละนางได้ยากกว่ากัน จึงเป็น การทดสอบพระศรีวิชัยในฐานะผู้ชายว่าพระองค์ปรารถนานางศรีเวยกาด้วยกิเลสเหล่านั้นหรือไม่ ส่วนนิทานเรื่อง “มาณพ 5 คนเรียนศิลปศาสตร์” เป็นเรื่องของหญิงที่จะต้องเลือกสามีจากชาย 5 คน การถามว่านางปทุมมาว่านางต้องการชายเช่นใดจึงเป็นการทดสอบว่านางเป็นผู้มีนิสัยอย่างไร การ ช้อนนิทานที่ใช้ในการทดสอบเพื่อเลือกคู่จึงช่วยแสดงลักษณะตัวละคร ทั้งฝ่ายผู้ถามที่มีปัญญาใน การเลือกนิทานมาทดสอบผู้ที่ตนจะครองคู่ด้วย และฝ่ายผู้ตอบที่มีปัญญาและจิตใจดีงามเสมอกับผู้ถาม

อย่างไรก็ดี ด้วยเหตุที่ **ศรีวิชัยขาดก** เป็นวรรณคดีที่มีเนื้อเรื่องยาว มี เหตุการณ์เป็นจำนวนมาก การช้อนนิทานเพื่อทดสอบเลือกคู่ทั้ง 2 เหตุการณ์ข้างต้นเป็นเหตุการณ์ ย่อยๆ ที่ผูกโยงกับเหตุการณ์สำคัญ 2 ตอน คือ การทำสงครามระหว่างพระศรีวิชัยกับพระเจ้าศรีวิราช และการบริจาคบุตรทานและภริยาทานของพระศรีวิชัย บทบาทในการดำเนินเรื่องด้วยการช้อนนิทาน ทั้ง 2 ตอนข้างต้นจึงเป็นการเล่าเรื่องที่ไปเสริมให้โครงเรื่องโดยรวมสนุกสนานยิ่งขึ้น ส่วนการนำเสนอ แนวคิดที่ฉายภาพความเป็นผู้มีปัญญาของตัวละคร โดยเฉพาะตัวละครพระโพธิสัตว์ ก็เป็นส่วนเสริม ให้แนวคิดหลักของเรื่อง คือ การบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อพระโพธิสัตว์ไปทำบททดสอบ เพื่อเลือกคู่กับนางศรีเวยกานั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่า แม้พระองค์จะได้นางมาโดยยาก ทั้งต้อง แก้ปัญหาที่นางตั้ง ทั้งต้องพลัดหลงกับนาง และต้องสู้รบกับพระราชบิดาของนาง แต่เมื่อพระศรีวิชัย จะบริจาคนางไปนั้น ก็ไม่ได้เกิดความเสียหาย การเล่าเรื่องในตอนต้นทั้งหมดรวมถึงการช้อนนิทานจึง ช่วยเสริมให้การกระทำทานบารมีของพระศรีวิชัยโดดเด่นยิ่งขึ้น ส่วนการทดสอบเพื่อเลือกคู่ของ ศุภกุมารและนางปทุมมาเป็นการเล่นเรื่องแทรกโดยมีจุดมุ่งหมายยกย่องพระโพธิสัตว์ที่มีบารมีมาก ผู้มี ปัญญาจึงเข้ามารับใช้พระองค์

จากการวิเคราะห์วรรณคดีทั้ง 3 เรื่องข้างต้น สรุปได้ว่า การช้อนนิทานใน โครงเรื่องแนวทดสอบเพื่อเลือกคู่ที่เป็นเหตุการณ์หนึ่งในวรรณคดีที่มีโครงเรื่องซับซ้อนมีบทบาทใน การดำเนินเรื่องในเหตุการณ์ดังกล่าว กล่าวคือ ใช้การเล่นนิทานเพื่อตั้งคำถามเป็นกลไกสำคัญให้ พระโพธิสัตว์ได้แสดงปัญญา เพื่อพิสูจน์ว่าพระองค์ควรเป็นคู่ครองของตัวละครฝ่ายหญิง ใน ขณะเดียวกันก็ช่วยแสดงลักษณะของทั้งพระโพธิสัตว์และตัวละครฝ่ายหญิงที่มีปัญญาเสมอกัน สมควร

ที่จะครองคู่กัน การเล่าเรื่องด้วยการซ้อนนิทานเช่นนี้ได้เสริมให้การเล่าเรื่องของโครงเรื่องโดยรวมมีความน่าสนใจ ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยเพิ่มมิติของความหมายให้แก่การทดสอบเพื่อเลือกคู่ให้ลึกซึ้ง แสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระโพธิสัตว์และผู้ที่จะเป็นคู่ครองของพระองค์ได้อย่างน่าประทับใจ

ในด้านเนื้อหา นิทานซ้อน เนื้อเรื่องนิทานซ้อนในวรรณคดีชาดกกลุ่มนี้เป็นเรื่องการเลือกคู่ซึ่งล้อกันกับปมปัญหาของนิทานหลัก วิธีการตั้งคำถามช่วยสร้างความสนใจใคร่รู้ให้แก่ผู้อ่าน ทั้งใช้วิธีหยุดเล่านิทานซ้อนโดยที่ปมปัญหายังไม่คลี่คลาย เพื่อให้ผู้อ่านอยากรู้ต่อไปว่าคำตอบคืออะไร และใช้วิธีสร้างตัวละครลวงให้ตอบข้อใดข้อหนึ่งก็เป็นการสร้างความประหลาดใจให้แก่ผู้อ่าน ทั้งในแง่เลือกเปรียบเทียบตัวละครในนิทานกับกิเลสแต่ละประเภทอย่างแยบคาย และในแง่ที่พระโพธิสัตว์สามารถตีความและเลือกตอบปัญหาได้อย่างถูกต้อง สะท้อนปฏิภาณและความรู้ทางธรรมของพระองค์ได้อย่างเด่นชัด ช่วยให้แสดงภาพความเป็นผู้มีปัญญาในการแก้บททดสอบได้เป็นอย่างดี และทำให้การดำเนินเรื่องสนุกสนานยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม บทบาทในการนำเสนอแนวคิดของเรื่องโดยเฉพาะการแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ ได้ลดความสำคัญกลายเป็นบทบาทที่คอยเสริมแนวคิดหลักของเรื่องอีกชั้นหนึ่ง ใน**สรรพสิทธิ์คำฉันท์**มุ่งแสดงภาพพระโพธิสัตว์ผู้อุดมปัญญา ซึ่งมีความสามารถเด่นคือวิชาถอดดวงจิต⁵ ที่เป็น “ศิลปวิทยา” ที่พระองค์เรียนรู้มา **นกกระจาบลอนสวด** มุ่งแสดงโทษของการมีปัญญาแต่ขาดสติ โดยแสดงผ่านการผูกเรื่องให้เห็นว่า แม้พระโพธิสัตว์จะมีปัญญามาก แต่เมื่อพระองค์หลงใหลในกามจนขาดสติ ก็เป็นเหตุให้พระองค์ถูกคนทรยศได้ ส่วนใน**ศรีวิชัยชาดก** มุ่งแสดงความยิ่งใหญ่ของการบริจาคบุตรทานและภริยาทานของพระโพธิสัตว์ การซ้อนนิทานที่ทำให้พระองค์ได้ครองคู่กับนางศรีเวทกาจึงมีส่วนช่วยเสริมให้เห็นว่า แม้พระองค์จะได้นางมาโดยยาก แต่ก็สามารถบริจาคให้ผู้อื่นได้ง่ายเพราะทรงเห็นความสำคัญของพระโพธิญาณ บทบาทของการซ้อนนิทานที่เปลี่ยนไปตามลักษณะโครงเรื่องเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า โครงเรื่องและการผูกปมปัญหามีส่วนในการกำหนดบทบาทของการซ้อนนิทานในการเล่าเรื่อง ทั้งส่วนที่เป็นการดำเนินเรื่องและส่วนที่เป็นการนำเสนอแนวคิดได้อย่างน่าสนใจ

เมื่อนำวรรณคดีในกลุ่มนี้เทียบกับเรื่องเดียวกันแต่ต่างสำนวน คือ **สรรพสิทธิ์คำฉันท์** และ **นกกระจาบลอนสวด** กับ **สรรพสิทธิ์ชาดก** และ **ศรีวิชัยชาดก** กับ **ศรีวิชัยชาดก** ผู้วิจัยยังพบประเด็นที่น่าสนใจว่า การซ้อนนิทานในชุดเรื่องเหล่านี้มีลักษณะเหมือนกัน แต่ตำแหน่งของการซ้อนนิทานที่เปลี่ยนไปเพราะโครงเรื่องต่างกันมีผลให้บทบาทของการซ้อนนิทานเปลี่ยนไปดังกล่าวข้างต้น ใน**สรรพสิทธิ์ชาดก** การซ้อนนิทานจะปรากฏในอยู่ในท้ายเรื่อง ส่วน**สรรพสิทธิ์คำฉันท์** และ **นกกระจาบลอนสวด** มีการขยายเรื่องต่อจากเหตุการณ์ที่มีการซ้อนนิทาน ทำให้ตำแหน่งของการซ้อนนิทานเปลี่ยนมาอยู่ในตอนต้นเรื่องและกลางเรื่องตามลำดับ การซ้อนนิทานจึงเปลี่ยนบทบาทจากการซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลักกลายเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริม ส่วน **ศรีวิชัยชาดก** เป็นต้นเรื่องให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ตัดตอนเหตุการณ์การทดสอบเพื่อเลือกคู่ในตอนต้นไปแต่งเป็น **ลิลิตศรีวิชัยชาดก** ตำแหน่งการซ้อนนิทานนางใน**ศรีวิชัยชาดก** จึงปรากฏในตอนต้นเรื่องและทำหน้าที่

⁵ ดูเรื่องอนุภาคถอดดวงจิตในวรรณคดีต่างประเทศใน กุสุมา รักขมณี, **ปรกณนิทาน**, (กรุงเทพฯ: แม่คำผาง, 2547), หน้า 21-24.

เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเฉพาะในเหตุการณ์นั้น แต่ใน **ลิลิตศรีวิชัยชาดก** การซ้อนนิทานกลายเป็นกลวิธีเล่าเรื่องสำคัญที่ช่วยคลี่คลายปมปัญหาหลักของเรื่องและทำให้เรื่องจบ

3.2.2.2 การซ้อนนิทานในโครงเรื่องแนวพระโพธิสัตว์แสดงคำสอน

การซ้อนนิทานลักษณะนี้พบในเรื่อง **สุรพ侠传ก ศรีวิชัยชาดก และธัญชัยบัณฑิตชาดก** ซึ่งมีเหตุการณ์ย่อยๆ ที่ผู้กรรเรื่องให้พระโพธิสัตว์ต้องแสดงคำสอนเพื่อขัดเกลาทิฐิมานะของตัวละครที่คิดร้ายต่อพระองค์ หรือเพื่อทำตามคำขอของตัวละครที่ปรารถนาจะฟังคำสอนของพระองค์ มีจุดประสงค์เพื่อแสดงภาพพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญาในการสอนแก่บุคคลต่างๆ

ผู้วิจัยพบว่า การซ้อนนิทานในชาดกกลุ่มนี้ปรากฏเมื่อพระโพธิสัตว์แสดงคำสอน โดยใช้นิทานสาธกประกอบคำสอนที่พระโพธิสัตว์แสดง มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายคำสอนให้ชัดเจน และโน้มน้าวใจให้ตัวละครผู้ฟังเชื่อถือ น้อมเอาคำสอนนั้นไปปฏิบัติ ทั้งนี้ชาดกกลุ่มนี้นิยมใช้การซ้อนนิทานสอนควบคู่กับกลวิธีอื่นในการสอน ทั้งการอุปมา การปุจฉาวิสัชนา การยกคาถาหรือบทร้อยกรองมาแสดง เป็นต้น การซ้อนนิทานในเรื่องเหล่านี้จึงมีบทบาทเป็นกลวิธีที่แสดงแนวคิดย่อยๆ ที่ช่วยสนับสนุนแนวคิดหลักของเรื่องอีกชั้นหนึ่ง

ผู้วิจัยขอเสนอโครงเรื่อง **สุรพ侠传ก** โดยเหตุการณ์ที่มีการซ้อนนิทานจะกำกับด้วยเครื่องหมาย (*) ดังนี้

- (1) พระโพธิสัตว์เสด็จออกจากเมืองเพราะเบื่อหน่ายราชสมบัติ ไปบวชเป็นดาบสอยู่ในป่า
- (2) * บุรุษพาล 2 คนวิวาทแย่งนกยางกัน จึงขอให้พระโพธิสัตว์ช่วยตัดสิน พระโพธิสัตว์ตัดสินให้ทั้งสองยอมรับโดยดี และได้เล่านิทานสั่งสอนเพื่อขัดเกลาทิฐิของชายทั้ง 2 คนให้อ่อนลง
- (3) พระกับภรรยาวิวาทกันเพราะภรรยาพิลึกทองของพระภิกษุ พระภิกษุจึงพาบุตรของภรรยาไปซ่อน ทั้งสองขอให้พระโพธิสัตว์ตัดสิน พระโพธิสัตว์ตัดสินให้ทั้ง 2 ยอมคืนสิ่งที่ตนยึดมา และได้สั่งสอนคนทั้งสองด้วยคาถาร้อยกรอง
- (4) กากับปูทองวิวาทกันเพราะกาจะกินปูทอง ปูทองจึงตั้งปริศนาเป็นเงื่อนไขถามกา กาจจึงมาขอให้พระโพธิสัตว์ช่วยวิสัชนา พระโพธิสัตว์วิสัชนาเป็นที่พอใจของปูทอง ส่วนกานั้นรับฟังคำวิสัชนาของพระโพธิสัตว์ก็ละความคิดจะกินปูและหันมาสมาทานศีลแทน
- (5) พระโพธิสัตว์ปฏิบัติธรรมจนได้ขึ้นสวรรค์

จากโครงเรื่องข้างต้นเห็นได้ว่า การเล่าเรื่อง **สุรพิภพชาติ** เริ่มจากแสดงประวัติของสุรพิภพกุมารที่สละราชสมบัติไปออกบวชอยู่ในป่า จากนั้นจึงผูกเรื่องให้มีตัวละครวิวาทกันแล้วมาขอร้องให้พระโพธิสัตว์ช่วยตัดสินชี้กัน 3 เหตุการณ์ ได้แก่ บุรุษพาล 2 คน ฤๅษีกับภรรยา และกากับปูทอง โดยลำดับ ในการเล่าเรื่องแต่ละเหตุการณ์ พระโพธิสัตว์จะสังเกตว่าตัวละครที่วิวาทกันทั้ง 2 ฝ่ายต่างมีทิฐิมาก จึงตัดสินด้วยอุบายแยบคายเพื่อให้ตัวละครทั้ง 2 ฝ่ายยอมรับโดยไม่อาจโต้แย้ง หลังจากนั้นพระองค์ก็จะแสดงคำสอนเพื่อกล่อมเกลาคใจ จากนั้นก็จะมีตัวละครชุดใหม่เข้ามาต่อไป ในแต่ละเหตุการณ์สุรพิภพกุมารจะใช้วิธีการสอนแตกต่างกัน การสอนบุรุษพาล 2 คน ใช้วิธีการซ่อนนิทานเพื่อสอน การสอนฤๅษีกับภรรยาใช้วิธีการอ้างบทร้อยกรองสุภาพสัท ส่วนการสอนกากับปูทอง ใช้การปฐกวีลีลาเพื่อสอน เมื่อจบเหตุการณ์ทั้ง 3 ตอน เรื่องก็จบลง การซ่อนนิทานจึงทำหน้าที่เป็นกลวิธีเสริมร่วมกับกลวิธีสอนอื่นๆ เพื่อสาธกประกอบคำสอนที่พระโพธิสัตว์แสดงให้ชัดเจนขึ้น และเสริมให้ภาพของพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญาในการสอนโดดเด่นยิ่งขึ้น

การซ่อนนิทานในชาติเรื่องนี้เป็นการซ่อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ ปราบกฏ เมื่อพระโพธิสัตว์สอนบุรุษพาล 2 คน เหตุมีว่าบุรุษพาล 2 คนวิวาทแย่งนกยางกัน ฝ่ายหนึ่งอ้างว่านกยางนั้นเป็นบิดาของตน ส่วนอีกฝ่ายอ้างว่านกยางมากินปลาที่เป็นมารดา ตนจึงจะกินนกยางนั้น สุรพิภพกุมารเห็นว่าชายทั้ง 2 มีทิฐิพอกัน จึงตัดสินให้ทั้งสองพิสูจน์ด้วยการทำพฤติกรรมอย่างสัตว์ที่ตนอ้าง ชายทั้งสองทำไม่ได้จึงยอมอ่อนน้อมต่อสุรพิภพกุมาร เรื่องจึงดำเนินเข้าสู่ช่วงที่พระโพธิสัตว์แสดงคำสอนประกอบการซ่อนนิทาน

ในการซ่อนนิทาน สุรพิภพกุมารเริ่มต้นด้วยการแสดงคำสอนเรื่องการคบบัณฑิตและการไม่คบคนพาล ตรงกันกับคาถาใน **มงคลสูตร ขุททกปาฐะ พระสูตรตันตปิฎก** พร้อมแสดงคำอธิบาย แล้วจึงยกนิทานขึ้นประกอบ คาถาที่ว่าด้วยการไม่คบคนพาลมีนิทานประกอบ 1 เรื่อง คือ เรื่อง “บุรุษบัณฑิต” ว่าด้วยบุรุษผู้เป็นบัณฑิตกลับคบหากับคนพาลจนนำภัยมาสู่ตน ส่วนคาถาที่ว่าด้วยการคบบัณฑิตมีนิทานประกอบ 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “พระเจ้าพาราณสี” ว่าด้วยพระเจ้าพาราณสีมีบัณฑิตเป็นข้ารับใช้คอยช่วยเหลือให้ได้รับประโยชน์ต่างๆ เรื่อง “วิธูรบัณฑิตแลพหลราชา” ว่าด้วยพระเจ้าพหลราชาที่ได้วิธูรบัณฑิตคอยช่วยเหลือ และเรื่อง “นางสนมมีปัญญา” ว่าด้วยพระเจ้าจันทรราชผู้โหดร้ายได้นางสนมมีปัญญาเล่านิทานเตือนสติจนกลับเป็นพระราชาที่ดี รวมทั้งหมด 4 เรื่อง⁶ เมื่อพระองค์แสดงคำสอนเสร็จ ชายทั้งสองก็น้อมรับคำสอนและลาสุรพิภพกุมารกลับไป

เนื้อหาของนิทานซ่อนในชาติเรื่องนี้ว่าด้วยการเลือกคบคน สอดคล้องกับคาถาที่สุรพิภพกุมารแสดงไว้ นิทานซ่อนที่ว่าด้วยโทษของการคบคนพาลจะผูกเรื่องให้เห็นว่า ตัวละครในนิทานซ่อนได้รับผลร้ายจากการคบคนพาล ส่วนนิทานซ่อนที่ว่าด้วยคุณของการคบบัณฑิตก็จะผูกเรื่องให้เห็นว่าตัวละครที่คบหากับบัณฑิตย่อมได้รับประโยชน์จากบัณฑิตเหล่านั้น ตัวอย่างการเล่าเรื่อง “นางสนมมีปัญญา” ซึ่งเป็นเรื่องนางสนมที่เล่านิทานเกลี้ยกล่อมจนพระราชาผู้โหดร้ายให้กลับมาเป็นพระราชาผู้ทรงธรรม ช่วยแสดงคุณของการคบบัณฑิตดังนี้

⁶ นับเฉพาะนิทานซ่อนชั้นที่ 1 ที่สุรพิภพกุมารเล่า ส่วนนิทานซ่อนชั้นอื่นๆ ดูรายละเอียดในหน้า 45 ของวิทยานิพนธ์นี้

... พระโพธิสัตว์ตรัสอย่างนี้แล้ว จึงตรัสคาถาที่นักปราชญ์ได้ชำระแล้วดังนี้ว่า

พาลานญจ เสวนา จ	อหิตา รหิตคฺคฺมา
ปณฺชิตานญจ เสวนา จ	หิตสุขาวหา โหติ

ความว่า ความเสวนะคนพาลหาประโยชน์คุณมิได้ ความเสวนะคนผู้บัณฑิต ย่อมนำมาซึ่งประโยชน์และความสุขมาให้ บุคคลผู้บัณฑิตนั้น ย่อมทำบุคคลผู้คบตนให้ถึงประโยชน์ตนและประโยชน์คนอื่นด้วย และย่อมทำบุคคลผู้คบนั้นให้ถึงความสุขในโลกนี้และโลกเบื้องหน้าด้วย แม่นารีผู้ใดมีปัญญาหลักแหลมฉลาดในเชิงพูด นารีผู้นั้น บุรุษพึงคบไว้ มีตัวอย่างเหมือนนางสนมของพระราชชาผู้โหดร้ายพระองค์หนึ่ง จจึงอยู่นางนักสนมนั้นมีปัญหาเฉลียวฉลาดในเชิงพูด นางทรมานพระราชชาผู้เหี้ยมโหดร้ายเสียได้ ดั่งเนื้อความแจ้งต่อไปนี้ว่า [เนื้อเรื่องนิทานซ้อน] พระโพธิสัตว์นำเอาเรื่องราวเหล่านั้นมาเล่าให้คนทั้งสองฟัง เพื่อจะทำความวิวาทของทั้งสองนั้นให้สำเร็จแล้วกันไปด้วยคาถาพุทธสุภาษิตว่า

อเสวนา จ พาลานํ	ปณฺชิตานญจ เสวนา
ปูชา จ ปุชฺณียานํ	เอตมมฺงคฺลมฺตตมํ

ความว่า ความไม่คบคนพาล ความคบบัณฑิตด้วย ความบูชาคนควรบูชาด้วยความสามัคคีนี้เป็นอุดมมงคล คนทั้งสองสดับธรรมของสุรพิภพอธิสัตว์แล้ว ก็มีพศเสื่อมหายแล้วลาพระโพธิสัตว์กลับไปยังบ้านของตน

(ปัญญาสชาดก เล่ม 2, 2549: 232-255)

จากตัวอย่างข้างต้นเห็นได้ว่า การซ้อนนิทานทำหน้าที่ขยายความคำสอนที่เป็นคาถาร้อยกรองให้ชัดเจน โดยเน้นการแสดงประโยชน์ของการคบบัณฑิตเพื่อสั่งสอนตัวละคร ทั้งนี้ควรสังเกตการเล่านิทานสั่งสอนไม่ได้มีผลต่อการตัดสินข้อวิวาทของพระโพธิสัตว์โดยตรง แต่เน้นบทบาทในการแสดงลักษณะตัวละครและการนำเสนอแนวคิดเรื่องการคบคนเป็นหลัก ทั้งนี้ที่น่าสนใจด้วยว่าการเล่านิทานประกอบด้วยนิทานซ้อนที่แสดงโทษของการคบคนพาล 1 เรื่อง ในขณะที่เล่านิทานซ้อนเพื่อแสดงคุณของการคบบัณฑิต 3 เรื่อง และยังมีนิทานซ้อนเพิ่มอีก การเน้นความสำคัญของนิทานที่แสดงคุณของการคบบัณฑิตอาจตีความได้ว่า ต้องการเน้นให้เห็นความสำคัญของการคบหาและการรับฟังคำแนะนำของบัณฑิต ซึ่งจะกลับไปสนับสนุนการแสดงคำสอนของพระโพธิสัตว์ ทำให้เห็นว่าสิ่งที่บุรุษพาลทั้ง 2 คนมาขอฟังพระโพธิสัตว์และรับฟังคำสอนจากพระองค์เป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว เนื้อหาของนิทานซ้อนจึงช่วยเพิ่มมิติการแสดงคำสอนของพระโพธิสัตว์ให้โดดเด่นและน่าเชื่อถือสอดคล้องกับแนวคิดหลักของเรื่องด้วย

ส่วน**ศรีวิชัยขาดก** การซ้อนนิทานมีลักษณะเป็นการซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ ปรากฏในเหตุการณ์ที่พระเจ้าศรีวิราชยกทัพมาชิงนางศรีเวยกา⁷ ฝ่ายพระเจ้าศรีวิราชผู้เป็นพระบิดาของนางศรีเวยกายกทัพพญาร้อยเอ็ดเมืองมารบกับพระศรีวิชัย 2 ครั้ง แต่พระศรีวิชัยก็สามารถเอาชนะได้ทั้ง 2 ครั้ง หลังจากชนะศึกครั้งที่สองได้ พระศรีวิชัยจึงเชิญพระศรีวิราชและพระยาทั้งร้อยเอ็ดเมืองมาประชุมกันเพื่อสั่งสอนคนเหล่านั้นไม่ให้กระด้างกระเดื่องอีก คำสอนที่แสดงว่าด้วยราชธรรมของกษัตริย์ 4 เรื่อง ได้แก่ เรื่องเหตุแห่งความวิบัติ 7 ประการ ราชวิธี 10 ราชสังคหวัตถุ 4 และ สังคหวัตถุ 4 โดยลำดับ

ในคำสอนทั้ง 4 เรื่องนี้ การซ้อนนิทานใช้ประกอบคำสอนเรื่องเหตุแห่งความวิบัติ 7 ประการ ได้แก่เรื่อง “หงส์ทอง” ประกอบเรื่องโทษของความโลภ เรื่อง “สุนัขจิ้งจอกหลอกราชสีห์” ประกอบเรื่องโทษของความโกรธ “เรื่องสุนัขจิ้งจอกมีมนต์” ประกอบเรื่องโทษของมานะ เรื่อง “นกกางลงปลา” ประกอบเรื่องโทษของการล่อลวง เรื่อง “พรานตระหนี่” ประกอบเรื่องโทษของความตระหนี่ เรื่อง “สุนัขขอกตัญญู” ประกอบเรื่องโทษของความอกตัญญู และเรื่อง “เสือเจ้าเล่ห์” ประกอบเรื่องโทษของการวิวาท เมื่อจะเริ่มเล่า พระโพธิสัตว์ก็จะยกคำสอนขึ้นแสดงแล้วเล่านิทานประกอบ 1 เรื่อง แล้วสรุปคำสอนอีกครั้ง จนครบ 7 เรื่อง ส่วนคำสอนเรื่องอื่นๆ จะเป็นการยกข้อธรรมมาอธิบายโดยตรง บรรดาพระยาทั้งหลายเมื่อได้ฟังจนจบก็กลับบ้านเมืองของตนไม่รุกรานพระศรีวิชัยอีก

เนื้อหาของนิทานซ้อนทั้ง 7 เรื่องในเหตุการณ์ชุดนี้เป็นเรื่องโทษของพฤติกรรมไม่ดีทั้ง 7 ประการ การเล่าเรื่องแสดงให้เห็นว่ากิเลสทำให้ตัวละครถึงความตาย ตัวอย่างการเล่านิทานเรื่อง “สุนัขขอกตัญญู” ซึ่งแสดงโทษของความอกตัญญู เป็นเรื่องสุนัขตัวหนึ่งมีพระฤๅษีใช้มนตร์แปลงให้เป็นสัตว์ชนิดอื่นที่เข้มแข็งขึ้นจนกระทั่งสุนัขตัวนั้นได้เป็นราชสีห์ วันหนึ่งราชสีห์แปลงคิดจะได้นางสิงห์เป็นภรรยา แต่เกรงว่าจะมีผู้รู้ว่าตนเคยมีชาติเป็นสุนัขมาก่อน จึงคิดฆ่าพระฤๅษีเพื่อปกปิดความจริง พระฤๅษีทราบว่ารราชสีห์แปลงคิดอกตัญญูจึงสาปให้กลับไปเป็นสุนัข ดังว่า

พระบรมโพธิสัตว์ทรงนำเหตุนี้มาแสดงเพื่อให้ละความตระหนี่ดังนี้แล้วตรัสต่อไปอีกว่าธรรมดาบัณฑิตทั้งหลายเป็นผู้มีกตัญญูกตเวที เพราะว่าคนอกตัญญูยอมถึงความฉิบหายในโลกนี้โลกหน้า แม้ในกาลก่อนสุนัขยอมถึงความพินาศเพราะความที่ตนเป็นสัตว์อกตัญญู ตรัสดังนี้แล้ว ทรงนำเรื่องนี้มาเป็นอุทาหรณ์ **[เนื้อเรื่องนิทานซ้อน]** นี้แหละคนอกตัญญูยอมถึงความพินาศเพราะที่ตนอกตัญญู พระบรมโพธิสัตว์ทรงชักเรื่องนี้มาแสดงเพื่อให้ละความเป็นคนอกตัญญูอย่างนี้...

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ, 2516: 106-108)

จากตัวอย่างข้างต้นเห็นได้ว่า การซ้อนนิทานเป็นกลวิธีที่พระโพธิสัตว์ใช้ในการยกตัวอย่างประกอบคำสอนเรื่องโทษของกิเลส ซึ่งเป็นคำสอนชุดหนึ่งในราชธรรม 4 ประการ เพื่อ

⁷ ดูรายละเอียดโครงเรื่อง**ศรีวิชัยขาดก**ในหน้า 96-98 ของวิทยานิพนธ์นี้

เปลี่ยนใจพระเจ้าศรีวิราชและพญาร้อยเอ็ดเมืองให้เลิกคิดร้ายต่อพระองค์ การข้อนิทานจึงมีบทบาททั้งในแง่การแสดงตัวอย่างประกอบคำสอน ขณะเดียวกันก็มีบทบาทเปลี่ยนแปลงลักษณะตัวละคร ปกป้องให้หันมานับถือพระโพธิสัตว์ด้วย ทั้งนี้ น่าสนใจว่านิทานซ้อนที่พระโพธิสัตว์ยกมาเล่าทั้งหมดเป็นการตักเตือนถึงโทษของพฤติกรรมด้านลบมากกว่าจะแสดงคุณของพฤติกรรมด้านบวก อาจตีความได้ว่า การเล่านิทานเช่นนี้เป็นการปรามพระเจ้าศรีวิราชและบรรดาพญาทั้งหลายให้เกิดความหวาดกลัวก่อน เพื่อเป็นการขมทิฐิของผู้มีฐานะสูง ก่อนที่จะแสดงคำสอนเรื่องอื่นๆ ที่เหลือซึ่งเป็นคำสอนในเชิงโน้มน้าวให้ปฏิบัติตาม สะท้อนให้เห็นความแยบคายในการเรียงลำดับหลักธรรมในการสอน และสะท้อนให้เห็นบทบาทของการข้อนิทานที่สามารถโน้มน้าวจิตใจของคนด้วยการยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมให้เห็นชัดเจน

ส่วนใน**ธัญชัยบัณฑิตชาดก** มีโครงเรื่องดังนี้

โครงเรื่องช่วงที่ 1 กำเนิดธัญชัยบัณฑิต

- (1) พระเจ้าโกรพยราชผู้ครองเมืองอินทปัตต์เกิดนิมิตว่าจะมีนักปราชญ์บังเกิดมาเป็นบริวารของพระองค์
- (2) พระเจ้าโกรพยราชส่งคนไปทดสอบปัญญาธัญชัยกุมาร
- (3) พระเจ้าโกรพยราชถูกนันทยักษ์จับ ธัญชัยกุมารจึงไปแก้ “มลตรกรรมปัญหา” ของยักษ์เพื่อช่วยชีวิตพระเจ้าโกรพยราช
- (4) พระเจ้าโกรพยราชแต่งตั้งธัญชัยกุมารเป็นบัณฑิตในราชสำนัก

โครงเรื่องช่วงที่ 2 ธัญชัยบัณฑิตรับราชการกับพระเจ้าโกรพยราช

- (1) พระเจ้าโกรพยราชแต่งตั้งคน 3 คนเป็นบัณฑิต ธัญชัยบัณฑิตทราบประวัติว่าคนทั้ง 3 เป็นลูกหลานคนพาล บัณฑิตพาลทั้ง 3 จึงผูกใจเจ็บ
- (2) พระเจ้าโกรพยราชทรงทดสอบปัญญาธัญชัยบัณฑิตด้วยการตั้งปัญหาต่างๆ 6 ข้อ
- (3) ธัญชัยบัณฑิตแก้คำตัดสินคดีของอุชุกเสนาบดี อุชุกเสนาบดีจึงผูกใจเจ็บ
- (4) พระเจ้าโกรพยราชทรงตั้งปัญหาเรื่องมงคล ธัญชัยบัณฑิตวิสัญญานำให้บุโรหิตยอมรับนับถือพระองค์
- (5)* พระเจ้าโกรพยราชทรงตั้งปัญหาเรื่องควรรักษาหัวใจผู้ใด คำตอบของธัญชัยบัณฑิตทำให้พระเจ้าโกรพยราชทรงระแวง

(6)* พระเจ้าโกรพยราชตั้งปริศนาถามเพื่อหาทางเอาผิดธัญชัย บัณฑิต บัณฑิตทั้ง 3 และอุชุกเสนาบดีต่างช่วยกันยุยงและหาทางกำจัดธัญชัยบัณฑิต

(7) ธัญชัยบัณฑิตเห็นว่าพระเจ้าโกรพยราชทรงรังเกียจ จึงเดินทางออกจากเมืองอินทปัตต์

โครงเรื่องช่วงที่ 3 ธัญชัยบัณฑิตออกจากเมือง

(1)* ธัญชัยบัณฑิตไปพักที่ต้นพิบูล เทพารักษ์ประจำต้นพิบูล ขอให้ธัญชัยบัณฑิตแสดงธรรม

(2) พระโพธิสัตว์พบนางกัลยาณีและได้นางเป็นภรรยา

(3) ธัญชัยบัณฑิตแสดงธรรมโปรดชาวบ้านและเทวดา จนข่าวลือไปถึงพระเจ้าโกรพยราช

โครงเรื่องช่วงที่ 4 ธัญชัยบัณฑิตกลับเมือง-อาสาจับพระยาอังกัศิ

(1)* เทวดาประจำเมืองและนันทย์กษัตริย์เกรงเคืองที่ไม่ได้ฟังธรรมจากธัญชัยบัณฑิต จึงข่มขู่พระเจ้าโกรพยราชให้เชิญธัญชัยบัณฑิตกลับมา

(2)* ธัญชัยบัณฑิตและนางกัลยาณีกลับเมืองอินทปัตต์มาตอบปริศนาของเทวดาประจำเมืองเพื่อช่วยพระเจ้าโกรพยราช

(3) ธัญชัยบัณฑิตรับอาสาจับพระยาอังกัศิเพื่อพิสูจน์ความสามารถของพระองค์

(4) บัณฑิตทั้ง 3 และอุชุกเสนาบดีลอบเข้าหานางกัลยาณีขณะที่ธัญชัยบัณฑิตไม่อยู่ แต่ถูกนางจับตัวส่งให้พระเจ้าโกรพยราช

(5) ธัญชัยบัณฑิตปลอมตัวเข้ารับราชการกับพระเจ้าอังกัศิจนจับพระยาอังกัศิได้สำเร็จ

(6)* ธัญชัยบัณฑิตพาพระเจ้าอังกัศิกลับมาหาพระเจ้าโกรพยราชและได้เป็นพระยาอุปราช

โครงเรื่องช่วงที่ 5 ธัญชัยบัณฑิตวิสัญญานาปัญหาต่างๆ เพื่อแสดงปัญญา

(1) พระเจ้าวิโรชราชถูกอุชุกเสนาบดียุยง จึงยกทัพไปล้อมเมืองอินทปัตต์และทำสงครามธรรมยุทกับธัญชัยบัณฑิตด้วยการถามตอบปัญหาธรรม แต่กลับเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ยกทัพกลับเมือง

(2)* พระเจ้าโกศลราชส่งเทวินทพราหมณ์มาถามปัญหาธัญชัยบัณฑิต 12 ข้อ ธัญชัยบัณฑิตสามารถตอบปัญหาได้ทุกข้อ เทวินทพราหมณ์จึงยกทัพกลับ

- (3) พระเจ้าพลตราชและพระเจ้าปัญญาลราช ส่งเกวียพราหมณ์ และภริปัญญาพราหมณ์มาถามปริศนาธรรมแก่นัญชัยบัณฑิต
- (4)* พระอินทร์ประกาศให้มนุษย์และเทวดาทั้งหลายมาชุมนุมกัน เพื่อฟังธรรมจากธัญชัยบัณฑิตที่วิไลสนาบุจฉาของพระอินทร์

จากโครงเรื่องข้างต้นเห็นได้ว่า วรรณคดีเรื่องนี้เป็นวรรณคดีเรื่องยาว มีเหตุการณ์ย่อยๆ เป็นจำนวนมาก ลักษณะร่วมของเหตุการณ์เหล่านี้คือการผูกปมปัญหาเพื่อให้พระโพธิสัตว์ได้แสดงปัญญาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญญาในการแสดงคำสอน ซึ่งการซ้อนนิทานจะปรากฏอยู่ในเหตุการณ์เหล่านี้และทำหน้าที่เป็นกลวิธีที่ใช้ประกอบคำสอนต่างๆ เพื่อเสริมให้ภาพลักษณ์ของพระโพธิสัตว์ในฐานะผู้มีปัญญาในการสอนโดดเด่นยิ่งขึ้น การซ้อนนิทานสามารถจำแนกได้ตามลักษณะเหตุการณ์ได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ก) กลุ่มเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ถูกจับผิด ข) กลุ่มเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ช่วยเหลือตัวละครอื่น และ ค) กลุ่มเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์แสดงปัญญาให้ประจักษ์ ซึ่งลักษณะ และบทบาทของการซ้อนนิทานในแต่ละกลุ่มเหตุการณ์ก็จะแตกต่างกันไปด้วย มีรายละเอียดดังนี้

ก) กลุ่มเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ถูกจับผิด มีการซ้อนนิทาน 2 ครั้ง คือ เมื่อพระเจ้าโกรพยราชถูกคนยุยงจนระวางพระโพธิสัตว์ จึงตั้งปริศนาถามเพื่อเอาผิดพระโพธิสัตว์ และเมื่อมีพระยาต่างเมืองส่งทัพมาทำร้ายให้พระโพธิสัตว์ตอบปัญหาธรรม เหตุการณ์กลุ่มนี้มีเรื่องราว มีตัวละครปฏิกษ์ต้องการทดสอบความสามารถของธัญชัยบัณฑิต โดยตั้งใจไว้ว่าหากพระองค์ตอบพลาดก็จะใช้เป็นข้ออ้างในการสังหารธัญชัยบัณฑิต หรือยึดครองเมือง แต่ธัญชัยบัณฑิตก็หาวิธีตอบปัญหาอย่างแยบคาย ทำให้ฝ่ายปฏิกษ์ยอมรับในคำตอบและไม่อาจเอาผิดพระองค์ได้

ในเหตุการณ์ที่พระเจ้าโกรพยราชตั้งปัญหาเพื่อเอาผิด มีการตั้งคำถาม 6 ครั้ง แต่ละครั้งพระโพธิสัตว์สามารถตอบปัญหาได้อย่างลึกซึ้ง ถูกต้อง จนพระเจ้าโกรพยราชไม่สามารถเอาผิดได้ คำตอบที่พระโพธิสัตว์ยกนิทานมาเล่าประกอบมี 3 เรื่อง ได้แก่ ปัญหาว่าด้วยคุณสมบัติของอุปราช เล่านิทานเรื่อง “กुरुธรรมชาตก” ซึ่งกล่าวถึงพระเจ้ากुरुราชและบริวารผู้ถือศีลอย่างเคร่งครัดทำให้บ้านเมืองเป็นสุข ปัญหาว่าด้วยความซื่อและความดีดัดสินใจธรรมข้อใด เล่านิทานเรื่อง “แม่เสือกับวัว” ซึ่งกล่าวถึงแม่เสือกที่มีขันติยอมไว้ชีวิตไม่กินแม่วัวและลูกวัวเพราะนับถือในความซื่อสัตย์และกตัญญู และปัญหาว่าด้วยผู้ออกตัญญูยอมถึงความพินาศ เล่านิทานเรื่อง “เทวีจฉวมานพ” ซึ่งกล่าวถึงเทวีจฉวมานพผู้เรียนวิชาปลุกมะม่วง แต่อับอายที่ตนเรียนมาจากฉันทาล สุดท้ายวิชาจึงเสื่อมเพราะความอกตัญญู ในการเล่านิทานพระโพธิสัตว์จะแสดงข้อความที่เป็นคำสอนก่อน แล้วจึงเล่านิทานประกอบ เมื่อตอบคำถามครบทั้ง 6 ครั้ง พระเจ้าโกรพยราชก็ยังคงคิดจะเอาผิดพระโพธิสัตว์อยู่ พระโพธิสัตว์จึงเดินทางออกจากเมือง

ส่วนในเหตุการณ์พระยาต่างเมืองส่งทัพมาทำร้ายให้พระโพธิสัตว์ตอบปัญหาธรรม มีเรื่องราวพระเจ้าโกศลราชส่งเทวินทพราหมณ์ยกทัพมาเพื่อลองปัญญาของธัญชัย

พระโพธิสัตว์ในฐานะผู้มีปัญญา รู้จักเลือกเรื่องนิทานให้สอดคล้องกับคำตอบที่เป็นหลักธรรมให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน

ข) กลุ่มเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ช่วยเหลือตัวละครอื่น มีการช้อนนิทาน 2 ครั้ง คือ เมื่อบัณฑิตพาล 3 คนวางแผนหาทางใส่ร้ายพระโพธิสัตว์ และเหตุการณ์บัณฑิตพาล 3 คน และเสนาบดีพาลพยายามก่อกวนรยาของพระโพธิสัตว์ เหตุการณ์กลุ่มนี้มีเรื่องราว มีตัวละครคิดร้ายต่อพระโพธิสัตว์แต่กลับถูกจับได้ พระโพธิสัตว์จึงเล่านิทานเพื่อช่วยชีวิตตัวละครเหล่านี้ด้วยความเมตตา

เหตุการณ์แรกเกิดเมื่อบัณฑิตพาลทั้งสามพยายามหาทางใส่ร้ายพระโพธิสัตว์ แต่ความชั่วของตนกลับถูกเปิดเผยแทน จึงถูกพระเจ้าโกทรพราชสั่งลงโทษ พระโพธิสัตว์ได้ทูลขอร้องให้ไว้ชีวิตบัณฑิตทั้ง 3 ด้วยการเล่านิทานเรื่อง “นกเลือกนาย” ซึ่งเป็นเรื่องนกเลือกผู้ปกครอง บรรดานกต่างคัดค้านไม่ให้ผู้อื่นได้เป็น แต่สุดท้ายผู้ที่ได้เป็นผู้ปกครองคือหงส์ เพราะเป็นผู้มีเมตตามากที่สุด อนุญาตบัณฑิตเปรียบเทียบบัณฑิตพาลทั้ง 3 เป็นนกในเรื่องที่คิดร้ายต่อผู้อื่นเพราะไม่มีปัญญา ในขณะเดียวกัน ก็เป็นการสรรเสริญพระเจ้าโกทรพราชโดยอ้อมว่าพระองค์ผู้เป็นพระราชาได้นั้นย่อมมีเมตตาดุจพระยาหงส์ สุดท้ายพระเจ้าโกทรพราชจึงยอมปล่อยบัณฑิตพาลทั้ง 3

ส่วนเหตุการณ์ที่สอง เกิดขึ้นเมื่ออนุญาตบัณฑิตเดินทางไปจับตัวพระยาอาภังคี ระหว่างนั้นเสนาบดีพาลและบัณฑิตพาลทั้ง 3 ลอบเข้าหาภรรยาของพระโพธิสัตว์แต่ถูกจับได้ เมื่ออนุญาตบัณฑิตกลับมา จึงทูลขอชีวิตทั้ง 4 คนและเล่าเรื่อง “คนเลี้ยงนก” ซึ่งว่าด้วยการฝึกนกยูง นกสาธิต และนกยาง นกยูงมีผู้ฝึกให้รำได้ นกสาธิตมีผู้ฝึกให้พูดภาษามนุษย์ได้ พระราชาจึงสั่งให้เลี้ยงนกทั้งสองจึงถูกจับไว้ ในขณะที่นกยางไม่ได้ฝึกให้พูดได้ จึงได้เป็นอิสระ เมื่อนกยางบินหนีไปก็ร้องขึ้นเป็นภาษามนุษย์ว่าตนรอดได้เพราะรู้จักเก็บจำความสามารถ พระราชาเห็นดังนั้นจึงปล่อยนก 2 ตัวที่เหลือ อนุญาตบัณฑิตได้เปรียบเทียบว่า คนทั้ง 4 เป็นเหมือนนกยูงและนกสาธิตที่ขาดปัญญา ใช้อวดความรู้ของตนอย่างไม่ระวังจนเป็นภัย ในขณะเดียวกันก็ขอให้พระเจ้าโกทรพราชเป็นดังพระราชาในนิทานช้อนผู้มีเมตตาปล่อยนกไป สุดท้ายพระเจ้าโกทรพราชจึงยอมปล่อยคนทั้งสี่

เหตุการณ์ช้อนทั้ง 2 นี้ มุ่งแสดงให้เห็นความกรุณาของพระโพธิสัตว์ที่ไม่ถือโทษตัวละครปฏิบัติที่คิดร้ายต่อพระองค์ ทั้งยังช่วยร้องขอชีวิตให้ ในขณะเดียวกัน ก็แสดงให้เห็นปัญญาของพระโพธิสัตว์ในการทูลขอร้องพระเจ้าโกทรพราชซึ่งมีฐานะสูงกว่า พระโพธิสัตว์ใช้วิธีเปรียบเทียบพระเจ้าโกทรพราชกับตัวละครในนิทานช้อนที่มีลักษณะเป็นผู้เมตตา เพื่อเป็นการสรรเสริญพระเจ้าโกทรพราชโดยอ้อม ทำให้พระเจ้าโกทรพราชพอพระทัยและยอมทำตามคำร้องขอของพระโพธิสัตว์ ยิ่งเป็นการเน้นให้เห็นปัญญาของพระโพธิสัตว์ให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น เห็นได้จากตัวอย่างการเล่านิทานเรื่อง “คนเลี้ยงนก” ดังนี้

พระบรมโพธิสัตว์ก็กราบทูลว่า ขอพระราชทานคนทั้งสี่คนนี้เป็นอันธพาล หล่มหลงนักที่จะได้ทุกขเวทนา นักปราชญ์ผู้มีปัญญา รู้จักซึ่งสิ่งอันเป็นประโยชน์นั้น

ถึงมาตรแม้ว่า รากะเปียดเปียนก็ดี ก็มีได้เสียซึ่งความเพียรอุตสาหุ่ดหนองอารมณ์
 ยังฉานแลอภิญญาโลกียให้บังเกิดในสันดาน จะได้หลุ่มได้หลงไปตั้งคนอันธพาลนั้น
 หามิได้ ... แสงพระอาทิตย์กระทำให้มีตัจจุษนุกเค้าและนกกแสก แลมีฉันใด ศัสตรา
 อาคมอันดีมีวิชาอันดีเป็นที่บรรเทาเสียซึ่งมีตมนแห่งคนทั้งปวง ก็กระทำให้บังเกิด
 ความเมามัวมีตมนแก่คนอันธพาล มีอุปไมยดังนี้ [เนื้อเรื่องนิทานช้อน] ขอ
 พระราชทาน พระองค์จงทรงพระกรุณาให้ปล่อยนักปราชญ์ทั้งสามแลเสนาบดีเสียจาก
 เครื่องพันธนาการ ดังบรมกษัตริย์ที่ทรงพระกรุณาให้ปล่อยนกกยงแลเสาลิกานั้นเถิด ฯ

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 422-425)

ค) กลุ่มเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์แสดงปัญญาให้ประจักษ์ มีการช้อนนิทาน
 2 ครั้ง คือ เมื่อพระโพธิสัตว์แสดงธรรมแก่เทวดาในต้นพิภูล และเมื่อพระโพธิสัตว์วิสาขนาปริศนาธรรม
 ของพระอินทร์ เหตุการณ์กลุ่มนี้มีเรื่องว่า มีเทวดาต้องการชมปัญญาของธัญชัยบัณฑิต จึงขอให้
 พระองค์แสดงธรรมให้ฟัง เมื่อธัญชัยบัณฑิตแสดงธรรมเสร็จแล้ว เทวดานั้นก็จะให้สิ่งที่มีค่าแก่พระ
 โพธิสัตว์

เหตุการณ์แรกมีเรื่องว่า เทวดาประจำต้นพิภูลต้องการฟังคำสอนของธัญชัย
 บัณฑิต ธัญชัยบัณฑิตจึงเล่านิทานเรื่อง “นายควาญช้าง” ซึ่งกล่าวถึงนายควาญช้างที่รอดชีวิตจาก
 พิษงูเพราะได้เทวดาช่วยไว้ เนื่องจากเทวดาเห็นว่านายควาญช้างผู้นั้นนับถือพระรัตนตรัย เป็นคนดี
 หากปล่อยให้ตายไป ผู้อื่นก็จะติฉินนินทาตนได้ จึงช่วยชุบชีวิต เมื่อเล่าเสร็จ ธัญชัยบัณฑิตก็อธิบาย
 คำสอนว่าด้วยคุณของการนับถือพระรัตนตรัยต่อไป แล้วเทวดาก็มอบแก้ววิเศษให้แก่ธัญชัยบัณฑิต

ส่วนในเหตุการณ์ที่สอง พระอินทร์ปรารถนาจะประกาศปัญญาของธัญชัย
 บัณฑิตให้ปรากฏ จึงเสด็จลงมาถามปัญหาพระองค์ โดยมีคนทั่วแผ่นดินมาชุมนุมกันเพื่อฟัง ปัญหาที่
 ถามว่าด้วยหลักธรรมหลายประการ ธัญชัยบัณฑิตได้ใช้วิธีการหลายอย่างในการอธิบายข้อวิสาขนา
 ส่วนหัวข้อวิสาขนาที่ยกนิทานขึ้นประกอบ คือ เรื่องการขัดเกลาภิเลสของพระโยคาวจร มีนิทาน
 ประกอบทั้งหมด 6 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “ชายพอกผ้า” เรื่อง “ค่างควาจับต้นไม้” เรื่อง “ชายหนุ่มหนี
 จากเรือนไฟไหม้” เรื่อง “คนเลี้ยงโค” เรื่อง “บุรุษกับนางยักษ์” และเรื่อง “มารดากับบุตร” นิทาน
 แต่ละเรื่องแสดงให้เห็นว่าตัวละครในเรื่องสละหรือหนีจากสิ่งที่ไม่ดี เพื่อเปรียบเทียบการสละละทิ้งกับ
 การสละกิเลส จากนั้นธัญชัยบัณฑิตจึงตอบวิสาขนาข้ออื่นต่อไป เมื่อเสร็จสิ้นทั้งหมด พระอินทร์จึง
 มอบพร 4 ประการให้แก่ธัญชัยบัณฑิต ตัวอย่างการเล่านิทานเรื่อง “นายควาญช้าง” และเรื่อง
 “คนเลี้ยงโค” มีโดยลำดับดังนี้

พระโพธิสัตว์เห็นอาหารนั้นก็รู้แจ้งว่าเป็นอาหารทิพย์ จึงถามว่า โภ ดุกร
 ท่านดาบสผู้เจริญ ท่านนี้เป็นเทวดาหรือนาคครุฑหรือยักษ์ธิดาเป็นประการใด ดุกร
 เจ้าบ่าวน้อยช้านี้เป็นเทวดาสั่งสู้อยู่ที่ต้นพิภูลนี้ โภ เอโส ตัวเจ้านี้นามกรชื่ออะไร ข้า
 แต่เทวดาข้าพเจ้ามีนามกรชื่อว่าเจ้าชัย เป็นราชเสวกสำหรับข้างดุริยดนตรี ผิดดังนี้

เจ้าจงบริโภคอาหารเถิด พระบรมโพธิสัตว์ก็บริโภคอาหารสำเร็จแล้ว เทวดาจึง อารารณาอีกเล่า พระโพธิสัตว์ก็นำคานิทานมาสำแดงให้เทวดานั้นฟังว่า **[เนื้อเรื่อง นิทานซ้อน]** สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์นำอดีตนิทานมาแสดงจบลงแล้ว จึงสรรเสริญ พระพุทธคุณว่า พระพุทธคุณนี้ล้ำเลิศประเสริฐนักหนา หาที่อุปมามิได้ พระธรรม รัตนะและสังฆรัตนะนั้นเล่าก็มีคุณหาที่สุดมิได้สิ้นด้วยกัน สา เทวดา เทวดานั้นได้ฟังก็ ชื่นชมโสมนัสปรีดา จึงอารารณาพระโพธิสัตว์ให้สำแดงอรรถแห่งพระพุทธคุณคืออติปิ โส ภควา นั้นสืบต่อไป...

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 300)

พระอรรถกถาจารย์ นำนิทานมาแสดงแลชักอุปมาอันอื่นมาอีก **[เนื้อเรื่อง นิทานซ้อน]** ยถาอันนี้มีแลฉนโค อันเจริญพระวิปัสสนาแล้ว แลได้ซึ่งมรรคผล บุรุษเจ้าของโคนั้นเปรียบดุจพระโยคาวจร โคนั้นเปรียบดุจเบญจขันธ์ ขณะเมื่อบุรุษ นั้นต้อนโคของพระมหากษัตริย์ไป ด้วยสำคัญว่าเป็นโคของตัวนั้น เปรียบเหมือนพระ โยคาวจรอันมีปัญญายังอ่อน ยังเห็นว่าเป็นของอาตมาอยู่ ขณะเมื่อบุรุษผู้นั้นรู้ว่ามิใช่ โคของตัวหาได้ เป็นโคแห่งพระมหากษัตริย์ต่างหากนั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอัน พิจารณาเห็นสังขารธรรมโดยพระไตรลักษณ์ ขณะเมื่อบุรุษนั้นมีความสะดุ้งตกใจกลัว เขาจะจับกุมเอาว่าเป็นผู้ร้ายนั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอันได้ซึ่งภยตูปัญฐานญาณ กลัวแก่สังขารธรรมทั้งปวงนั้น...

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 534-535)

เห็นได้ว่า บทบาทของการซ้อนนิทานลักษณะนี้มุ่งเน้นการยกตัวอย่าง ประกอบหลักธรรม เนื้อหานิทานซ้อนยังแสดงให้เห็นความเฉลียวฉลาดในการเลือกเรื่องที่มีอธิบาย หลักธรรมลึกซึ้งให้ชัดเจนเข้าใจง่าย และเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะการใช้นิทานซ้อนเพื่ออธิบายเรื่อง การขัดเกลากิเลสของพระโยคาวจร และแสดงลักษณะตัวละครของพระโพธิสัตว์ในฐานะผู้มีปัญญาในการ สั่งสอน จนมีเทวดาลงมาขอฟังธรรมจากพระองค์

นอกจากการแสดงคำสอนประกอบการซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์และ การซ้อนนิทานเพื่ออธิบายเปรียบเทียบข้างต้นแล้ว **ธัญชัยบัณฑิตชาติ** ยังปรากฏการซ้อนนิทาน เพื่อแสดงอดีตชาติของตัวละคร คือในเหตุการณ์เมื่อธัญชัยบัณฑิตและนางกัลยาณีกลับมาถึงเมือง อินทปัตต์ เหตุของการเล่านิทานเกิดขึ้นเพราะพระเจ้าโกรพยราชสงสัยว่าเหตุใดธัญชัยบัณฑิตจึงไม่ ยอมรับสตรีที่พระองค์ประทานเป็นภรรยาอีก นางกัลยาณีและธัญชัยบัณฑิตจึงเล่านิทานอันเป็น อดีตชาติของตนคนละเรื่อง และอธิบายเชื่อมโยงว่าตัวละครในเรื่องที่เล่านั้นกลับชาติมาเกิดเป็น ธัญชัยบัณฑิตและนางกัลยาณี เพื่อยืนยันว่าทั้งสองครองรักกันมาตั้งแต่ในแล้วอดีตชาติ และนาง กัลยาณีเคยได้รับความทุกข์เพราะเป็นอนุภรรยาของธัญชัยบัณฑิตในชาติก่อน จึงไม่ขอเป็น

อนุภรรยาอีก นิทานที่นางกัลยาณีเล่าคือเรื่อง “นางศิริบงกช” ส่วนนิทานที่พระโพธิสัตว์เล่าคือเรื่อง “นางสสีเทวี”

การช้อนนิทานลักษณะนี้เน้นการแสดงลักษณะตัวละครพระโพธิสัตว์และนางที่มีวาสนาร่วมกันมา โดยไม่ได้มีผลต่อการดำเนินเรื่องหรือการคลี่คลายปมปัญหาหลักของเรื่องโดยตรง ตัวอย่างการเล่านิทานเรื่อง “นางศิริบงกช” ว่าด้วยนางศิริบงกชได้เป็นพระสนมของพระเจ้ากาสิกราช แต่ถูกพระมเหสีใส่ร้ายเพราะริษยา สุดท้ายเมื่อความจริงเปิดเผย นางศิริบงกชจึงพ้นโทษและยอมให้อภัยแก่มเหสีองค์เดิม การเล่านิทานมีดังนี้

... เกน สยขานาสิ ดุรเจ้ากัลยาณี เจ้ารู้ว่าอนุภริยานี้เป็นประการใดหรือ จึงมิได้ปรารถนาจะเป็นอนุภริยา ขอพระราชทานกระหม่อมฉันรู้แจ้งมาแต่ก่อนว่า อนุภริยานี้ประกอบด้วยความลำบากมากกว่ามากนัก ประการหนึ่งกระหม่อมฉันรู้ว่าพระธัญชัยบัณฑิตนี้เคยเป็นสามีมาแต่ก่อน กัลยาณี ดุรเจ้ากัลยาณี เจ้ารู้ด้วยเหตุผลเป็นประการใด ขอพระราชทาน กระหม่อมฉันรู้ด้วยชาติสรณญาณปัญญาอันระลึกชาติหนหลังได้ พระองค์จงตั้งพระทัยฟังเถิด กระหม่อมฉันจะกราบทูลให้แจ้งถึงชาติหนหลัง [เนื้อเรื่องนิทานช้อน] ต่ สุตวา ราชา สมเด็จพระเจ้าโกรพยราชบพิตรได้ทรงฟังก็มีพระทัยพิศวง ทรงพระโสมนัสปริดา ตรัสชมปัญญาแห่งนางแล้วก็บูชานางด้วยเครื่องประดับมหาลดาประสาธน์อันควรค่าได้โกฏิหนึ่ง

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 365-372)

จากการวิเคราะห์การช้อนนิทานในโครงเรื่องแนวพระโพธิสัตว์แสดงคำสอน เห็นได้ว่าวรรณคดีทั้ง 3 เรื่องผูกปมปัญหาให้พระโพธิสัตว์แสดงคำสอนหลายครั้ง หรือเป็นเหตุการณ์ที่มีลำดับการดำเนินเรื่องซ้ำๆ โดยใช้การช้อนนิทานเป็นกลวิธีหนึ่งในการอธิบายคำสอน การช้อนนิทานในวรรณคดีกลุ่มนี้เป็นการช้อนนิทานเพื่ออุทาหรณ์เป็นหลัก มีเรื่อง**ธัญชัยบัณฑิตขาดก**ที่ใช้การช้อนนิทานเพื่ออธิบายเปรียบเทียบเพื่อแสดงอธิบายคำสอนเรื่องการทำเพ็ญจิต และใช้การช้อนนิทานเพื่อแสดงอดีตชาติแสดงความเป็นมาของตัวละครเพื่อให้ตัวละครอื่นเกิดความศรัทธา ลักษณะการช้อนนิทานในแต่ละเรื่องยังมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปตามปมปัญหาและแนวคิดที่ต้องการนำเสนอ ใน**สุรพักขาดก**และ**ธัญชัยบัณฑิตขาดก** แนวคิดหลักของเรื่องมุ่งแสดงภาพพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญาในการสอน ผู้วิจัยพบว่าวรรณคดีขาดกทั้ง 2 เรื่องสร้างเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์แสดงคำสอนหลายครั้ง แต่แต่ละครั้งใช้วิธีการอธิบายแตกต่างกันไป เช่น การใช้อุปมา การตั้งปุจฉาวิสัชนา รวมถึงการเล่านิทานเพื่อยกตัวอย่างด้วย การช้อนนิทานในวรรณคดีทั้ง 2 เรื่องจึงเน้นแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ในการอธิบายคำสอนที่มีความลึกซึ้งแตกต่างกันแก่บุคคลต่างๆ ในขณะที่เดียวกันก็เปิดโอกาสให้ผู้แต่งสามารถสอดแทรกคำสอนต่างๆ เข้าไว้ในสิ่งที่พระโพธิสัตว์สอนได้ ดังนิทานช้อนใน**สุรพักขาดก**แสดงแนวคิดเรื่องการคบคน ส่วนนิทานช้อนใน**ธัญชัยบัณฑิตขาดก**แสดงคำสอน เช่น คุณของการนับถือพระรัตนตรัย โทษของความอกตัญญู จนถึงการบำเพ็ญจิต ส่วนใน**ศรีวิชัยขาดก** แนวคิดหลักของเรื่อง

คือการแสดงการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ ส่วนนิทานซ้อนที่นำมาเล่ามุ่งนำเสนอแนวคิดเรื่องโทษของกิเลสต่างๆ และเป็นการเล่นเพื่อแสดงความสามารถ บารมี และความยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ในการเอาชนะศัตรูด้วยธรรมซึ่งเป็นแนวคิดเสริมของเรื่อง

ส่วนการผูกเหตุการณ์เพื่อนำไปสู่การซ้อนนิทานนั้นจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มที่ผูกเหตุการณ์ที่มีตัวละครลักษณะทางลบเช่นเป็นผู้มีทิฐิหรือโงก คิตรายจะเอาชีวิตของพระโพธิสัตว์ พระองค์จึงต้องแสดงคำสอนขัดเกลตาตัวละครเหล่านั้น กับกลุ่มที่ผูกเหตุการณ์ให้มีตัวละครมาขอรับฟังคำสอนของพระองค์โดยตรง การผูกเหตุการณ์ต่างกันช่วยสื่อสารที่แตกต่างกัน ในการผูกเหตุการณ์กลุ่มแรกจะช่วยสร้างความน่าตื่นเต้นให้แก่การสอน เพราะการแสดงคำสอนเป็นเครื่องกำหนดความอยู่รอดของพระโพธิสัตว์ หรือในบางกรณีตัวละครที่พระโพธิสัตว์ต้องสอนก็มีลักษณะนิสัยที่สอนได้ยาก การให้พระโพธิสัตว์สอนบุคคลเหล่านี้ได้สำเร็จจึงเป็นการสร้างความศรัทธาให้แก่ผู้อ่าน ส่วนกลุ่มที่ผูกเหตุการณ์แบบที่สอง เป็นการมุ่งสื่อสารคำสอนอย่างตรงไปตรงมา เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย และไม่ได้เกี่ยวข้องกับการแก้ไขหมปัญหาของเรื่อง เช่นใน **ธัญชัยบัณฑิตชาติ** ที่พระโพธิสัตว์แสดงคำสอนให้แก่เวทดาประจำต้นพิภูล ทั้งนี้ควรสังเกตว่า แม้การซ้อนนิทานจะเป็นส่วนหนึ่งของการเตือนสติให้ตัวละครปฏิบัติกลับใจ แต่ก็ไม่ใช่กลไกหลักในการคลี่คลายปัญหาของโครงเรื่องย่อย เช่น ใน **สุรพิษชาติ** ซึ่งบุรุษพล 2 คนวิวาทกัน เรื่องเล่าว่าพระโพธิสัตว์ตัดสินให้ทั้งสองยอมรับโดยดีแล้วจึงสอน ส่วนใน **ศรีวิชัยชาติ** ซึ่งพระเจ้าศรีวิราชยกทัพมารบด้วยนั้น พระโพธิสัตว์สามารถปราบทัพพระเจ้าศรีวิราชให้ยอมแพ้ได้แล้วจึงสอน การซ้อนนิทานจึงเป็นเพียงส่วนเสริมในการแก้ไขหมปัญหาเหล่านั้นเท่านั้น

จากการวิเคราะห์การซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริม สามารถสรุปได้ว่าการซ้อนนิทานลักษณะนี้ใช้ในการเล่าเรื่องในเหตุการณ์ย่อยๆ ซึ่งเสริมให้โครงเรื่องโดยรวมน่าสนใจยิ่งขึ้น และช่วยนำเสนอแนวคิดเสริมที่สนับสนุนแนวคิดหลักของเรื่องอีกชั้นหนึ่ง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าการซ้อนนิทานลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นลักษณะเฉพาะในการสร้างสรรค์วรรณคดีชาติของไทยที่ใช้การซ้อนนิทาน กล่าวคือ ชาติเหล่านี้นำเนื้อเรื่องมาจากที่ต่างๆ ทั้งชาติกนิบาต ชาตินอกกนิบาต นิทานสันสกฤต และนิทานพื้นบ้านมาแต่งขึ้นใหม่และเพิ่มการซ้อนนิทานเข้าไปในเหตุการณ์ต่างๆ หรือในกรณีของ **สรรพสิทธิ์คำฉันท์** และ **นภระจาบกลอนสวด** ก็ขยายเรื่องในส่วนที่ไม่ใช่การซ้อนนิทานให้ยาวออกไปจากที่มีอยู่เดิมใน **สรรพสิทธิ์ชาติ** วรรณคดีเหล่านี้จึงแตกต่างจากวรรณคดีสันสกฤตที่ใช้การซ้อนนิทานเล่าโดยตลอดทั้งเรื่อง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าการซ้อนนิทานในเรื่องเหล่านี้ยังมีบทบาทในการเล่าเรื่อง ทั้งในแง่การดำเนินเรื่อง การแสดงลักษณะตัวละคร และการยกตัวอย่างประกอบคำสอน ซึ่งทำให้เรื่องมีมิติที่ลึกซึ้งขึ้น เห็นความสัมพันธ์ของตัวละครที่น่าประทับใจ และผูกปมปัญหาที่นำไปสู่การแสดงคำสอนได้อย่างน่าสนใจควบคู่กับกลวิธีการสอนแบบอื่นๆ อันเป็นการแสดงให้เห็นปัญญาของพระโพธิสัตว์และเปิดพื้นที่ให้แก่การแสดงหลักธรรมตามผู้แต่งต้องการ

จากการวิเคราะห์การซ้อนนิทานในฐานะกลวิธีการเล่าเรื่องทั้ง 2 ลักษณะ สามารถสรุปได้ว่า ลักษณะและบทบาทของการซ้อนนิทานในฐานะกลวิธีการเล่าเรื่องสัมพันธ์กับโครงเรื่องของวรรณคดี แบ่งได้เป็น 2 ระดับ ระดับแรก โครงเรื่องของวรรณคดีชาดกที่จำแนกได้เป็นโครงเรื่องที่ไม่ซับซ้อน และโครงเรื่องซับซ้อน มีผลให้การซ้อนนิทานทำหน้าที่ในการเล่าเรื่องและนำเสนอแนวแตกต่างกัน เกิดเป็นการซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลักและการซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริม ส่วนระดับที่สอง วิธีการผูกปมปัญหาเพื่อสร้างเป็นการซ้อนนิทาน ทำให้เกิดเป็นการซ้อนนิทานในโครงเรื่องแนวต่างๆ ที่มีรูปแบบและลักษณะต่างกัน จำแนกได้เป็น 3 กลุ่มคือ 1) การซ้อนนิทานในโครงเรื่องแนวทดสอบเพื่อเลือกคู่ ใช้การซ้อนนิทานเพื่อตั้งคำถาม 2) การซ้อนนิทานในโครงเรื่องแนวพระโพธิสัตว์ต้องโทษประหาร ใช้การซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ และ 3) การซ้อนนิทานในโครงเรื่องแนวพระโพธิสัตว์แสดงคำสอน ใช้การซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ การซ้อนนิทานเพื่ออธิบายเปรียบเทียบ และการซ้อนนิทานเพื่อแสดงอดีตชาติ ลักษณะที่แตกต่างกันเช่นนี้มีจุดประสงค์เพื่อให้การซ้อนนิทานสามารถเล่าเรื่องและนำเสนอสารได้ตรงกับที่ผู้แต่งต้องการ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่าลักษณะของโครงเรื่องก็มีส่วนกำหนดความสำคัญของการซ้อนนิทานเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากกรณีชุดเรื่องที่มีหลายสำนวน คือ ชุดสรรพสิทธิชาดก นกกระจาบทกลอนสวด และสรรพสิทธิ์คำฉันท์ และชุดศรีวิชัยชาดก และลิลิตศรีวิชัยชาดก วรรณคดีทั้ง 2 ชุดนี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อโครงเรื่องเปลี่ยนไป ไม่ว่าจะขยายออกหรือตัดทอนให้สั้นลงทำให้ตำแหน่งของการซ้อนนิทานเปลี่ยน การทำหน้าที่ในการเล่าเรื่องและนำเสนอแนวคิดก็จะเปลี่ยนตามไป โดยอาจทำให้การซ้อนนิทานลดความสำคัญกลายเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริมอย่างในกรณีชุดเรื่องพระสรรพสิทธิ์ ซึ่งพัฒนาจากโครงเรื่องเดี่ยวเป็นโครงเรื่องซับซ้อน หรือเพิ่มความสำคัญขึ้นกลายเป็นกลวิธีเล่าเรื่องหลักในชุดเรื่องพระศรีวิชัยเมื่อเปลี่ยนจากโครงเรื่องซับซ้อนกลายเป็นโครงเรื่องเดี่ยว ข้อค้นพบนี้จึงแสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการซ้อนนิทานในฐานะกลวิธีการเล่าเรื่องกับโครงเรื่องของวรรณคดีเป็นสิ่งที่มีความซับซ้อน กวีไทยได้ใช้ประโยชน์ในลักษณะด้านนี้มาใช้สร้างสรรค์วรรณคดีจากเรื่องที่มีอยู่เดิมให้เป็นเรื่องใหม่ และนำเสนอแนวคิดใหม่โดยที่ยังใช้การซ้อนนิทานเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องดั้งเดิม

3.3 ลักษณะเด่นของการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทย

การซ้อนนิทานเป็นกลวิธีที่ผู้แต่งมีอิสระในการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ ผู้เล่านิทาน ผู้ฟังนิทาน เรื่องที่เล่า เหตุของการเล่า วิธีการเล่า เป็นต้น วรรณคดีแต่ละประเภทอาจมีองค์ประกอบการซ้อนนิทานแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับประเภทของวรรณคดีและจุดมุ่งหมายของผู้แต่ง องค์ประกอบที่แตกต่างจะมีผลต่อการเล่าเรื่องและการนำเสนอแนวคิดของเรื่อง ตัวอย่างเช่น องค์ประกอบที่โดดเด่นของ **ทิดโปเทศ** คือ ตัวละครผู้เล่าและจุดประสงค์ในการเล่า ผู้เล่านิทานซ้อนในเรื่องนี้คือพราหมณ์วิชฌนุครมัน ซึ่งในเรื่องบรรยายลักษณะไว้ว่า “ท่านมหาบัณฑิตคนหนึ่งชื่อ วิชฌนุครมัน มีความรู้ในนิติศาสตร์และธรรมศาสตร์โดยถ่องแท้ ชำนาญเสมอเหมือนพญหัสบดี” (เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2551: 6) ส่วนจุดประสงค์ของการเล่านิทาน คือ เพื่อสั่งสอนพระโอรสของพระราชาก็

รอบรู้เรื่องการปกครองบ้านเมือง องค์กรประกอบเหล่านี้ช่วยกำหนดแนวทางการนำเสนอแนวคิดของวรรณคดี ทำให้นิทานซ้อนในเรื่องกลายเป็นคำสอนสำหรับผู้ปกครอง

จากการวิเคราะห์ในหัวข้อก่อนหน้า ผู้วิจัยพบว่าวรรณคดีชาติของไทยมีการใช้องค์ประกอบในการซ้อนนิทานที่โดดเด่นหลายประการ ทั้งในแง่ตัวละครผู้เล่านิทานและผู้ฟังนิทาน วิธีการเล่านิทาน จำนวนนิทานและจำนวนชั้นการซ้อน สามารถจำแนกได้เป็น 2 ข้อ คือ การสร้างตัวละครผู้เล่าและผู้ฟังที่เอื้อให้พระโพธิสัตว์แสดงปัญญา และการกำหนดจำนวนนิทานและวิธีการเล่านิทานที่เน้นความสำคัญของนิทานหลัก มีรายละเอียดดังนี้

3.3.1 การสร้างตัวละครผู้เล่าและผู้ฟังที่เอื้อให้พระโพธิสัตว์แสดงปัญญา

ตัวละครผู้เล่านิทานและผู้ฟังนิทานถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการซ้อนนิทาน ในวรรณคดีชาติทั้ง 9 เรื่องซึ่งมีแนวคิดเรื่องปัญญาเป็นแนวคิดสำคัญ การกำหนดองค์ประกอบของการซ้อนนิทานจึงมุ่งให้สามารถนำเสนอแนวคิดดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการแสดงปัญญาผ่านพฤติกรรมของพระโพธิสัตว์และคำสอนที่พระโพธิสัตว์แสดง

ผู้วิจัยพบว่าการสร้างตัวละครผู้เล่าและผู้ฟังเน้นให้การแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์โดดเด่นยิ่งขึ้น ด้วยการกำหนดให้พระโพธิสัตว์เป็นตัวละครผู้เล่าในวรรณคดีชาติส่วนใหญ่ ได้แก่ สรรพสิทธิชาตก สุรัพชาตก ศรีวิชัยชาตก ธัญชัยบัณฑิตชาตก นกกระจาบกลอนสวด และ สรรพสิทธิ์คำฉันท ส่วนเรื่องที่พระโพธิสัตว์เป็นผู้ฟังมีเรื่อง ศรีวิชัยชาตก และลิลิตศรีวิชัยชาตก ซึ่งทั้ง 2 เรื่องผูกปมให้การซ้อนนิทานเป็นบททดสอบที่พระโพธิสัตว์ต้องแก้ไข พระองค์จึงเปลี่ยนสถานะมาเป็นผู้ฟัง ส่วนเรื่องที่พระโพธิสัตว์ไม่ได้เป็นทั้งผู้เล่าและผู้ฟังนิทาน คือ ทุกัมมานิกชาตก และปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ แต่ทั้ง 2 เรื่องก็เป็นการเล่านิทานให้ตัวละครปฏิบัติที่สั่งประหารพระโพธิสัตว์ฟัง เพื่อนำมาตัวละครนั้นให้ละเว้นโทษ การซ้อนนิทานในวรรณคดีทั้ง 2 เรื่องจึงเป็นการสนับสนุนพฤติกรรมของพระโพธิสัตว์โดยอ้อมด้วย

ในที่นี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ลักษณะการสร้างตัวละครผู้เล่าและผู้ฟัง ทั้งพระโพธิสัตว์และตัวละครอื่นๆ อันได้แก่ ตัวละครคู่ครองของพระโพธิสัตว์ ตัวละครปฏิบัติ และตัวละครสนับสนุน เพื่อแสดงให้เห็นว่า องค์ประกอบเหล่านี้มีส่วนในการเน้นการแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ผ่านการซ้อนนิทาน มีรายละเอียดดังนี้

3.3.1.1 ตัวละครพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ เป็นตัวละครผู้เล่าและผู้ฟังนิทานที่พบมากที่สุด ปรากฏในเรื่อง สรรพสิทธิชาตก สุรัพชาตก ศรีวิชัยชาตก ธัญชัยบัณฑิตชาตก ลิลิตศรีวิชัย นกกระจาบกลอนสวด และ สรรพสิทธิ์คำฉันท การสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ในวรรณคดีชาติกลุ่มนี้มีลักษณะสำคัญคือ เป็นผู้ที่มีปัญญายิ่ง เพื่อเป็นพื้นฐานให้การเล่านิทานแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์สมเหตุสมผลและน่าเชื่อถือ ลักษณะพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญานี้แม้จะปรากฏอยู่ในวรรณคดีชาติ

โดยทั่วไป แต่ในเรื่องที่มีการซ้อนนิทาน ความเป็นผู้มีปัญญาเป็นสิ่งที่เน้นเป็นพิเศษและสัมพันธ์กับการผูกและคลี่คลายปมปัญหาของเรื่องซึ่งเป็นบททดสอบปัญญาหรือการตั้งปุงฉนวนวิสัยนาโดยตรง

ลักษณะการสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์มักกล่าวถึงประวัติของพระองค์ที่ได้ร่ำเรียนวิชาหรือได้แสดงปฏิภาณความรู้กว้างขวางมาก่อนจะเล่านิทาน ตัวอย่างจาก **สรรพสิทธิคำฉันท์** กล่าวถึงสรรพสิทธิกุมารได้เรียนวิชาถอดจิตอันเป็น “ศิลปวิทยา” เหนือกว่าความรู้ใด ดังมีข้อความบรรยายเหตุการณ์ขนานนามพระโพธิสัตว์หลังทรงเรียนวิชาถอดดวงจิตสำเร็จว่า “สรรพสิทธิ” อันหมายถึงเป็นผู้สำเร็จทุกอย่างสมประสงค์เพราะทรงมีปัญญามากกว่าผู้อื่น ดังนี้

หน่อท้าวบัณฑฑูรฑูล	ธิบดินทรโฑไท
โดยสมสมรรถใน	อรุณินทเพทางค์
สดับแสดงยุบลโอบ	ดกคาลคณิงขนาง
แพกเพทยปวงปาง	บุรพเบื้องบรรยายยนิ
เยียดพิไสยศาสตร์	แลจะอาจดำเกองศิลป์
จงสร้างขจางจิน	ตนาแห่งตระหนักความ
รับสาสนบันโดย	ดำริให้ดำรัสถาม
โอมอื่นอาคมคาม	ภิศคุณอดุลยแสดง
ถอดเทหทัยทาย	ภนายหนึ่งไปฝากแฝง
ในหลักกลานแปลง	ประลองเล่นดุรงค์เรอง
สำเทียรสุนทรสาร	บรรหารถ้อยแถลงเถลิง
เฉกชนผู้ชาญเชิง	เซลงเลศฉลาดเฉลอย
ปรากฏประกาศกล	ก็บยลยนิเคอย
ใจเจ้าจุฑาเสบอย	บำเทองสุขเขชมสันต์
รุ่งฤกษ์ให้เอิกอิน	ทรเกรินทร์คโครมครัน
ป่าวปวงประชาพร	คประชุมยังขานฉาน
ชอบช่วยอำนวยสวัสดิ์	วรวัฒนาการ
แต่พระผู้ชำนาญ	ชำนาญศาสตร์ประเสริฐศิลป์
ถวายนามภรรสร	พลสิทธิ์เคชอตุลย์ดิน
โดยสมสัมฤทธิ์จิน	ตนานิติเนื่องอนันต์

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2511: 20-21)

อีกตัวอย่างหนึ่งมาจาก **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** ในตอนต้นเรื่อง ผู้แต่งกล่าวถึงนิมิตของพระเจ้าโกรพยราชว่าจะได้บัณฑิตผู้มีปัญญามารับใช้หมายถึงธัญชัยกุมารพระโพธิสัตว์ เนื้อความนิมิตมีว่า พระโพธิสัตว์จะเป็นผู้มีปัญญายิ่งกว่านักปราชญ์ของพระเจ้าโกรพยราช และจะใช้ปัญญานั้นช่วยเหลือพระองค์ให้รอดพ้นจากภัยต่างๆ ซึ่งจะเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ในภายหลัง

ที่พระโพธิสัตว์เล่านิทานเพื่อช่วยเหลือพระเจ้าโกทรพยาจจากยักษ์และพระยาต่างเมืองที่มาคุกคาม
ข้อความบรรยายนิมิตมีดังนี้

ข้อซึ่งว่าดวงโกมุกุดขึ้นกลางกองเพลิงแล้วแลสูงขึ้นไปกว่ากองเพลิงได้ชั่วลำ
ตาลหนึ่งนั้นได้แก่นักปราชญ์อันบังเกิดใหม่ จะมีปัญญาล้ำเลิศล่วงเสียซึ่งกำลังปัญญา
แห่งข้าพระพุทธเจ้า ข้อซึ่งฝันว่าโกมุก่อนนอนมลงมารองรับพระองค์ฯ เสด็จขึ้นนั่งใน
ห้องแห่งดอกโกมุกุนั้น พระองค์จะได้ส่องเสพด้วยนักปราชญ์อันบังเกิดขึ้นใหม่ๆ นั้น
จะได้รับการป้องกันทุกภัยอันตรายมิให้มาถึงแก่พระองค์ ข้อซึ่งฝันว่ากองเพลิงใหญ่
ดับสูญไปนั้น จะได้แก่ตัวข้าพระพุทธเจ้าผู้เป็นนักปราชญ์เก่าจะถึงซึ่งอัปภาคแก่
นักปราชญ์ที่บังเกิดใหม่ ข้อซึ่งฝันว่า ดอกโกมุก่รุงเรืองมีรัศมีกระจ่างแจ่มส่องสว่างไป
ทั่วทั้งสากลชมพูทวีปนั้นได้แก่นักปราชญ์อันจะมาบังเกิดใหม่ จะมีปัญญาอันปรากฏ
เลื่องลือไปทั่วสากลชมพู

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 99-100)

การเน้นบทบาทของพระโพธิสัตว์ในการแสดงปัญญาผ่านการเล่านิทานนี้
สอดคล้องกับการศึกษาของวีรชัย ปิยสุนทรวงษ์ (2524: 8-20) ที่ได้เปรียบเทียบการซ้อนนิทานใน
สรรพลัทธิชาตคของไทยกับเรื่องนางติลกศรีในกถารัตนากรซึ่งมีต้นเค้าเดียวกัน พบว่า ในกถา
รัตนากร บทบาทของตัวละครฝ่ายหญิงและฝ่ายชายเท่าเทียมกัน โดยนางติลกศรีเป็นผู้กำหนดเงื่อนไข
ว่าต้องทำให้นางพูดครบ 4 ครั้ง นางจึงจะยอมแต่งงานด้วย ไม่เช่นนั้นอีกฝ่ายก็จะตกเป็นทาสของนาง
แต่ในสรรพลัทธิชาตค เงื่อนไขบททดสอบตั้งโดยพระบิดาของนางสุวรรณโสภา ส่วนตัวนางนั้นไม่มี
บทบาทในการถามตอบมากเท่าพระโพธิสัตว์ ผลการศึกษาของวีรชัยจึงช่วยสนับสนุนให้เห็นแนวโน้ม
ในวรรณคดีชาตคของไทยที่ให้ความสำคัญแก่ตัวละครพระโพธิสัตว์ในฐานะผู้เล่านิทานและผู้ฟังนิทาน
สอดคล้องกับลักษณะตัวละครพระโพธิสัตว์ในวรรณคดีชาตคที่ปรากฏการซ้อนนิทานเรื่องอื่นๆ ด้วย

3.3.1.2 ตัวละครซึ่งเป็นคู่ครองของพระโพธิสัตว์

ตัวละครคู่ครองของพระโพธิสัตว์ปรากฏเป็นผู้เล่านิทานในเรื่อง **ศรีวิชัย**
ชาตค ธัญชัยบัณฑิตชาตค และ **ลิลิตศรีวิชัยชาตค** และเป็นผู้ฟังนิทานในเรื่อง **สรรพลัทธิชาตค**
นกกระจาบกลอนสวด และ **สรรพลัทธิคำฉันท์** มีลักษณะเด่น คือ มุ่งสร้างให้นางเป็นตัวละครผู้มี
ปัญญาเพื่อใช้เป็นเงื่อนไขในการสร้างบททดสอบให้พระโพธิสัตว์แก้ และเพื่อยกย่องนางว่าสมควรจะ
เป็นคู่ครองกับพระโพธิสัตว์เพราะมีปัญญาเสมอกัน

กลุ่มเรื่องที่ตัวละครฝ่ายหญิงเป็นผู้เล่านิทานเน้นสร้างให้ตัวละครคู่ครอง
ของพระโพธิสัตว์เป็นผู้มีปัญญา เพื่อทำให้นิทานที่นางเล่าน่าสนใจค้นหาคติที่แฝงอยู่ ตัวอย่างการ
แสดงลักษณะตัวละครคู่ครองของพระโพธิสัตว์มีใน **ลิลิตศรีวิชัยชาตค** ในเหตุการณ์ที่เทพารักษ์อุ้มสม

พระศรีวิชัยไปยังปราสาทของตัวละครฝ่ายหญิง เรื่องแรกที่นางสนใจคือปัญญาของพระโพธิสัตว์ จึงใช้ให้พี่เลี้ยงไปทูลเชิญพระโพธิสัตว์เข้ามาในห้องบรรทมเพื่อทดสอบความสามารถของพระองค์ ดั่งมีข้อความบรรยายว่า

บังอรสั่งพี่เลี้ยง	วานไป
เชิญพระเสด็จมาใน	แท่นน่อง
คิดหวังจักปราศรัย	สุภาชิต ดุณา
พระจะเป็นปราชญ์พร้อม	ถึถ้อยกลใด ๆ
พี่เลี้ยงไปบอ	ทูลเสด็จเจ้าหล้า
พระน่องเชิญไคล	
ภูไฉนยฟังพี่เลี้ยง	มีฤทัยนั้นเพียง
ดั่งได้เสวยสวรรค	
ทรงธรรมยุตฺรยาตรา	ยังพระแท่นน่องหน้า
นั่งเคี้ยวเคี้ยวองค์ ๆ	

ฝ่ายอนงค์นาเรศ ชายเนตรดูภูธร ยอกระพุ่มกรชวลิต พิศบพิตรพิศวง
ทรงยิงทรงเทเวศ เนตรยิงเนตรลูกทราย ขายนี่ชายชาญปราชญ์ ชาติໃးชาติแพศย์
พราหมณ์ จักกล่าวถามปัญหา ดูปัญญาจงถนัด ...

(วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน), 2533: 178-179)

ในธัญชัยบัณฑิตขาดกแสดงลักษณะตัวละครผู้เป็นคู่ครองของพระโพธิสัตว์ผ่านการทดสอบปัญญาด้วยการตั้งปริศนาถามตอบ ข้อความบรรยายเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์และตัวละครฝ่ายหญิงผลัดกันถามตอบเพื่อทำความรู้จักกัน สะท้อนให้เห็นว่านางมีปัญญาทัดเทียมกับธัญชัยบัณฑิต ดังนี้

...ภทเท ดุกรเจ้าผู้มีหน้าอันเจริญ เจ้ามาบัดนี้ประกอบด้วยภัยหรือหาก็มิได้ นางกัลยาณีก็รู้ว่าชายผู้นี้ถามเอาตามว่ามีสามีแล้วหรือยัง นางจึงบอกว่า อมโห ข้ำแต่ท่านผู้เจริญ ข้ำพเจ้ามาบัดนี้หากภัยมิได้ พระโพธิสัตว์ก็รู้แจ้งว่านางหาสามีมิได้ จึงเดินเข้าไปใกล้แล้วก็ถามว่าเจ้านี้มีนามกรชื่อใด ตาต ข้ำแต่ท่านสิ่งอันใดเป็นที่เลิศเป็นที่ประเสริฐของสตรีสิ่งนั้นแลเป็นชื่อข้ำพเจ้า ภทเท ดุกรเจ้าผู้มีหน้าอันเจริญ สิ่งทีล้าเลิศประเสริฐของสตรีนั้นได้แก่กัลยาณีนี้ทั้ง 5 ตัวเจ้านี้ชื่อว่านางกัลยาณีหรือ อาม เออ ข้ำพเจ้าชื่อว่านางกัลยาณี ก็ตัวของพีนั่นชื่ออะไรเล่า ดุกร เจ้าผู้มีหน้าอันเจริญ สิ่งอันใดมิได้ชอบน้ำพระทัยพระมหากษัตริย์ ๆ ท่านซึ่งสิ่งนั้นนั้แลเป็นชื่อของข้ำ ข้ำแต่พี่ถ้อยคำอันผู้อื่นกล่าวว่เรามีชัยชนะแล้ว เรามีชัยชนะแล้ว คำอันนี้หาชอบใจน้ำ

พระทัยพระมหากษัตริย์ไม่ ก็ตัวพินี้ชื่อเจ้าชัยหรือ อาม เออพินี้มีนามกรชื่อว่าเจ้าชัย

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 307)

ส่วนชุดเรื่องที่ตัวละครฝ่ายหญิงเป็นผู้ฟัง มุ่งแสดงลักษณะที่ทำให้เกิดปมปัญหาและลักษณะที่เป็นเงื่อนไขในการคลี่คลายบททดสอบ ลักษณะเด่นของตัวละครผู้เป็นคู่ครองของพระโพธิสัตว์ในวรรณคดีกลุ่มนี้ คือ มีรูปโฉมงดงาม ทำให้คนจำนวนมากปรารถนาในตัวนางรวมถึงพระโพธิสัตว์ จนชักนำพระโพธิสัตว์ให้ไปทำบททดสอบเพื่อจะได้ครองคู่กับนาง ตัวอย่างข้อความบรรยายลักษณะนางสุพรรณโสภาที่ทำให้ชายเกิดหลงใหลนางมีใน **สรรพสิทธิ์คำฉันท์**ว่า

เอกอรรคอดิศรสุตา	สุพรรณโสภา
พระนามพระหน่อกษัตริย์	
สมบุรณสมบัติอินทรีย์	สามโลกยภูมิ
เสมอสมรรูปา	
ไฉชายได้ชายทุกศนา	จรรจวญกามา
กระหม่นกระมลย้ายาม	
ทรงไววรูลักษณะเลอกาม	โสฬษสาทราม
สวาทสวิงวิงแด	
ไปเคยขานอรรธโอษฐ์แปร	พัคตร์พ้องชายแล
เชลยเฉลยเลยมี	
ดำแคงคุณราชบุตรี	ตระหลบแหล่งธรณี
เสนอเสนาะทุกเวียง	

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2511: 8-9)

ผู้แต่งยังแสดงลักษณะตัวละครฝ่ายหญิงว่ามีปัญญามาก แต่ในขณะเดียวกันก็ขาดความอดทนต่อสิ่งที่ผิดจากความคิดของนางไม่ได้ เพื่อเป็นเงื่อนไขให้พระโพธิสัตว์สามารถใช้ในการช่วยให้นางยอมพุด ด้วยการให้ดวงจิตอำมาตย์แกล้งตอบผิดไปจากคำตอบในใจของนาง ทำให้พระองค์สามารถคลี่คลายบททดสอบได้ ตัวอย่างเห็นได้ชัดเจนนจากปฏิกิริยาของนางสุวรรณเกษรที่ทนฟังคำตอบของดวงจิตอำมาตย์ไม่ได้ในเรื่อง **นกระจาบกลอนสวด** ดังนี้

๑ เมื่อนั้นนงคราญ	ครั้นได้ฟังสาร	นางคิดเฉลียว
คารมลมลื่น	ฟังไต่ยินว่า	ก็ให้ผิดไป
๑ บาบนี้แน่แล้ว	จะได้แก่เจ้า	กุมารเพื่อใด
ยายหมอบเป็นต้น	เหตุผลเพราะใคร	จึงได้วุ่นวาย
	บอกกุมารไป	

๑ เหตุด้วยยายหอม คนทั้งนั้นหนอ จึงพากันตาย
 บาปทั้งนี้ไซ้ไร จะได้แก่ยาย ให้คนทั้งหลาย มาตายวายชนม์

(นกกระจากกลอนสวด, 2548: 53)

3.3.1.3 ตัวละครปฏิบัติ

ตัวละครปฏิบัติ คือ ตัวละครที่มีบทบาทตรงข้ามกับพระโพธิสัตว์ คอยมุ่งร้าย ชัดขวาง หรือรบกวนพระโพธิสัตว์ ทั้งหมดเป็นตัวละครผู้ฟังนิทาน พบในเรื่อง **ทุกัมมานิกชาต** **สุรภชาต** **ศรีวิชัยชาต** **ธัญชัยบัณฑิตชาต** และ **ปะทุมชาฏกว่าด้วยกลแห่งษัตริ**

การสร้างตัวละครปฏิบัติ เน้นลักษณะความเป็นผู้มีทิฐิมาก หรือมีฐานะสูงกว่าพระโพธิสัตว์ เพื่อสร้างปมปัญหาเป็นความขัดแย้งให้พระโพธิสัตว์แสดงปัญญาในการเอาตัวรอด หรือแสดงคำสอนเพื่อขัดเกลาก้าวละครเหล่านี้ ตัวละครผู้เป็นพระราชา ได้แก่ พระเจ้าโกรพยราช ใน **ธัญชัยบัณฑิตชาต** พระเจ้าศรีวิราชและพญาร้อยเอ็ดเมืองใน **ศรีวิชัยชาต** พระเจ้าพรหมทัตใน **ปะทุมชาฏกว่าด้วยกลแห่งษัตริ** และพระเจ้าพรหมทัตที่ฟังนิทานมาจากอำมาตย์ต่ออีกทอดหนึ่งใน **ทุกัมมานิกชาต** นอกจากนี้ยังมีบัณฑิตพราหมณ์ทั้งสาม อุชุกเสนาบดีและบุโรหิตใน **ธัญชัยบัณฑิตชาต** และบุรุษพาล 2 คนใน **สุรภชาต**

ตัวอย่างผู้ฟังที่มีทิฐิมากใน **สุรภชาต** ซึ่งมีบุรุษพาล 2 คนโต้เถียงกันแย่งนกยาง ต่างใช้เล่ห์กลโกหกว่าสัตว์เป็นบุพการีของตนเพื่อจะเอาชนะอีกฝ่าย จนเดือดร้อนพระโพธิสัตว์ ต้องช่วยตัดสิน ข้อความบรรยายการวิวาทของชายทั้ง 2 คนมีว่า

คราวนี้มีนั้นมีบุรุษคนหนึ่ง ถือนูเดินไปตามระวางทางพบนกยางตัวหนึ่งจึงยิงนกยางนั้นตายด้วยธนู จึงผูกขานกยางห้อยไว้กับคันทนูแล้วเดินมา มีบุรุษคนหนึ่งอีก เดินมาพบบุรุษคอนกยางนั้นเข้า อยากจะได้นกยางไปกินจึงท้วงขึ้นว่า แน่ท่านไฉนท่านฆ่าพ่อของเราเสียเล่า แน่ท่าน นีนกยางแท้ๆ หรือว่านกยางนี้เป็นพ่อของท่าน เออนกยางตัวนี้แหละเป็นพ่อของเรา นกยางพ่อของท่านมากินปลาแม่ของเรา เพราะเหตุนี้เราจึงฆ่านกยางพ่อของท่านเสีย บุรุษสองคนเดินทุ่มเถียงทะเลาะกันมาจนถึงประตูศาลา เห็นพระโพธิสัตว์นั่งอยู่ที่นั่น พากันเข้าไปหาพระโพธิสัตว์ แล้วบอกความตามที่วิวาทกันแต่ต้นจนปลาย บรรยายให้พระโพธิสัตว์ฟัง...

(ปัญญาสชาต เล่ม 2, 2549: 205)

ส่วนตัวละครที่มุ่งร้ายต่อพระโพธิสัตว์มีตัวอย่างจาก **ศรีวิชัยชาต** ในเหตุการณ์ที่พระเจ้าศรีวิราชพิโรธพระโพธิสัตว์ที่ลอบเข้ามาหาพระธิดาของพระองค์ จึงสั่งให้คนจับตัวพระโพธิสัตว์ ข้อความบรรยายมีดังนี้

พระราชชาติทรงสดับเท่านั้นแล้วก็ทรงพิโรธ ตรัสปรึกษาพระธิดาตามแต่จะ
 ตรัส แล้วรับสั่งให้นางกลับไป แล้วรำพึงว่า ราชกุมารนี้คงมีฤทธิ์มาก ถ้าเราให้เรียกมา
 ดิๆ แล้วฆ่าเสียที่นี่ เขาก็จะต่อสู้เราอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น เราควรจะให้
 ประชุมพลนิกายให้จับตัวมา จึงตรัสสั่งเสนาบดีผู้สำเร็จราชการฝ่ายยุทธนาการว่า ให้
 จัดการทั้งปวง เสนาบดีนั้นก็ไปจัดเสร็จตามพระราชโองการ พระราชาให้ตรวจ
 เสนาณคินกรแล้วให้ล้อมพระนครทั้งสี่ แล้วให้ล้อมปราสาทพระนางศรีเวียงกา
 รักษาประตูทุกแห่งแล้วแผดสุรเสียงสั่งโยธาว่า จงช่วยกันจับ จงช่วยกันผูก จงช่วยกัน
 ฆ่าให้ได้...

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ, 2516: 14-15)

นอกจากนี้ ในแง่การเป็นตัวแทนกลุ่มผู้อ่านวรรณคดี ผู้วิจัยพบว่าตัวละคร
 ในเรื่อง**ปะทุมชาฎก**ว่าด้วยกลแห่ง**ษัตรี** **ทุกัมมานิกชาตค** **ธัญชัยบัณฑิตชาตค** และ**ศรีวิชัยชาตค** มี
 กลุ่มผู้อ่านหลักที่ผู้แต่งต้องการถ่ายทอดค่านิยมอย่างเฉพาะเจาะจงค่อนข้างชัดเจน ได้แก่ พระเจ้า
 พรหมทัตใน**ปะทุมชาฎก**ว่าด้วย**กลแห่งษัตรี** เป็นตัวแทนของชายที่ต้องระมัดระวังหญิงร้ายผู้มีมารยา
 มาก ส่วนพระเจ้าพรหมทัตใน**ทุกัมมานิกชาตค** พระเจ้าโกรพยราชใน**ธัญชัยบัณฑิตชาตค** และพระ
 เจ้าศรีวิราชและพญาร้อยเอ็ดเมืองใน**ศรีวิชัยชาตค** เป็นตัวแทนของผู้ปกครองที่ขาดหลักธรรมสำหรั
 บการปกครอง การสร้างตัวละครให้มีลักษณะชัดเจนก็เพื่อชี้ให้เห็นโทษของลักษณะและพฤติกรรมด้าน
 ลบให้ผู้อ่านวรรณคดีได้เห็นอย่างชัดเจน และสามารถเชื่อมโยงกับบุคคลในชีวิตจริงที่มีสถานะใกล้เคียง
 กับตัวละครดังกล่าว

3.3.1.4 ตัวละครสนับสนุน

เป็นตัวละครที่มีบทบาทช่วยเหลือสนับสนุนพระโพธิสัตว์ ได้แก่ ตัวละคร
 มนุษย์และตัวละครเทวดา ตัวละครมนุษย์จะปรากฏเป็นผู้เล่า ได้แก่ นายประตู่ทั้งสี่ในเรื่อง**ทุกัมมานิก
 ชาตค** บรรดามนตรีใน**ปะทุมชาฎก**ว่าด้วย**กลแห่งษัตรี** และศุภกุมารใน**ศรีวิชัยชาตค** ส่วนตัวละคร
 เทวดาจะปรากฏเป็นผู้ฟัง ได้แก่ เทพารักษ์ประจำต้นพิภูลและพระอินทร์ใน**ธัญชัยบัณฑิตชาตค**

ผู้วิจัยพบว่า วรรณคดีชาตคทั้ง 9 เรื่องไม่ได้กล่าวถึงตัวละครสนับสนุนที่เป็น
 มนุษย์ละเอียดนัก เนื่องจากในวรรณคดีชาตคทั้ง 3 เรื่องมีตัวละครสำคัญที่มีความขัดแย้งกัน คือ
 ตัวละครพระโพธิสัตว์และตัวละครพระราชที่เป็นปฏิปักษ์กับพระโพธิสัตว์ ตัวละครมนุษย์เป็น
 องค์ประกอบที่ผู้แต่งแทรกเข้ามาเพื่อเป็นกลไกในคลี่คลายปมปัญหา ด้วยการเล่านิทานเพื่อช่วยเหลือ
 พระโพธิสัตว์ที่ตกอยู่ในอันตรายเท่านั้น ส่วนกรณีตัวละครศุภกุมารซึ่งเป็นบริวารของพระโพธิสัตว์ใน
ศรีวิชัยชาตค มีการแสดงประวัติค่อนข้างยาวเนื่องจากต้องการแสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้มี
 บารมีมาก จึงมีผู้ปัญหาเข้ามารับใช้ แต่การเล่านิทานของศุภกุมารไม่ได้มีผลต่อการนำเสนอแนวคิด
 หลักของเรื่องโดยตรง

ส่วนตัวละครผู้ฟังที่เป็นเทวดามีรายละเอียดเพิ่มขึ้นเล็กน้อย เนื่องจากเป็นคู่สนทนากับพระโพธิสัตว์โดยตรง ทำหน้าที่ถามปัญหาพระโพธิสัตว์เพื่อให้พระองค์แสดงคำสอน การสร้างตัวละครกลุ่มนี้มักกล่าวถึงการแสดงฤทธิ์ต่างๆ เหนือมนุษย์ธรรมดา เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์สามารถแสดงคำสอนให้แก่เทวดาผู้มีฤทธิ์มาก ตัวอย่างการบรรยายตัวละครพระอินทร์มีดังนี้

สมเด็จพระอมรินทราบิหาราชเจ้าพิภพดาวดึงส์ พระองค์ตรัสโณมนาการสรรเสริญพระเดชพระคุณแห่งสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ แล้วพระองค์พิจารณาเห็นท้าวพระยาทั้งหลายในสกลชมพูทวีปนี้ มีพระทัยประสงค์จะทรงฟังพระสัทธรรมเทศนาแห่งสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ สมเด็จพระเจ้าสหัสสังข์จึงใช้ให้ชวนเทวบุตรไปเที่ยวป่าวร้องทั่วทั้งชมพูทวีป ถึงวันนั้นค็นั้นท้าวพระยาทั้งหลายในสกลชมพูทวีปไปประชุมพร้อมเพรียงกัน ฟังพระสัทธรรมเทศนาแห่งพระรัตนชัยมหาบุรุษ ณ เมืองอินทปัตนคร...

ตสสี่ กาลนตเร สกโก เทวราชา ในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระอมรินทราบิหาราชเจ้าพิภพดาวดึงส์ พระองค์เสด็จทรงช้างเอราวัณหัตถิ มีหมู่เทวดาทั้งหลายแวดล้อมเป็นยศบริวาร แล้วเสด็จลงมาประดิษฐานลอยอยู่กลางนภลัยอากาศ ทรงพระพักตร์สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้า สกกั เทวราชานั ทิสวา สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นสมเด็จพระอินทราบิหาราชอันเป็นพระยาแห่งเทวดาเสด็จลงมาลอยอยู่ในอากาศครั้งนั้น...

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 503-505)

จากที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่า การกำหนดตัวละครผู้เล่าและผู้ฟังนิทานซ้อนในวรรณคดีชาดกทั้ง 9 เรื่องของไทยมุ่งเอื้อให้พระโพธิสัตว์ได้แสดงปัญญาในการเล่านิทานอย่างสมเหตุสมผลและน่าเชื่อถือ การสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์มักแสดงให้เห็นภูมิหลังที่ยืนยันความเป็นผู้มีปัญญาของพระองค์ ซึ่งมีผลให้การเล่านิทานเพื่อแก้ปัญหาหรือประกอบคำสอนของพระองค์น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น ส่วนตัวละครอื่นเน้นสร้างให้มีลักษณะที่เอื้อแก่การสร้างปมปัญหาของเรื่อง เช่น การสร้างตัวละครผู้เป็นคู่ครองของพระโพธิสัตว์ให้เป็นผู้มีปัญญา สามารถคิดคำถามทดสอบพระโพธิสัตว์ได้ ทำให้การทดสอบเลือกคู่ด้วยนิทานเป็นสิ่งที่สมเหตุสมผล

การกำหนดลักษณะตัวละครผู้เล่าและผู้ฟังเช่นนี้ช่วยการผูกโยงการซ้อนนิทานเข้ากับความเป็นวรรณคดีชาดก ซึ่งมุ่งนำเสนอหลักคำสอนทางศาสนา การให้พระโพธิสัตว์แสดงปัญญาในการแก้ไขปัญหาที่ดี หรือการนำเสนอคติธรรมบางอย่างผ่านนิทานที่พระโพธิสัตว์เล่าก็ดี ล้วนแต่สอดคล้องกับจุดประสงค์ของวรรณคดีชาดก โดยมีพระโพธิสัตว์เป็นแกนกลางในการเชื่อมโยงกลวิธีเข้ากับเนื้อหาของวรรณคดี ประเด็นนี้ผู้วิจัยจะกล่าวโดยละเอียดในบทที่ 4

3.3.2 การกำหนดจำนวนนิทานและวิธีการเล่านิทานที่เน้นความสำคัญของนิทานหลัก

ในการสอนนิทานแต่ละครั้ง วิธีการถ่ายทอดนิทานเป็นองค์ประกอบที่มีส่วนกำหนดหรือเน้นแนวคิดสำคัญของนิทานที่ผู้แต่งต้องการจะนำเสนอให้ชัดเจนขึ้น และช่วยแสดงลักษณะตัวละครผู้เล่าหรือผู้ฟังนิทานผ่านท่าทีในการเล่าหรือฟังนิทานได้เช่นเดียวกัน เช่นในเรื่อง **เวตาลปัญญาวิมคติ** ก่อนและหลังเล่านิทานแต่ละครั้ง ตัวเวตาลซึ่งเป็นผู้เล่านิทานจะพูดจาเสียดสีและแสดงท่าทีขี้ขลาดวิปริตวิกลจริตเพื่อให้พระองค์หลุดปากพูด อันเป็นการกระทำที่ผิดเงื่อนไขของเรื่อง ทำให้เวตาลลอยกลับไปทันตโนสอก ท่าทีในการเล่านิทานเช่นนี้ช่วยเน้นให้เห็นลักษณะของท้าววิกรมชาติที่เป็นผู้มีปัญญามากแต่ขาดความอดกลั้นเมื่อถูกหลอ่เกี้ยวถัก แต่ในขณะที่เดียวกันก็แสดงความอูตสาหะของพระองค์ที่เียวกลับไปจับเวตาลถึง 25 ครั้ง

ในวรรณคดีชาดกทั้ง 9 เรื่อง ผู้วิจัยพบว่าการกำหนดจำนวนนิทานสอนและชั้นการสอน และวิธีการเล่าเรื่องนิทานสอนเน้นความสำคัญของเนื้อเรื่องนิทานหลัก กล่าวคือ แม้จะมีการสอนนิทาน แต่ผู้อ่านวรรณคดีก็ยังสามารถติดตามและเข้าใจเนื้อเรื่องนิทานหลักได้โดยต่อเนื่อง โดยมีจุดประสงค์สำคัญ คือ ให้ผู้อ่านวรรณคดีเข้าใจแนวคิดที่วรรณคดีชาดกต้องการนำเสนอ มีรายละเอียดดังนี้

3.3.2.1 จำนวนชั้นและจำนวนเรื่องของนิทานสอน

จำนวนชั้นและจำนวนเรื่องของนิทานสอนเป็นองค์ประกอบที่มีผลต่อการรับรู้คำสอนของผู้อ่าน บางเรื่องเน้นการสอนนิทานชั้นเดียว เมื่อเล่านิทานจบเรื่องหนึ่งก็ย้อนกลับมาเล่าเหตุการณ์ในนิทานหลักต่อ เพราะต้องการเน้นความสำคัญของเนื้อเรื่องในนิทานหลักมากกว่า ดังตัวอย่างจาก **เวตาลปัญญาวิมคติ** และ **สิงหาสนทวารังศติกา** บางเรื่องเน้นการสอนนิทานหลายชั้นต่อเนื่องกันไปดังใน **ปัญญาตันตระ** **กถาสริตสาคร** หรือ **ตันโตรปาขยานะ** การเล่านิทานเช่นนี้มีผลให้การดำเนินเรื่องมีความซับซ้อน ผสมผสานด้วยนิทานหลากหลาย กระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลินจากการได้พบนิทานและตัวละครชุดใหม่ๆ ดังที่กุสุมา รัชชมน (2547: 93-94) กล่าวถึงผลจากการอ่านนิทานสอนนิทานไว้ว่า

...ซับซ้อนเพราะวิธีการเล่านิทานสอนนิทาน เหมือนกล่องใส่ของที่เปิดออกมาแล้วเจอกล่องใบที่สองอยู่ข้างใน ครั้นเปิดใบที่สองก็เจอใบที่สาม และในใบที่สามมีใบที่สี่ เช่นนี้ต่อไปเรื่อยๆ จนบางที่เราอาจลืมกล่องใบแรกไปเลย คนที่ได้กล่องสอนสอนเช่นนี้ดูจะพึงใจและเพลินกับการเปิดหาของในกล่องอยู่ไม่น้อย ยิ่งกล่องแต่ละใบนั้นงามตนต้องลูบคลำอย่างพิถีพิถันก็ยิ่งเพลิดเพลิน...

ในวรรณคดีชาดกของไทย ผู้วิจัยพบว่าเกือบทั้งหมดนิยมสอนนิทานชั้นเดียว และมีจำนวนนิทานสอนไม่มาก ส่วนใหญ่เล่านิทานสอนประมาณ 3-6 เรื่อง เว้นเฉพาะเรื่อง **ปะทุมชาฎก**

ว่าด้วยกลแห่งษัตรีที่ซ่อนนิทาน 21 เรื่อง⁸ ส่วนใหญ่มักเล่านิทานต่อเนื่องโดยผู้เล่าคนเดียวจนจบ ไม่มีการสลับไปเป็นผู้เล่าคนอื่น ทั้งยังใช้ข้อความนำเรื่องที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ทำให้แนวคิดที่น่าเสนอต่อเนื่องเป็นเอกภาพคล้ายกับการซ่อนนิทานในเวตาลปัญญาวิมคติหรือสิงหาสนทวารังศติกา การซ่อนนิทานในวรรณคดีชาติดกของไทยจึงไม่ซับซ้อน ด้วยมุ่งนำเสนอแนวคิดของวรรณคดีชาติดกเป็นสำคัญ มากกว่าจะให้เกิดความเพลิดเพลินจากการอ่านนิทานที่เพิ่มชั้นการซ่อนไปเรื่อยๆ

หากเชื่อมโยงลักษณะนี้กับวัฒนธรรมการเสพวรรณคดีชาติดกในสังคมไทยที่นิยมใช้ในสวดหรืออ่านในพิธีกรรมต่างๆ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การซ่อนนิทานอย่างเป็นเอกภาพ ไม่ซับซ้อน และมีจำนวนไม่มากนักน่าจะมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้อ่านวรรณคดีที่อยู่ในบริบทพิธีกรรมนั้นสามารถเข้าใจและติดตามเนื้อเรื่องได้ง่าย ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า การแต่งวรรณคดีชาติดกของไทยที่ปรากฏการซ่อนนิทานตั้งอยู่บนพื้นฐานการเสพวรรณคดีแบบมุขปาฐะมากกว่า สอดคล้องลักษณะของตัวบทวรรณคดีชาติดกบางเรื่องที่ปรากฏเค้าว่าแต่งเพื่อนำไปใช้ในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น นกกระจาบกลอนสวดแต่งเป็นกลอนสวดซึ่งเป็นประเภทวรรณคดีที่สวดอ่านในพิธีทางพระพุทธศาสนา หรือในธัญชัยบัณฑิตชาติดกมีข้อความระบุตัวผู้แต่งว่า “อาตมาภาพ” ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้แต่งเป็นพระภิกษุ เป็นต้น⁹

ในการผูกร้อยนิทานซ่อนในวรรณคดีชาติดกทั้ง 9 เรื่อง ผู้แต่งใช้วิธีการหลายแบบ บางเรื่องผูกจำนวนนิทานที่เล่าเข้ากับเหตุการณ์ เช่น สรรพสิทธิชาติดก เล่านิทานตามระยะเวลาตั้งแต่ยามหนึ่งจนถึงยามสามรวมนิทาน 3 เรื่อง ทุกัมมานิกชาติดก เล่านิทานตามประตูเมืองทั้ง 4 ทิศ รวม 4 เรื่อง บางเรื่องผูกจำนวนนิทานเข้ากับจำนวนหลักธรรม เช่น ศรีวิชัยชาติดก พระโพธิสัตว์ต้องการแสดงคำสอนว่าด้วยโทษของกิเลส 7 ประการ ก็เล่านิทานแสดงโทษของกิเลส 7 เรื่องตามคำสอนที่กำหนด

ผู้วิจัยพบว่าการผูกร้อยนิทานเข้ากับเหตุการณ์สัมพันธ์กับการคลี่คลายปมปัญหาของเรื่อง เช่น สรรพสิทธิชาติดกผูกการเล่านิทานเข้ากับยามในเวลากลางคืน เนื่องจาก

⁸ ผู้วิจัยยังไม่พบหลักฐานที่แน่ชัดว่าเหตุใดวรรณคดีเรื่องนี้จึงซ่อนนิทานเป็นจำนวนมากทั้งที่ต้นเรื่องเดิมคือ อรรถกถาพมชาดกไม่ปรากฏการซ่อนนิทาน สันนิษฐานว่าวรรณคดีเรื่องนี้ได้รับอิทธิพลจากอรรถกถาพมชาดก ดังปรากฏนิทานซ่อนนิทานบางเรื่องในพมชาดกว่าด้วยกลแห่งษัตรีเหมือนกับนิทานซ่อนในชาติดกเรื่องดังกล่าว แต่ได้แต่งให้การซ่อนนิทานสัมพันธ์กับการคลี่คลายปมปัญหาของเรื่องและเพิ่มจากจำนวนนิทานซ่อนจากที่มีในอรรถกถาพมชาดก 8 เรื่องเป็น 21 เรื่อง

⁹ เว้นเรื่องพมชาดกว่าด้วยกลแห่งษัตรี ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะแต่งขึ้นเพื่อใช้ในการอ่านจากต้นฉบับลายลักษณ์โดยตรง เนื่องจากมีลักษณะเป็นการรวบรวมนิทานซ่อนจำนวนมากถึง 21 เรื่อง ว่าด้วยกลสตรียุคสำหรับเป็นตำราคำสอนอย่างหนึ่งของชายที่เป็นชนชั้นสูง ทั้งในตอนต้นเรื่อง ผู้แต่งยังแสดงจุดประสงค์ไว้ว่า “เทศนาสำแดงโทษสัตว์ อันมีจิตระกำเร็บด้วยโรค ดำหริตริตรงแต่ที่จะกะทำกลอุบาย พ้อลงชวยให้หลุ่มหลงด้วยเล่ห์มารยา นักปราชญ์ผู้มีปราชญ์จัดแต่งเป็นธรรมเนียบ ตามกระแสพระพุทธรูปสถิต หวังจะให้ชวยชาญฉลาดคิดล่วงรู้แบายเล่ห์ที่กลอุบายแห่งกระสัตรี อันมีมารยาต่างๆ” (พมชาดกว่าด้วยกลแห่งษัตรี, 2414: 1) ลักษณะเช่นนี้คล้ายกรณีนิทานอิหร่านราชธรรม ซึ่งกุสุมา รักษมณี (2547: 49-50) อธิบายไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้คนคัดลอกฉบับหลวงวางไว้ข้างพระที่สำหรับพระองค์สอบทานจากต้นฉบับลายลักษณ์โดยง่าย จึงอาจเป็นไปได้ว่าพมชาดกว่าด้วยกลแห่งษัตรีจะแต่งขึ้นด้วยจุดประสงค์สำหรับเป็นตำราคล้ายคลึงกัน

เงื่อนไขในการคลี่คลายบททดสอบในเรื่องมีว่า พระโพธิสัตว์ต้องทำให้ตัวละครหญิงยอมพูดด้วยภายใน 1 ราตรี โดยแบ่งยามออกเป็น 4 ยาม พระโพธิสัตว์ก็เล่านิทานยามละ 1 เรื่อง ส่วน**ทุกัมมานิกชาดก** ผู้กการเล่านิทานเข้ากับประตูเมืองแต่ละด้านเพื่อเป็นการช่วยเหลือไม่ให้พระโพธิสัตว์ถูกนำตัวไป ประหารนอกเมืองตามคำสั่งของตัวละครปฎิบัติ ส่วนเรื่องที่ผู้กนิทานเข้ากับจำนวนคำสอนหรือไม่ได้ กำหนดจำนวนนิทานชัดเจนจะเน้นให้คำสอนที่นิทานซ้อนไปประกอบโดดเด่นแทน เพราะนิทานส่วนใหญ่จะยึดอยู่กับชุดคำสอนที่ตัวละครแสดง เช่น **ธัญชัยบัณทิตชาดก** และ**สุรัพชาดก**

อย่างไรก็ดี ในจำนวนวรรณคดีทั้ง 9 เรื่อง ปรากฏเรื่อง**สุรัพชาดก**ซึ่งซ้อนนิทานมากกว่า 1 ชั้น ดังแผนผังต่อไปนี้

เรื่องสุรัพกุมาร

- 1) เรื่อง “บัณทิตบุรุษ”
- 2) เรื่อง “พระเจ้าพาราณสี”
- 3) เรื่อง “วิธูรบัณทิตและพหลราชา”
 - 3.1) เรื่อง “กุมาร 2 พระองค์”
 - 3.2) เรื่อง “พระดาบสเลี้ยงตะขาบ”
 - 3.3) เรื่อง “พระเจ้าโชติราชา”
- 4) เรื่อง “นางสนมมีปัญญา”
 - 4.1) เรื่อง “พระธิดาพระเจ้าเวชมาทิต”
 - 4.1.1) เรื่อง “มาณพ 4 คน”
 - 4.1.2) เรื่อง “มาณพกับรูปสลักไม้”
 - 4.1.3) เรื่อง “นครโสภณี 4 คน”
 - 4.1.4) เรื่อง “ภรรยานายโจร”
 - 4.1.5) เรื่อง “นางศิริโสภาชูปชีวิตพระสวามี”
 - 4.2) เรื่อง “พระเจ้าเวชมาทิตปรารถนารู้ความลำบาก”
 - 4.3) เรื่อง “พระโอรสของพระเจ้าเวชมาทิต”

จากแผนผังนิทานข้างต้น ผู้วิจัยพบว่านิทานซ้อนชั้นที่ 1 เรื่อง “นางสนมมีปัญญา” มีโครงเรื่องเหมือนกับนิทานหลักของ**นันทกปกรณัม**ซึ่งมีต้นเค้าจากเรื่อง**ตันโตรปาชยานะ** เป็นเรื่องนางสนมคนหนึ่งใช้ปัญญาเล่านิทานเพื่อเกลี้ยกล่อมพระราชารู้ภัยไม่ให้อาหารตนจนสำเร็จ นอกจากนี้ นิทานซ้อนชั้นที่ 2 เรื่อง “พระธิดาของพระเจ้าเวชมาทิต” น่าจะได้รับเค้าเรื่องมาจากเรื่องนางติลกศรีใน**ถรรณการที่วีรชัย** ปิยสุนทรวงษ์ (2524: 8-20) ได้ศึกษาเปรียบเทียบกับ

สรรพสิทธิชาดกไว้¹⁰ ทำให้สรรพภูษาดกมีทั้งการซ้อนนิทานเพื่อแสดงตัวอย่างประกอบคำสอนและการซ้อนนิทานเพื่อตั้งคำถาม สะท้อนให้เห็นความพยายามของผู้แต่งที่ต้องการจะรวบรวมวิธีการถ่ายทอดคำสอนหลายๆ แบบเข้าไว้ในวรรณคดีเรื่องนี้ ทั้งเพื่อแสดงปัญญาในการสอนของพระโพธิสัตว์ และอาจเป็นการอวดฝีมือการประพันธ์ด้วย

จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบด้านจำนวนชั้นและจำนวนเรื่องของนิทานซ้อน สะท้อนลักษณะเด่นของการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทยที่เน้นการนำเสนอแนวคิดที่เป็นเอกภาพ และให้ผู้อ่านวรรณคดีติดตามเนื้อเรื่องได้โดยง่าย ทั้งยังผูกให้การเล่านิทานแต่ละเรื่องสัมพันธ์กับการดำเนินเรื่อง ช่วยให้การเล่าเรื่องมีความน่าสนใจ ในขณะเดียวกัน จำนวนชั้นการซ้อนนิทานในสรรพภูษาดกยังแสดงให้เห็นความเป็นมาของเรื่องและสะท้อนจุดประสงค์ของผู้แต่งได้อีกด้วย

3.3.2.2 วิธีการเล่านิทาน

การเล่านิทานแต่ละครั้งมีเนื้อความที่เป็นส่วนเชื่อมต่อเนื้อเรื่องของวรรณคดีชาดกเข้ากับนิทานซ้อน ทั้งก่อนเล่าและหลังเล่า โดยเฉพาะในกรณีที่เล่านิทานซ้อนหลายเรื่องต่อเนื่องกัน เพื่อให้ผู้อ่านวรรณคดีสามารถติดตามเนื้อเรื่องได้โดยไม่สะดุด เป็นการสร้างเอกภาพในการเล่านิทาน ในขณะเดียวกัน ช่วยขยายความเนื้อหาของนิทานให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันด้วย ในบางเรื่องมีข้อความก่อนเล่านิทานแสดงสุภาพจิตที่ช่วยชี้ประเด็นของนิทานซ้อนให้ผู้อ่านเข้าใจ บางเรื่องอาจมีข้อความอธิบายเพิ่มเติมต่อท้ายหลังเล่านิทานจบเพื่อขยายความแนวคิดให้ละเอียดหรือสอดคล้องกับเหตุที่ทำให้ตัวละครต้องเล่านิทานมากยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยพบว่าในวรรณคดีชาดกทั้ง 9 เรื่องมีส่วนเชื่อมเข้าสู่นิทานซ้อนเป็นทั้งข้อความนำเรื่องและข้อความอธิบายท้ายเรื่อง ข้อความที่เป็นส่วนนำเรื่องมักเป็นสุภาพจิตหรือคำพูดแสดงเจตนาในการเปรียบเทียบของตัวละครผู้เล่า ลักษณะเช่นนี้พบในวรรณคดีชาดกเกือบทุกเรื่อง ในบางเรื่องที่ตัวละครเล่านิทานซ้อนหลายเรื่องติดต่อกัน ข้อความที่นำเรื่องมักเน้นย้ำความคิดเดียวกันหรือมีเนื้อความเป็นไปในลักษณะเดียวกัน เห็นได้จากข้อความนำเรื่องนิทานซ้อนทั้ง 4 เรื่องในทุกัฏฐชาดกที่มีเนื้อความเหมือนกัน เพียงแต่เปลี่ยนสถานที่เป็นประตู่วังที่ต่างๆ 4 ทิศ ดังที่นำเสนอในรูปแบบตารางได้ดังนี้

¹⁰ ผู้วิจัยพบว่านิทานเรื่อง “พระธิดาของพระเจ้าเวชมาทิต” นี้มีรายละเอียดเหมือนกับเรื่องนางติลกศรีใน *กถารัตนกรที่วีรชัย ปิยสุนทรราชวงศ์* (2525: 8-20) ยกมาแสดงมากกว่า *สรรพสิทธิชาดก* ทั้งในแง่ที่เน้นบทบาทของตัวละครฝ่ายหญิงคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ตัวละครฝ่ายหญิงต้องการชายที่มีปัญญามาเป็นคู่ครอง จึงตั้งใจจะไม่พูดกับผู้ใด ตั้งข้อความบรรยายว่า “ราชธิดานั้นครั้งมีชันษาได้สิบหกปี มีปัญญาเฉลียวฉลาดเฉียบแหลมนักหนา พระราชบิดาทรงโปรดปรานมากคิดจะหาภักดาให้ ได้ปรึกษากับราชธิดาว่าบิดาจะหาภักดาให้ลูกยา ราชธิดาก็ถามมีทราบตั้งนั้นแล้วคำริว่า ราชกุมารในสากลทวีปจะมีปัญญาเสมอเราหาไม่ได้เลย บุรุษผู้ทราบปัญญาโง่เขลาหาควรเป็นภักดาเราได้ไม่ คำริแล้วก็เลยนิ่งไปแต่นั้นมาหาปราศรัยกับบุรุษไม่” (*ปัญญาสชาดก เล่ม 2, 2549: 234*) และในแง่ชื่อตัวละครพระเจ้าเวชมาทิตก็คล้ายคลึงกับชื่อท้าววิกรมมาทิตย์ เพียงแต่สลับบทบาทมาเป็นพระราชบิดาของตัวละครฝ่ายหญิงแทน ในขณะที่ *สรรพสิทธิชาดก* กล่าวแต่เพียงว่านางสุวรรณโสภานีนมีรูปโฉมงดงามแต่ไม่ยอมพูดกับผู้ใด

เรื่อง “ชาวไร่กับพังพอน”	เรื่อง “นายพรานกับเหยี่ยว”	เรื่อง “ธิดาพระเจ้าพรหมทัต”	เรื่อง “บุรุษ 2 คนกับสุนัข”
<p>อำมาตย์ทั้งหลายเรียก นายประตุม่าบังคับว่า คนนี้ทำความผิดโทษถึงตาย ท่านจงเปิดประตูวังออก พวกเราจักเอาคนนี้ไปฆ่าเสียในวันนี้ตามรับสั่ง นายประตุม่าจึงตอบว่า แต่ก่อนๆ มาเมื่อจับผู้ทำผิดได้แล้ว พระราชาต้องทรงพิจารณาไตร่ตรองให้ได้ความจริงแล้วจึงสั่งลงโทษตามความผิด ข้าพเจ้าจักปิดประตูไว้ไม่ยอมเปิดให้ตลอดถึงสามวัน กิจที่พระราชาทำสะเพร่าไม่ทรงพิจารณาให้ถ่องแท้รับสั่งให้เอาคนไปฆ่าเสียง่ายๆ นั้น ย่อมจะได้รับความเดือดร้อนภายหลัง¹¹ อำมาตย์จึงซักถามอีกว่า แนะนำนายประตุม่า กิจที่ไม่ทรงพิจารณาไตร่ตรองก่อน ย่อมได้รับความเดือดร้อนภายหลัง นั้น มีตัวอย่างเรื่องอย่างไร ท่านจงเล่าให้พวกข้าพเจ้าฟังบ้าง นายประตุม่าจึงเล่าเรื่องราวให้ฟังดังต่อไปนี้ว่า [เนื้อเรื่องนิทานซ้อน]</p>	<p>สพเพ อมจจา ฝ่ายอำมาตย์ทั้งปวง จึงพาพระโพธิสัตว์ไปยังประตูวังด้านทักษิณ เรียกนายประตุม่าบังคับว่า คนนี้ทำความผิดโทษถึงตาย ท่านจงเปิดประตูวังออก พวกเราจักเอาคนนี้ไปฆ่าในวันนี้ตามรับสั่ง นายประตุม่าได้ฟังจึงตอบว่า แต่ก่อนๆ มา เมื่อจับผู้ทำผิดมาได้ พระราชาต้องไตร่ตรองได้ความจริงแล้ว จึงสั่งให้ลงโทษตามความผิด ข้าพเจ้าจักปิดประตูไว้ไม่ยอมเปิดชั่วสามวัน กิจที่พระราชาไม่ทรงพิจารณาไตร่ตรอง รีบด่วนให้เอาคนไปฆ่า นั้น ย่อมจะได้รับความเดือดร้อน แต่ภายหลัง แนะนำนายประตุม่า คำที่ท่านว่าไม่พิจารณาไตร่ตรองก่อน ย่อมได้รับความเดือดร้อนนั้น เคยมีตัวอย่างเรื่องราวอย่างไร จงเล่าให้พวกข้าพเจ้าฟังบ้าง นายประตุม่าจึงเล่าให้ฟังดังต่อไปนี้ว่า [เนื้อเรื่องนิทานซ้อน]</p>	<p>สพเพ อมจจา อำมาตย์ทั้งปวงเหล่านั้น จึงพากันนำพระโพธิสัตว์ไปยังประตูวังด้านปัจฉิมทิศ เรียกนายประตุม่าบังคับว่า คนนี้ทำความผิดโทษถึงตาย ท่านจงเปิดประตูออก พวกเราจักเอาคนนี้ไปฆ่าตามรับสั่ง นายประตุม่าจึงตอบว่า แต่ก่อนๆ มา เมื่อจับผู้กระทำผิดได้แล้ว พระราชาต้องทรงพิจารณาไตร่ตรองได้ความจริงแล้ว จึงให้ลงโทษตามความผิด ข้าพเจ้าจักปิดประตูไว้ไม่ยอมเปิดให้ตลอดชั่วสามวัน ซึ่งพระราชาไม่ทรงไตร่ตรอง รีบด่วนจะให้เอาคนไปฆ่า ย่อมจะได้รับความเดือดร้อนต่อภายหลังฯ แนะนำนายประตุม่า คำที่ท่านว่าไม่พิจารณาไตร่ตรองก่อน ย่อมได้รับความเดือดร้อนนั้น เคยมีตัวอย่างเรื่องราวอย่างไร จงเล่าให้พวกเราฟังบ้าง นายประตุม่าจึงเล่าเรื่องราวให้ฟังดังต่อไปนี้ว่า... [เนื้อเรื่องนิทานซ้อน]</p>	<p>สพเพ อมจจา อำมาตย์ทั้งหลายเหล่านั้น ชวนกันนำพระโพธิสัตว์ไปยังประตูด้านทิศอุดร เรียกนายประตุม่าบังคับว่า คนนี้ได้ทำความผิดโทษถึงตาย ท่านจงเปิดประตูออกเดี๋ยวนี้ พวกเราจักเอาคนนี้ไปฆ่าตามรับสั่ง นายประตุม่าได้ฟังจึงตอบว่า แต่ก่อนๆ เมื่อพระราชาจับผู้ทำผิดมาได้แล้ว ต้องทรงพิจารณาไตร่ตรองได้ความจริงแล้ว จึงให้ลงอาญาตามความผิด ข้าพเจ้าจักปิดประตูไว้ จึงไม่เปิดให้สั้นสามวัน ข้อซึ่งพระราชาไม่ทรงพิจารณาไตร่ตรองเสียก่อน ย่อมได้รับความเดือดร้อนเมื่อภายหลัง ฯ แนะนำนายประตุม่า คำที่ท่านกล่าวว่าจะไม่ทรงพิจารณาไตร่ตรองก่อน ย่อมได้รับความเดือดร้อนนั้น เคยมีตัวอย่างเรื่องราวอย่างไร จงเล่าให้พวกเราฟังบ้าง นายประตุม่าจึงเล่าเรื่องราวให้ฟังดังต่อไปนี้ว่า [เนื้อเรื่องนิทานซ้อน]</p>

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบข้อความนำเรื่องทุกัมมานิกชาดก

ส่วนในศรีวิชัยชาดก มีเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์เล่านิทานต่อเนื่องกัน 7 เรื่องเพื่อแสดงคำสอนเรื่องโทษของกิเลส ซึ่งนิทานแต่ละเรื่องจะแสดงโทษของกิเลสต่างๆ รวม

¹¹ ซิตเส้นได้เน้นโดยผู้วิจัย

7 ประการ ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ มานะ การล่อลวง ความตระหนี่ ความอกตัญญู และการวิวาท โดยลำดับ ข้อความเกริ่นนำของนิทานเหล่านี้มีโครงสร้างคล้ายคลึงกัน เริ่มต้นจากกล่าวถึงประเภทกิเลส แล้วกล่าวถึงโทษกิเลสประเภทนั้น จากนั้นจึงเชื่อมโยงกับตัวละครในนิทานที่มีพฤติกรรมแสดงถึงกิเลสดังกล่าว ตัวอย่างข้อความเกริ่นนำในวรรณคดีเรื่องนี้มีดังนี้

นิทานเรื่อง “หงส์ทอง”

...มนุษย์ทั้งหลายหรือสัตว์บางพวกในโลก มีปรกติใครความเป็นผู้เป็นไปในอำนาจแห่งความโลภ ควรจะสันโดษด้วยสมบัติของตนด้วยสมบัติตามที่ได้ ก็บุคคลผู้เป็นไปในอำนาจแห่งความโลภย่อมถึงความพินาศ ย่อมเสื่อมจากสมบัติทั้งหลาย เหตุตั้งนั้นความโลภเป็นมูลแห่งวิบัติ แม้ในกาลก่อนหญิงคนหนึ่งลู่ออำนาจแห่งความโลภ ย่อมเสื่อมจากทองทั้งหลาย...

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราธิบดีศรีวิวัฒน์, 2516: 96)

เรื่อง “สุนัขจิ้งจอกหลอกสิงโต”

...ขึ้นชื่อว่าบัณฑิตทั้งหลายไม่ควรเป็นไปในอำนาจโทสะ เพราะวาสัตว์เป็นไปในอำนาจโทสะ ก็ไม่พิจารณาเห็นประโยชน์และใช้ประโยชน์ ควรแลไม่ควร จึงทำสิ่งที่ไม่ควรทำด้วยอำนาจความโกรธ ย่อมถึงความพินาศ แม้ในกาลก่อนราชสีห์เป็นไปในอำนาจโทสะ ทำสิ่งที่ไม่ควรทำก็ถึงความฉิบหาย...

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราธิบดีศรีวิวัฒน์, 2516: 98)

เรื่อง “นกยางลวงปลา”

...ธรรมดาบัณฑิตทั้งหลายไม่ควรเป็นคนล่อลวง เพราะวาบุคคลล่อลวงทำกิจไม่ควรทำ มีโกงด้วยเบียดเบียน โกงด้วยของปลอมแลโกงด้วยคั้นซึ่งเป็นต้น ประพฤติสลับ ทำกิจโกงคนอื่นเป็นต้นว่าใช้ทองคำว่าเป็นทองคำ ใช้แก้วมณีว่าเป็นแก้วมณี โทษว่าคุณไม่ควรทำว่าควรทำ อนึ่ง คนโง่อดผู้อื่นย่อมถึงความฉิบหาย แม้ในกาลก่อนนกยางถึงความฉิบหายอาศัยความล่อลวงของตน...

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราธิบดีศรีวิวัฒน์, 2516: 102)

นอกจากการแสดงข้อความนำเรื่องที่เป็นสุภาษิตแล้ว ยังปรากฏคาถาที่ยกมาตรงกันกับคาถาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาด้วย เช่น ใน**สุรพุทธชาดก**มีคาถาที่เหมือนกับใน**มงคลสูตร** คัมภีร์**ขุททกปาฐะ** **สูตรต้นตปิฎก**พร้อมแปลขยายความ ตัวอย่างการอ้างคาถาก่อนจะเริ่มต้นเล่านิทานเรื่อง “บุรุษบัณฑิต” มีดังนี้

อเสวนา จ พาลานํ

ปณฺฑิตานญจ เสวนา

ปูชา จ ปุชณียานํ

เอตมมงฺคลมุตฺตมํ

ความว่า ความไม่คบคนพาลด้วย ความคบบัณฑิตด้วยความบูชา คนควรบูชา ด้วย คุณสามข้อนี้เป็นมงคลสูงสุด จจริงอยู่ความคบคนพาล ย่อมให้ถึงความพินาศในโลกนี้และโลกเบื้องหน้า ข้อนี้มีตัวอย่างเป็นที่อ้างดังต่อไปนี้... [เนื้อเรื่องนิทานซ้อน]

(ปัญญาสชาตก เล่ม 2, 2549: 207)

ในกลุ่มเรื่องเล่าที่เล่านิทานเพื่อตั้งปริศนาอย่างนกกระจาบกลอนสวด และ ลิลิตศรีวิชัยชาตก เนื้อความที่เชื่อมเข้าสู่นิทานซ้อนจะเป็นการบรรยายพฤติกรรมตัวละคร ซึ่ง สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เป็นการทดสอบปัญญา ตัวอย่างจากเรื่องนกกระจาบกลอนสวดแสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์ถอดดวงจิตที่เลี้ยงไปสิงในสิ่งของและสนทนากับดวงจิตนั้นเพื่อเรียกความสนใจของ ตัวละครฝ่ายหญิง และนำไปสู่การเล่านิทาน โดยตั้งใจให้นางได้ยินด้วย ดังนี้

๑ สรรพสิทธิฤทธิไกร	ถอดหัวใจมาด้วยดี
ใส่ไว้ในพานพระศรี	แล้วมิได้จะว่าไร
๑ นางนั้นไซ้ไรไม่กล่าวสาร	พระกุมารจึงว่าไป
ข้าไม่เห็นหน้าใคร	เห็นแต่ท่านพานพระศรี
๑ ช่างมานิ่งเสียได้	เป็นโฉนไม่พาที
อันตัวของข้านี้	ไม่รู้ที่พูดด้วยใคร
๑ หัวใจอยู่ในพาน	จึงกล่าวสารมาแก้ไข
ข้าเจ้านี้เล่าไซ้ไร	สำหรับใส่แต่หมากพลู
๑ พนักงานเท่านั้นไซ้ไร	สิ่งอันใดข้าไม่รู้
ข้าเจ้าจึงนั่งอยู่	ไม่รู้ที่จะพาที
๑ เจ้าสรรพสิทธิ	ดำริแล้วกล่าวคดี
ว่าท่านพานพระศรี	เล่านิทานสู่กันฟัง
๑ หัวใจอยู่ในพาน	ได้ฟังสารกล่าววาจิ่ง
ข้ายังไม่เคยฟัง	ว่านิทานประการใด
๑ อันว่าตัวข้าเจ้า	หารู้เล่านิทานไม่
เจ้ารู้จงเล่าไป	ข้าเจ้าไซ้ไรจะขอฟัง
๑ เมื่อนั้นจึงนางนาฏ	เห็นประหลาดถึงสามครั้ง
พานหมากอันเคยตั้ง	ไว้แต่ก่อนห่อนเจรจา
๑ หลากด้วยพานพระศรี	รู้พาทีน่ากังขา

นางคิดอยู่ไปมา

มิได้ว่าสิ่งอันใด ฯฯ

(นกกระจาบกลอนสวด, 2548: 44-45)

ส่วนข้อความอธิบายหลังเล่านิทานจบเป็นลักษณะเด่นที่พบในเรื่อง**ธัญชัยบัณฑิตชาตก** เนื่องจากวรรณคดีชาตกเรื่องนี้มุ่งนำเสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยตรง ในบางครั้งที่ยกตัวอย่างนิทานแล้ว พระโพธิสัตว์ยังได้อธิบายข้อธรรมที่เป็นแนวคิดของนิทานซ้อนเสริมต่อไปอีกเพื่อให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่นนิทานเรื่อง “นายควาญช้าง” มุ่งนำเสนอแนวคิดเรื่องคุณของพระรัตนตรัย เมื่อพระโพธิสัตว์เล่านิทานเล่าจบก็อธิบายพระพุทธคุณต่อไปว่า

...แปลพระพุทธคุณเป็นรัตนมาลาแปลพระอิติปิโส ภควา นั้น แต่ทีละตัวๆ ตั้งต้นว่า อัญญะ คมนัญญะ มุนินโท ฯลฯ อธิมณฑิ นมามิ อธิบายว่า สมเด็จเจ้าพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น อัญญะ ปรรณนาซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ แสงหาซึ่งพระคุณอันประเสริฐ คือสัพพัญญุตญาณครั้งนี้ได้สำเร็จดังพระทัยปรารถนาแล้ว พระองค์ก็ประทานซึ่งอริยมรรคอริยผล อันเป็นธรรมอันล้ำเลิศเป็นที่ปรารถนาของพระองค์นั้น ให้แก่เวไนยสรรพสัตว์ทั้งปวง...

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 302)

จากการวิเคราะห์ข้างต้นเห็นได้ว่าข้อความเชื่อมสู่นิทานซ้อนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เชื่อมโยงเนื้อหาของนิทานหลักและนิทานซ้อนเข้าด้วยกัน และกำหนดประเด็นเนื้อหาของนิทานซ้อนให้สนับสนุนนิทานหลักตามผู้แต่งต้องการ หรือช่วยขยายความเนื้อหาของนิทานซ้อนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น องค์ประกอบนี้จึงเปิดโอกาสให้ผู้แต่งสามารถปรับเปลี่ยนจำนวนนิทานซ้อนได้โดยไม่กระทบต่อเนื้อเรื่องนิทานหลัก เนื่องจากมีสิ่งที่จะช่วยกำหนดการสื่อความหมายด้วยนิทานซ้อนให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการอยู่แล้ว เสมือนด้ายสำหรับร้อยลูกปัดสีสนต่าง ๆ เข้าไว้เป็นเส้นเดียวกัน ดังกรณี**นกกระจาบกลอนสวด**ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกับสรรพสิทธิชาตกและสรรพสิทธิ์คำฉันท์แต่มิมีนิทานซ้อนเพิ่มขึ้นมา 1 เรื่อง และกรณี**ปะทุมชาวกว่าด้วยกลแห่งขัตริย์**ที่ต้นเรื่องคือ**อรรถกถาหมาป่าชุมชาตก**ไม่มีการซ้อนนิทาน แต่ในวรรณคดีเรื่องนี้มีนิทานซ้อน 21 เรื่อง โดยที่ทั้งหมดนำเสนอแนวคิดเรื่องเดียวกัน คือ โทษของหญิงร้าย ช่วงที่เชื่อมต่อระหว่างนิทานหลักกับนิทานซ้อนจึงทำหน้าที่เสมือน “ด้าย” ที่ร้อยโยงให้เนื้อเรื่องทั้งสองส่วนแนบสนิทกันนั่นเอง

จากที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่าลักษณะเด่นในการกำหนดจำนวนนิทานซ้อน จำนวนชั้นการซ้อน และวิธีการเชื่อมโยงเข้าสู่เนื้อเรื่องนิทานซ้อน มีจุดประสงค์ให้นำเสนอของวรรณคดีชาตกแนวคิดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในแง่กำหนดประเด็นความคิดของนิทานซ้อนแต่ละเรื่อง และร้อยเรียงให้นิทานจำนวนมากนำเสนอแนวคิดที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย

ในบทนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ให้เห็นลักษณะของการซ้อนนิทาน ทั้งในด้านรูปแบบของการซ้อนนิทานและความสัมพันธ์ระหว่างโครงเรื่องกับการซ้อนนิทาน และได้แสดงลักษณะเด่นของการซ้อนนิทาน ผลการวิเคราะห์พบว่าลักษณะของการซ้อนนิทานสัมพันธ์กับโครงเรื่องของวรรณคดีชาดกที่สร้างขึ้นเพื่อนำเสนอแนวคิดผ่านวีรกรรมของพระโพธิสัตว์ ประเภทของการซ้อนนิทานที่พบมากที่สุดได้แก่ การซ้อนนิทานเพื่อตั้งคำถามและการซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ ส่วนการซ้อนนิทานเพื่อแสดงอดีตชาติและการซ้อนนิทานเพื่อเปรียบเทียบอธิบายเป็นรูปแบบย่อยที่ใช้เพื่อสร้างความหลากหลายในการแสดงคำสอน เมื่อรูปแบบการซ้อนนิทานเหล่านี้ปรากฏอยู่ในวรรณคดีที่มีลักษณะโครงเรื่องต่างกัน ก็จะทำหน้าที่ในการเล่าเรื่องต่างกันไป โดยในเรื่องที่มีโครงเรื่องเดียว การซ้อนนิทานจะทำหน้าที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลัก ในเรื่องที่มีโครงเรื่องซับซ้อน การซ้อนนิทานจะทำหน้าที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริม เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่องและแนวคิดที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอ ทั้งนี้ยังพบว่า วรรณคดีที่มีโครงเรื่องต่างกัน แม้จะเป็นเรื่องเดียวกันและมีรูปแบบการซ้อนนิทานเหมือนกัน แต่ตำแหน่งและความสำคัญของการซ้อนนิทานในการเล่าเรื่องและการนำเสนอแนวคิดย่อมเปลี่ยนไปด้วย กล่าวคือ การซ้อนนิทานที่อยู่ในโครงเรื่องเดียวจะปรากฏในตอนท้ายเรื่อง ช่วยคลี่คลายปมปัญหาของเรื่อง ทำให้เรื่องจบและช่วยนำเสนอแนวคิดหลัก ส่วนการซ้อนนิทานที่อยู่ในโครงเรื่องซับซ้อนจะปรากฏในตอนต้นเรื่องหรือกลางเรื่อง ช่วยเล่าเรื่องเฉพาะในโครงเรื่องย่อยช่วงนั้นและนำเสนอแนวคิดเสริมของเรื่อง

ผู้วิจัยยังพบว่าการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาดกมีลักษณะเด่น 2 ประการ ซึ่งสอดคล้องกับขนบวรรณคดีชาดกของไทย กล่าวคือ การสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ที่ทำให้การเล่านิทานของพระองค์น่าเชื่อถือ ส่วนตัวละครอื่นเน้นการแสดงลักษณะที่เอื้อแก่การสร้างปมปัญหาของเรื่อง ส่วนวิธีการเล่าเรื่อง นิยมซ้อนนิทานเพียงชั้นเดียวและมีจำนวนเรื่องไม่มาก วิธีการเล่าจะใช้ข้อความซ้ำๆ เพื่อกำหนดประเด็นการนำเสนอแนวคิดของนิทานซ้อนแต่ละเรื่องให้เป็นเอกภาพ โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้อ่านติดตามทำความเข้าใจแนวคิดของวรรณคดีชาดกที่มุ่งสั่งสอนได้โดยง่าย

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ลักษณะของการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทยล้วนมีจุดประสงค์เพื่อให้สามารถนำเสนอแนวคิดของวรรณคดีได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องปัญญาและการแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ ซึ่งจะเป็นประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์และอภิปรายในบทต่อไป

บทที่ 4

บทบาทของการซ้อนนิทานกับการนำเสนอคำสอนในวรรณคดีชาดกของไทย

การวิเคราะห์ในบทที่แล้วผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นว่า การซ้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทยมีลักษณะและบทบาทในฐานะกลวิธีการเล่าเรื่องแตกต่างไปตามโครงเรื่อง ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อนำเสนอแนวคิด โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องปัญญา บางเรื่อง การซ้อนนิทานที่มีพระโพธิสัตว์เป็นผู้เล่าแสดงให้เห็นปัญญาของพระองค์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ บางเรื่องใช้การแสดงคำสอนของพระโพธิสัตว์ในการนำเสนอแนวคิดอื่นๆ สะท้อนให้เห็นว่า กวีไทยได้ปรับใช้การซ้อนนิทานเพื่อสนองต่อจุดประสงค์ของวรรณคดีชาดกตามที่พิสิทธ์ กอบบุญ (2548: 77-79) สรุปลงว่า มุ่งแสดงวีรกรรมและการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ นอกจากนี้ยังใช้เป็นนิทานสอนใจ ให้ข้อคิดและเสนอหลักธรรมอันเนื่องอยู่ในพระพุทธศาสนาด้วย

ในบทนี้ ผู้วิจัยมุ่งวิเคราะห์การซ้อนนิทานกับการนำเสนอคำสอนในวรรณคดีชาดกของไทย โดยจะอธิบายให้เห็นว่าการซ้อนนิทานเป็นกลวิธีที่มีบทบาทในฐานะกลวิธีการสอนอย่างหนึ่งในวรรณคดีชาดกของไทย

ผู้วิจัยพบว่า วรรณคดีชาดกของไทยทั้ง 9 เรื่องเน้นคำสอนเรื่องปัญญา รวมทั้งยังเป็นแก่นสำคัญที่ช่วยร้อยเรียงคำสอนย่อยอื่นๆ ไว้ด้วย บทบาทของการซ้อนนิทานในการนำเสนอคำสอนในวรรณคดีชาดกกลุ่มนี้จึงแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ บทบาทการแสดงปัญญาบารมีผ่านการที่พระโพธิสัตว์เป็นผู้เล่าและผู้ฟังนิทาน และบทบาทการนำเสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านเนื้อหาของนิทานซ้อน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 บทบาทในการแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์

การแสดงปัญญาของบุคคลผ่านการเล่านิทานเป็นชนบทที่มีมานานในวรรณคดีอินเดีย ตัวละครผู้เล่านิทานมักมีสถานะเป็นผู้มีวิชาความรู้ เช่น พราหมณ์ ฤๅษี บุโรหิต นักปราชญ์ราชบัณฑิต เทพเจ้า หรืออมนุษย์ที่มีอำนาจพิเศษ ใน**ปัญญาตันตระ** ผู้เล่านิทานในนิทานหลักคือพราหมณ์วิชฌศุภมัน ใน**มหาภารตะ** ผู้เล่าเรื่องพระนลให้พี่น้องปาลมณฑลฟังคือฤๅษีพฤทท์สวะ เป็นต้น¹ แต่การยกให้การเล่านิทานกลายเป็นความประพฤตินำไปสู่ในการหลุดพ้นอันเป็นเป้าหมายสูงสุดทางศาสนานั้น เป็นลักษณะที่โดดเด่นในวรรณคดีชาดก โดยใน**อรรถกถาชาดก** ได้ผนวกการซ้อนนิทานให้กลายเป็นส่วนหนึ่งในจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุพระโพธิญาณ โดยเฉพาะปัญญาบารมี

ปัญญาบารมีเป็นหนึ่งในธรรม 10 ประการที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญเพื่อบรรลุพระโพธิญาณ เรียกว่า ทศบารมี ประกอบด้วย ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิชฺฐาน เมตตา และอุเบกขา (พิสิทธ์ กอบบุญ, 2548: 77) ความหมายของบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแต่ละสมัยมีความแตกต่างกัน ประพจน์ อัครวิรุฬหการ (2546: 203) ได้อธิบายไว้ว่า ปัญญาบารมีที่ปรากฏใน**อรรถกถา**

¹ ดูรายละเอียดในบทที่ 2 หน้า 15-26 ของวิทยานิพนธ์นี้

ขาดก มักได้แก่ความรู้ความเฉลียวฉลาดมากกว่าการได้มานั้นสูง ปัญญาบารมีในลักษณะนี้ยังสืบทอดมาถึงในขาดกที่แต่งในประเทศไทย จากการวิจัยของสหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ (2546) พบว่าปัญญาบารมีในขาดกที่แต่งในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นปัญญาในระดับโลกียะ คือ มุ่งประโยชน์ในชีวิตประจำวันมากกว่า เป็นการใช้ปฏิภาณไหวพริบในการแก้ปัญหาอุปสรรค หรือเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเองและผู้อื่น

กลวิธีที่ใช้นำเสนอปัญญาบารมีใน**อรรถกถาขาดก**มีหลายวิธี เช่น ใน**อรรถกถาโมหสถขาดก** ผู้กเรื่องให้เกิดคติความหลายครั้ง เพื่อให้พระโพธิสัตว์แสดงปัญญาในการตัดสินใจอย่างเป็นธรรม ใน**อรรถกถาวิรุทธขาดก**ผู้กเรื่องให้พระโพธิสัตว์แสดงธรรมแก่พระยานาคและยักษ์ปุลณกะผู้มีฤทธิ์มากให้ทั้งสองเชื่อฟังคำสอน เป็นต้น ทั้งนี้ยังรวมถึงการนำเสนอปัญญาบารมีผ่านกลวิธีการซ้อนนิทาน ขาดกที่ใช้การซ้อนนิทานใน**อรรถกถาขาดก**ส่วนใหญ่แสดงปัญญาในการสอนของพระโพธิสัตว์ โดยใช้การเล่านิทานเพื่อยกตัวอย่างคำสอนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น **อรรถกถาตักกการียขาดก** พรรณเรื่องความทุกข์ที่เกิดจากการพูดไม่ดี พระโพธิสัตว์เล่านิทาน 5 เรื่องเพื่อสอนเรื่องโทษของวาจาให้แก่บุโรหิตที่กลายเป็นเครื่องบูชาญู เพราะไม่ระวังคำพูด **อรรถกถากุณฑลขาดก**พรรณโทษของหญิงร้าย พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานกได้เล่านิทานเพื่อแสดงโทษของหญิงร้าย 8 เรื่องให้แก่สหายนกที่ถูกนกตัวเมียทิ้งไป หรือ **อรรถกถาอินทริยขาดก** พรรณเรื่องภิกษุกระสันสึกเพราะภรรยาเก่า พระโพธิสัตว์ได้เล่านิทานเรื่องผลร้ายของอกุศลกรรมเพื่อสอนศิษย์ที่หลงไหลในสตรีให้กลับมาบำเพ็ญฌาน เป็นต้น

ส่วนในวรรณคดีขาดกของไทย ปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ที่นำเสนอผ่านการซ้อนนิทานมีทั้งปัญญาในการแสดงคำสอนเช่นเดียวกับ**อรรถกถาขาดก** ทั้งยังเพิ่มปัญญาบารมีในการแก้ไขบททดสอบเข้ามาด้วย โดยมีจุดประสงค์สำคัญ คือ เสนอให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้มีปัญญาอย่างยิ่งและรู้จักใช้ปัญญานั้นเพื่อสร้างประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น มีรายละเอียดดังนี้

4.1.1 บทบาทการแสดงปัญญาในการแก้ไขบททดสอบ

การใช้ปัญญาแก้บททดสอบและอุปสรรคที่เป็นปมปัญหาในวรรณคดีต่างๆ สอดคล้องกับลักษณะของปัญญาในพุทธศาสนาที่เรียกว่า “อุบายโกศล” คือ รอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำให้สำเร็จ ทั้งในการป้องกันความเสื่อมและการสร้างความเจริญ (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตโต], 2550: 30) ขาดกใน**อรรถกถาขาดก**ที่โดดเด่นในการแสดงปัญญาในลักษณะนี้ คือ **อรรถกถาโมหสถขาดก** ซึ่งผู้กเหตุการณ์ให้พระโพธิสัตว์ต้องแก้บททดสอบที่พระเจ้าวิเทหราชตั้งมาลองปัญญาของพระโพธิสัตว์ ปัญหาทดสอบว่าท่อนไม้ที่กลางจนเรียบเสมอกันทั้งสองด้าน ด้านไหนเป็นปลายด้านไหนเป็นโคน ปัญหาทดสอบว่างูสองตัว ตัวใดเป็นงูตัวผู้ ตัวใดเป็นงูตัวเมีย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การทดสอบเพื่อเลือกคู่ด้วยการตั้งปัญหาถามจากนิทานไม่ปรากฏใน**อรรถกถาขาดก** ส่วนวรรณคดีขาดกของไทย มีเรื่อง **สรรพสิทธิขาดก** **นกกระจาบกลอนสวด** **สรรพสิทธิ์คำฉันท์** **ศรีวิชัยขาดก** และ**ลิลิตศรีวิชัยขาดก** ที่มุ่งแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ผ่านบททดสอบเพื่อเลือกคู่โดยใช้รูปแบบการซ้อนนิทานเพื่อตั้งคำถาม

การผู้กเรื่องให้เป็นบททดสอบเพื่อเลือกคู่มีจุดประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์สามารถคลี่คลายปัญหาที่ไม่มีใครสามารถแก้ไขได้ แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีปัญญาเหนือผู้อื่นใด สามารถ

คลี่คลายอุปสรรคต่างๆ ด้วยความรู้และความเฉลียวฉลาดที่มี เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น นำสนใจว่าปัญญาลักษณะนี้แสดงผ่านการรู้จักใช้อุบาย ปฏิภาณไหวพริบ และการใช้ความรู้ทางธรรม ตัวอย่างการแสดงปัญญาที่เป็นปฏิภาณในการแก้บททดสอบมีในเรื่อง**สรรพสิทธิชาดก** พระเจ้าอุสภราช ตั้งเงื่อนไขว่าจะยกนางสุวรรณโสภาให้ผู้ที่ทำให้นางยอมพูดด้วย มิกษัตริย์เป็นจำนวนมากพยายามทำ บททดสอบนี้แต่ไม่สำเร็จ แต่พระโพธิสัตว์รู้จักใช้อุบายเล่านิทานและตั้งคำถามจากนิทานเพื่อกระตุ้น ธรรมชาติสติของนางสุวรรณโสภา ซึ่งมีปัญญาแต่ขาดความอดทนอดกลั้น ให้ออมพูดจนสำเร็จ ใน ตอนท้ายเรื่องพระเจ้าอุสภราชได้ยกย่องปัญญาของพระโพธิสัตว์ว่า

...เธอเป็นพระราชอำนาจประเสริฐ และทั้งประเสริฐกว่านระทั้งหลาย ทั้งมีคุณ วิเศษและปัญญาความคิดอ่าน และมีความตรึกตรองและความเฉลียวฉลาดมาก เป็น ผู้ตั้งอยู่ในธรรม อนึ่งเป็นผู้ประเสริฐกว่าพระราชทั้งหลายทั้งปวง และมีความ ตรึกตรองอันก้าวล่วงเสียซึ่งความตรึกตรองของพระราชทั้งหลายมีประการต่างๆ และมีความตรึกตรองในธรรมอันประเสริฐ ทั้งมีปัญญาความคิดดีกว่าพระราชทั้งปวง และมีวาจาถ้อยคำเป็นที่รักใคร่ทำใจของเราให้ยินดี

(ปัญญาชาดก เล่ม 1, 2549: 519-520)

นอกจากนี้ ทั้งใน**สรรพสิทธิชาดก** **สรรพสิทธิคำฉันท์** และ**นกกระจาบกลอนสวด** วิธีการตั้งคำถามจากนิทานของพระโพธิสัตว์ สะท้อนให้เห็นปัญญาของพระองค์ในการเลือกเรื่องที่จะ ทดสอบปัญญาของฝ่ายหญิง เช่น นิทานเรื่อง “ราชกุมาร 4 พระองค์” จาก**สรรพสิทธิชาดก** เป็นเรื่อง เกี่ยวกับราชกุมาร 4 พระองค์ที่ได้ใช้ชีวิตต่างๆ ที่ตนเรียนมาเพื่อช่วยสตรีนางหนึ่ง แต่ทั้ง 4 คนกลับวิวาท เพื่อแย่งนาง พระโพธิสัตว์ได้เล่านิทานเรื่องนี้และตั้งคำถามว่า ราชกุมารพระองค์ใดสมควรได้นาง ฝ่าย นางสุวรรณโสภาที่ได้ยินคำตอบของดวงจิตอำมาตย์ผิดไปจากความคิดตน ก็ตอบแย้งว่า ราชกุมารที่ ดำน้ำลงสมควรได้เป็นคู่ครองของนางเนื่องจากได้เสียชีวิตเพื่อนาง คำตอบเช่นนี้สะท้อนให้เห็นความคิด ของนางสุวรรณโสภาที่มีปัญญาในการเลือกคู่ครอง รู้จักเลือกบุคคลที่นางคิดว่าจะรักนางและเสียสละ นางได้มากที่สุด ในทางกลับกัน การซ่อนนิทานเช่นนี้อาจตีความว่าเป็นปัญญาของพระโพธิสัตว์ที่รู้จัก เลือกใช้นิทานที่สามารถแสดงความคิดอ่านของฝ่ายหญิงออกมาได้เพื่อดูว่า นางจะมีปัญญาคู่ควรกับ พระองค์หรือไม่อีกด้วย

ส่วนปัญญาที่เป็นความรู้ทางธรรมปรากฏใน**ศรีวิชัยชาดก** และ**ลิลิตศรีวิชัยชาดก** ซึ่ง ใช้การเล่านิทานเพื่อตั้งคำถามเป็นบททดสอบพระโพธิสัตว์ ให้พระองค์ได้แสดงปฏิภาณในการตีความ คำถามและใช้ความรู้ทางธรรมตอบปัญหาได้อย่างถูกต้องจนตัวละครฝ่ายหญิงพอใจยอมและเป็นคู่ครอง ด้วย ดังคำยกย่องพระโพธิสัตว์ที่สามารถใช้ปัญญาตอบคำถามได้ใน**ศรีวิชัยชาดก** ดังนี้

พระมหาสัตว์จึงตรัสตอบว่า การที่บุรุษคนหนึ่งปล่อยนางเสียไม่เป็นของอัน ท้ายากเย็นอันใด แลไม่น่าอัศจรรย์อันใด พระนางศรีเวยยะกาได้ทรงฟังคำพระ

มหาสัตว์ ก็ทรงเลื่อมใสว่าบุรุษนี้มีปัญญามาก ก็แลอธิบายแห่งข้ออุปมาปัญหาของพระนางอย่างนี้ ผู้ใดกล่าวว่าสามใจเก่งช่างปล่อยนางไปได้ ผู้นั้นมีความโกรธเป็นปกติ แลโลกในกาม ผู้ใดกล่าวว่าร้ายกึ่งกว่า ผู้นั้นโลกในโภชนาหาร ผู้ใดกล่าวว่าโจรออกจะเก่ง ผู้นั้นเป็นคนโลกในทรัพย์ ผู้ใดกล่าวว่าเศรษฐีบุตรเก่งมาก ผู้นั้นเป็นคนโลกในภริยา ผู้ใดกล่าวว่าบุรุษหนึ่งเก่งนัก ผู้นั้นเป็นนักเลงผู้หญิง เพราะเหตุนี้พระนางศรีเวยยะกาทรงนำอุปมานี้มาตรัสถามพระบรมโพธิสัตว์เป็นปัญหา พระบรมโพธิสัตว์ก็ทรงแก้ได้ดังพระทัยพระนาง ไม่ยกย่องว่าใครดีกว่า พระนางทรงเลื่อมใสในการที่พระโพธิสัตว์ทรงแก้ปัญหาเกินเปรียบ

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ, 2516: 12)

น่าสนใจว่า บททดสอบที่พระโพธิสัตว์ทำในกลุ่มนี้ทั้งหมดเกี่ยวข้องกับการเลือกคู่ครอง ไม่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยตรง เรื่องที่จะนำเสนอหลักธรรมแฝงอยู่บ้างคือ **ศรัทธา** **ศรัทธา** **ศรัทธา** และ **ลิตศรัทธา** **ศรัทธา** **ศรัทธา** ที่คำถามมุ่งทดสอบระดับจิตใจของตัวละครพระโพธิสัตว์ว่ายังยึดติดอยู่ในกิเลสแบบใด ส่วนเรื่องกลุ่ม **สรรพสิทธิชาต** **นกกระจาบกลอนสวด** และ **สรรพสิทธิคำฉันท** **นิทานซ้อน** และคำถามที่ตั้งไม่ได้มุ่งนำเสนอแนวคิดที่เป็นหลักธรรม การแสดงปัญญาลักษณะนี้จึงเน้นยกย่องความเป็นผู้มีปฏิภาณไหวพริบของพระโพธิสัตว์เป็นหลัก เพื่อโน้มน้าวให้ผู้อ่านเกิดความศรัทธา ในขณะเดียวกัน ทั้ง **สรรพสิทธิชาต** **สรรพสิทธิคำฉันท** และ **นกกระจาบกลอนสวด** ยังระบุไว้ว่าพระโพธิสัตว์มีปัญญาได้เพราะได้ร่ำเรียนวิชา การซ้อนนิทานในลักษณะนี้จึงเป็นการแสดงภาพแบบอย่างให้แก่ผู้อ่านให้รู้จักใฝ่หาความรู้

น่าสนใจอีกว่า วรรณคดีกลุ่มนี้ใช้การซ้อนนิทานเพื่อตั้งคำถามซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่ปรากฏใน **อรรถกถาชาต** แต่พบในวรรณคดีสันสกฤต ซึ่งมีเรื่องสำคัญคือ **เวตาลปัญจวิมคติ** ทั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าน่าจะเป็นเพราะที่มาของ **สรรพสิทธิชาต** มาจากชุดนิทานทำวิกรมชาติของสันสกฤต และผู้แต่ง **ศรัทธา** **ศรัทธา** **ศรัทธา** อาจได้รับอิทธิพลดังกล่าวมาเช่นกัน การทดสอบปัญญาเพื่อเลือกคู่ด้วยการเล่านิทานเพื่อตั้งคำถามจึงเข้ามาสู่วรรณคดีไทย แต่เมื่อเป็นวรรณคดีชาต ผู้แต่งก็ปรับเปลี่ยนให้เน้นบทบาทของพระโพธิสัตว์ในฐานะผู้แก้ไขบททดสอบโดดเด่นขึ้นกว่าฉบับสันสกฤต (วีระชัย ปิยสุนทรารักษ์, 2524: 8-20) ภาพความเป็นวีรบุรุษผู้สามารถแก้ไขบททดสอบจึงเด่นกว่าการเป็นผู้สั่งสอนหลักธรรม อาจกล่าวได้ว่า การให้พระโพธิสัตว์แสดงปัญญาคล้อย่อยทดสอบนี้ในกลุ่มเรื่องชุดนี้จึงเน้นแสดงความเป็นผู้มีปัญญาของพระโพธิสัตว์มากกว่า และสะท้อนให้เห็นว่ากวีไทยได้ปรับอิทธิพลวรรณคดีสันสกฤตมาใช้แก่วรรณคดีชาตของไทยได้อย่างน่าสนใจ

4.1.2 บทบาทการแสดงปัญญาในการสอน

ชาตเรื่องสำคัญใน **อรรถกถาชาต** ที่แสดงการสั่งสอนของพระโพธิสัตว์ เช่น **อรรถกถาทศรชชาต** ซึ่งพระโพธิสัตว์ได้สั่งสอนให้พระมเหสีและพระอนุชาให้ละความเศร้าเมื่อสูญเสียพระบิดา หรือ **อรรถกถาวิธูรชาต** ซึ่งพระโพธิสัตว์ได้สั่งสอนธรรมแก่พระยานาคและยักษ์ ส่วนชาตที่มีพระ

โพธิสัตว์เล่านิทานเพื่อสอนมีตัวอย่างเช่น **อรรถกถาธัมมการีชาดก** ในชาดกเรื่องนี้พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชบัณฑิตของพระเจ้าธัญชัย ได้เล่านิทานเพื่อปลูกปลอบใจพระราชินีให้คลายหม่นหมองเพราะเหตุที่ทรงรบแพ้ หรือใน**อรรถกถาตักกการีชาดก** พระโพธิสัตว์เล่านิทานเพื่อสั่งสอนปุโรหิตเรื่องโทษของคำพูด เป็นต้น

ในวรรณคดีชาดกของไทยมีเรื่องที่ใช้การซ้อนนิทานเพื่อแสดงปัญญาในการสอนของพระโพธิสัตว์โดยตรง ได้แก่ **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** **สุรพิภชาดก** **ศรีวิชัยชาดก** วรรณคดีชาดกทั้ง 3 เรื่องใช้กลวิธีการสอนหลายอย่างเพื่อแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ในการสอนอย่างชัดเจน การสอนด้วยนิทานเป็นกลวิธีอย่างหนึ่งที่น่าสนใจนำมาใช้ร่วมด้วย โดยใช้รูปแบบการซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์และการซ้อนนิทานเพื่ออธิบายเปรียบเทียบ ซึ่งสอดคล้องกับปัญญาบารมีลักษณะนี้ที่มุ่งแสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์สามารถใช้วิธีการสอนได้เหมาะสมแก่บุคคลและคำสอนหลายประเภทได้ จุดประสงค์นี้แสดงไว้อย่างชัดเจนในปัจจุบันวัตถุของ**สุรพิภชาดก** ซึ่งบรรดาภิกษุสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้าในการสั่งสอนมีความว่า

...ดูกรอาวุโสทั้งหลาย พระบรมศาสดาของเราทั้งหลายพระองค์ทรงปัญญามาก ทรงพระปัญญาว่องไวหลักแหลมแกล้งกล้า และลึกซึ้ง อาจย่ำยี้ถ้อยคำของนักปราชญ์อื่นๆ เสียได้ พระองค์ทรงทรมานปริพาชกมีฉัพพิตเป็นต้น และทรงทรมานมหาฤษีก็มีอาฬวกเป็นต้น กับทรงทรมานเทพดาและพรหมมีท้าวสักกะกับท้าวพกาเป็นต้น ให้เสื่อมยศละมานะเสียได้ และได้ตั้งอยู่ในมรรคและผล สมเด็จพระทศพลของเราทั้งหลาย ทรงพระปัญญามากมายอย่างนี้...พระพุทธองค์จึงตรัสว่าตถาคตยังแสวงหาพระโพธิญาณอยู่ก็มีปัญญายิ่งเหมือนกัน

(ปัญญาสชาดก เล่ม 2, 2549: 200-201)

การแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ในการสอนด้วยการซ้อนนิทาน คือ การสั่งสอนบุคคลที่สอนได้ยากดังที่อ้างถึงในข้อความข้างต้น ซึ่งได้แก่ ยักษ์อาฬวกะ ท้าวสักกะ และท้าวพกาพรหมสะท้อนให้เห็นการสืบทอดความคิดมาจากชั้นพระไตรปิฎกที่พระพุทธเจ้าได้สั่งสอนบุคคลตั้งแต่จนมีคำสรรเสริญพระองค์ว่า “*สุตถาเทวมนุสฺसानํ*” คือ ทรงเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ ส่วนในวรรณคดีชาดกของไทยทั้ง 9 เรื่อง ตัวละครที่สอนได้ยากนี้มักเป็นผู้มีทิฐิมาก หรือเป็นผู้มุ่งร้ายต่อพระโพธิสัตว์ การแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ในการสอนบุคคลเหล่านี้มักสร้างให้ตัวละครมีอำนาจมาก สามารถให้คุณหรือโทษแก่พระโพธิสัตว์ หรืออาจมีฐานะสูง ทำให้ตัวละครเกิดความตระหนงตน ไม่ยอมฟังหรือเชื่อตามคำสอนโดยง่าย คือเป็นเทวดา พระเจ้าแผ่นดิน อำมาตย์ บัณฑิต เป็นต้น ตัวอย่างตัวละครเหล่านี้มี เช่น พราหมณ์ปุโรหิตและพระอินทร์ ในเรื่อง**ธัญชัยบัณฑิตชาดก** บุรุษพาล 2 คนใน**สุรพิภชาดก** พระเจ้าศรีวิราชและพลาร้อยเอ็ดเมืองใน**ศรีวิชัยชาดก** ในบางครั้ง ตัวละครเหล่านี้มุ่งร้ายหรือมีอำนาจมากกว่าพระโพธิสัตว์ หากทำให้ตัวละครเหล่านี้ไม่พอใจ ก็อาจเป็นภัยต่อพระโพธิสัตว์ได้เช่นพระเจ้าโกรพยราชใน**ธัญชัยบัณฑิตชาดก** การเล่านิทานที่เป็นการสอนโดยอ้อมจึงเป็นทางเลือกเพื่อใช้

หลีกเลี่ยงความขัดแย้งและเพื่อป้องกันตัวละครปฏิบัติเหล่านี้ใช้คำตอบของพระโพธิสัตว์เป็นข้ออ้างในการเอาโทษพระองค์ได้ด้วย

นอกจากบุคคลผู้สอนได้ยากแล้ว การสอนบุคคลที่ต้องการที่ฟังก็เป็นกิจของพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกัน เนื่องจากพื้นฐานการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์นั้นเป็นไปเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ อันจะเป็นประโยชน์แก่สัตว์โลกในอนาคต การแนะนำแนวทางอันนำไปสู่การพ้นทุกข์แก่ผู้อื่นจึงเป็นลักษณะเด่นอีกประการของการบำเพ็ญปัญญาบารมี เช่น ใน**ธัญชัยบัณฑิตชาดก** เทพารักษ์ประจำต้นพิกุลเลื่อมใสศรัทธาพระโพธิสัตว์ จึงทูลขอให้พระองค์แสดงธรรมต่อ พระโพธิสัตว์ก็รับโดยดีและเริ่มต้นเล่านิทาน

การแสดงปัญญาในการสอนของพระโพธิสัตว์มีหลายชั้น เริ่มตั้งแต่การพิจารณาว่าบุคคลที่จะสอนนั้นเป็นคนเช่นไร มีข้อบกพร่องอย่างไร หรือมีความคิดต่อพระโพธิสัตว์อย่างไร หลังจากนั้นจึงเลือกวิธีสอนอย่างเหมาะสม ดังตัวอย่างจาก**สุรพชาดก**เมื่อพระโพธิสัตว์ปรารภลักษณะของคนพาลทั้งสองที่มาขอให้พระองค์ช่วยตัดสินข้อวิวาทให้ และตัวอย่างจาก**ธัญชัยบัณฑิตชาดก**เมื่อธัญชัยบัณฑิตรำพึงถึงพระเจ้าโกรพยราชศิระแวงพระองค์ ดังนี้

สุรพชาดก

...พระโพธิสัตว์สดับความนั้นแล้วดำริว่า คนสองคนนี้ชมตัวว่า มีปัญญาฉลาด ทำความวิวาทขึ้นด้วยถ้อยคำมารยา บุรุษโจทก์ผู้นี้มีความโลกคิดเห็นว่า เรามีปัญญาร่วงไว้ฉลาดในอุบายจึงโจทก์ใส่โทษแก่บุรุษจำเลยนั้น แต่หาเห็นโทษของตนเองนั้นไม่ เพราะว่าโจทก์ก็ก่อปรด้วยโทษสอง คือ มุสาวาทและเปสุญวาท ฝ่ายจำเลยก็ทำความวิวาทด้วยสันนิษฐานว่า เรามีปัญญาฉลาดอธิบายแก้ไข แต่ก็หาเห็นโทษทั้งสองคือ ปาณาติบาตและมุสาวาทของตนไม่ เพราะเหตุนี้แหละ เราจักข่มใจเจ้าสองคนนี้เสียให้ได้...

(ปัญญาสาชดก เล่ม 2, 2549: 205-206)

ธัญชัยบัณฑิตชาดก

อัย ราชา มยหเมว ปยโตร หนึ่งสมเด็จพระมหากษัตริย์นี้ แต่ก่อนท่านรักใคร่อาตมายิ่งนัก บัดนี้ท่านก็ไม่รักใคร่อาตมาเหมือนกาลก่อนแล้ว แต่ก่อนท่านเป็นมิตร มาบัดนี้ท่านก็กลับเป็นศัตรูแล้ว อาตมาจะระเริงอยู่เหมือนแต่ก่อนนั้นมิได้ จำเดิมแต่นั้นสมเด็จบรมกษัตริย์ตรัสถามด้วยอรรถปัญหาลึกลับสิ่งหนึ่ง อาตมาจะละไว้ให้นักปราชญ์ทั้งสามคนตอบก่อน แล้วอาตมาจะกราบทูลต่อภายหลังเถิดจึงจะสมควร

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 248-249)

เมื่อพิจารณาว่าตัวละครมีลักษณะเช่นใดแล้ว ก่อนสอนด้วยนิทานแต่ละครั้ง พระโศภิต์จะข่มทิวของตัวละครผู้ฟังด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง เพื่อให้จิตใจผู้ฟังให้อ่อนลงและน้อมรับ คำสอนได้ง่ายขึ้น เช่น ใน **สุรพิฆาต** บุรุษทั้งสองที่เป็นตัวละครผู้ฟังคิดว่าตนฉลาด สามารถกล่าวเท็จ เพื่อเอาชนะ โดยฝ่ายหนึ่งอ้างว่าบิดาของตนเป็นปลา อีกฝ่ายอ้างว่าบิดาของตนเป็นนก พระโศภิต์จึง ย้อนอุบายนั้นด้วยการให้บุรุษทั้งสองแสดงพฤติกรรมของสัตว์ที่ตนอ้าง เมื่อบุรุษทั้งสองไม่สามารถทำได้ จึงยอมจำนนและลดทิวข่มฟังคำสอนของพระโศภิต์ ส่วนใน **ศรีวิชัยขาด** เมื่อพระศรีวิชัยปราบปรามพระเจ้าศรีวิราชและพญาร้อยเอ็ดเมืองได้แล้ว ก็เชิญบุคคลเหล่านั้นให้มาประชุมกันอย่างให้เกียรติ เพื่อให้คนเหล่านั้นเกิดความซาบซึ้งใจและอ่อนน้อมฟังคำสั่งสอนพระองค์โดยดี จากนั้นพระองค์จึงเริ่มต้นแสดงคำสอนที่ใช้การเล่านิทานประกอบ การบรรยายเหตุการณ์ที่พระโศภิต์แก้อใจผู้ฟังให้อ่อนน้อมมีตัวอย่างโดยลำดับ ดังนี้

สุรพิฆาต

(พระโศภิต์) ...คิดแล้วจึงถามโจทก์จำเลยว่า ท่านทั้งสองยังจะตั้งอยู่ใน คำตัดสินของเราและหรือ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งสองจะตั้งอยู่ในความวินิจฉัย ของท่านจริงหละ ก็แต่ขออย่าให้ท่านตัดสินโดยเห็นแก่หน้าบุคคลเลย...บุรุษสองคนก็ จินใจไม่สามารถทำตามคำตัดสินได้ พวกกันกราบไหว้พระโศภิต์แล้วพูดว่า ข้าพเจ้า สองคนเป็นพาลเขลาหาปัญญามีได้ มาวิวาทกันขึ้นก็เพราะว่าความโลภ โกรธ หลง เพราะเหตุนั้น ขอท่านกรุณาอดโทษานุโทษให้แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด พระโศภิต์ก็ให้ โอวาทว่าอย่าทำการวิวาทกันต่อ...

(ปัญญาสชาตก เล่ม 2, 2549: 205-206)

ศรีวิชัยขาด

แต่นั้นพระบรมโศภิต์ทรงพาพระราชาทังปวงเสด็จเข้าสู่พระนครขึ้น ณ สถานกว้างใหญ่ เชิญเสด็จพระเจ้าอาทิตย์วงศ์ แลพระเจ้าศรีวิราชประทับ ณ ราชาอาสน์เสมอกัน ส่วนพระองค์ประทับ ณ ราชบัลลังก์ต่ำกว่าพระชนกพระสัสสุระ ทั้งสอง สูงกว่าพระราชาทังปวง ให้เสนาบดีแลอมาตย์เป็นต้น แลพระราชาราชอื่นๆ นั่ง ณ อาสน์ตามลำดับสมควรแก่ฐานันดรของตนๆ ให้พลนิกรนั่งต่อนั้นลงมา แล้วถวาย แลทรงแจกพัสดุนาเนกแก่พระราชาราชเป็นต้นเหล่านั้น...พระมหาสัตว์ทูลถามพระเจ้า ศรีวิราชว่าก็ปีพระองค์จึงจับพระราชาทังหลายได้ พระเจ้าศรีวิราชรับสั่งว่า 3 ปี พระ มหาสัตว์จึงตรัสว่า จำเดิมแต่นี้ไป พระราชาทังปวงจงเป็นอิสระในแคว้นแคว้นของตนๆ พระองค์อย่าได้ทรงเบียดเบียนต่อไป ธรรมดาพระราชาทังหลายต้องทรงสันโดษแต่ใน แคว้นแคว้นของตน ไม่ควรประทุษร้ายแคว้นแคว้นของพระราชาราชอื่นควรยังมีธรรมให้ ดำรงอยู่ พระเจ้าศรีวิราชจึงตรัสว่า ดีละพ่อ พระราชาทังปวงจงเป็นอิสระตามสบาย

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราธรรม, 2516: 95-96)

การเลือกนิทานมาสอนก็แสดงปัญญาในการสอนของพระโพธิสัตว์ เนื่องจากตัวละครผู้ฟังส่วนใหญ่มุ่งร้ายหรือมีทิฐิมานะ นิทานที่นำมาสอนจึงเน้นการกระตุ้นให้สำนึกเองมากกว่าจะกำหนดให้ทำตามโดยตรง การช้อนนิทานในเรื่องกลุ่มนี้จึงมักเล่านิทานช้อนที่มีตัวละครคล้ายคลึงกับตัวละครผู้ฟัง หากผู้ฟังเป็นกษัตริย์ ตัวละครในนิทานช้อนก็จะเป็นกษัตริย์หรือเป็นผู้ปกครองเช่นกัน เช่น ใน**ธัญชัยบัณฑิตชาดก** ธัญชัยบัณฑิตต้องการเตือนพระเจ้าโกทรพยาซให้เลิกคิด จึงเล่าเรื่อง “กुरुธรรมชาดก” เป็นเรื่องพระเจ้ากुरुราชและบริวารผู้ถือศีลอย่างเคร่งครัดทำให้บ้านเมืองเป็นสุข และเรื่อง “เทวีจวมมานพ” เป็นเรื่องเทวีจวมมานพผู้ออกตัณญา ปิดบังพระราชชาติตนรับใช้ว่าเรียนวิชามาจากอาจารย์ที่เป็นจันฑาลเพราะอับอาย ซึ่งนิทานทั้ง 2 เรื่องมีตัวละครหลักเป็นพระเจ้าแผ่นดินเช่นเดียวกัน การใช้นิทานตักเตือนทางอ้อมนี้เป็นประโยชน์ในแง่ที่กระตุ้นให้ตัวละครผู้ฟังเกิดฉุกละหุกคิดเปรียบเทียบกับเรื่องในนิทานกับสถานการณ์ของตนด้วยตัวเอง และยอมรับคำสอนของพระโพธิสัตว์ ทั้งนี้ยังการสอนยังอาจสื่อไปถึงผู้อ่านวรรณคดีที่มีฐานะเหมือนคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกับตัวละครผู้ฟังในวรรณคดีอีกด้วย

การแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ในฐานะผู้สอนนี้สร้างศรัทธาในตัวพระโพธิสัตว์ในฐานะผู้สอนที่สามารถขัดเกลาจิตใจของบุคคลให้เจริญขึ้นได้ ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยทำให้ผู้อ่านวรรณคดียอมรับในคำสอนที่ผู้แตงนำเสนอผ่านการสอนของพระโพธิสัตว์โดยง่าย การแสดงปัญญาบารมีในการสอนจึงมีประโยชน์ในแง่ที่เอื้อให้มีการแทรกคำสอนอื่นเข้ามาได้อย่างหลากหลายอีกด้วย

จากการวิเคราะห์ข้างต้น จะเห็นได้ว่าการแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ผ่านการช้อนนิทานเป็นลักษณะเด่นของวรรณคดีชาดกของไทยทั้ง 9 เรื่อง โดยนำเสนอผ่านการผูกเหตุการณ์ให้พระโพธิสัตว์ต้องเล่านิทานเพื่อแก้บททดสอบ เอาชนะอุปสรรค และแสดงคำสอนให้แก่ตัวละครอื่น การช้อนนิทานจึงแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ทั้งในระดับโลกีย์ที่เป็นปฏิภาณในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่างๆ และปัญญาในระดับโลกุตระที่สั่งสอนให้ผู้อื่นให้ละวางกิเลสและหันมาปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระองค์แสดง น่าสนใจว่า การแสดงปัญญาบารมีทั้ง 2 แบบสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของการช้อนนิทานจากทั้งฝ่ายวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีซึ่งปรับมาใช้ในวรรณคดีชาดกของไทยเพื่อนำเสนอปัญญาของพระโพธิสัตว์ให้ชัดเจนและน่าสนใจยิ่งขึ้น

4.2 บทบาทในการนำเสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

หลักธรรมที่นำเสนอในวรรณคดีชาดกก็มีหลายระดับ ตั้งแต่ธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งว่าด้วยการตัดกิเลสและการดับทุกข์ไปจนถึงธรรมที่แสดงแนวทางในการใช้ชีวิตประจำวัน จากการศึกษา **อรรถกถาชาดก**ของสายวรุณ น้อยนิมิตร (2542) และ สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ (2545ก) แสดงให้เห็นว่าคำสอนใน**อรรถกถาชาดก** มุ่งสอนทั้งพระสงฆ์และบุคคลทั่วไป เช่น **ทสรถชาดก** แสดงคำสอนเรื่องความตายเป็นธรรมดาของชีวิต จนถึงหลักธรรมพื้นฐานอันเป็นคติในการดำรงชีวิต เช่น **สุริยชาดก** แสดงแบบอย่างภรรยาที่ดี ปณินิบัติดูแลสามีและบิดามารดาของสามี เป็นต้น

ส่วนในวรรณคดีชาดกของไทยทั้ง 9 เรื่อง ปรากฏหลักธรรมที่นำเสนอผ่านนิทานช้อน 4 ประการ ได้แก่ หลักธรรมเรื่องปัญญา เรื่องการคบคน เรื่องกรรมวิบาก และเรื่องการทำเพ็ญจิต หลักธรรมที่พบ

มากที่สุดคือหลักธรรมเรื่องปัญญาซึ่งสอดคล้องกับลักษณะเด่นของวรรณคดีชาดกกลุ่มนี้ที่มุ่งแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ รองลงมาคือ หลักธรรมเรื่องการคบคน ส่วนหลักธรรมเรื่องวิบากกรรม และหลักธรรมเรื่องการบำเพ็ญจิตจะแทรกในเรื่องที่มุ่งแสดงหลักธรรมเรื่องปัญญาอีกชั้นหนึ่ง

ผู้วิจัยพบว่าบทบาทของการซ้อนนิทานในการนำเสนอหลักธรรมเหล่านี้แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นการซ้อนนิทานที่มุ่งสนับสนุนแนวคิดสำคัญของนิทานหลัก ทำให้หลักธรรมที่เป็นแนวคิดสำคัญของวรรณคดีชัดเจนและกว้างขวางยิ่งขึ้น เช่น **ทุกัมมานิกชาดก**มุ่งเสนอแนวคิดเรื่องโทษของการคบคนพาลซึ่งผู้มีปัญญาควรหลีกเลี่ยง นิทานซ้อนในเรื่องจึงเสนอเรื่องราวผู้มีอำนาจที่ขาดวิจยญาณจนทำให้บริวารถึงแก่ความตาย ส่วนกลุ่มที่สองเป็นการซ้อนนิทานที่นำเสนอแนวคิดเสริมของนิทานหลัก ซึ่งช่วยเปิดพื้นที่สำหรับแทรกหลักธรรมอื่นๆ เช่น **ธัญชัยบัณฺฑิตชาดก**มุ่งแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ในการสั่งสอน จึงมีการผูกเหตุการณ์ให้พระโพธิสัตว์แสดงคำสอนเรื่องต่างๆ ตามที่ผู้แต่งต้องการ อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า การนำเสนอหลักธรรมทั้ง 2 แบบจะแยกขาดจากกันโดยสิ้นเชิง หลักธรรมบางเรื่องอาจนำเสนอได้ทั้ง 2 แบบ โดยเฉพาะหลักธรรมเรื่องปัญญาที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีชาดกทุกเรื่อง ในขณะเดียวกัน หากพิจารณาการซ้อนนิทานที่เปิดเป็นกรอบสำหรับแทรกหลักธรรมย่อยๆ ที่มีพระโพธิสัตว์เป็นผู้แสดง การเล่านิทานนั้นก็ย่อมกลับมาสนับสนุนปัญญาในการสอนของพระโพธิสัตว์อีกชั้นหนึ่งด้วย รายละเอียดการซ้อนนิทานแต่ละแบบและหลักธรรมที่นำเสนอมีดังนี้

4.2.1 บทบาทการนำเสนอหลักธรรมที่สนับสนุนแนวคิดสำคัญของนิทานหลัก

การนำเสนอหลักธรรมลักษณะนี้ เนื้อเรื่องและแนวคิดของนิทานซ้อนจะช่วยยกตัวอย่างประกอบให้แนวคิดของนิทานหลักชัดเจนยิ่งขึ้น หรือแสดงตัวอย่างหลากหลายแบบเพื่อให้เห็นแง่มุมแนวคิดของนิทานหลักให้กว้างขวางออกไป หลักธรรมเรื่องสำคัญที่นำเสนอในลักษณะนี้มี 2 เรื่อง ได้แก่ หลักธรรมเรื่องปัญญา และหลักธรรมเรื่องการคบคน หลักธรรมทั้ง 2 เรื่องนำเสนอผ่านการซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ ซึ่งแสดงให้เห็นผลที่เกิดขึ้นจากการใช้ปัญญาและการคบคนอย่างชัดเจน แต่ละเรื่องมีรายละเอียดดังนี้

4.2.1.1 หลักธรรมเรื่องปัญญา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2551: 228) ได้อธิบายความหมายของคำว่า ปัญญา ไว้ใน **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** ว่า “*ความรู้ทั่ว, ปรึกษาหยั่งรู้เหตุผล, ความรู้เข้าใจชัดเจน, ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ดำเนินการทำให้ลุล่วง ล่วงพ้นปัญหา, ความรอบรู้ในกองสังขารตามเป็นจริง*” ปัญญา จึงอาจหมายถึงความรู้ความเข้าใจต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่เป็นวิชาความรู้ในทางโลก หรือความเข้าใจหลักธรรม ในขณะเดียวกันก็อาจหมายถึง วิธีการจัดการความรู้ความเข้าใจ หรือเป็นความสามารถในการแยกแยะพิจารณาเหตุและผล ด้วยเหตุนี้ ปัญญาจึงเป็นหลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนา เพราะครอบคลุมตั้งแต่ชีวิตประจำวันไปจนถึงการขัดเกลาจิตใจเพื่อการรู้แจ้ง

หลักธรรมเรื่องปัญหาที่ปรากฏในวรรณคดีชาดกทั้ง 9 เรื่องส่วนใหญ่เป็น ปัญหาในระดับโลกียะ คือ ปัญหาที่มุ่งความสำเร็จในทางโลก เพื่อมุ่งแก้ไขอุปสรรคปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตตนเองและผู้อื่น ต่างจาก โลกุตระปัญหา ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากมองเห็นความจริงของสิ่งต่างๆ รวมถึงกิเลสที่อยู่ในตัวตนอันเป็นเพียงปัจจัยปรุงแต่ง มุ่งไปสู่การหลุดพ้นทางจิตวิญญาณ (สหะโรจน กิตติมหาเจริณ, 2545ก: 9) นอกจากนี้ หลักธรรมเรื่องปัญหายังสัมพันธ์กับการแสดงปัญหาบารมีของพระโพธิสัตว์ เนื่องจากปัญหาของที่พระโพธิสัตว์ใช้ในการแก้ไขปมปัญหาในเรื่องส่วนใหญ่เป็นปฏิภาณ และวิชาความรู้ที่ถือเป็นศิลปวิทยา การแสดงปัญหาบารมีจึงแสดงคุณของการมีปัญญาอันเป็นการช่วยน้อมนำให้พุทธศาสนิกชนอบรมปัญญาและรู้จักใช้ปัญญาให้เป็นประโยชน์โดยถือพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างด้วย

ในวรรณคดีชาดกทั้ง 9 เรื่อง นิทานซ้อนที่นำเสนอเรื่องปัญหาพบในเรื่อง **สรรพสิทธิชาดก ลิลิตศรีวิชัยชาดก นกกระจาบกลอนสวด และสรรพสิทธิคำฉันท์** นอกจากนี้ ยังมีนิทานเรื่องย่อยๆ ที่ปรากฏหลักธรรมเรื่องปัญหาอยู่ใน **สุรพชาดก ศรีวิชัยชาดก และธัญชัยบัณฑิตชาดก** ด้วย หลักธรรมเรื่องปัญหาสามารถแยกเป็นประเด็นสำคัญได้ 2 ประเด็นคือ ปัญญา กับสติ และปัญญากับการเอาชนะอุปสรรค รูปแบบการซ้อนนิทานที่ใช้นำเสนอแนวคิดทั้ง 2 มีทั้งรูปแบบการซ้อนนิทานเพื่อตั้งคำถามและการซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ มีรายละเอียดดังนี้

1) ปัญญากับสติ

คุณของปัญญาเป็นแนวคิดที่โดดเด่นในวรรณคดีชาดกทั้ง 9 เรื่อง โดยเฉพาะคุณของปัญญาที่ช่วยให้ได้ในสิ่งที่ต้องการ ดังจะเห็นได้จากการวิเคราะห์เรื่องปัญหาบารมีของพระโพธิสัตว์ที่แสดงให้เห็นว่าปัญญาของพระองค์ช่วยให้พระองค์ได้ครองที่ปรารถนา และช่วยให้รอดพ้นจากอันตราย อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าเนื้อหานิทานซ้อนนิทานปรากฏในชาดกกลุ่มนี้ยังช่วยนำเสนอแง่มุมในการใช้ปัญญาอย่างระมัดระวังด้วย โดยเสนอว่าปัญญาต้องมีควบคู่กับสติ หากขาดสติคอยกำกับ ผู้ที่มีปัญญามากย่อมทำผิดพลาดจนอาจนำภัยมาถึงตนโดยไม่รู้ตัว แนวคิดเรื่องปัญญาที่มีสติคอยกำกับกับนี้จึงอยู่ควบคู่กับวรรณคดีชาดกที่เน้นนำเสนอปัญญาในการแก้ไขบททดสอบของพระโพธิสัตว์ ได้แก่ **สรรพสิทธิชาดก นกกระจาบกลอนสวด และสรรพสิทธิคำฉันท์** ทั้งยังปรากฏเป็นแนวคิดเสริมในวรรณคดีชาดกที่มีโครงเรื่องแนวพระโพธิสัตว์แสดงคำสอนแก่ตัวละครปฏิบัติ คือ **ศรีวิชัยชาดก และธัญชัยบัณฑิตชาดก** ด้วย

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2550ข: 391) ให้ความหมายคำ สติ ว่า “*ความระลึกได้, นึกได้, ความไม่เผลอ, การคุมใจไว้กับกิจ หรือคุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง, จำการที่ทำและคำที่พูดแล้วแม่นยำได้*” การใช้ปัญญาควบคู่กับสติจึงหมายถึง การมีความระลึกว่าจะใช้ความรู้ที่ตนมีเมื่อใดและอย่างไร เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น หากมีปัญญามากแต่ขาดสติ ผู้ที่มีปัญญาก็อาจถูกผู้อื่นใช้อุบายล่อหลอกให้เสียที่ ดังตัวอย่างเรื่อง**สรรพสิทธิชาดก**ซึ่งพระโพธิสัตว์เล่านิทานเพื่อช่วยให้นางสุวรรณโสภามีปัญญาแต่ขาดความอดทนฟัง เพื่อยั่วให้นางจนเผลอพูดออกมา นิทานที่เล่าก็นำเสนอแนวคิดที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เล่า เช่น

นิทานเรื่อง “ราชกุมาร 4 พระองค์” ว่าด้วยราชกุมาร 4 พระองค์ที่ร่ำเรียนวิชาจนมีความรู้ในศิลปะ ศาสตร์คนละวิชา ได้แก่ วิชาทำนายน วิชาธนู วิชาดำน้ำ และวิชาชุบชีวิต ทว่าสุดท้ายทั้งสองกลับหลงไหล นางที่พวกตนช่วยชีวิตไว้จนแย่งนาง สะท้อนให้เห็นว่าแม้ผู้มีวิชาความรู้ดี แต่หากขาดสติกำกับจน หลงไหลในกามราคะ ก็อาจนำความแตกแยกมาสู่หมู่คณะได้ แนวคิดนี้ได้เสริมลักษณะความเป็นผู้มี ปัญญาแต่ขาดความอดทนของนางสุวรรณโสภาให้เด่นชัดขึ้น จนเป็นเงื่อนไขให้พระโพธิสัตว์สามารถ กระตุ้นให้นางพูดได้สำเร็จตามเงื่อนไข ตัวอย่างการบรรยายนิทานเรื่อง “ราชกุมาร 4 พระองค์” มีว่า

ยังมีพระราชกุมารทั้ง 4 พระองค์ พวกมันไปสู่มืองตักกสิลาเพื่อไปเรียน ศิลปวิทยาในสำนักทศปาโมกข์ องค์หนึ่งเรียนศิลปในทางยิงธนู องค์หนึ่งเรียนศิลป ในทางทำให้สัตว์ที่ตายแล้วกลับให้เป็นขึ้นมาได้อีก องค์หนึ่งเรียนศิลปในทางดำน้ำอยู่ใน น้ำได้นานๆ องค์หนึ่งเรียนศิลปในทางโหราศาสตร์ ครั้นพระราชกุมารเหล่านั้น เรียนศิลปวิทยาสำเร็จแล้ว จึงพากันลาอาจารย์เพื่อกลับไปสู่พระนครของตนๆ ครั้น มาถึงแคว้นแคว้นแดนเมืองแห่งหนึ่ง จึงพากันไปนั่ง ณ รมไม้ไทรใหญ่ต้นหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้ ริมฝั่งพระมหาสมุทร...พระราชกุมารซึ่งเป็นผู้ชำนาญในทางแก้สัตว์ที่ตายแล้วให้กลับ เป็นขึ้นมาได้นั้น จึงร่ายพระเวททำให้พระราชเทวีนั้นกลับฟื้นขึ้นได้ พระราชกุมารทั้ง 4 เหล่านั้น ประารถนาจะใคร่ได้พระราชเทวีนั้นทุกๆ พระองค์ ต่างก็สนทนากันหรือซึ่ง กันและกันในเรื่องที่ยากจะได้พระราชเทวีนั้น

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2549: 514-515)

นอกจากนี้ หากผู้มีปัญญามากขาดสติ ก็อาจกลายเป็นความตระหนง ยึดมั่นในความสามารถของตน จนนำภัยมาสู่ตนเองและผู้อื่นได้ เช่นใน **ศรีวิชัยชาดก** พระโพธิสัตว์ ต้องการแสดงคำสอนเพื่อไม่ให้เหล่าพระเจ้าศรีวิราชยกทัพพระยาหนึ่งร้อยเอ็ดนครมารบกับพระองค์อีกจน เป็นภัยแก่ตน จึงแสดงคำสอนเรื่องโทษของความตระหนงตนให้แก่บรรดาภคัตริย์ และเล่านิทานเรื่อง “สุนัข จิ้งจอกมีมนต์” ประกอบ เนื้อความมีว่า สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งบังเอิญได้ฟังฤษีร่ำสวดมนต์จนจำได้ จึงหลง คิดว่าตนมีอำนาจวิเศษ พาฝูงสัตว์ทั้งหลายไปสู้รบกับมนุษย์จนพากันตายทั้งหมด สะท้อนให้เห็นโทษของ การขาดสติควบคุมการใช้ปัญญา เกิดหลงตระหนงว่าตัวมีปัญญามาก จนนำหายนะมาสู่ทั้งตนเองและผู้อื่น แนวคิดของนิทานเรื่องนี้จึงช่วยเสริมให้เห็นภัยที่อาจเกิดแก่พระเจ้าศรีวิราชและพระยาทั้งหลายที่ไม่ ประเมินตน กลับพากันยกทัพมารบกับพระโพธิสัตว์ผู้มีบุญบารมีและมีปัญญามาก การบรรยายในนิทาน เรื่อง “สุนัขจิ้งจอกมีมนต์” มีดังนี้

ในกาลเมื่อบุโรหิตสาธยาย มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งนอนอยู่ในปล่องจำมนต์นั้น ได้คล่อง...พราหมณ์นั้นท่องมนต์แล้ว ลูกขึ้นพูดว่า มนต์ของเราคล่องละหนอ สุนัข จิ้งจอกออกจากปล่องกล่าวว่า ถึงมนต์นี้ของเราก็ค่องเหมือนกัน แล้วก็หนีไป...มันจึง ร่ายมนต์นั้นเรียกสัตว์ 4 เท้าทั้งปวงมีช้างม้าราชสีห์เสือโคร่งสุกรเนื้อเป็นต้นมาให้

สำนักตนแล้ว ตั้งตัวเป็นราชาชื่อว่าสัพพัทล ตั้งสุนัขจิ้งจอกตัวเมียนั้นเป็นอัครมเหสี สัพพัทลสุนัขจิ้งจอกนั่งอยู่กับอัครมเหสีบนหลังราชสีห์ตัวหนึ่งซึ่งชื่อยุบนข้างทั้งสอง สัพพัทลสุนัขจิ้งจอกมียศใหญ่ก็มัวเมาด้วยยศยังมานะให้เกิดขึ้น คิดจะเอาราชสมบัติ ในเมืองพาราณสี...ปุโรหิตจึงว่า ถ้าเช่นนั้น เจ้าจงให้แผดเสียงถ้าเจ้าสามารถ สุนัขจิ้งจอกจึงกระดิกเท้าให้สัญญาณแก่ราชสีห์ตัวที่ชื่อยุบนหลังให้แผดเสียง ราชสีห์นั้นจึง อ้าปากบ่นลือสีหนาทไม่มีเสียงอะไรจะสู้สามครั้งบนกระพองศีรษะข้างๆ ทั้ง 2 ก็ตกใจ กลัวสลัดสุนัขจิ้งจอกให้ตกที่ใกล้เท้าตนแล้วเหยียบศีรษะด้วยเท้าตน ทำให้เป็นจุมพฏ วิจุมพฏ สัพพัทลก็ทนไม่ได้ถึงความตายอยู่ในที่นั้น แม้ข้างเหล่านั้นได้ฟังสีหนาทก็กลัว ตาย ต่างแหว่งกันแลกันถึงความตายอยู่ในที่นั้น สัตว์จตุบาทอันเหลือนอกจากราชสีห์ทั้งหลายก็ถึงความตายอยู่ในที่นั้นสิ้น ราชสีห์ทั้งหลายก็หนีเข้าป่าไป

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ, 2516: 101-102)

นอกจากการใช้สติควบคุมไม่ให้ใช้ปัญญาอย่างหลงผิด ยังมีการกล่าวถึงผู้มีปัญญาที่ขาดความระมัดระวังจนนำภัยมาสู่ตน ดังใน**ธัญญชัยบัณฑิตชาดก** พระโพธิสัตว์เล่านิทานเรื่องนี้เพื่อช่วยเหลือน้ำอมาตย์และบัณฑิตพาลที่พยายามจะเกี่ยวพาราสิณงกัลยาณีผู้เป็นภรรยาของพระโพธิสัตว์ แต่ถูกนางกัลยาณีจับตัวส่งพระเจ้าโกรพยราช พระเจ้าโกรพยราชจะลงโทษประหารพระโพธิสัตว์จึงเล่านิทานเรื่อง “คนเลี้ยงนก” เนื้อความมีว่า นกสาธิกาและนกยูงต่างแสดงความสามารถตามที่คนเลี้ยงของตนฝึกมา นกยูงนั้นถูกฝึกให้รำ นกสาธิกานั้นถูกฝึกให้เจรจา พระเจ้าแผ่นดินจึงให้จับนกทั้งสองเลี้ยงไว้ แต่นกยูงนั้นไม่อาจฝึกอันใดได้ จึงสั่งให้ปล่อยไป ครั้นนกยูงเป็นอิสระก็ร้องขึ้นว่า ตนทำเป็นโง่จึงรอดพ้นจากภัย พระโพธิสัตว์เล่านิทานเรื่องนี้เพื่อเปรียบเทียบว่าอมาตย์และบัณฑิตพาลนั้นต่างเป็นเหมือนนกสาธิกาและนกยูงในนิทาน เพราะมีปัญญาฉลาดแต่กลับใช้ปัญญาโดยไม่พิจารณาไตร่ตรองความถูกต้องตามสมควรก่อน สุดท้ายจึงนำภัยมาสู่ตน การเล่านิทานเรื่อง “คนเลี้ยงนก” มีดังนี้

... สมเด็จพระบรมกษัตริย์จึงมีพระโองการตรัสถามว่า นกยูงนี้มันรู้อะไรบ้างเล่า นายเนสาทผู้เลี้ยงนกยูงนั้นก็กราบทูลว่า ขอพระราชทานนกยูงนี้รู้รำ ทูลแล้วนายเนสาทก็ตบมือให้นกยูงรำ นกยูงนั้นก็รำ สมเด็จพระมหากษัตริย์ชมนกยูงว่าสาธุแล้วก็ให้ซึ่งทองผูกเท้านกยูงนั้นไว้ ครั้นแล้วจึงมีพระโองการตรัสถามสืบต่อไปว่านกสาธิกานี้มันรู้อะไรบ้างเล่า นายเนสาทผู้เลี้ยงนกนั้นก็กราบทูลว่า ขอพระราชทาน นกสาธิกานี้รู้เจรจาทสนทนา นายเนสาทผู้เลี้ยงนกนั้นก็ยกนิ้วมือขึ้นให้สัญญาณแก่นกสาธิกาๆ นั้นก็เจรจาทสนทนาเป็นมากเป็นมาย พระมหากษัตริย์ได้ทรงฟังก็ชอบน้ำพระทัยตรัสชมว่า สาธุ แล้วก็ให้เอากรงทองมาใส่ นกสาธิกานั้นไว้ ครั้นแล้วจึงมีพระโองการตรัสถามสืบต่อไปว่านกยูงนี้มันรู้อะไรบ้างเล่า นายเนสาทผู้เลี้ยงนกยูงนั้นก็กราบทูลว่า ขอพระราชทาน นกยูงนี้มันหาอะไรไม่ แต่พอนายเนสาทกราบทูลจบคำลง นกยูงนั้นก็ร้องขึ้นดังกรอกๆ พระมหากษัตริย์ก็มีพระโองการตรัสว่า นกยูงนี้มันหาอะไร

ไม่ได้แต่ร้องกรอกๆ เท่านั้น เลี้ยงไว้ต้องการอะไรปล่อยมันเสียเถิด ปาสาทรทฎฐะ นิสิติตวา นกยงนััน ครั้นพระมหากษัตริย์ท่านให้ปล่อยเสีย ก็บินไปจับลงที่ยอดปราสาท แล้วก็ร้องขึ้นว่า ขอพระราชทาน นกยงนี้มีปัญหาอีก นกยงหาพูดหาจาสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ กระทำเป็นโง่เสียจึงรอดพ้นจากผูกพันธนาการ ถ้ากระทำให้ตนฉลาดดังนกยงนกสาลินานัันหรือ นกยงร้องเท่านั้นแล้วก็บินไปตามอริยาศัยแห่งอาตมา...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 2, 2548: 424)

2) ปัญญากับการเอาชนะอุปสรรค

หลักธรรมเรื่องนี้มุ่งนำเสนอว่า ปัญญาเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์สามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้ สิ่งที่น่าสนใจคือ ลักษณะของปัญญาที่ปรากฏมีทั้งวิชาความรู้ ความเฉลียวฉลาดและไหวพริบปฏิภาณ นอกจากนี้ นิทานที่ตัวละครเล่าก็ถือเป็นความรู้อย่างหนึ่ง ผู้ที่รู้นิทานโบราณเหล่านี้จึงถือเป็นผู้ที่มีความรู้เพราะสดับรับฟังมามาก และเมื่อนำนิทานที่เป็นข้อความรู้มาเล่าเพื่อแก้ไขอุปสรรคหรือบททดสอบเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นในทางสุจริต ก็ถือเป็นปัญญาด้วย ซึ่งปัญญาลักษณะนี้สอดคล้องกับเรื่องที่พระโพธิสัตว์มุ่งแสดงปัญญาในการแก้บททดสอบคือ **ลิลิตศรีวิชัยชาดก** และ**ศรีวิชัยชาดก** และยังปรากฏแทรกอยู่ในเรื่องที่พระโพธิสัตว์ต้องการแสดงคำสอน คือ **สุรพิภชาดก** และ**ธัญชัยบัณฑิตชาดก** ด้วย

อุปสรรคที่ปรากฏในนิทานซ้อนมีทั้งบททดสอบความสามารถ และอุปสรรคที่เป็นภัยถึงชีวิต การใช้ปัญญาแก้ไขอุปสรรคแต่ละอย่างก็จะแตกต่างกันไปตามเรื่อง ใน**ลิลิตศรีวิชัยชาดก** นางศรีไวยกาได้นำนิทานมาเล่าเพื่อตั้งเป็นคำถามพระโพธิสัตว์ เพื่อทดสอบว่าหากพระองค์มีปัญญาแก้บททดสอบได้ ก็จะได้ครองคู่กับนาง ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นคุณของปัญญาที่ช่วยให้ได้รับในสิ่งที่ปรารถนา คือ ได้ครองคู่กับหญิงคนรัก โดยนางศรีไวยกาได้เล่าเรื่อง “สตรีมีปัญญา” ที่สะท้อนให้เห็นคุณของปัญญาในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ ตัวละครเอกหญิงมีปัญญารู้จักพูดเอาตัวรอดจนสามารถหลีกเลี่ยงอันตรายจากยักษ์ โจร และนักเลงผู้หญิงระหว่างเดินทางผู้เดียวได้ ดังมีตัวอย่างข้อความในนิทานว่า

... อเถโก ยกโข ชัชนันมียักษ์ เรื่องลิลิตศักดิ์สำหรับ สุงเพียงพร้าวพิค้ำกายกำยำแยกเขี้ยว วิ่งแล่นเลี้ยวทะลวงมา ยลธิดาเศรษฐี ยักซีเข้าโจมตีจับ ร้องสำทับก็ก้อง กูดท่องเจ็ดวัน ที่นี้ครันพออยาก นางประดากตใจ กล่าวด้วยไวยปัญญา ข้าแต่ยักษาสุรศักดิ์ ควรเป็นภักซ์ชอบกาล แต่ปฏิญาณตูมี ลายักซีเมื่อก่อนเสร็จแล้วผ่อนเป็นภักซ์ ยักซ์สดับเห็นผล อดโอษฐ์ตนปล่อยนาง ฯ

(วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน), 2533: 181-182)

การใช้ปัญญาที่แก้บททดสอบ ใ้จะมีเฉพาะที่เป็นปฏิภาณในการตีความคำถามคำตอบเท่านั้น ในวรรณคดีชาดกบางเรื่องยังปรากฏการแสดงคุณของการมีปัญญาที่เป็นความรู้เชิงเฉพาะหรือความรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ไว้ด้วย เช่น นิทานซ้อนเรื่อง “วีรบุรุษจิตและพหลราชา” ใน **สุรพิชชาดก** วีรบุรุษจิตได้ช่วยพหลราชาแก้ปริศนาที่ทูตต่างเมืองตั้งถามเรื่องตะขาบตัวใดเป็นตัวผู้และตัวเมีย ตะขาบตัวใดเป็นพี่และเป็นน้อง อันช่วยปฏิภาณและความรู้ธรรมเนียมประเพณีของวีรบุรุษจิต ทั้งยังได้เล่านิทานซ้อนอีกชั้นเรื่อง “กุมารสองพระองค์” และเรื่อง “พระดาบสเลี้ยงตะขาบ” ซึ่งแสดงหลักความประพฤติที่ผู้มีอาวุโสน้อยต้องให้เกียรติและเคารพผู้มีอาวุโสมากกว่า เพื่อยืนยันความรู้ของตนด้วย ทำให้พหลราชาขอมรับในความสามารถของวีรบุรุษจิตและประทานทรัพย์สินให้เป็นจำนวนมาก ดังมีข้อความบรรยายว่า

...กล่าวดังนี้แล้วจึงต่อตราประจำเปิดสมุคค์ทองแล้วปล่อยจะขาบสองตัวออกมา วีรบุรุษจิตตรวจตราแล้วกราบทูลว่า พระมหาราชชา จะขาบตัวนี้สี่ริษะและหางใหญ่กลางตัวสิบเป็นตัวผู้ จะขาบตัวนี้สี่ริษะและหางเล็กกลางตัวใหญ่เป็นตัวเมีย พระมหาราชชา จะขาบที่เดินไปหน้าเป็นพี่ จะขาบตัวที่เดินไปที่หลังเป็นน้อง เอานี้ว่ามีอชี่ให้พระราชาทอดพระเนตรเห็นปรากฏทั่วกัน ขณะนั้นเทพดาทั้งหลายมีเทพดารักษาเศวตฉัตรเป็นต้น ก็โพรยนานารัตนบุปผาและให้สาธูการเป็นโกลาหล ราชทูตเห็นอัศจรรย์ดังนั้นแล้ว ก็ถวายบังคมลากลับมายังกองทัพ กราบทูลความทั้งปวงให้พระราชชาของตนทราบ พระราชชาขึ้นจึงส่งทองคำห้าร้อยไปประทานแก่วีรบุรุษจิตแล้ว ก็ให้ยกกองทัพเสด็จกลับไปยังพระนครของพระองค์

พระเจ้ากรุงพหลราชาผู้ประทานทองคำพันหนึ่งแก่วีรบุรุษจิตแล้วตรัสถามว่า พ่อนายสำเภา เจ้ารู้จักความข้อเหล่านี้ได้ด้วยอย่างไร พระมหาราชชา ข้าพระบาทรู้ตามโบราณธรรม โบราณธรรมข้อนั้นเป็นอย่างไร เรื่องราวนิทานเก่ามีอยู่ ข้าพเจ้าจะเล่านิทานถวายให้ทรงฟังดังต่อไปนี้ว่า อติเต เอโก ราชชา โกรพโยนคเร รชชี่ การเสลี ในกาลที่ล่วงมาแล้วแต่หลัง ยังมีพระราชองค์หนึ่งพระนามว่าโกรพย ดำรงราชสมบัติอยู่ ณ โกรพยนคร ทรงเห็นโทษกามคุณทั้งหลายใคร่จะทรงผนวช ทรงรับสั่งหาตัวราชโอรสสองพระองค์มาแล้ว ใคร่จะมอบราชสมบัติให้เขาสู่โอรส ทรงสั่งสอนโอรสทั้งสองว่า พ่อทั้งสองจะไปบ้านเมืองใด ผู้ที่จงเดินไปข้างหน้า ผู้น้องจงเดินไปตามเบื้องหลัง ... วีรบุรุษจิตกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทราบเกล้าโบราณปเวณีธรรมมาอย่างนี้ แล้วจึงถวายบังคมลากลับออกไป ชาวพระนครมีอำมาตย์เป็นต้นก็ให้สาธูการเสียงสนั่นหวั่นไหว พวกพาณิชพากันขายสินค้าและรวบรวมทรัพย์ได้แล้ว จึงเคลื่อนนาวาออกจากปากน้ำนั้น แล่นเรือไปยังนครที่อยู่ของตน

(ปัญญาสาชดก เล่ม 2, 2548: 216-218)

จากที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่าวรรณคดีชาดกกลุ่มนี้เน้นแสดงให้เห็นประโยชน์ของปัญญาในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการช่วยเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ในชีวิต โดยเน้นว่าการใช้ปัญญานั้นต้องมุ่งให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ทำให้ได้รับประโยชน์ตอบแทน ทั้งที่เป็นทรัพย์สินเงินทอง และเกียรติยศชื่อเสียง หรือช่วยให้รอดพ้นจากอันตราย แต่ไม่ใช่ปัญญาที่เป็นอุบายฉ้อฉลเอาเปรียบผู้อื่น หากเป็นเช่นนั้น ก็จะทำให้เกิดผลร้ายแก่ตนเองดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงไว้ในหัวข้อเรื่องปัญญากับสติ

น่าสนใจว่านิทานซ้อนส่วนใหญ่ยกตัวอย่างความรู้เฉพาะเรื่องไว้ด้วยดังในเรื่อง “วิธรรณบัณฑิตและพหลราชา” ข้างต้นซึ่งกล่าวถึงธรรมเนียมการนับถืออาวุโส อันเป็นมารยาทพื้นฐานของสังคมไทย เรื่อง “เทวัญจกมาณพ” ใน**ธรรณชัยบัณฑิตชาดก**กล่าวถึงวิชาปลูกมะม่วง ความรู้เหล่านี้เป็นปัญญาในทางโลกซึ่งมีจุดมุ่งหมายคือประโยชน์ในการใช้ชีวิตประจำวัน สะท้อนให้เห็นว่าปัญญาที่นำเสนอผ่านการซ้อนนิทานมุ่งสอนการใช้ชีวิตในสังคมมากกว่าปัญญาเพื่อบรรลุพระโพธิญาณ

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานซ้อนที่ให้ความสำคัญแก่ปัญญาในการสละกิเลส คือ นิทานเรื่อง “มาณพ 5 คนเรียนศิลปศาสตร์” ของ**ศรีวิชัยชาดก** กล่าวถึงมาณพ 4 คนที่เลือกเรียนวิชาชีพต่างๆ อันได้แก่ วิชาตกแต่งรูปโฉมให้งดงาม วิชาเสกอาหาร วิชาดาตพิพท์เห็นที่เก็บทรัพย์ และวิชาเลี้ยงชีพโดยไม่ต้องทำงาน ในขณะที่มาณพอีกคนหนึ่งไม่เรียนวิชาใดๆ ทั้งสิ้นตัวละครผู้เล่าได้อธิบายเพิ่มเติมว่าวิชาที่มาณพทั้งสี่คนเรียนเป็นสัญลักษณ์แทนกิเลสประเภทต่างๆ มีความว่าดังนี้

ศุกกุมารนำอุปมานี้มากล่าวเพื่อจะให้รู้ว่าจิตของนางเป็นอย่างไร ความอธิบายของอุปมานั้นว่า หญิงใดชอบคนเรียนศิลปที่แรก หญิงนั้นมีชู้มากมักตกแต่งกาย หญิงใดชอบคนเรียนศิลปที่ 2 หญิงนั้นโลภในอาหาร หญิงใดชอบคนเรียนศิลปที่ 3 หญิงนั้นเป็นขโมย หญิงใดชอบคนเรียนศิลปที่ 4 หญิงนั้นเกียจคร้าน

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราวุฒินันท์, 2516: 87)

จากการวิเคราะห์ข้างต้นเห็นได้ว่า แม้วรรณคดีชาดกมุ่งนำเสนอปัญญาที่เป็นปัญญาทางโลก แต่ก็ยังสามารถเชื่อมโยงไปถึงปัญญาระดับสูงต่อไปได้ เนื่องจากปัญญาเป็นหลักการพื้นฐาน นอกจากจะหมายถึงวิชาความรู้ที่จำเรียนแล้ว ยังหมายถึงวิถีคิดและวิถีใช้ความรู้ด้วยที่สำคัญ คือ วรรณคดีชาดกกลุ่มนี้ยังเน้นให้ใช้ปัญญาอย่างมีสติ ต้องรู้ว่าควรใช้ปัญญาอย่างเหมาะสมเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ปัญญาลักษณะนี้จึงถือเป็นพื้นฐานให้เกิดเป็นสัมมาทิฐิ² ในเบื้องต้นซึ่งจะนำไปสู่การเจริญปัญญาตามหลักธรรมที่สูงขึ้นต่อไป

² หมายถึง ความเห็นชอบ ได้แก่ รู้อยิสัจ 4 เห็นไตรลักษณ์ รู้อกุศลมูลและอกุศลมูลกับกุศลและกุศลมูล หรือเห็นปฏิจกสมุปบาท เป็นหนึ่งในมรรค 8 คือข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่การดับทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตโต], 2550ก: 215)

4.2.1.2 หลักธรรมเรื่องการคบคน

พระพุทธศาสนามีทัศนะว่า การคบคนมีผลต่อความคิดและพฤติกรรมของบุคคลอย่างยิ่ง มีส่วนชักนำให้บุคคลพบกับความสุขหรือความทุกข์ หรืออาจเป็นพื้นฐานที่เอื้อให้แก่การศึกษาเรียนรู้หลักธรรมอันนำไปสู่ความหลุดพ้นได้ การเลือกคบคนจึงเป็นคำสอนสำคัญ ของพระพุทธศาสนาปรากฏในตวับทเป็นจำนวนมาก เช่น มงคลสูตร ในขุททกปาฐะ ขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก ว่าด้วยมงคล 32 ประการ เริ่มต้นด้วยคาถาที่เป็นมงคลจากการคบบัณฑิตและไม่คบคนพาล ส่วนเรื่องในอรรถกถาชาดกที่นำเสนอหลักธรรมเรื่องการคบคนโดยตรงมีเช่น อรรถกถา ทธิวาหนชาดก อรรถกถามิตตามิตตชาดก และ อรรถกถาขวนหังสชาดก เป็นต้น

หลักธรรมเรื่องการคบคนที่นำเสนอผ่านการซ้อนนิทานปรากฏเป็นแนวคิดหลัก ในเรื่องทุกัมมานิกชาดก และปะทุมชาฎกกว่าด้วยกลแห่งชัตรี และเป็นแนวคิดเสริมในเรื่องสุรัพชาดก ธัญชัยบัณฑิตชาดก และศรีวิชัยชาดก มีประเด็นสำคัญอยู่ 2 ประเด็น คือ การไม่คบคนพาล และการคบบัณฑิต โดยนำเสนอผ่านรูปแบบการซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ เพื่อแสดงตัวอย่างผลของการคบคนทั้ง 2 ประเภทให้เห็นแตกต่างกันอย่างชัดเจน

1) การไม่คบคนพาล

มุ่งนำเสนอว่า การคบคนพาลย่อมนำมาภัยมาสู่ตน จึงไม่ควรคบหา ใกล้ชิด การคบคนพาลที่ปรากฏในวรรณคดีชาดกกลุ่มนี้มีทั้งการคบเป็นมิตรสหาย คู่ครอง เจ้านาย หรือบริวาร ซึ่งทั้งหมดล้วนนำไปสู่ผลเดียวกัน คือ เป็นเหตุให้ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อนจนอาจถึงแก่ชีวิต การคบมิตรชั่วจึงเป็นส่วนหนึ่งของ “อบายมุข 4” อันเป็นทางไปสู่ความพินาศ 4 ประการ ได้แก่ การเป็นนักร้องผู้หญิง การเป็นนักร้องสุรา การเป็นนักพนัน และการคบคนชั่ว (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตโต], 2551ก: 150)

การซ้อนนิทานนำเสนอทั้งประเภทของคนพาลและผลของการคบคนพาล ประเภทของคนพาลที่นำเสนอผ่านการซ้อนนิทานปรากฏมี 2 ประเภท คือ บุคคลที่ขาดวิจาร์ณญาณและหญิงร้ายที่มีมารยาทมาก

บุคคลที่ขาดวิจาร์ณญาณมีทั้งที่เป็นเจ้านายและบริวาร คนกลุ่มนี้มักกระทำการโดยไม่ไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน หากเป็นบริวารก็อาจทำให้การทำงานเสียหาย เช่น ในทุกัมมานิกชาดก พระโพธิสัตว์ถูกพระราชชาผู้ขาดวิจาร์ณญาณส่งลงโทษประหารโดยไม่ไตร่สวน แต่มีผู้เล่านิทานเกลี้ยกล่อมพระราชชา พระโพธิสัตว์จึงรอดมาได้ นิทานซ้อนที่เล่าเน้นย้ำให้เห็นโทษของการรับใช้เจ้านายที่กระทำการโดยใช้อารมณ์ชั่ววูบเป็นที่ตั้งจนเป็นภัยต่อผู้ที่รับใช้ ตัวอย่างนิทานมีเรื่อง “ชาวไร่กับพังพอน” เล่าถึงชาวไร่สามีภรรยาสังหารพังพอนที่ตนเลี้ยงไว้เพราะเข้าใจผิดว่าพังพอนกัดลูกของตนตาย ส่วนคนพาลที่เป็นบริวารก็จะทำงานไม่รอบคอบ ทำให้เกิดผลเสีย ส่วนในเรื่องสุรัพชาดก พระโพธิสัตว์แสดงคำสอนเรื่องโทษของการคบคนพาลเพื่อสั่งสอนชาย 2 คนที่วิวาทกันเพราะแย่งปลา จึงยกนิทานเรื่อง “บุรุษบัณฑิต” มาประกอบ เนื้อความมีว่า ชายคนหนึ่งเลี้ยงคนพาลไว้เป็นบริวารคอยดูแลบ้านเรือน แต่เพราะ

ความไม่รอบคอบของบริวารเหล่านั้น ละเลยจนเรือนไฟไหม้ บุตรของผู้เป็นนายถึงแก่ความตาย ตัวอย่างการบรรยายเนื้อเรื่องนิทานมีโดยลำดับดังนี้

นิทานซ้อนเรื่อง “ชาวไร่กับพังพอน”

สามีภรรยาหนึ่งเลี้ยงพังพอนเอาไว้ตัวหนึ่ง รักใคร่เสมอเท่ากับบุตรของตน วันหนึ่งสองสามีภรรยาพากันออกไปทำไร่ ให้บุตรอยู่เรือนกับพังพอน ทุ่งหนึ่งมากัดเอาบุตรนั้นตาย พังพอนก็ช่วยต่อสู้กับงูกัดตาย พังพอนจึงออกไปหมายจะบอกแก่สองสามีภรรยาฯ เห็นเลือดติดตามตัวพังพอน จึงโกรธโทษเอาว่า พังพอนกัดลูกของตัวเองตาย ฉวยได้ค้อนไม้ฟันฟาดศีรษะพังพอนฯ ถึงแก่ความตาย...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2549: 208)

นิทานซ้อนเรื่อง “บัณฑิตบุรุษ”

วันหนึ่งจึงบัณฑิตบุรุษนั้นไปอาบน้ำที่ท่าน้ำกับจุกปู่ภูฐาก ผลัดผ้าถุงกองไว้บนตลิ่งและลงไปอาบน้ำในน้ำ ลมพัดผ้าเอาผ้าถุงที่กองไว้พลัดจมน้ำลงไป บัณฑิตบุรุษนั้นครั้นเห็นแล้วก็รีบดำน้ำค้นหาผ้าถุง จุกปู่ภูฐากคนพาลเห็นบัณฑิตบุรุษนั้นดำน้ำนานนักหนาสำคัญว่านายจมน้ำตายแล้ว จึงวิ่งไปบอกภรรยาของบัณฑิตบุรุษว่า แม่แม่ นายจ้างของฉันซึ่งเป็นผัวของท่านจมน้ำตายแล้ว

ภรรยาบัณฑิตบุรุษนั้นทราบความแล้ว มีความเสียใจร้องให้ไปบอกคนเฝ้าประตูก่อนว่า นายจ้างของท่านจมน้ำตายจงรีบมาไปช่วยกัน พาลโทวาริกนั้นปราศจากปัญญาหาปิดประตูบ้านไม่ จึงรีบไปบอกภรรยาฯ จึงเลยไปบอกคนเฝ้าทหารอีก คนเฝ้าเด็กนั้นตอบว่าใครจะดูทหารเล่า เจ้าจงปล่อยทหารนั้นไว้ในสำนักทหารที่หนุ่มกว่า คนเฝ้าทหารนั้นจึงคิดว่าถ้าเราปล่อยทหารนั้นไว้ในสำนักตรุณทหารฯ ก็จะมีพาเที่ยวไปที่อื่นเสีย คิดแล้วก็เอาทหารนั้นใส่เข้าไปในบ่อน้ำ แล้วก็ไปบอกกับบัณฑิตภรรยาฯ ก็เลยไปบอกพ่อครัวอีก พ่อครัวนั้นกำลังเอาฟืนแห้งก่อไฟเพื่อจะให้ลูกติดเร็ว...

ครั้นคนหกดนทั้งบ้านเรือนมาเสียหมด อยู่ข้างหลังไฟก็ลุกโพล่งไหม้เรือนจนสิ้น ทหารที่คนเฝ้าทั้งไว้ในบ่อน้ำนั้นก็ถึงความตาย โจรทั้งหลายก็เข้าทางประตูเรือนซึ่งเปิดไว้ พากันขนทรัพย์สมบัติทั้งปวงไปหมด คนทั้งหลายพากันกลับมาถึงบ้าน เกิดโหม่นสมีความโศกเข้าครอบงำแล้ว พากันถึงความพินาศใหญ่ ถึงซึ่งเป็นคนอนาถา

(ปัญญาสชาดก เล่ม 2, 2549: 207-208)

ส่วนลักษณะของหญิงร้าย เป็นคำสอนที่โดดเด่นในเรื่องปะทุมชาฎก ว่าด้วยกลแห่งชัตรี มุ่งแสดงตัวอย่างหญิงร้ายที่ไม่ควรไว้วางใจ เพราะเป็นผู้มีเล่ห์มารยาดีมาก สามารถ

ล่อลวงชายให้หลงเชื่อโดยง่าย หญิงร้ายมีทุกฐานะไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านทั่วไปจนถึงพระเทวี ผู้ที่เป็นชาย จึงควรรู้เท่าทันของหญิง ไม่เช่นนั้นก็จะเป็ผลร้ายแก่ตนได้

ปมปัญหาของ**ปะทุมชาฎก**ว่าด้วย**กมลแห่งขัตติ** ที่นำไปสู่การซ้อนนิทาน คือ พระมเหสีใหม่ของพระราชบิดาของพระโพธิสัตว์ต้องการสังวาสกับพระโพธิสัตว์ แต่พระองค์ไม่ยอม จึงถูกนางใส่ร้าย ลักษณะของหญิงร้ายที่นำเสนอผ่านนิทานซ้อนจึงสอดคล้องกับปมปัญหาดังกล่าว คือ เป็นผู้ที่มีตัณหามาก ไม่อาจควบคุมความต้องการของตัวเองได้ จนต้องใช้อุบายทรยศสามีมื้อมีชู้ เพื่อเป็นการเตือนสติพระราชบิดาของพระโพธิสัตว์ไม่ให้หลงเชื่อนาง ตัวอย่างพฤติกรรมที่แสดงมีหลายแบบ บางครั้งหญิงนั้นที่วางอุบายปิดบังความผิดให้ชายหลงเชื่อ โยนความผิดให้ผู้อื่นและเอาดีใส่ตน เช่น ในเรื่อง “ภรรยานายพานิช” หญิงคนหนึ่งเป็นภรรยานายพานิช ลอบเป็นชู้กับช่างเขียน ต่อมาก็ลอบเป็นชู้กับศิษย์ช่างเขียน เมื่อถูกช่างเขียนจับได้ ก็ใช้มารยาตาทอให้ช่างเขียนกลายเป็นคนผิด แม้เมื่อสามีกลับมาบ้านในเวลาเดียวกัน ก็สามารถอุบายให้สามีไม่สงสัยด้วย เป็นต้น หญิงร้ายบางคนเป็นผู้มักมากในกามจนไม่คิดถึงความถูกต้องเหมาะสม ร่วมรักกับผู้มีนารังเกียจ เช่น ในเรื่อง “นางมะลิการาชเทวี” นางมะลิคามเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศลเสพสมกับสุนัข หรือในเรื่อง “นางจันทกนิรี” นางจันทกนิรีมีเหสีของพระเจ้าจันทกนิรลอบเป็นชู้กับคนง่อยเปลี้ย เป็นต้น หญิงร้ายบางคนวางแผนสังหารสามีของตนเพื่อจะมีชู้ เช่น ในเรื่อง “สตรีคิดนอกใจสามี” หญิงนางหนึ่งมีชู้ วางแผนให้สามีมีอนุภรรยา และลอบหาชู้ให้นางอนุภรณานั้น แล้ววางแผนให้ชายนั้นฆ่าสามีของตน หรือในเรื่อง “นางมุลฉินทิก” นางมุลฉินทิกเป็นชู้กับโจร และวางอุบายลวงสามีไปให้โจรฆ่าใน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีนิทานซ้อนในวรรณคดีชาดกบางเรื่องที่แทรกเรื่องหญิงร้ายไว้ด้วย เช่น เรื่อง “นางศิริบงกช” ใน**ธัญชัยบัณจิตชาดก** มเหสีองค์เดิมที่วางแผนใส่ร้ายนางศิริบงกช มเหสีใหม่ของพระเจ้ากาสิกราช เป็นต้น ข้อความบรรยายลักษณะหญิงร้ายมีตัวอย่างโดยลำดับดังนี้

นิทานเรื่อง “ภรรยานายพานิช”

๑ ฝ่ายภรรยาพานิช ยังกระทำการสมรั้งกับชายหนุ่มอยู่ในเรือน ภาไฉยินสำเนียงเยื่อนนายช่างเขียนชู้ก่อน ตามมาร้องเรียกก็สดุ้งตกใจกลัว จึงให้ชายหนุ่มชู้ภายหลังเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในที่กำบัง หวังจะมีให้ชายช่างเขียนเห็น แล้วรีบออกมารับช่างเขียนณประตูบ้าน สกัตช่างเขียนไว้ หวังมิให้เข้าไปในเคหสถานแห่งตน ฯ

๑ ฝ่ายช่างเขียนจึงเยื่อนยุบลถามนางว่า เราให้ชายเด็กหนุ่มสิขเรามาหานงค์พาน พีฝ้าแต่คอยถ้าอยู่เป็นช้านานมิได้เห็นเจ้าไป บัดนี้ชายหนุ่มนั้นอยู่ไหนเล่า ฯ

๑ ฝ่ายภรรยาพานิช ได้เสาวนาฟังชู้ถามตั้งนั้นจึงแสงทำเปนโกรธา แล้วว่าท่านกับข้าพเจ้าลอบลักสมรั้งแก่กันเปนการอันลับ แม้นท่านมีน้ำใจปราโมช จะใคร่ภกับข้าพเจ้าแล้วชอบแต่ท่านจะใช้ให้หญิงเถาหญิงแก่ ซึ่งเคยมาให้มาเรียกจึงจะควร ซึ่งว่าท่านใช้ชายเด็กอันมีเคยมาชักชวน ให้มาหาข้าพเจ้านั้นมิได้เห็นตัวไฉนแต่เสียงร้องเรียกกริมนิ้ว นอกประตูบ้านเมื่อเพลาสายแล้วก็หายไป มิได้แจ้งว่าผู้หนึ่งผู้ใด

ใช้มา ภาอได้ยินเสียงท่านมาเจรจาร้องเรียกจึงออกมาจับ ซึ่งท่านบอกความลับให้แก่
เด็กผู้ตั้งนี้ นานไปเหนท่วงทีความจะไม่มิต ฯ| 6 กล

(ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ, 2414: 27-29)

นิทานซ้อนเรื่อง “นางมะลิการาชเทวี”

...ยังมีพระษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าปเสนะทิโกสละราช เสวย
ราชสมบัติในกรุงสวาระถิ พระมเหสีทรงพระนามชื่อว่านางมะลิการาชเทวี เป็นที่
เสนาหาแห่งพระมหากษัตริย์ยังนัก อยู่มาวันหนึ่งเป็นเทศกาลคิมหันตฤดู พระราชเทวี
เสด็จลงไปสู่ที่ซุ้มสำหรับสรงน้ำตรงหน้าบัญชรชั้นบนพระมหาปราสาท พระนางลด
ภูษาทรงน้อมพระองค์ลงจะตักน้ำมาชำระพระสรีระกาย ขณะนั้นมีโกโลยสุนักขผู้ตัว
หนึ่ง อาไสยอยู่ในซุ้มสรงน้ำ เหนพระนางน้อมพระองค์ตักน้ำ มีใจกำเริบราด จึงยก
เท้าทั้งสองกอดบั้นพระองค์ พระราชเทวีแล้ว กระทำตามสัตว์เดียรัจฉาน ฯ|

๑ ฝ่ายพระนางเหนตักน้ำนั้น ก็บังเกิดความกำหนัด จึงให้สุนักขกระทำการ
สังวาสตามความปรารถนา ด้วยนางเข้าพระทัยว่า อยู่ในที่ระโหถานผู้ใดจะแลมาเห็น
ไม่ ฯ|

(ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตริ, 2414: 27-29)

จะเห็นได้ว่าวรรณคดีชาดกกลุ่มนี้เน้นแสดงโทษของการอยู่ใกล้ชิด
คนพาล ทั้งที่เกิดจากความมุงร้ายและความพลั้งเผลอ นิทานซ้อนส่วนใหญ่จึงมักจบลงด้วยการแสดง
ผลร้ายของการคบคนพาลเหล่านี้ ผู้มีปัญญาจึงควรหลีกเลี่ยง ไม่คบหากับคนพาลเหล่านี้ ซึ่งหลักธรรมนี้ก็
จะกลับไปเชื่อมโยงกับหลักธรรมเรื่องปัญญาที่สอนให้รู้จักไตร่ตรองพิจารณาก่อนจะเลือกคบผู้ใด ดัง
คำสอนที่ทุกัมมานิกมาณพแสดงแก่พระเจ้าพรหมทัตก่อนออกจากเมืองใน **ทุกัมมานิกชาดก** ได้สรุป
เปรียบเทียบให้เห็นว่าผู้ที่มีปัญญาย่อมไม่คบหากับคนพาลที่ชาติวิจารณ์ญาณว่า

ข้าแต่พระราชเจ้า อนึ่งเล่าพระจันทร์ในปักษ์ข้างแรมย่อมเสื่อมแสงลงทุก
วันๆ ฉันทใด ความสมาคมกับอัสตบुरुช ก็เหมือนพระจันทร์ในกาฬปักษ์ข้างแรมฉันทนั้น
พระจันทร์ในสุภปักษ์ข้างขึ้นย่อมเปล่งรัศมีแจ่มใสขึ้นทุกวันๆ ฉันทใด ความสมาคมกับ
อัสตบुरुชก็เหมือนดวงพระจันทร์ในสุภปักษ์ข้างขึ้นฉันทนั้น

ธรรมดาปลาในน้ำ ชอบอยู่ในที่ลุ่มน้ำลึก ไม่ยินดีอยู่บนบกเลยฉันทใด ความที่
ข้าพระบาทจะคิดคบกับอัสตบुरुช ย่อมไม่ผลิผลเลยฉันทนั้น ข้าแต่พระชนินทรราช
เจ้า อนึ่งเล่าปลาอยู่ในน้ำย่อมมีชีวิตอยู่ได้นานๆ ฉันทใด ความที่ข้าพระบาทสมาคมกับ
อัสตบुरुชก็ย่อมทำประโยชน์อยู่ได้นานๆ ฉันทนั้น...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 2, 2549: 211)

นอกจากนี้ น่าสนใจว่าคำสอนเรื่องคนพาลที่ขาดความรอบคอบนี้มุ่งแสดงกรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้านายกับบริวารเป็นหลัก คำสอนนี้จึงมีประโยชน์แก่ทั้ง 2 ฝ่าย คือช่วยตักเตือนผู้มีอำนาจให้ระมัดระวังผลร้ายที่จะเกิดขึ้นหากปกครองผู้อื่นอย่างไม่รอบคอบ หรือให้ระมัดระวังเรื่องการใช้บริวารที่อาจทำให้งานนั้นล้มเหลวได้ ในขณะเดียวกันก็แนะนำให้ผู้เป็นบริวารระมัดระวังเจ้านายที่มีลักษณะไม่รอบคอบหรือวู่วาม ซึ่งจะทำให้เกิดภัยแก่ตนด้วย

ส่วนคำสอนเรื่องหญิงร้ายเป็นการสืบทอดทัศนะของพระพุทธศาสนา ที่เห็นว่าผู้ชายตกอยู่ในอำนาจของผู้หญิงได้ง่าย ดังมีพระสูตรและชาดกจำนวนมากที่กล่าวถึงพระภิกษุที่บวชแล้วกระสันสึกเพราะอำนาจกิเลสที่เกิดจากผู้หญิง เช่น **เวรัมภสูตร อรรถกถาคุณาลชาดก อรรถกถากากาติชาดก** เป็นต้น และเน้นย้ำว่าผู้ชายโดยเฉพาะภิกษุควรอยู่ห่างไกลผู้หญิงจนมีข้อเปรียบเทียบภัยของสตรีต่อพรหมจรรย์ต่อพระภิกษุอย่างรุนแรงไว้ในเรื่องพระสุทินน์ **ปาราชิกกัณฑ์ มหาวิภังค์ พระวินัยปิฎก**ว่า

ดูกรโมฆบุรุษ องค์กำเนิด อันเธอสอดเข้าไปในปากอสรพิษที่มีพิษร้าย ยิ่งดีกว่า
อันองค์กำเนิดที่เธอสอดเข้าไปในองค์กำเนิดของมาตุคามไม่ดีเลย องค์กำเนิดอันเธอสอด
เข้าไปในปากงูเห่ายิ่งดีกว่า อันองค์กำเนิดที่เธอสอดเข้าไปในองค์กำเนิดของมาตุคาม ไม่ดี
เลย องค์กำเนิดอันเธอสอดเข้าไปในหลุมถ่านที่ไฟติดลุกโชนยิ่งดีกว่า อันองค์กำเนิดที่
เธอสอดเข้าไปในองค์กำเนิดของมาตุคามไม่ดีเลย.

(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย เล่ม 1, 2539: 27)

สิ่งที่น่าสนใจคือ แม้ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งสตรีจะสืบทอดคำสอนเรื่องหญิงร้ายจากในพระไตรปิฎก แต่ผู้วิจัยเห็นว่าจุดประสงค์ของวรรณคดีเรื่องนี้ได้เปลี่ยนจากการสอนพระภิกษุอย่างในพระไตรปิฎกมาเป็นการสอนชายทั่วไป เห็นได้จากตัวละครในนิทานซ้อนที่เปลี่ยนจากภิกษุกระสันสึกมาเป็นชายทั่วไป ลักษณะนิทานซ้อนเน้นรวบรวมกลสตรีจำนวนมาก มีลีลาการเขียนที่มีลักษณะเป็น “คู่มือ” คือ มีการกำหนดหมายเลขลำดับกลสตรีในตัวบท มีการเกริ่นและการสรุปลักษณะกลอย่างชัดเจนดังได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อ 2.2.2.9 ทั้งยังปรากฏเค้าความคิดที่ถือมารยาสตรีเป็นความรู้ในการใช้ชีวิตทางโลกอย่างหนึ่ง คือ เรื่อง “นางจันทกนิรี” ได้กล่าวถึงพระเจ้าจันทกนิรอรอกเดินทางเพื่อเรียนรู้กลสตรี หรือเรื่อง “นางแสนกล” กล่าวถึงมาณพผู้หนึ่งเป็นชู้กับนางแสนกลเพราะต้องการเรียนรู้กลสตรี เป็นต้น ความคิดเช่นนี้สะท้อนให้เห็นทัศนะของผู้แต่งที่ถือว่าการแสดงคำสอนเรื่องหญิงร้ายนี้ก็เป็นทำให้ความรู้แก่ชายในทางหนึ่งด้วย

2) การคบบัณฑิต

หลักธรรมเรื่องนี้มุ่งนำเสนอว่า การคบบัณฑิตย่อมเป็นประโยชน์แก่ตน ทั้งในแง่ที่ช่วยเหลือให้พ้นจากภัยและอุปสรรค และเป็นพื้นฐานในการสดับรับฟังสิ่งอันเป็น

ประโยชน์ นำไปสู่ความรู้ความเข้าใจหลักธรรมด้วย ลักษณะของบัณฑิตในที่นี้จึงไม่ได้หมายถึงผู้ที่มีความรู้เท่านั้น แต่ต้องรู้จักใช้ความรู้นั้นให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นโดยสุจริต

ประโยชน์ของการคบบัณฑิตพบได้ 2 ลักษณะคือ ช่วยให้รอดพ้นจากภัยและอุปสรรคในชีวิตได้ เช่น นิทานเรื่อง “พระเจ้าพาราณสี” ใน**สุรพทชาดก** พระเจ้าพาราณสีใช้ความสามารถของอำมาตย์ 4 คน ฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ จนได้ครองเมืองและได้พระมเหสี หรือนิทานซ้อนเรื่อง “ผลไม้พิษ” ใน**ธนัญชัยบัณฑิตชาดก** เหล่าพ่อค้ารอดชีวิตจากผลไม้พิษเพราะทำตามคำพูดของลูกเศรษฐีผู้มีปัญญา ตัวอย่างข้อความบรรยายมีดังนี้

นิทานซ้อนเรื่อง “ผลไม้พิษ”

อยู่มาในกาลวันหนึ่ง ลูกเศรษฐีนั้นปรารถนาจะไปตามป่าช้า เมื่อไปถึงปากป่าแล้ว จึงให้ประชุมพ่อค้าทั้งปวงให้พร้อมในสถานที่นั้นแล้วก็ส่งแก่พ่อค้าทั้งปวงว่า อมโห่ ดูกรชาวเรา ต้นไม้อันประกอบด้วยดอกแลผลอันมีพิษนั้น ได้ยินว่ามีอยู่ในราวป่าอันนี้ ท่านทั้งปวงไปคราวนี้ถ้าพบใบไม้แลดอกไม้อันใดอันหนึ่งเข้า ถึงแม้ว่าเห็นควรจะบริโภคได้ก็ดี ถ้ายังมีได้ถามเราก่อนแล้ว ก็อย่าพึงบริโภคเลยเป็นอันขาด...ฝ่ายพ่อค้าทั้งหลายนั้นสิ ตั้งอยู่ในโอวาทแห่งลูกชายเศรษฐี เห็นไม้พิษนั้นสำคัญว่ามะม่วงอยู่แล้ว แต่ทว่าไม่บริโภคโดยด่วน แต่เก็บมาถือไว้ เอกจเจ บางจำพวกก็รู้ผู้มีได้เก็บครั้งลูกชายเศรษฐีมาถึงเข้า คนทั้งปวงก็ถามลูกชายเศรษฐีว่า ออ้ย ข้าแต่เจ้าผลมะม่วงนี้ ข้าพเจ้าทั้งปวงชวนกันบริโภคเถิดหรือประการใด ลูกชายเศรษฐีนั้นมิปัญญามาพิจารณาเห็นว่า ไม้ต้นนี้สีอยู่มีไกลบ้าน ถ้าผลบริโภคได้อยู่แล้วไหนเลยชาวบ้านจะละไว้ถึงเพียงนี้ หน้าที่ชาวบ้านจะหักจะรานจะเก็บเอาไปบริโภคตามความปรารถนาแห่งตนๆ นี้สีหามิได้ บ้างสุก บ้างห้ามเหลืออร่ามอยู่กับต้นคนมิได้กินแล้ว นกกาทั้งหลายก็ไม่กินด้วยเล่า ไม้ต้นนี้ เห็นจะเป็นไม่มีพิษเที่ยงแท้ ลูกชายเศรษฐีรู้แจ้งด้วยปัญญาฉะนี้แล้ว ก็ห้ามปรามคนทั้งปวงเสียมิให้บริโภคผลไม้ต้นนั้น ก็ที่บริโภคเข้าไปบ้างแล้ว ลูกชายเศรษฐีก็เอายาให้กินให้รากพิษผลไม้นั้นออกเสียแล้ว ให้ดื่มกินจตุมธุรสคนทั้งปวงนั้นก็หาโรคมิได้ รอดชีวิตอยู่สืบด้วยกันด้วยอำนาจปัญญาแห่งลูกชายเศรษฐีผู้เดียว

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 462-464)

นอกจากการช่วยเหลือให้พ้นจากปัญหาแล้ว การคบบัณฑิตยังช่วยขัดเกลาความรู้ความประพฤติของบุคคลให้ดีขึ้น โดยเฉพาะความประพฤติที่สอดคล้องตามหลักธรรมในพุทธศาสนา เช่น นิทานซ้อนเรื่อง “นางสสีเทวี” ใน**ธนัญชัยบัณฑิตชาดก** ซึ่งเป็นเรื่องในอดีตชาติของนางกัลยาณีผู้เป็นคู่ครองของพระโพธิสัตว์ นางเล่าเรื่องนี้เพื่ออธิบายว่านางกับพระโพธิสัตว์นั้น เคยเป็นคู่ครองที่เกื้อกูลกันมาก่อน เรื่องมีว่านางสสีเทวีเกิดเมตตาโจรต้องโทษประหาร จึงทูลขออภัยพระเจ้ามโนราชให้ปล่อยโจรนั้นด้วยวาจาแยกคาย โดยอ้างถึงความเมตตาอันเป็นเครื่องหมายของคนดี พระเจ้ามโน

ราชจึงยอมปล่อยโจร การทูลขอร้องของนางสสีเทวีจึงช่วยให้พระราชสามีได้ประพาศคุณงามความดี เช่นกัน ดังข้อความบรรยายว่า

นางสสีราชเทวีได้สวณาการฟังโจรกราบทูลตั้งนั้นก็มิพระทัยสังเวชหนักหนา กรณาแก่โจรผู้นั้น จึงกราบทูลว่า ขอพระราชทานโจรผู้นี้มีความเมตตากรุณาบุตร ภริยามากมายหนักหนา จึงมีพระโองการตรัสว่า ภาทุเท ดุกรเจ้าผู้มีหน้าอันเจริญ ธรรมดาว่าบุรุษนี้มีความเมตตากรุณาแก่สตรีนี้มากกว่ามากนักใช่แต่โจรผู้นี้ ถึงบุรุษ อื่นๆ ก็เหมือนกัน ขอพระราชทาน โจรผู้นี้กล่าวถ้อยคำดุจตั้งว่าถ้อยคำแห่งสัตบุรุษ แต่เป็นโจรอยู่ที่เดียว ยังมีความเมตตากรุณาถึงเพียงนี้ ถ้าไม่เป็นโจรนี้เห็นที่จะมี เมตตากรุณามากกว่านี้ ตสส ชีวิต ยาจิสสามิ กระหม่อมฉันขอประทานชีวิตแห่งโจรผู้นี้ไว้ ได้ทรงพระกรุณาประทานชีวิตแก่โจรผู้นี้เกิด ภาทุเท ดุกรเจ้าผู้มีพักตร์อันเจริญ ยถารูจี กโรสิ เจ้าจงกระทำตามชอบน้ำพระทัยแห่งเจ้าเกิด

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 373-374)

การคบบัณฑิตเป็นคำสอนพื้นฐานที่ควบคู่กับการไม่คบคนพาล โดยถือว่าบัณฑิตนั้นเป็น ปรโตโฆสะ หมายถึง เสียงจากผู้อื่น เป็นแรงกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน การแนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า การเรียนรู้จากผู้อื่น ในที่นี้หมายเอา เฉพาะส่วนที่ดึงามถูกต้อง เฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม ความรู้ หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็น กัลยาณมิตร (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2551ก: 69) คำสอนเรื่องการคบบัณฑิตที่นำเสนอ ผ่านการช้อนนิทานได้สืบทอดแนวคิดข้างต้นอย่างชัดเจนทั้งในแง่ที่ช่วยแก้ปัญหาและอุปสรรคในชีวิต และส่วนที่ช่วยชักจูงให้จิตใจให้น้อมศรัทธาหลักธรรมในพุทธศาสนาด้วย

จากการวิเคราะห์ข้างต้น หลักธรรมเรื่องการคบคนมุ่งแสดงลักษณะของบุคคล ประเภทต่างๆ ตัวอย่างพฤติกรรม และผลของการคบคนเหล่านั้น น่าสนใจว่าคำสอนเหล่านี้นิยมเน้นย้ำ พฤติกรรมของบุคคลประเภทเดียวด้วยนิทานช้อนหลายเรื่อง นิทานเหล่านี้จะมีแนวคิดเป็นคำสอนชุด เดียวกัน แต่เรื่องที่ยกมาให้เห็นนั้นมีความต่างกัน การช้อนนิทานจึงช่วยให้เห็นพฤติกรรมหลากหลาย แบบที่อาจเกิดขึ้นได้ในชีวิตจริง รวมถึงยังแสดงให้เห็นเหตุอันเป็นที่มาของพฤติกรรมเหล่านั้น เช่น ความ ประมาทเลินเล่อทำให้คนพาลไม่รอบคอบ หรือความเฉลียวฉลาดรู้จักโน้มน้าวทำให้บัณฑิตสามารถชักจูง ผู้อื่นให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่ดีได้ เป็นต้น อันจะเป็นแนวทางที่ช่วยให้ผู้อ่านวรรณคดีพิจารณา ปรับปรุงพฤติกรรมของตนได้ต่อไป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดเห็นได้ว่า การช้อนนิทานในกลุ่มนี้ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องปัญญา และแนวคิดเรื่องการคบคน ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของวรรณคดีชาดก โดยแสดงให้เห็นแง่มุมต่างๆ ของ

หลักธรรมทั้ง 2 เรื่อง ผ่านนิทานซ้อนที่มีเนื้อหาสอดคล้องและสนับสนุนให้แนวคิดของนิทานหลักชัดเจนขึ้น ในหลักธรรมเรื่องปัญญา ได้ย้ำเตือนให้ระวังการใช้ปัญญาอย่างมีสติ ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและใช้ด้วยจิตอันเป็นกุศล ไม่เช่นนั้นอาจส่งผลร้ายแก่ตนได้ และยังเน้นคุณค่าของปัญญาที่ช่วยให้ได้ในสิ่งที่ปรารถนา เพื่อน้อมนำให้ผู้อ่านอบรมตนเองให้มีปัญญา อันจะเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ธรรมขั้นสูงต่อไป โดยนำเสนอผ่านการเปรียบเทียบคุณค่าของการใช้ปัญญาอย่างเหมาะสมและโทษของการใช้ปัญญาอย่างขาดสติที่ผ่านตัวละครในนิทานซ้อน ส่วนแนวคิดเรื่องการคบคน ได้แสดงให้เห็นตัวอย่างของคนพาลลักษณะต่างๆ โดยเฉพาะผู้ปกครองที่ขาดวิจยญาณและหญิงร้ายผู้มียารามาก และเน้นให้เห็นโทษของการอยู่ใกล้ซัดคนพาลซึ่งผู้มีปัญญาควรอยู่ให้ห่างไกล โดยนำเสนอผ่านการเปรียบเทียบตัวละครในนิทานซ้อนกับตัวละครปักษีในนิทานหลักซึ่งเป็นคนพาลที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน และแสดงผ่านเนื้อเรื่องของนิทานซ้อนที่ตัวละครหลักต้องได้รับความทุกข์เพราะการกระทำของคนพาล การซ้อนนิทานในกลุ่มนี้จึงช่วยนำเสนอหลักธรรมที่เป็นแนวคิดหลักของเรื่องให้ชัดเจนและแสดงตัวอย่างที่หลากหลายน่าสนใจยิ่งขึ้น

4.2.2 บทบาทการนำเสนอหลักธรรมที่สนับสนุนแนวคิดเสริมของนิทานหลัก

การนำเสนอหลักธรรมลักษณะนี้ โครงเรื่องของวรรณคดีชาดกจะผูกให้มีเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ต้องแสดงคำสอน ซึ่งเนื้อหาคำสอนนั้นขึ้นอยู่กับปัญหาที่ทำให้พระโพธิสัตว์ต้องสอนและแนวคิดที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอ เหตุการณ์เหล่านี้ทำหน้าที่เป็นกรอบกว้างๆ สำหรับแทรกแนวคิดหลักธรรมเรื่องอื่นๆ ได้ตามต้องการ เพื่อแสดงให้เห็นปัญญาของพระโพธิสัตว์ในการแสดงคำสอน หรือเพื่อให้การดำเนินเรื่องมีสีสันยิ่งขึ้น พบในเรื่อง **ศรีวิชัยชาดก** และ **ธัญชัยบัณทิตชาดก**

หลักธรรมเรื่องสำคัญที่นำเสนอ คือ หลักธรรมเรื่องวิบากกรรม และหลักธรรมเรื่องการทำบาปเพ้อเจ้อ หลักธรรมเรื่องวิบากกรรมปรากฏทั้งใน **ศรีวิชัยชาดก** และ **ธัญชัยบัณทิตชาดก** ซึ่งนำเสนอด้วยรูปแบบการซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ เพื่อแสดงให้เห็นผลของกรรมที่ชัดเจน ส่วนหลักธรรมเรื่องการทำบาปเพ้อเจ้อปรากฏในเรื่อง **ธัญชัยบัณทิตชาดก** ซึ่งนำเสนอผ่านรูปแบบการซ้อนนิทานเพื่ออธิบายเปรียบเทียบ เพื่อแสดงความคิดเรื่องการทำบาปเพ้อเจ้อที่เข้าใจยากให้เป็นรูปธรรมและเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น

4.2.2.1 หลักธรรมเรื่องวิบากกรรม

วิบาก แปลว่า ผล กรรมวิบาก แปลว่า ผลแห่งกรรมหรือผลของการกระทำ หลักธรรมเรื่องกรรมวิบาก หมายถึง แนวคิดที่ว่า การประสบกับบุคคลหรือภาวะที่ดีหรือร้ายนั้นเป็นผลเกี่ยวเนื่องด้วยกรรมที่เคยทำมาในอดีตทั้งสิ้น (ฟิลิธี กอบบุญ, 2548: 120)

การซ้อนนิทานช่วยนำเสนอหลักธรรมเรื่องวิบากกรรมด้วยการแสดงผลที่เกิดขึ้นแก่ตัวละครในนิทานซ้อน ซึ่งสืบเนื่องมาจากการกระทำของตัวละครนั่นเอง ปรากฏเป็นแนวคิดเสริมอยู่ใน **ศรีวิชัยชาดก** และ **ธัญชัยบัณทิตชาดก** ผลของการกระทำที่แสดงมีทั้งผลของอกุศลกรรมและผลของกุศลกรรม

1) ผลของอกุศลกรรม

อกุศลกรรม หมายถึง กรรมไม่ดี การทำความชั่ว ไม่ฉลาด ไม่เกิดจากปัญญา ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพชีวิตและจิตใจ เป็นการกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือโลภะ โทสะ โมหะ (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2550ก: 60) อกุศลกรรมที่น่าเสนาอผ่านนิทานซ้อนเน้นการกระทำเกิดจากกิเลสชนิดต่างๆ นำไปสู่ความพินาศของผู้กระทำ โดยนำเสนอผ่านชะตากรรมของตัวละครในนิทานซ้อนที่ได้รับผลร้ายจากการกระทำหรือลักษณะนิสัยไม่ดีของตนเองซึ่งแสดงไว้ตั้งแต่ต้นเรื่องนิทาน

อกุศลกรรมในวรรณคดีชาดกกลุ่มนี้เน้นการกระทำที่เกิดจากความประมาท ทั้งประมาทเพราะวู่วาม ประมาทเพราะถูกโทสะควบคุม และประมาทเพราะความหลง ความประมาทเพราะวู่วามมีตัวอย่าง เช่น เรื่อง “นายพรานกับเหยี่ยว” ใน**ทุกัมมานิกชาดก** นายพรานในเรื่องถูกงูจกจนตาบอดเพราะวู่วาม ไม่สนใจการตักเตือนของเหยี่ยวที่ตนเลี้ยง เรื่องนี้แสดงให้เห็นโทษของการไม่ฟังคำเตือนของคนรอบข้างที่อาจตระหนักถึงภัยที่จะมาถึง ความประมาทเพราะถูกโทสะครอบงำมีตัวอย่างเช่นเรื่อง “สุนัขจิ้งจอกหลอกราชสีห์” ใน**ศรีวิชัยชาดก** ราชสีห์ในเรื่องถูกสุนัขจิ้งจอกยั่วยุจนเกิดโทสะ สุดท้ายตกลงไปในบ่อตาย กลายเป็นอาหารของสุนัขจิ้งจอกนั้น เรื่องนี้แสดงให้เห็นโทษของการกระทำหุนหันพลันแล่นจนไม่ทันพิจารณาสิ่งต่างๆ ให้รอบคอบ สุดท้ายก็พลาดพลั้งเป็นภัยแก่ตน ส่วนความประมาทเพราะเกิดความหลงมีตัวอย่างใน**ศรีวิชัยชาดก**เช่นกัน คือ เรื่อง “สุนัขจิ้งจอกมีมนต์” สุนัขจิ้งจอกได้เรียนวิชาจากฤๅษีจนหลงว่าตนมีอำนาจมนต์แก่กล้า นำสัตว์ทั้งหลายไปรบกับมนุษย์ ทำให้สัตว์ทั้งหลายตายสิ้น แสดงให้เห็นโทษของการกระทำที่เกิดจากความหลงตัวเอง ไม่ประมาณตนว่าสามารถกระทำให้สิ่งนั้นได้หรือไม่ จนนำไปสู่ความพินาศของตนเองและผู้ติดตาม ตัวอย่างจากเรื่อง “สุนัขจิ้งจอกหลอกราชสีห์” มีดังนี้

...ข้าแต่มฤคราชเจ้า ข้าพเจ้าสำคัญซึ่งใครในโลกนี้เช่นกับท่านไม่มี บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นมฤคราชหนึ่งทรงเดชแลกำลังทั้งความเพียรแลรูปเกิณเปรียบเช่นท่าน ไม่ข้ามฤคราชนั้นจักฆ่าท่านเสีย ราชสีห์ได้ฟังก็โกรธจึงกล่าวว่า ใครจักเหมือนกับข้ามีอยู่ในโลกนี้ เขาอยู่ที่ไหน ข้าจักฆ่าเขาเสีย อยู่ที่สะพังน้ำใสดุจแก้วมณีแห่งหนึ่งนะซีท่าน ...ราชสีห์เข้าไปใกล้สะพังน้ำนั้นแล้ว ก็มองดู ก็เห็นเงาของตัวเองเป็นเหมือนราชสีห์ตัวอื่น ก็บั่นสือสีหนาททำอาการคุกคามแก่ราชสีห์คือเงาของตัวเองนั้น ราชสีห์ทำอาการอย่างใดๆ เงาของราชสีห์นั้นซึ่งมีอยู่ในสะพังน้ำก็ปรากฏอย่างนั้นๆ ราชสีห์มิได้พิจารณา ก็สำคัญว่าราชสีห์มีอีกตัวหนึ่งจึงกระโดดลงในสะพังน้ำเพื่อจะฆ่าราชสีห์คือเงาของตัวเองนั้นให้ได้ด้วยอำนาจความโกรธ เมื่อไม่อาจขึ้นได้ก็ถึงความสิ้นชีวิตในสะพังน้ำนั้น สุนัขจิ้งจอกก็มาเคี้ยวกินเนื้อแห่งราชสีห์

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ, 2516: 98-99)

นอกจากความประมาทแล้ว ยังมีกุศโลภกรรมที่เกิดจากความคิดร้ายต่อผู้อื่นด้วย ทั้งคิดร้ายเพราะความอวดดี และคิดร้ายเพราะความโลภ ความคิดร้ายที่เกิดจากความอวดดีมีตัวอย่าง คือ เรื่อง “เทวีจฉวมานพ” ใน **ธัญชัยบัณฺฑิตชาดก** เทวีจฉวมานพคิดอวดดีเพราะอภัยที่ครูของตนมีวรรณะต่ำ จึงโกหกว่าไม่ได้เรียนจากครู วิชาที่เรียนมาจึงเสื่อม ทำให้ถูกขับไล่ออกจากเมือง จนกระทั่งหนีไปตรอมใจตายในป่า แสดงให้เห็นโทษของความอวดดีที่ขัดขวางความเจริญก้าวหน้า ไม่มีใครอยากคบหา และทำให้จิตใจเศร้าหมอง ส่วนความคิดร้ายเพราะโลภมีตัวอย่าง เช่น เรื่อง “พรานตระหนี่” ใน **ศรีวิชัยชาดก** พรานเบ็ดคนหนึ่งตกเบ็ดไปติดกับท่อนไม้ก็คิดว่าเป็นปลาใหญ่ จึงให้ภรรยาไปทะเลาะกับเพื่อนบ้าน เนื่องจากไม่ยอมแบ่งปลา สุดท้ายพรานเบ็ดพยายามดึงเบ็ดจนปลาถูกไม้ทิ่มตาบอด ส่วนภรรยาที่ไปทะเลาะกับเพื่อนบ้านก็ถูกปรับสินไหม แสดงให้เห็นโทษของความโลภที่มุ่งจะยึดลาภนั้นไว้เป็นของตนผู้เดียวจนไม่คิดถึงความถูกต้อง สุดท้ายก็ทำให้ตนเป็นฝ่ายสูญเสียแทน ตัวอย่างจากเรื่อง “พรานตระหนี่” มีดังนี้

...พรานเบ็ดไม่อาจจะยกเบ็ดขึ้นได้ ก็เข้าใจว่าเบ็ดนี้ติดปลาใหญ่ เราจักให้ลูกไปหาแม่มันให้ก่อการวิวาทกับคนคุ้นเคยๆ ใครๆ จะได้ไม่หวังส่วนแต่ปลา... ครั้นส่งบุตรไปแล้ว ก็วางผ้าห่มไว้บนบกแล้วลงน้ำด้วยเกรงเชือกจะขาด เมื่อคลำดูปลาด้วยความโลภอยากได้ปลาก็โดนตอไม้เข้า นัยน์ตาทั้งสองก็แตก ผ้าห่มที่วางไว้บนบกคนก็ลักเอาไป... ฝ่ายของพรานเบ็ดคิดว่าเราจะทำให้ใครๆ สิ้นความหวังได้ส่วนปลา จึงตัดใบตาล ณ หูข้างหนึ่ง ทาดินหม้อที่หูข้างหนึ่ง แล้วอุ้มลูกสุนัขไปเรือนคนคุ้นเคยกันหญิงสหายคนหนึ่งจึงกล่าวกะนางว่า ท่านเอาใบตาลตัดหูข้างหนึ่ง ทาดินหม้อข้างหนึ่ง อุ้มลูกสุนัขดุจลูกรักเดินไป ท่านเป็นบ้าหรือ ภรรยาของพรานเบ็ดจึงตอบว่า กันไม่ใช่บ้า แก่ตว่ากันด้วยไม่มีสาเหตุ กันจะไปหานายบ้านให้ปรับแก 8 กหาปณะหญิงทั้ง 2 ก่อวิวาทกันอย่างนี้แล้วไปหานายบ้าน ครั้นนายบ้านชำระเรื่องทะเลาะกันของหญิงทั้งสอง การปรับ 8 กหาปณะก็ตกอยู่แก่ภรรยาของพรานเบ็ดผู้เดียว

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราวุฒินันท์, 2516: 105-106)

2) ผลของกุศโลภกรรม

กุศโลภกรรม หมายถึง การกระทำที่ดี ฉลาด เกิดจากปัญญา ส่งเสริมคุณภาพของชีวิตและจิตใจ เป็นการกระทำที่เกิดจากกุศลมูล³ (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2550ก: 60) กุศโลภกรรมที่นำเสนอผ่านการช้อนนิทานเน้นการกระทำที่ยึดถือตามหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนา ทั้งที่เป็น การดำเนินชีวิตที่ดีงาม และการแสดงความศรัทธาในพุทธศาสนา โดยเน้นคุณภาพการปฏิบัติกุศโลภกรรมเหล่านี้ พบเฉพาะในเรื่อง **ธัญชัยบัณฺฑิตชาดก**

³ แปลว่า รากเหง้าของความดี ต้นตอของความดี 3 ประการ อโลภะ คือความไม่โลภ คิดที่จะเผื่อแผ่ อโทสะ คือความไม่คิดประทุษร้าย ความเมตตา และ อโมหะ คือความไม่หลง เกิดปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2550ก: 84)

การช้อนนิทานนำเสนอคุณธรรมที่เป็นคติในการดำเนินชีวิต เช่น ในเรื่อง “แม่เสียกับแม่วัว” แสดงคุณความกตัญญูและความซื่อสัตย์ ส่วนเรื่อง “กुरुธรรมชาดก” แสดงคุณธรรมคือ การรักษาศีล ประเด็นที่เน้นคือ คุณธรรมยอมช่วยปกป้องคนดีจากภัยต่างๆ ดังในเรื่อง “แม่เสียกับแม่วัว” กล่าวถึงแม่วัวและลูกรอดชีวิตไม่ถูกแม่เสียกินเพราะได้แสดงความกตัญญูและความซื่อสัตย์ให้เห็น อันสะท้อนให้เห็นว่าคุณธรรมทั้งสองประการยอมคุ้มครองผู้ปฏิบัติจากคนที่คิดร้าย ส่วนในเรื่อง “กुरुธรรมชาดก” กล่าวถึงเมืองของพระเจ้ากुरुราชเจริญรุ่งเรือง ฝนตกต้องตามฤดูกาล เนื่องจากคนทั้งหลายตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินจนถึงนางนครโสภณี ล้วนแต่ปฏิบัติตามหน้าที่ของตนด้วยความสุจริต รักษาศีลไม่ให้ผิดจากศีลห้าศีลแปด แนวคิดของนิทานเรื่องนี้เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นว่าประโยชน์ของการรักษาศีลนั้นช่วยให้บ้านเมืองเป็นสุข

ส่วนคุณธรรมที่แสดงความศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นเรื่อง “นายควาญช้าง” นายควาญช้างผู้หนึ่งถูกงูกัดอยู่ใต้ต้นมะเดื่อ ก่อนตายได้ระลึกถึงพระพุทธคุณ เทวดาที่อยู่ในต้นมะเดื่อเห็นนายควาญช้างเป็นคนดีเพราะระลึกถึงพระพุทธคุณ จึงออกมาช่วยรักษาพิษงู แนวคิดของนิทานข้อนี้แสดงให้เห็นว่าความศรัทธาในพระพุทธเจ้ายอมช่วยเหลือผู้ที่นับถือ ซึ่งในนิทานเรื่องนี้ได้ถ่ายทอดความคิดออกมาให้เป็นรูปธรรม กล่าวคือ เทวดายอมช่วยเหลือนายควาญช้างเพราะเป็นคนดี ซึ่งเป็นคุณธรรมและเป็นสัมมาทิฐิขั้นพื้นฐานของการเป็นพุทธศาสนิกชน ข้อความบรรยายในนิทานข้อนี้มีดังนี้

งูเห่าตัวหนึ่งอยู่ที่โพรงมะเดื่อ นั้น สำคัญว่าหมองป็นขึ้นมาจะจับตัว งูนั้นก็กัดเอาในที่ใกล้นมแห่งนายควาญช้างๆ นั้นได้ความลำบากเจ็บปวดนั้นมาดำริว่า ครั่งนี้ทรัพย์เข้าของทองเงิน ทาสีทาสา โคกระบือช้างม้าลูกกรกเมียรักทั้งปวงนั้นมิอาจเป็นที่พึ่งแห่งอาตมาได้ เท่าวันไว้แต่คุณพระรัตนตรัยแก้วสามประการ อาตมาจะเอาคุณพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งเถิด คิดเท่านั้นแล้วนายควาญช้างก็เจริญพระพุทธคุณว่า อิติปิโส ภควา อิติปิโส ภควา

ครั้งนั้นเทวดาที่สิงสู่อยู่ที่ต้นมะเดื่อจึงมาดำริว่า ชายคนนี้เป็นคนดี เชื้อถือพระพุทธคุณ อาตมาจะละเสียให้ตายบัดนี้ เทวดาทั้งปวงเขาจะดิ้นนินทาอาตมาได้ อาตมานี้สมควรจะพิทักษ์รักษาไว้ บรูษผู้นี้ไว้ คิดแล้วเทวดาก็เอายาทิพย์มาใส่ให้แก่ นายควาญช้างๆ ก็หาโรคมิได้ พิษแห่งอสรพิษนั้นระงับไปในขณะบัดเดียวใจ เทวดาจึงว่าแก่นายควาญช้างว่าท่านจงไปเป็นสุขสวัสดิ์เถิด

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 301)

จากการวิเคราะห์ข้างต้น หลักธรรมเรื่องกรรมวิบากได้มุ่งแสดงให้เห็นผลของการปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา โดยได้เน้นให้เห็นตัวอย่างพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่ในข้อธรรมนั้นอย่างชัดเจน ข้อควรสังเกตคือ หลักคำสอนที่ยกมาแสดงนั้นส่วนใหญ่เป็นคำสอนทั่วไป เช่น โทษของความโลภ คุณของความซื่อสัตย์ เป็นต้น โดยแสดงวิบากกรรมในระดับโลกียะ

เช่น ได้รับยกย่องจากผู้อื่น หรือถูกสังหาร เป็นต้น แต่ไม่เชื่อมโยงไปถึงผลในระดับที่มุ่งไปสู่การบรรลุธรรม แม้เรื่องที่ว่าด้วยความศรัทธาในพระรัตนตรัยก็แสดงประโยชน์ที่ช่วยให้รอดชีวิตจากความตายเป็นสำคัญ จึงอาจกล่าวได้ว่า หลักธรรมเรื่องวิบากกรรมเน้นให้โน้มน้ำหนักให้ผู้อ่านวรรณคดีปฏิบัติตามหลักธรรมที่แสดงไว้เป็นจุดประสงค์หลัก ส่วนแนวคิดเรื่องกรรมที่ส่งผลต่อการเวียนว่ายตายเกิดและการพ้นทุกข์นั้นเป็นเรื่องรอง

4.2.2.2 หลักธรรมเรื่องการบำเพ็ญจิต

นอกจากหลักธรรมพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติในชีวิตประจำวันข้างต้นแล้ว การขออนิทานในเรื่องธัญชัยบัณฑิตชาติกยังช่วยนำเสนอหลักธรรมขั้นสูงเกี่ยวกับการบำเพ็ญจิตด้วย การนำเสนอหลักธรรมเรื่องบำเพ็ญจิตนี้เป็นหนึ่งในคำวิไลสนาหลายชุดที่ตอบบุพญาของพระอินทร์ ที่ลงมาถามพระโพธิสัตว์เพื่อประกาศปัญญาของพระโพธิสัตว์ให้เป็นที่ประจักษ์ การนำเสนอหลักธรรมเรื่องนี้ด้วยการขออนิทานนอกจากจะทำให้เข้าใจง่ายแล้ว ยังช่วยสร้างความน่าสนใจให้แก่การสอน เพราะเป็นการสลับสับเปลี่ยนวิธีการสอนหลักธรรมให้มีความหลากหลาย ทั้งยังเป็นการเสริมภาพหลักของพระโพธิสัตว์ที่เป็นผู้มีปัญญาในการสอนอย่างยิ่งอีกด้วย

คำสอนเรื่องนี้แตกต่างจากคำสอนที่กล่าวมาก่อนหน้านี้เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่ซับซ้อน เข้าใจยาก มุ่งนำเสนอว่าการบำเพ็ญขัดเกลาจิตใจในพุทธศาสนาเน้นเรื่องการบำเพ็ญจิตที่เป็นลำดับขั้นและเรื่องไตรลักษณ์ เรื่องการบำเพ็ญจิตที่เป็นลำดับขั้นเสนอว่า การบำเพ็ญจิตนั้นเริ่มจากการขัดเกลาสภาวะจิตอย่างหยาบไปเป็นสภาวะที่ละเอียดขึ้น จนกระทั่งละกิเลสทั้งหมดได้ เริ่มจากพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ในแง่หนึ่ง เนื้อหาคำสอนเช่นนี้ช่วยอธิบายลักษณะของการบำเพ็ญจิตเพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมเข้าใจว่าขั้นตอนที่มีระบบระเบียบที่แน่ชัด แม้จะเป็นเรื่องของจิตที่จับต้องไม่ได้ แต่การเปรียบเทียบด้วยนิทานก็ช่วยให้เข้าใจได้ว่าการบำเพ็ญจิตนั้นมีเส้นทางและลำดับขั้นที่ชัดเจน เป็นการให้กำลังใจผู้ศรัทธาจะบำเพ็ญเพียรด้วย ตัวอย่างคำอธิบายเกี่ยวกับลำดับขั้นภาวะของการบำเพ็ญจิตด้วยนิทานมีดังนี้

เรื่อง “คนเลี้ยงโค”	เรื่อง “บุรุษกับนางยักษ์”
ขณะที่บุรุษนั้นต้อนโคของพระมหากษัตริย์ไป ด้วยสำคัญว่าเป็นโคของตัวเองนั้น เปรียบเหมือนพระโยคาวจรอันมีปัญญายังอ่อน	ขณะที่บุรุษสังวาสกับนางยักษ์นี้รักใคร่นางยักษ์ด้วยสำคัญว่า ภริยาของตน เปรียบดุจพระโยคาวจรเมื่อยังเป็นพาลปุถุชนอยู่ ยังหลุ่มหลงรักใคร่อยู่ในเบญจขันธ์สำคัญว่าตัวตนอาตมา
ขณะที่บุรุษนั้นรู้ว่ามิใช่โคของตัวเองได้ เป็นโคแห่งพระมหากษัตริย์ต่างหากนั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอันพิจารณาเห็นสังขารธรรมโดยพระไตรลักษณ์	ขณะที่บุรุษนั้นเห็นภริยาไปกินซากอสุภะที่ป่าช้า แล้วรู้ว่าเป็นยักษ์นั้นนั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรเมื่อมีปัญญาพิจารณาเห็นสังขารธรรมโดยอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

ขณะที่บุรุษนั้นมีความสะดุ้งตกใจกลัวเขาจะจับกุมเอา ว่าเป็นผู้ร้ายนั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอันได้ซึ่งภยตูปัญญา ฐานญาณ ⁴ กลัวแก่งสังฆารธรรมทั้งปวงนั้น	ขณะที่บุรุษนั้นสะดุ้งตกใจกลัวแต่ภัยอันจะบังเกิดด้วย ยักษ์นี้นั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอันได้ซึ่งภยตูปัญญา ฐานญาณ
ขณะที่บุรุษนั้นปรารถนาจะไปให้พ้นจากภัยเขาจะจับ นั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอันได้ซึ่งปัญญาจิตกามยตา ญาณ ⁵ คือปัญญาอันปรารถนาจะให้จากสังฆารธรรม	ขณะที่บุรุษปรารถนาจะหนีนางยักษ์นี้ไปนั้น เปรียบดุจ พระโยคาวจรอันได้ซึ่งปัญญาจิตกามยตาญาณ
ขณะที่บุรุษนั้นละโคเสียปรารถนาเพื่อจะวิ่งหนีเอาตัว รอดนั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอันได้ซึ่งโคตรภูชวณะ ⁶	ขณะที่บุรุษละเสียซึ่งนางยักษ์นี้ในป่าช้าแล้ว แลบาย หน้าแลหนีไปนั้น เปรียบดุจพระโยคาวจรอันได้ซึ่งโคตร ภูชวณะ
ขณะที่บุรุษนั้นวิ่งตะปิงไปให้พ้นภัยนั้น เปรียบดุจพระ โยคาวจรอันได้ซึ่งมคคญาณ	ขณะที่บุรุษนั้นแลหนียักษ์นี้ไปด้วยเร็วพลัน เปรียบ ดุจพระโยคาวจรอันได้ซึ่งมคคญาณ
ขณะที่บุรุษนั้นไปยืนอยู่ที่ไกลพ้นภัยนั้น เปรียบดุจ พระโยคาวจรอันได้ซึ่งผลญาณ	ขณะที่บุรุษนั้นหนีไปอยู่ในที่พ้นนางยักษ์นี้ จะติดตาม มิได้นั้นเปรียบเหมือนพระโยคาวจรอันได้ซึ่งผลญาณ

ตารางที่ 6 ตัวอย่างการอธิบายเปรียบเทียบด้วยนิทาน

ในตารางข้างต้น เห็นได้ว่าคำอธิบายนิทานทั้ง 2 เรื่องได้เปรียบเทียบ
เนื้อหาของนิทานกับสภาวะจิตของพระโยคาวจรอย่างเป็นลำดับขั้นตอน เริ่มต้นจากการยึดมั่นในสังฆาร
จากนั้นเมื่อตระหนักถึงความไม่เที่ยงของสังฆาร พระโยคาวจรก็หมั่นฝึกฝนจิตใจให้ห่างจากความยึดติด
นั้น เมื่อบุรุษที่หนีไปไกลขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งพ้นจากภัย คือการหลุดพ้นสู่พระนิพพานนั่นเอง

นอกจากจะแสดงการบำเพ็ญจิตที่เป็นลำดับขั้นแล้ว หลักธรรมเรื่อง
การบำเพ็ญจิตยังเสนอความคิดเรื่องไตรลักษณ์ ซึ่งหมายถึงสภาวะ 3 ประการของสรรพสิ่ง ได้แก่ อนิจจัง
คือความไม่เที่ยง ทุกขัง คือความเป็นทุกข์ และอนัตตา คือความไม่ใช่ตน (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ.
ปยุตโต], 2550ก: 89) คำสอนเรื่องไตรลักษณ์ที่แฝงอยู่ในนิทานข้อเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิด
การบำเพ็ญจิตเพื่อหลุดพ้นไปจากสังฆาร นิทานข้อที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าสังฆารเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง
ไม่มีประโยชน์ เป็นสิ่งที่ควรรังเกียจ และไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์เป็นเจ้าของ ดังการผูกเรื่องเปรียบเทียบให้
สังฆารเป็นสิ่งที่ไม่น่าพึงใจ เช่น นางยักษ์ ต้นมะพร้าวไร้ผล เรือที่กำลังไฟไหม้ เป็นต้น เพื่อให้เกิดความรู้

⁴ คือ ญาณอันมองเห็นสังฆารเป็นของน่ากลัว คือ เมื่อพิจารณาเห็นความแตกสลายอันมีทั่วไปแก่ทุกสิ่งทุก
อย่างเช่นนั้นแล้ว สังฆารทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นไปในภพในชาติใด ก็ปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะล้วนแต่จะต้องสลายไป ไม่
ปลอดภัยทั้งสิ้น ภยตูปัญญาฐานนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิปัสสนาญาณ 9 อันเป็นความรู้ที่ทำให้เกิดความรู้แจ้ง เข้าใจ
สภาวะของสรรพสิ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตโต], 2550ก: 226)

⁵ สันนิษฐานว่า หมายถึง มุญจิตกมยตาญาณ อันเป็นญาณที่คำนึงถึงความพ้นจากสังฆารทั้งหลายเพราะเมื่อ
หน่ายในสังฆารเหล่านั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตโต], 2550ก: 227)

⁶ คือ โคตรภูชวณะ หมายถึง ความหยั่งรู้ที่เป็นหัวต่อแห่งการข้ามพ้นจากภาวะปุถุชนเข้าสู่ภาวะอริยบุคคล
(พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตโต], 2550ก: 261)

ว่าสังฆารทั้งหลาย โดยเฉพาะร่างกายของมนุษย์นั้นเป็นของไม่ควรยึดมั่นถือมั่น เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไป

จากที่กล่าวมาทั้งหมด เห็นได้ว่าการซ้อนนิทานในกลุ่มนี้เปิดพื้นที่สำหรับแทรกหลักธรรมย่อยๆ ซึ่งเป็นแนวคิดเสริมของวรรณคดี โดยยกตัวอย่างเช่นนิทานขึ้นประกอบเพื่อให้การแสดงผลธรรมนั้นเข้าใจง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น ในหลักธรรมเรื่องวิบากกรรม ได้แสดงให้เห็นคุณของกุศลกรรมเพื่อโน้มน้าวจิตใจให้ผู้อ่านอยากปฏิบัติตาม และแสดงโทษของอกุศลกรรมเพื่อทำให้เกิดความเกรงกลัว โดยแสดงผ่านเนื้อเรื่องของนิทานที่ตัวละครได้รับผลกระทบที่ตนได้กระทำไว้ ส่วนหลักธรรมเรื่องการบำเพ็ญจิต ได้อธิบายแนวทางการบำเพ็ญจิตในพระพุทธศาสนาที่เป็นขั้นตอนและมีแก่นสำคัญคือเรื่องไตรลักษณ์ โดยนำเสนอผ่านการอธิบายเปรียบเทียบนิทานกับข้อธรรมอย่างละเอียดและเป็นลำดับขั้น นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมเรื่องปัญญาและการคบคนแทรกอยู่ด้วย การซ้อนนิทานกลุ่มนี้จึงช่วยนำเสนอหลักธรรมที่เป็นแนวคิดเสริมของเรื่องให้ชัดเจน ในขณะเดียวกัน ด้วยเหตุที่หลักธรรมทั้งหมดปรากฏอยู่ในเรื่องที่มีแนวคิดหลักมุ่งแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ในการสอน การแสดงเนื้อหาหลักธรรมที่หลากหลายจึงช่วยเสริมภาพลักษณ์ของพระโพธิสัตว์ในฐานะผู้สอนให้โดดเด่นยิ่งขึ้น

จากการวิเคราะห์แนวคิดที่นำเสนอผ่านการซ้อนนิทานมาทั้งหมด กล่าวได้ว่าคำสอนทั้งส่วนที่เป็นการแสดงบารมีของพระโพธิสัตว์และการนำเสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ต่างมุ่งประโยชน์ในระดับโลกียะเป็นสำคัญ สอดคล้องกับวรรณคดีชาดกที่มีจุดประสงค์เพื่อสั่งสอนคนทั่วไป คำสอนที่ปรากฏจึงเป็นหลักในการใช้ชีวิตประจำวันขั้นพื้นฐาน แต่ในขณะเดียวกันก็เน้นนำเสนอคำสอนที่กล่าวถึงคุณของการปฏิบัติตามหลักคำสอนเพื่อการพ้นทุกข์ของพระพุทธศาสนา เป็นพื้นฐานโน้มน้าวจิตใจของผู้อ่านให้เกิดความสนใจในหลักธรรมขั้นสูงได้ต่อไป

นอกจากนี้สังเกตว่าคำสอนที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีชาดกแทบทุกเรื่อง คือ คำสอนเรื่องปัญญา ความโดดเด่นของแนวคิดเรื่องปัญญาในวรรณคดีกลุ่มนี้มีต้นเค้ามาจากชนบของวรรณคดีอินเดียที่ใช้การซ้อนนิทานเพื่อสอน ในขณะเดียวกัน การนำเสนอเรื่องปัญญาถือเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นพื้นฐานในการศึกษาหลักธรรมอื่นๆ ต่อไป จะเห็นได้ว่ากระบวนการนำเสนอมโนทัศน์ที่วิเคราะห์มาข้างต้นมีทั้งการแสดงนิทานซ้อนที่สนับสนุนแนวคิดของวรรณคดี และการเล่านิทานซ้อนที่สนับสนุนแนวคิดเสริมของวรรณคดี นับเป็นกระบวนการสร้างปัญญาให้แก่ผู้เสพวรรณคดีที่มีความซับซ้อนและน่าสนใจ ผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้กลวิธีการซ้อนนิทานเพื่อสอนกับการสร้างปัญญาตามแนวทางของวรรณคดีพุทธศาสนาในหัวข้อต่อไป

4.3 การซ้อนนิทานกับการสร้างปัญญา

กลวิธีต่างๆ ที่นำมาใช้ในวรรณคดีพุทธศาสนา มีจุดประสงค์ก็เพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมให้กระจ่างชัด เพื่อสร้างความเข้าใจ นำไปสู่ปัญญาความรู้ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา (พิสิทธ์ กอบบุญ, 2548: 200)

เมื่อนำกรอบความคิดข้างต้นมาพิจารณาการนำเสนอแนวคิดผ่านการซ้อนนิทาน จะเห็นได้ว่าการซ้อนนิทานมีบทบาทสำคัญในการสร้างปัญญาให้แก่ผู้อ่านวรรณคดีกลุ่มนี้ ทั้งในแง่คำสอนที่เป็นปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์และที่เป็นหลักธรรมเรื่องปัญญาโดยตรง ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับความเป็นมาของการซ้อนนิทานที่มีต้นเค้ามาจากวัฒนธรรมการแสวงหาความรู้แบบอินเดียโบราณ ซึ่ง กุสุมารักษ์มณี (2525: 37-40) อธิบายไว้ว่า เจ้าลัทธิต่างๆ ในอินเดียโบราณจะได้แย่งหลักปรัชญาหรือศาสนาก็จะใช้นิทานเป็นเครื่องมือสำคัญในการโน้มน้าวใจผู้ฟังให้เชื่อถือตามตน ส่วนในวรรณคดีชาดกของไทยก็ปรากฏความคิดที่ถือนิทานที่ตัวละครเล่าเป็นความรู้รูปแบบหนึ่งเช่นกัน ดังมีคำเรียกนิทานที่สะท้อนความคิดนี้ เช่น “นิทานแต่โบราณเป็นธรรมเนียมสืบๆ ต่อมา” พบใน **ปะทุมชาฎกกว่าด้วยกลแห่งษัตรี** “ตำนานนิทานโบราณ” และ “อดีตนิทาน” ใน **ธัญชัยบัณทิตชาดก** “ตำนานอดีตบุรพกาล” ใน **สรรพสิทธิ์คำฉันท์** หรือ “โบราณธรรม” พบใน **สุรพชาดก** ในวรรณคดีชาดกบางเรื่อง เช่น **ทุกัณณิกชาดก** เริ่มเล่านิทานด้วยข้อความว่า “**กิริ ดั่งได้สดับมา**” ส่วนใน **ศรีวิชัยชาดก** ขึ้นต้นนิทานว่า “**ในอดีตกาล**” การอ้างความโบราณของนิทานเช่นนี้เป็นการทำให้นิทานซ้อนน่าเชื่อถือ ในขณะเดียวกัน ก็เป็นการยืนยันสถานะของตัวละครผู้เล่าว่าเป็นผู้มีปัญญาเพราะได้สดับตรับฟังมามาก สามารถสั่งสอนผู้ฟังนิทานนั้นได้ ด้วยเหตุที่กล่าวมาข้างต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการสร้างปัญญาเป็นหัวใจสำคัญของการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทย

การสร้างปัญญาให้แก่ผู้อ่านวรรณคดีผ่านการซ้อนนิทานไม่ได้เกิดจากการอ่านเรื่องที่แสดงหลักธรรมเรื่องปัญญาหรือได้รับทราบความประพจน์ของพระโพธิสัตว์เท่านั้น หากแต่อยู่ที่กระบวนการนำเสนอคำสอนเหล่านี้ด้วย บทบาทของการซ้อนนิทานในฐานะกลวิธีการสอนในวรรณคดีชาดกของไทย จึงอาจแบ่งได้เป็น 2 ด้านคือ การกำหนดประเด็นคำสอนให้ชัดเจน และการขยายความคำสอนให้ลึกซึ้งกว้างขวาง

4.3.1 การซ้อนนิทานกับการกำหนดประเด็นคำสอนให้ชัดเจน

จากการวิเคราะห์แนวคิดที่นำเสนอผ่านการซ้อนนิทาน จะเห็นว่าลักษณะเด่นประการหนึ่งของการซ้อนนิทาน คือ การเชื่อมโยงให้แนวคิดนิทานซ้อนกับนิทานหลักให้สอดคล้องกันด้วยการกำหนดประเด็นคำสอนให้ชัดเจนเป็นเอกภาพ ผู้อ่านวรรณคดีสามารถพินิจสารนั้นได้โดยตลอดและเข้าใจได้โดยง่าย

กลไกสำคัญในการกำหนดประเด็นคำสอน คือ องค์ประกอบของการซ้อนนิทานในนิทานหลัก ทั้งตัวละครผู้เล่า-ผู้ฟัง วิธีการเล่า และเหตุของการเล่า ดังที่บอนนี่ ดี. เออร์วิน (Bonnie D. Irwin) (1995: 28-30) ผู้ศึกษาการซ้อนนิทานในวรรณคดีของยุโรปยุคกลางเรียกว่า บริบท (context) ของการซ้อนนิทาน เออร์วินอธิบายว่าบริบทนี้มีส่วนช่วยสร้าง “แว่น” ในการอ่านนิทานซ้อนให้สอดคล้อง

กับประเภทของวรรณคดี ในกรณีของที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาคือวรรณคดีชาดก ซึ่งมีจุดประสงค์สำคัญ คือ แสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์และแสดงหลักธรรมทางพุทธศาสนา องค์ประกอบที่จะกำหนดประเด็นแนวคิดคำสอนย่อมเชื่อมโยงกับจุดประสงค์ทั้ง 2 ข้อข้างต้นด้วย

องค์ประกอบสำคัญที่สร้างแว่นในการตีความในวรรณคดีชาดกชุดนี้ ได้แก่ องค์ประกอบด้านตัวละครผู้เล่าและผู้ฟังนิทาน และองค์ประกอบด้านวิธีการเล่า ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทยที่ได้วิเคราะห์ไว้ในบทที่ 3 ผู้วิจัยพบว่า ผู้แต่งกำหนดองค์ประกอบทั้ง 2 ส่วน ให้สอดคล้องกับโครงเรื่องและช่วยนำเสนอแนวคิดหลักของเรื่อง เพื่อเป็นแนวทางในการตีความแนวคิดของนิทานซ้อนให้เป็นที่ไปตามที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอ ในขณะที่เดียวกันก็สร้างเอกภาพให้แก่แนวคิดที่นำเสนอผ่านนิทานซ้อนที่มากกว่า 1 เรื่องเพราะอ่านด้วย “แว่น” อันเดียวกันนั่นเอง จุดเด่นด้านองค์ประกอบของบริบทการซ้อนนิทานในวรรณคดีชาดกกลุ่มนี้มี 3 ประการ คือ การกำหนดผู้เล่านิทานเป็นพระโพธิสัตว์ การสร้างชุดตัวละครในนิทานซ้อนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน และการกำหนดข้อความนำเรื่องที่คล้ายกัน

การกำหนดให้พระโพธิสัตว์เป็นผู้เล่านิทานช่วยผูกพันกิจกรรมการเล่านิทานเข้ากับคติพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ดังจะเห็นได้ว่าวรรณคดีชาดกที่มีพระโพธิสัตว์เป็นผู้เล่านิทานจะเน้นแสดงลักษณะความเป็นผู้มีปัญญาของพระองค์ให้โดดเด่น และเชื่อมโยงความประเสริฐของพระโพธิสัตว์เข้ากับลักษณะของพระพุทธองค์ คำสอนที่พระโพธิสัตว์แสดงผ่านการซ้อนนิทานจึงไม่ต่างจากหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าได้แสดงแก่พุทธศาสนิกชน ดังข้อความบรรยายในประชุมชาดกของ **สุริยพงชาดก** ที่กล่าวว่าปัญญาของพระโพธิสัตว์สุริยกุมารว่าไม่ต่างจากจากปัญญาของพระพุทธองค์ ดังนี้

สตถา อิมิ ฌมมเทสนิ อหาริตวา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำธรรมเทศนา
มาแล้วตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลปางก่อนตถาคตมีปัญญามากอย่างนี้ ไซ้จะมี
ปัญญามาในกาลบัดนี้ก็หาไม่ แล้วพระองค์ทรงประกาศอริยสัจจกถา มหาชนเป็นอัน
มากได้ดำรงอยู่ในมรรคผลมีโสดาบันเป็นต้น

(ปัญญาชาดก เล่ม 2, 2549: 294)

การกำหนดให้ผู้เล่านิทานคือพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นผู้มีปัญญามากนี้มีผลทำให้เกิดสามารถตีความคำสอนได้ 2 ระดับ คือ ระดับคำสอนที่เป็นคติในการใช้ชีวิตประจำวัน และระดับคำสอนที่เป็นหลักธรรมอันนำไปสู่การรู้แจ้ง

จากตัวอย่างคำสอนที่แสดงไปแล้ว จะเห็นว่านิทานซ้อนส่วนใหญ่สามารถตีความเป็นคำสอนสำหรับการใช้ชีวิตประจำวันของคนทั่วไปได้ แต่เมื่อพิจารณาแนวคิดเหล่านั้นในฐานะคำสอนที่พระโพธิสัตว์แสดง ก็สามารถตีความเชื่อมโยงให้เข้ากับธรรมะในพุทธศาสนาที่ลึกซึ้งขึ้นอีกระดับหนึ่ง เช่น นิทานซ้อนเรื่อง “ผลไม้พิช” ใน **ธัญชัยบัณชิตชาดก** กล่าวถึงบรรดาพ่อค้าที่รอดชีวิตจากผลไม้พิชเพราะเชื่อฟังคำเตือนของบุตรเศรษฐีผู้มีปัญญา การตีความในระดับทั่วไปแสดงให้เห็นว่า การคบหาผู้มีปัญญาจะช่วยให้รอดจากภัยต่างๆ แต่หากตีความในระดับที่ลึกลงไป ภัยที่ผู้มีปัญญาช่วยให้รอดไม่ได้มี

แต่ความตายเท่านั้น แต่เป็นภัยที่เกิดจากอวิชชา การสดับตรับฟังผู้มีปัญญาจึงเป็นหนทางไปสู่การพ้นทุกข์ได้เช่นกัน ในแง่นี้ แนวคิดเรื่องคุณของการคบหาผู้มีปัญญาจึงสามารถโยงไปถึงข้อธรรมเรื่องปรโตโฆสะ หมายถึง เสี่ยงจากผู้อื่น คือ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าจากผู้อื่น (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2551ก: 69) ซึ่งเป็นพื้นฐานการสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นนำไปสู่การปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไป

อนึ่ง แม้เรื่อง **ทุกัมมานิกชาดก** และ**ปะทุมชาฎกกว่าด้วยกลแห่งษัตริ** จะไม่ได้กำหนดให้ผู้เล่านิทานคือพระโพธิสัตว์ แต่การเล่านิทานนั้นก็มิจุดประสงค์เพื่อช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ ซึ่งเท่ากับเป็นการสนับสนุนการกระทำของพระองค์ด้วย กล่าวคือ ในทั้ง 2 เรื่องพระโพธิสัตว์ได้รับความทุกข์เพราะคนพาล สอดคล้องกับตัวละครในนิทานซ้อนที่ได้รับทุกข์จากคนพาลเช่นเดียวกัน การซ้อนนิทานจึงช่วยเชื่อมโยงตัวอย่างโทษที่อยู่ใกล้ชิดกับคนพาลในระดับทั่วไปเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านตัวละครพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกัน

ส่วนการสร้างชุดตัวละครในนิทานซ้อนให้มีฐานะหรือลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น ชุดตัวละครผู้เป็นนายและบริวารใน**ทุกัมมานิกชาดก** ชุดตัวละครหญิงร้ายใน**ปะทุมชาฎกกว่าด้วยกลแห่งษัตริ** ชุดตัวบัณฑิตผู้มีปัญญาใน**สุรัพชาดก** ชุดตัวละครมิตรสหายที่แย่งคนรักกันใน**สรรพสิทธิ์คำฉันท์** เป็นต้น มีจุดประสงค์เพื่อเน้นย้ำแนวคิดสำคัญของเรื่องให้ชัดเจน ทำให้นิทานซ้อนหลายๆ เรื่องเกิดเอกภาพ เพราะรู้แน่ชัดว่าต้องการจะกล่าวถึงพฤติกรรมของผู้ใด ดังใน**ทุกัมมานิกชาดก** มุ่งแสดงพฤติกรรมของผู้เป็นนายที่ขาดความรอบคอบ จึงสร้างตัวละครที่แสดงขาดความยั้งคิด จนพลาดพลั้งทำให้บริวารของตนถึงตาย ได้แก่ ชาวไร่ฆ่าฟงพอนที่ช่วยสู้กับบูมที่มากัดลูกของชาวไร่ นายพรานที่พลั้งฆ่าเหยี่ยวล่าเนื้อที่พยายามเตือนนายพรานให้ระวังงูพิษ พระเจ้าพรหมทัตฆ่าสุนัขที่มาแจ้งข่าวเรื่องพระธิดาถูกสังหาร และบรูษที่ฆ่าสุนัขเลี้ยงของเพื่อนเพราะคิดว่าขโมยเครื่องประดับมา การสร้างลักษณะตัวละครที่คล้ายคลึงกันเช่นนี้เพื่อให้ผู้อ่านจดจำได้ว่า เมื่อตัวละครมีพฤติกรรมเช่นนี้ ก็จะไปสู่ผลลัพธ์แบบเดียวกัน เอื้อให้การนำเสนอแนวคิดของวรรณคดีทำได้ง่ายขึ้น

ส่วนการกำหนดข้อความนำเรื่องที่คล้ายกันเป็นการกำหนดประเด็นให้ผู้อ่านได้ทราบว่ นิทานซ้อนเรื่องนั้นต้องการนำเสนออะไร เนื่องจากนิทานเรื่องหนึ่งอาจตีความได้หลายแนวทาง การเกริ่นข้อความนำเรื่องไว้จึงช่วยเป็นแนวทางในการตีความ ตัวอย่างเช่น เรื่อง “ภรรยา นายพานิช” ใน**ปะทุมชาฎกกว่าด้วยกลแห่งษัตริ** ตัวละครช่างเขียนและลูกศิษย์ช่างเขียนต่างคบชู้กับภรรยาของนายพานิช หากตีความโดยหลักจริยธรรมพื้นฐานแล้ว ตัวละครทั้งสองย่อมมีความผิดด้วย แต่ในเรื่องจากวรรณคดีเรื่องนี้ต้องการเน้นว่า “โทษสัตรี อันมีจิตรกำเริบด้วยราค ดำหริตริตรองแต่ที่จะกะทำกลอุบาย ห่อลวงชายให้หลุ่มหลงด้วยเล่ห์มารยา” และ “อันกลอุบายสตรี ห่อลวงชายผู้เป็นสามีให้หลุ่มหลงเชื่อง่าย ฟังคำหวังจะให้ปกปิดครอบงำเสียซึ่งความชั่วของตัวเสียนั้นให้สาบสูญ” ทำให้คำสอนเรื่องมารยาของหญิงร้ายกลายเป็นคำสอนเด่นกว่าการตีความแนวอื่น เพื่อให้เข้ากับคำสอนที่ผู้แต่งต้องการเสนอและเข้ากับเรื่องของวรรณคดีชาดกด้วย

นอกจากนี้ วรรณคดีชาดกส่วนใหญ่มีแก่นิทานซ้อนติดต่อกันหลายเรื่อง ซึ่งแต่ละเรื่องอาจมีโครงเรื่องและมีตัวละครแตกต่างกัน ข้อความเหล่านี้ก็จะช่วยเชื่อมโยงนิทานซ้อนแต่ละเรื่อง

ให้นำเสนอแนวคิดในทิศทางเดียวกัน ทำให้เกิดเอกภาพในการตีความด้วย เช่น นิทานซ้อนทั้ง 7 เรื่องใน ศรีวิชัยชาดกมีเนื้อเรื่องแตกต่าง แต่มีการใช้ข้อความที่กำหนดกรอบความคิดคล้ายคลึงกัน ดังนี้

นิทานซ้อน	ข้อความนำเรื่อง		
	เนื้อความกล่าวถึงกิเลส	ตัวอย่างหรือผลของกิเลส	เชื่อมโยงกับนิทาน
เรื่อง “หงส์ทอง”	มนุษย์ทั้งหลายหรือสัตว์บางพวกในโลก มีปรกติใคร่ความเป็นผู้เป็นไปในอำนาจแห่งความโลภ ควรจะสันโดษด้วยสมบัติของตน ด้วยสมบัติตามที่ตนได้	ก็บุคคลผู้เป็นไปในอำนาจแห่งความโลภย่อมถึงความพินาศ ย่อมเสื่อมจากสมบัติทั้งหลาย เหตุตั้งนั้นความโลภเป็นมูลเหตุวิบัติ	แม้ในการก่อนหญิงคนหนึ่ง ลู่อำนาจแห่งความโลภ ย่อมเสื่อมจากทองทั้งหลาย
เรื่อง “สุนัขจิ้งจอกหลอกราชสีห์”	ขึ้นชื่อว่าบัณฑิตทั้งหลายไม่ควรเป็นไปในอำนาจโหสะ	เพราะว่าสัตว์เป็นไปในอำนาจโหสะ ก็ไม่พิจารณาเห็นประโยชน์ แล ใ้ประโยชน์ ควรแลไม่ควร จึงทำสิ่งที่ไม่ควรทำด้วยความโกรธ ย่อมถึงความพินาศ	แม้ในกาลก่อนราชสีห์เป็นไปในอำนาจโหสะ ทำสิ่งที่ไม่ควรก็ถึงความฉิบหาย
เรื่อง “สุนัขจิ้งจอกมีมนต์”	ขึ้นชื่อว่าบัณฑิตทั้งหลายหาควรเป็นไปในอำนาจมานะถือเราถือเขาถือตัวถือตนไม่	เหตุว่าบุคคลเป็นไปในอำนาจแห่งมานะมัวเมาอาศัยมานะของตนกระทำสิ่งที่ไม่ควรทำก็ถึงความพินาศ	ในกาลก่อนสุนัขจิ้งจอกเห็นยศของตนก็มัวเมายังมานะให้เกิดขึ้นแลทำสิ่งที่ไม่ควรทำ ก็ถึงความฉิบหาย
เรื่อง “นกยางลงปลา”	ธรรมดาบัณฑิตทั้งหลายไม่ควรเป็นคนล่อลวง	เพราะว่าบุคคลผู้ล่อลวงทำกิจไม่ควรทำ มีโกงด้วยเบียดเบียน โกงด้วยของปลอมและโกงด้วยคั้นขัง เป็นต้น ประพฤติสับปลับทำกิจโกงคนอื่นเป็นต้นว่าใช้ทองคำว่าเป็นทองคำ ใช้แก้วมณีว่าเป็นแก้วมณี โหสว่าคุณ ไม่ควรทำว่าควรทำอนึ่ง คนไอ้อวดผู้อื่นย่อมถึงความฉิบหาย	แม้ในกาลก่อนนกยางถึงความฉิบหายอาศัยความล่อลวงของตน
เรื่อง “พราณตระหนี่”	บัณฑิตทั้งหลายไม่ควรมีความตระหนี่ เพราะว่าคุณสมบัติประจำแก่แจกทานย่อมมีศใหญ่มีบริวารมากมีญาติมิตรสหายมาก	จริงอยู่คนตระหนี่ก่อการทะเลาะวิวาทแม้ด้วยญาติพวกพ้องด้วยกลัวแต่จะต้องแบ่งส่วนแก่ผู้อื่น เพราะความที่ตนเป็นคนเหนียว	แม้ในกาลก่อนมีคนๆ หนึ่งให้ก่อการวิวาทกับเพื่อนบ้าน เพราะอาศัยความตระหนี่ ย่อมถึงความฉิบหาย

เรื่อง “สุนัขขอกตัญญู”	ธรรมดาบัณฑิตทั้งหลายเป็นผู้มีความกตัญญูทศเวที	เพราะว่าคนอกตัญญูยอมถึงความฉิบหายในโลกนี้โลกหน้า	แม้ในกาลก่อนสุนัขยอมถึงความพินาศเพราะความที่ตนเป็นสัตว์อกตัญญู
เรื่อง “เสือเจ้าเล่ห์”	บัณฑิตทั้งหลายควรพร้อมเพรียงไม่แก่งแย่งกัน	เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายไม่พร้อมเพรียงกันยอมวิวาทกันอาศัยเหตุชนิดน้อย ก็ไม่อาจจะวิวาทได้เลย ยิ่งความโกรธนั้นให้เจริญจนถึงให้พระราชอาแลมหามาตย์เป็นต้นตัดสิน พระราชาเป็นต้นผู้ทรงธรรมก็ตั้งปรับไหมแก่ผู้วิวาทกันเหล่านั้นเมื่อเป็นเช่นนั้นก็ยอมถึงความฉิบหาย	แม้ในกาลก่อนกระต่ายแลนกกระทำ อาศัยเหตุเล็กน้อย ก็ได้ถึงความฉิบหายเป็นเยี่ยงอย่างมีมา

ตารางที่ 7 แสดงข้อความนำเรื่องนิทานซ้อนในศรีวิชัยชาดก

จากตารางข้างต้น พบว่าข้อความนำเรื่องของนิทานซ้อนทั้ง 7 เรื่อง กล่าวถึงประเภทของกิเลส ตัวอย่างหรือผลของกิเลสนั้น แล้วเชื่อมเข้าสู่เนื้อเรื่องของนิทาน ทำให้การเล่าเรื่องเป็นแบบแผนเดียว ผู้อ่านสามารถติดตามความคิดของผู้แต่งได้โดยง่าย ในขณะเดียวกันก็ช่วยยึดโยงนิทานซ้อนแต่ละเรื่องให้กลายเป็นคำสอนชุดเดียวกันด้วย

การกำหนดข้อความนำเรื่องยังรวมถึงการตั้งคำถามจากนิทานซ้อน ซึ่งการตั้งคำถามนี้เป็นการกำหนดประเด็นความคิดให้แก่ผู้อ่านวรรณคดีว่าควรมุ่งสนใจเนื้อหาส่วนใดในนิทานซ้อน การตั้งคำถามเช่นนี้เป็นการดึงให้ผู้อ่านเข้าไปมีส่วนร่วมขบคิดกับตัวละคร โดยใช้เนื้อหานิทานซ้อนเป็นข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ได้คำตอบที่ต้องการ ส่วนคำตอบที่ตัวละครตอบนั้นก็คือส่วนสำคัญที่แสดงแนวคิดที่ผู้แต่งต้องการจะเสนอให้ชัดเจน เช่น ใน**นภกระจากกลอนสวด** พระโพธิสัตว์เล่านิทานเรื่อง “ลูกสาวนายโจร” ว่าด้วยการลอบมีคู่ครองอย่างผิดประเพณี ทั้งเป็นชู้และการชิงสุกก่อนห่าม จากนั้นพระโพธิสัตว์จึงตั้งคำถามว่า ในบรรดาตัวละครทั้ง 7 ตัวในเรื่อง ผู้ใดผิดบาปมากที่สุด คำถามนี้กระตุ้นให้ผู้อ่านหันกลับไปพิจารณาเนื้อเรื่องและพฤติกรรมของตัวละครว่าความผิดทั้งหมดมีต้นเหตุเกิดมาจากใคร จากนั้นคำเฉลยของตัวละครฝ่ายหญิงจึงช่วยแสดงให้เห็นแนวคิดเรื่องกรรมและบรรทัดฐานที่ใช้อธิบายความผิดประเวณี การกำหนดคำถามคำตอบจึงเป็นการกระตุ้นให้ผู้อ่านวรรณคดีได้ใช้ความคิดในการพินิจไตร่ตรองว่านิทานซ้อนเรื่องนั้นต้องการนำเสนอแนวคิดใด

เมื่อพิจารณาในแง่มุมนี้ อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของการซ้อนนิทานที่กำหนดแนวทางการตีความช่วยกระตุ้นให้ผู้อ่านวรรณคดีได้ใช้ปัญญาในการตีความคำสอน ผ่านการพินิจองค์ประกอบของการซ้อนนิทานที่ผู้อ่านจะต้องรับรู้ตั้งแต่ 2 ชุดขึ้นไป เชื่อมโยงและตีความองค์ประกอบเหล่านั้นไม่ว่าจะเป็นแนวคิด โครงเรื่อง ตัวละคร หรือฉากของนิทานเข้าด้วยกัน และตีความผ่าน “แว่น” ที่นิทานหลักกำหนดมาให้ จึงจะเข้าใจสิ่งที่กวีต้องการนำเสนออย่างเต็มที่ การซ้อนนิทานจึงอาจถือเป็น

แบบฝึกในการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งถือเป็นลักษณะการแสวงหาความรู้แบบพุทธศาสนาที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ อันเป็นพื้นฐานในการสร้างปัญญาของผู้อ่านวรรณคดี สอดคล้องกับพระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดกในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอันมีความว่า

...เช่นนี้ฉันใดนิทานที่มาในพระพุทธศาสนาก็มักจะเป็นนิทานเปรียบสำหรับให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมง่าย ไม่เบื่อหน่ายในการที่จะเล่าเรียน ๆ ขอให้สังเกตนิทานที่จะได้อ่านต่อไปข้างหน้านี้ คงมีธรรมหรือสุภาษิตที่เป็นความมุ่งหมายอยู่แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนจริงไม่มากก็น้อย ข้อซึ่งมิได้ชี้สุภาษิตลงไว้ข้างท้าย เช่นนิทานอิสโพนัน ถึงนิทานเดิมเขาก็ไม่ได้เขียนสุภาษิตลงไว้ข้างท้าย ปล่อยให้ค้นหาสุภาษิตในท้องเรื่องนั่นเอง เป็นอุบายที่จะให้นักเรียนมีปัญญายึดข้อแก่นสารในหนังสือที่ตัวได้อ่านมานั้นได้ตามวิธีของอิสโพนันใด ก็คงจะตรงกันกับหนังสือชาดกซึ่งแต่งขึ้นไว้สำหรับให้นักเรียนหนุ่มๆ หรือเด็กๆ อ่านฝึกให้รู้จักค้นธรรมที่ดีอันมีอยู่ในท้องนิทานนั้น เพราะเหตุฉะนั้น จึงได้ประจักษ์ข้อความที่ผู้แต่งเห็นว่าเป็นคติเข้าใจ ด้วยกล่าวถึงความประพฤติของผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องทั้งข้างดีข้างเสียฯ

(พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส. เล่ม 1, 2539: พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก)

4.3.2 การช้อนนิทานกับการขยายความคำสอนให้ลึกซึ้งกว้างขวาง

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของการช้อนนิทานที่ต่างจากการเล่านิทานเพื่อสอนทั่วไป คือ การถ่ายทอดคำสอนผ่านนิทานมากกว่า 1 เรื่อง อันเป็นการช่วยขยายความคำสอนให้ลึกซึ้งกว้างขวางยิ่งขึ้น ทั้งในแง่ที่เป็นการถ่ายทอดคำสอนให้เป็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมชัดเจน และการรวบรวมนิทานช้อนหลายเรื่องมารวมไว้กัน ทำให้เห็นตัวอย่างที่แตกต่างหลากหลายกันไป ช่วยให้เนื้อหาคำสอนกว้างขวางยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันก็เป็นการขยายความรู้ความเข้าใจของผู้อ่านในหลักธรรมนั้นๆ ด้วยเช่นกัน

คำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่อธิบายให้เข้าใจได้โดยยาก จำเป็นต้องอาศัยกลวิธีต่างๆ ประกอบเข้าด้วยกันทั้งภาษาและการเรียบเรียงอย่างประณีตเพื่อให้ถ่ายทอดหลักธรรมได้อย่างกระจ่างชัด ทำให้เกิดปัญญาความรู้ที่ถูกต้อง สามารถนำไปปฏิบัติไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ วรรณคดีพุทธศาสนาที่นำเสนอหลักธรรมจึงต้องใช้ภาษาและวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อเรียบเรียงให้สามารถสื่อหลักธรรมที่เป็นแนวคิดหลักอย่างชัดเจน ในขณะเดียวกันก็ต้องกระตุ้นให้ผู้อ่านวรรณคดีพิจารณาใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง รวมถึงทำให้อยากนำคำสอนนั้นไปปฏิบัติด้วย (พิสิทธิ์ กอบบุญ, 2548: 200-201) แม้คำสอนที่นำเสนอผ่านการช้อนนิทานจะเป็นคำสอนระดับโลกียะ แต่หากถ่ายทอดถ้อยคำเพียงอย่างเดียว ก็อาจสื่อแก่คนหมู่มากที่มีความรู้ประสบการณ์ต่างกันไม่ครบถ้วน เช่น หากกล่าวว่า “การมีปัญญาต้องมีสติคอยกำกับ” แม้จะเป็นข้อความที่กระชับ สื่อสารตรงไปตรงมา แต่หากผู้ที่ยังไม่มีประสบการณ์ได้ฟัง ก็อาจเข้าใจไม่แจ่มชัด หรือเกิดความสงสัยว่า ในเมื่อมีปัญญาแล้ว เหตุใดจึงต้องมีสติกำกับด้วย ด้วยเหตุ

นี้ การใช้นิทานมาประกอบย่อมทำให้ผู้ฟังที่มีพื้นฐานความรู้ต่างกัน เข้าใจได้ตรงกันยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นการถ่ายทอดคำสอนให้เป็นรูปธรรม สามารถเทียบเคียงนิทานกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงได้โดยตรง ทำให้ผู้อ่านที่ยังไม่เคยมีประสบการณ์สามารถอนุมานตามได้โดยง่าย นับเป็นการสร้างประสบการณ์เกี่ยวกับหลักธรรมนั้น ซึ่งถือเป็นความรู้อย่างหนึ่งตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า การใช้นิทานเพื่อแสดงคำสอนจะกลายเป็นการทำเรื่องลึกลับซึ่งให้ตื่นใจ เพราะในความเป็นจริงแล้ว นิทานย่อมตีความได้หลายแบบ ขึ้นอยู่กับว่า ผู้อ่านให้ความสนใจที่ส่วนใดของเรื่อง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างนิทานสอนเรื่อง “ชาวไร่กับฟองพอน” ใน**ทุกัมมานิกชาดก** หากอ่านเพียงนิทานสอนอย่างเดียว สารที่ได้รับก็อาจเน้นเป็นว่า “การกระทำโดยไม่ยั้งคิดย่อมทำให้โศกเศร้าเสียใจ” แต่หากพิจารณาในบริบทที่นายประตู่เล่านิทานเรื่องนี้เพื่อช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ที่ถูกสั่งประหารโดยไม่ชอบ สารที่ได้รับย่อมเน้นไปที่ความทุกข์ของผู้ถูกระทำ กลายเป็นว่า “การรับใช้หรืออยู่ใกล้ชิดเจ้านายที่ขาดวิจยารณญาณ ย่อมก่อให้เกิดโทษแก่ตนเอง” ทั้งนี้ การสอนนิทานไม่ได้กำหนดตายตัวว่าผู้อ่านต้องตีความตามที่บริบทกำหนดและขีดจำกัดไม่ให้ความนิทานสอนอย่างเป็นเอกเทศเลยเท่านั้น แต่เป็นการเพิ่ม “ชั้น” ของความหมายให้ซ้อนกัน เปิดโอกาสให้แต่ละบุคคลสามารถตีความตามพื้นฐานความรู้ของตัวเองและเชื่อมโยงกับกับประสบการณ์ในชีวิตตนได้โดยมีบริบทของนิทานหลักเป็นเครื่องนำทางในขั้นต้น การสอนนิทานจึงช่วยให้ผู้อ่านได้ทดลองตีความคำสอนหลายชั้น ทำให้ความเข้าใจต่อประเด็นในหลักธรรมนั้นๆ ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยยังพบอีกว่า นิทานสอนที่ปรากฏในวรรณคดีชาดกของไทยไม่ได้เน้นใช้เป็นนิทานปริศนาหรือนิทานสัญลักษณ์ที่สื่อถึงนามธรรมที่ลึกลับซึ่งให้ตีความ แต่ใช้เป็นนิทานอุทาหรณ์ที่แสดงพฤติกรรมของตัวละครที่ต้องเผชิญกับอุปสรรคหรือเหตุการณ์โดยตรง มีการสร้างเรื่อง การผูกปมปัญหา โดยมุ่งให้เกิดความสะเทือนใจต่อชะตากรรมของตัวละคร ทั้งในแง่ชื่นชม หวาดเกรง หรือรังเกียจ ดังในเรื่อง**ปะทุมชาฎกกว่าด้วยกลแห่งษัตรี** ซึ่งมุ่งแสดงมารยาของหญิงร้าย ก็ได้ชี้ให้เห็นวิธีการต่างๆ ที่หญิงร้ายใช้หลอกสามีของตน ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยต่างๆ ที่กระตุ้นให้หญิงนั้นอยากมีคู่ และแสดงความทุกข์ที่เกิดแก่สามีนั้น เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความสะเทือนใจ นีกรังเกียจพฤติกรรมของหญิงนั้น ในขณะที่เดียวกัน ก็เกิดความปลงสังเวชที่ฝ่ายชายถูกหลอกแต่กลับยังชื่นชมยินดีในหญิงนั้นอยู่ การแสดงตัวอย่างเช่นนี้เป็นการสอนที่เข้าใจได้กระจ่างและประทับในความรู้สึกนึกคิดกว่าการกล่าวเพียงว่าหญิงร้ายมีมารยามาก ตัวอย่างเช่น นิทานสอนเรื่อง “สตรีคิดนอกใจสามี” เน้นแสดงอุบายของหญิงร้ายใช้ค้นหาของสามีตนให้เป็นประโยชน์ จนสามารถวางแผนให้สามีมีอนุภรรยาเพื่อให้ตนหนีไปคบชู้ได้อย่างง่ายดาย ดังมีความบรรยายว่า

ภรรยาจึงว่ากับสามีว่าถ้าท่านมีใจรักจะใคร่ได้ ข้าพเจ้าจะไปเล่าโลมพุดจาให้ท่านได้นางผู้นั้นเปนภรรยา...สามีได้ฟังจึงว่า ถ้าเจ้าจะช่วยว่ากล่าวให้สตรีนั้นยินยอมด้วยเรา ได้สมควรคิดแล้ว เจ้าจะประสงค์สิ่งใด เราจะหาให้ตามใจปรารถนา...ฝ่ายภรรยาพานพ ครั้นเห็นสามีกับสตรีนั้นผูกพันรักใคร่ไปมาหากันแล้ว นางจึงไปอยู่กับ

แบบจะเป็นแบบฝึกให้ผู้อ่านได้ขบคิดเกี่ยวกับปมปัญหาในนิทานซ้อนอาจตรงกับปมปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในชีวิต

นอกจากนี้ วรรณคดีชาดกบางเรื่องยังเล่านำเสนอคำสอนหลายเรื่องผ่านการซ้อนนิทานต่อเนื่องกัน โดยใช้วิธีการเล่าเหมือนกัน การซ้อนนิทานจึงช่วยเชื่อมโยงคำสอนที่ต่างเรื่องให้รวมเข้าเป็นชุดคำสอนที่เหมาะสมแก่บุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือเหมาะแก่สถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น ใน**ศรีวิชัยชาดก** พระโพธิสัตว์ทรงเล่านิทานเพื่อสอนบรรดาพญาร้อยเอ็ดเมืองที่มารบกับพระองค์ นิทานว่าด้วยเรื่องโทษของกิเลสทั้ง 7 เรื่องจึงรวมกันเข้าเป็น “*ลามกธรรม*” ที่พระราชชาคร หลีกเลี้ยง จากนั้นยังได้ทรงแสดงทศพิทธาธรรมและสังควัตถุ 4 ต่อเนื่องไปอีก ยิ่งเน้นการรวมกลุ่มนิทานซ้อนเหล่านี้ให้มีสถานะเป็นราชธรรมอีกประการหนึ่งด้วย การซ้อนนิทานจึงช่วยเชื่อมโยงและขยายความหมายของคำสอนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

เนื้อเรื่องและชุดตัวละครที่เปลี่ยนไปโดยที่คงแก่นจงคำสอนสำคัญไว้ ยังช่วยดึงดูดใจผู้อ่านให้มีสมาธิจดจ่ออยู่กับการดำเนินเรื่องในวรรณคดีชาดก ทำให้การนำเสนอคำสอนนั้นมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น การซ้อนนิทานจึงช่วยสร้างทั้งสมาธิและกระตุ้นให้ผู้อ่านวรรณคดีใช้ความคิด จนเกิดเป็นปัญญาในอีกทางหนึ่งด้วย

ในบทนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์บทบาทของการซ้อนนิทานในการนำเสนอคำสอนในวรรณคดีชาดกของไทยทั้ง 9 เรื่อง ทั้งคำสอนที่แสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์และคำสอนที่เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่าคำสอนส่วนใหญ่เป็นเรื่องปัญญาเป็นหลัก โดยมีแนวคิดอื่นๆ ประกอบอยู่ด้วย ได้แก่ คำสอนเรื่องการคบคน คำสอนเรื่องวิบากกรรม และคำสอนเรื่องการบำเพ็ญจิต ลักษณะการนำเสนอคำสอนมีทั้งการซ้อนนิทานที่มุ่งสนับสนุนแนวคิดของนิทานหลักโดยตรง และการซ้อนนิทานที่เป็นพื้นที่ให้แทรกคำสอนอื่นๆ เข้าไว้ด้วย การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการซ้อนนิทานในฐานะกลวิธีการสอนกับการสร้างปัญญาได้แสดงให้เห็นว่า ผลอันเกิดขึ้นจากการซ้อนนิทานที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้อ่านวรรณคดีได้ใช้ปัญญาพิจารณาคำสอนทั้งในแง่มุมที่ลึกซึ้งและกว้างขวาง อันเป็นการสร้างปัญญาตามจุดมุ่งหมายสำคัญของวรรณคดีประเภทนี้ และสะท้อนให้เห็นคุณค่าของการซ้อนนิทานในฐานะกลวิธีการสอนอย่างหนึ่งในวรรณคดีพุทธศาสนาของไทย

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยเรื่องการช้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะและบทบาทของการช้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทย 9 เรื่อง ได้แก่ **สรรพสิทธิชาดก ทุกัมมานิกชาดก สรรพพิณฑชาดก ศรีวิชัยชาดก ธัญชัยบัณฑิตชาดก ลิลิตศรีวิชัยชาดก นกกระजाบกลอนสวด สรรพสิทธิ์คำฉันท์ และ ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งขัตติ** โดยมีสมมติฐานว่า การช้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทยมีทั้งที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลักและกลวิธีการเล่าเรื่องเสริม ซึ่งสัมพันธ์กับโครงเรื่อง และมีบทบาทสำคัญในการเสนอหลักธรรมทางพุทธศาสนาและการแสดงปัญหาบารมีของพระโพธิสัตว์

ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะของการช้อนนิทานสัมพันธ์กับโครงเรื่องของวรรณคดี จำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การช้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลัก และการช้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริม การช้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องหลักปรากฏในวรรณคดีชาดกที่มีโครงเรื่องไม่ซับซ้อน มีเหตุการณ์ไม่มาก และมีปมปัญหาสำคัญเพียงหนึ่ง การช้อนนิทานลักษณะนี้จะมีผลต่อการคลี่คลายปมปัญหาหลักของเรื่อง ทำให้เรื่องดำเนินไปสู่ตอนจบและมีผลต่อการนำเสนอแนวคิดสำคัญของเรื่อง วรรณคดีชาดกที่มีการช้อนนิทานลักษณะนี้ ได้แก่ **สรรพสิทธิชาดก ลิลิตศรีวิชัยชาดก ทุกัมมานิกชาดก และปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งขัตติ** ส่วนการช้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องเสริม จะมีบทบาทในการเล่าเรื่องเฉพาะในเหตุการณ์ย่อยๆ ซึ่งเสริมให้การดำเนินเรื่องของโครงเรื่องโดยรวมน่าสนใจยิ่งขึ้น โดยอาจช่วยคลี่คลายปมปัญหาย่อยๆ ที่ทำให้เรื่องดำเนินไปสู่เหตุการณ์ใหม่ แสดงลักษณะของตัวละครให้โดดเด่นชัดเจน หรือขยายความคำสอน พบในเรื่อง **สรรพสิทธิ์คำฉันท์ นกกระजाบกลอนสวด ศรีวิชัยชาดก สรรพพิณฑชาดก และธัญชัยบัณฑิตชาดก**

การช้อนนิทานในวรรณคดีชาดกเหล่านี้ยังจำแนกได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ การช้อนนิทานเพื่อตั้งคำถาม การช้อนนิทานเพื่อแสดงเป็นอุทาหรณ์ การช้อนนิทานเพื่ออธิบายเปรียบเทียบ และการช้อนนิทานเพื่อแสดงอดีตชาติ การช้อนนิทานทั้ง 4 ประเภทนี้จะปรากฏในชาดกที่มีโครงเรื่องต่างๆ กัน 3 แบบ ซึ่งในโครงเรื่องแบบหนึ่งอาจใช้การช้อนนิทานได้มากกว่า 1 ประเภท ได้แก่

1) โครงเรื่องแนวทดสอบเพื่อเลือกคู่ ใช้การช้อนนิทานเพื่อตั้งคำถามในการดำเนินเรื่อง ทำให้พระโพธิสัตว์สามารถแก้บททดสอบที่เป็นปมปัญหาสำคัญของโครงเรื่องแนวนี้ การช้อนนิทานจึงช่วยแสดงภาพของพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญาในการแก้บททดสอบได้อย่างน่าสนใจ

2) โครงเรื่องแนวพระโพธิสัตว์ต้องโทษประหาร ใช้การช้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ในการดำเนินเรื่อง คือเล่านิทานเพื่อโน้มน้าวใจพระราชอาญาผู้เป็นตัวละครปฏิบัติไม่ให้ประหารพระโพธิสัตว์ ทำให้ความขัดแย้งคลี่คลาย การช้อนนิทานยังช่วยยกตัวอย่างประกอบแนวคิดเรื่องโทษของการคบคนพาลด้วย

3) โครงเรื่องแนวพระโพธิสัตว์แสดงคำสอน ใช้การช้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ เพื่อยกตัวอย่างประกอบคำสอนที่พระโพธิสัตว์แสดงให้ชัดเจนเข้าใจง่าย ในบางเรื่องยังใช้การช้อนนิทาน

เพื่ออธิบายเปรียบเทียบสำหรับอธิบายคำสอนที่เข้าใจยาก และใช้การซ้อนนิทานเพื่อแสดงอดีตชาติ สำหรับแสดงความเป็นมาของตัวละครเพื่อให้ตัวละครเกิดความศรัทธาในตัวพระโพธิสัตว์และยอมรับฟังคำสอนของพระองค์ด้วย

จากลักษณะการซ้อนนิทานข้างต้น ทำให้เห็นลักษณะเด่นของการซ้อนนิทานในวรรณคดีไทย 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การกำหนดตัวละครผู้เล่าและผู้ฟังที่เอื้อให้พระโพธิสัตว์แสดงปัญญา ซึ่งเน้นการสร้างตัวละครที่เอื้อให้การเล่าเรื่องด้วยการซ้อนนิทานน่าเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงประวัติของพระโพธิสัตว์ที่ได้เรียนวิชาหรือเคยแสดงปัญญามาก่อน ทำให้การเล่านิทานของพระองค์น่าเชื่อถือ และการสร้างตัวละครที่เอื้อต่อการผูกปมปัญหาให้พระโพธิสัตว์ต้องแสดงปัญญาด้วยการเล่านิทาน มีทั้งตัวละครที่เป็นคู่ครองของพระโพธิสัตว์และตัวละครปฏิปักษ์ และ 2) การกำหนดจำนวนนิทานและวิธีการเล่าเรื่องที่ทำให้ความสำคัญแก่นิทานหลัก เน้นการเล่านิทานซ้อนจำนวนน้อย และเล่านิทานเพียงชั้นเดียว เพื่อให้ความสำคัญแก่นิยายเรื่องชาติที่เป็นนิทานหลัก และนิยมใช้ข้อความนำเรื่องนิทานเพื่อกำหนดให้แนวคิดที่นำเสนอผ่านนิทานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน การกำหนดองค์ประกอบเหล่านี้มีจุดประสงค์เพื่อให้วรรณคดีชาดกสามารถนำเสนอแนวคิดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในแง่ที่ช่วยกำหนดประเด็นความคิดและร้อยเรียงให้นิทานจำนวนมากนำเสนอแนวคิดอย่างเอกภาพ

การซ้อนนิทานมีบทบาทสำคัญในการนำเสนอคำสอนในวรรณคดีชาดก แนวคิดสำคัญที่นำเสนอผ่านการซ้อนนิทาน คือ หลักธรรมเรื่องปัญญาและการแสดงปัญญาบารมี ซึ่งเน้นให้เห็นคุณค่าของปัญญาที่ช่วยให้รอดภัยจากอันตรายและเน้นเรื่องการใช้ปัญญาอย่างมีสติ โดยมีหลักธรรมเรื่อง การคบคน เรื่องการวิบากกรรม และเรื่องการทำเพ็ญจิตเป็นแนวคิดเสริมที่แทรกอยู่ในการแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ การนำเสนอคำสอนเหล่านี้ผ่านการซ้อนนิทานมีการสร้างปัญญาตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพราะช่วยดึงดูดให้ผู้อ่านจดจ่ออยู่กับเนื้อเรื่องนิทานที่ดำเนินไป ได้เห็นตัวอย่างของคำสอนที่เป็นรูปธรรมและหลากหลาย และกระตุ้นให้ผู้อ่านตีความคำสอนที่แฝงอยู่ในเรื่อง ทำให้ผู้อ่านเกิดสมาธิและได้ใช้ปัญญาไตร่ตรองคำสอน นับเป็นการสั่งสอนธรรมะผ่านวรรณคดีได้อย่างแยบคาย

จากการผลการศึกษาข้างต้น ผู้วิจัยได้ข้อค้นพบและประเด็นที่น่าสนใจทั้งในแง่ข้อมูลที่เป็นประโยชน์และแนวทางการศึกษาการซ้อนนิทานในวรรณคดีไทย 4 ประเด็น ดังจะอภิปรายต่อไปนี้

1 กรอบความคิดในการศึกษาการซ้อนนิทาน

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการ “ทดลอง” ศึกษาวรรณคดีชาดกของไทยด้วยกรอบความคิดเรื่องการซ้อนนิทาน ซึ่งเป็นกลวิธีที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีอินเดีย โดยการศึกษาการซ้อนนิทานที่ผ่านมามากศึกษาเรื่องที่แต่งเป็นนิทานซ้อนนิทานตั้งแต่ต้น เช่น วิทยานิพนธ์ของ Kusuma Raksamani (1978) เรื่อง *Nandakaprakarana, attributed to Vasubhāga: A Comparative Study of the Sanskrit, Lao and Thai Texts* วิทยานิพนธ์ของสยาม ภัทรานุประวัติ (2546) เรื่อง *ปักษีปรณม: การศึกษาเปรียบเทียบฉบับสันสกฤต ล้านนา และไทย* หรือวิทยานิพนธ์ของสุมน ร่วมสุข (2532) เรื่อง *การศึกษาเรื่องมูลตันไตร* เป็นต้น วรรณคดีที่งานวิจัยเหล่านี้ศึกษามีลักษณะเป็นนิทานซ้อน

นิทานแบบสันสกฤตที่คนทั่วไปคุ้นเคย คือ มีนิทานซ้อนเป็นจำนวนมาก ซ้อนนิทานหลายชั้น และผูก การซ้อนนิทานเข้ากับการดำเนินเรื่อง ส่วนวรรณคดีชาดกของไทยที่ใช้ศึกษา นำชาดกจากทั้งในนิบาต ชาดกนอกนิบาต นิทานสันสกฤต และนิทานพื้นบ้านมาแต่งใหม่ และมีการซ้อนนิทานปรากฏอยู่ใน เหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง โดยไม่ได้ซ้อนนิทานตลอดทั้งเรื่องเหมือนอย่างวรรณคดีสันสกฤต ผู้วิจัยจึง ประยุกต์กรอบความคิดเรื่องการซ้อนนิทาน โดยประมวลนิยามของการซ้อนนิทานจาก **พจนานุกรม ศัพท์วรรณกรรมไทย-อังกฤษ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2545)** และงานวิจัยของกิตติรัตน์ ยศธร สวัสดิ์ (2547) เรื่อง **เสียวสวาด (เจลิยวฉลาด) : การศึกษาเปรียบเทียบฉบับล้านนากับอีสานเชิง คติชนวิทยา** ประกอบกับการแนวทางการศึกษาจากงานวิจัยของปรมิษฐ์ จารุวรรณ (2543) เรื่อง “องค์ประกอบของนิทานซ้อนนิทานในนิทานเวตาล” จึงได้นิยามความหมายของการซ้อนนิทานให้ สอดคล้องกับลักษณะการซ้อนนิทานในวรรณคดีสันสกฤต ในขณะเดียวกันก็สอดคล้องกับลักษณะการ ซ้อนนิทานที่พบในวรรณคดีชาดกของไทย กล่าวคือ เป็นการเล่าเรื่องโดยให้ตัวละครเล่านิทานให้ตัว ละครตัวอื่นฟัง โดยการเล่านิทานนั้นมีผลต่อการพัฒนาและคลี่คลายปมปัญหาของเรื่อง โดยอาจมีการ ซ้อนนิทานชั้นเดียวหรือหลายชั้นก็ได้

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยพบว่าแม้วรรณคดีชาดกของไทยจะไม่ได้มีลักษณะเป็นนิทาน ซ้อนนิทานทั้งเรื่องเหมือนในวรรณคดีสันสกฤต แต่กวีไทยก็ใช้การซ้อนนิทานเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องได้ อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ ผูกการซ้อนนิทานเข้ากับการดำเนินเรื่อง มีผลต่อการคลี่คลายปมปัญหาและ การนำเสนอแนวคิดของเรื่อง ทั้งที่เป็นแนวคิดหลักและแนวคิดเสริม ทั้งนี้ยังมีการใช้การซ้อนนิทาน เล่าเรื่องในโครงเรื่องหลายแนวเพื่อนำเสนอแนวคิดที่แตกต่างกัน แสดงให้เห็นว่ากวีไทยเข้าใจลักษณะ การซ้อนนิทานในฐานะที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่อง และปรับใช้ให้เข้ากับเรื่องและแนวคิดที่ต้นต้องการได้ โดยผู้วิจัยได้จำแนกการซ้อนนิทานออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การซ้อนนิทานที่เป็นกลวิธีการเล่าเรื่อง หลัก และการซ้อนนิทานที่กลวิธีการเล่าเรื่องเสริม การจำแนกลักษณะการซ้อนนิทานด้วยบทบาทใน การเล่าเรื่องเช่นนี้ช่วยชี้ให้เห็นระดับความสำคัญของการซ้อนนิทานที่แตกต่างในวรรณคดีแต่ละเรื่อง กัน ซึ่งมีผลต่อการวิเคราะห์บทบาทของการซ้อนนิทานในการนำเสนอแนวคิด ดังในกรณีของชุดเรื่อง **สรรพสิทธิชาดก สรรพสิทธิคำฉันท์ และกระจาบกลอนสวด** และชุดเรื่อง **ศรีวิชัยชาดกและลิลิต ศรีวิชัยชาดก** เรื่องเหล่านี้ใช้การซ้อนนิทานเพื่อตั้งคำถามในการทดสอบเลือกคู่เหมือนกัน แต่มีโครง เรื่องต่างกัน บทบาทของการซ้อนนิทานในการเล่าเรื่องและแนวคิดที่นำเสนอผ่านการซ้อนนิทานจึง แตกต่างกันอย่าง

ในการวิเคราะห์บทบาทของการซ้อนนิทานในการนำเสนอคำสอนของวรรณคดีชาดก ผู้วิจัยได้ประยุกต์แนวทางการศึกษาจากบทความของบอนนี่ ดี. เออร์วิน (Bonnie D. Irwin) (1995) เรื่อง “What’s in frame? The Medieval textualization of traditional storytelling” ซึ่งได้ให้ แนวทางการศึกษาองค์ประกอบที่ประกอบกันเป็น บริบท (context) ของการซ้อนนิทานที่มีผลต่อการ กำหนดการนำเสนอแนวคิดของวรรณคดี แนวทางการศึกษานี้ช่วยให้ผู้วิจัยวิเคราะห์การนำเสนอ แนวคิดผ่านการซ้อนนิทานได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งในแง่ที่กำหนดประเด็นคำสอนที่นิทานซ้อนนำเสนอให้ สอดคล้องกับนิทานหลัก ทำให้ผู้แต่งสามารถปรับเปลี่ยนหรือแทรกนิทานซ้อนเพิ่มเติมได้โดยไม่ทำให้ แนวคิดหลักของวรรณคดีเปลี่ยนไป ผลการวิเคราะห์ยังแสดงให้เห็นว่าวรรณคดีชาดกของไทยใช้การ ซ้อนนิทานเป็นกลวิธีในการสร้างปัญหาให้แก่ผู้อ่านได้อย่างลึกซึ้ง ในขณะเดียวกันก็ช่วยชี้ให้เห็น

ลักษณะเด่นของการช้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทยที่เน้นความสำคัญของตัวละครพระโพธิสัตว์ ซึ่งแกนกลางเชื่อมโยงระหว่างกลวิธีนี้เข้ากับความเป็นวรรณคดีชาดกที่มุ่งนำเสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและการแสดงปัญญาบารมี

งานวิจัยนี้จึงเป็นการขยายขอบเขตกรอบความคิดเรื่องการช้อนนิทานให้ครอบคลุมวรรณคดีชาดกของไทย ซึ่งให้เห็นทั้งลักษณะร่วมและลักษณะต่างของการช้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีไทยที่ใช้การช้อนนิทานอื่นๆ ต่อไป

2 การช้อนนิทานกับการนำเสนอคำสอนในวรรณคดีชาดก

จากงานวิจัยของสหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ (2545ก) เรื่อง **แนวคิดเรื่องปัญญาในชาดกที่แต่งในประเทศไทย : รายงานผลการวิจัย** ที่ได้กล่าวถึงการนำเสนอแนวคิดเรื่องปัญญาผ่านการช้อนนิทานในชาดกที่แต่งในประเทศไทย ทั้งที่เป็นการทดสอบปัญญาของพระโพธิสัตว์และการเล่านิทานธรรม การศึกษาของผู้วิจัยได้ขยายผลต่อเนื่องจากงานวิจัยของสหะโรจน์ให้เห็นว่า การช้อนนิทานที่ช่วยนำเสนอปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น มีทั้งปัญญาบารมีในการแสดงธรรมที่สืบทอดขนบมาจาก **อรรถกถาชาดก** ส่วนการแสดงปัญญาบารมีด้วยการทดสอบเพื่อเลือกคณั้น มีต้นเค้ามาจากวรรณคดีสันสกฤต แต่ได้ปรับใช้ให้เข้ากับวรรณคดีชาดก เพื่อให้การดำเนินเรื่องมีความสนุกสนานน่าติดตามมากยิ่งขึ้น ทั้งยังมีการสอดแทรกหลักธรรมเรื่องการปล่อยวางกิเลสไว้ในคำตอบของพระโพธิสัตว์ด้วย ส่วนการช้อนนิทานที่นำเสนอหลักธรรม ผู้วิจัยพบว่า นอกจากการแสดงหลักธรรมเรื่องปัญญาผ่านนิทานช้อนโดยตรงแล้ว การแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ด้วยการเล่านิทานยังเป็นแกนที่ช่วยเชื่อมโยงกับหลักธรรมอื่นๆ ได้แก่ หลักธรรมเรื่องการคบคน เรื่องวิบากกรรม และเรื่องการทำบุญจิต ผลการศึกษานี้จึงชี้ให้เห็นว่า กวีไทยได้ปรับใช้กลวิธีจากวรรณคดีสันสกฤตเข้ากับการนำเสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างแนบเนียน ทำให้เสนอหลักธรรมได้หลากหลายและน่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าการให้พระโพธิสัตว์เป็นตัวละครผู้เล่านิทาน เป็นกลไกสำคัญที่มีผลให้สามารถตีความนิทานที่อาจดึงมาจากแหล่งอื่นนอกเหนือ **อรรถกถาชาดก** หรือนิทานพื้นบ้าน ให้สื่อแนวคิดเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาได้

นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบบทบาทในการเล่าเรื่องและการนำเสนอแนวคิดการช้อนนิทานในวรรณคดีชาดกของไทยกับที่ชาดกที่ช้อนนิทานใน **อรรถกถาชาดก** ผู้วิจัยพบว่า กวีไทยให้ความสำคัญแก่การใช้การช้อนนิทานเพื่อแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์มากขึ้นกว่าใน **อรรถกถาชาดก** ทั้งในแง่ที่จำนวนเรื่องที่ให้พระโพธิสัตว์แสดงปัญญาผ่านการเล่าหรือฟังนิทานมีเพิ่มขึ้น และในแง่ที่ผูกเรื่องเพื่อนำไปสู่การแสดงปัญญาบารมีด้วยการช้อนนิทานได้อย่างซับซ้อนและเข้มข้นมากขึ้น มีการสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์และตัวละครอื่นๆ ที่เอื้อให้การแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์อย่างชัดเจน เมื่อนำผลการวิจัยนี้มาพิจารณาในบริบทของสังคมไทยที่นิยมเรื่องชาดก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาดกที่นำเสนอเรื่องทานและทานบารมีอย่าง **เวสสันดรชาดก** ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับประเพณีเทศน์มหาชาติ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การนำกลวิธีการช้อนนิทานมาใช้เพื่อแสดงปัญญาบารมีให้ชัดเจนยิ่งขึ้นเช่นนี้ สะท้อนว่ากวีไทยไม่ได้ให้ความสำคัญเฉพาะทานบารมีเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญแก่ปัญญาบารมีซึ่ง

เป็นบารมีที่สำคัญอีกประการหนึ่งของพระโพธิสัตว์ด้วย เพียงแต่วรรณคดีที่ใช้การซ้อนนิทานเหล่านี้ไม่เป็นที่นิยมแพร่หลายเท่า

3 การสร้างสรรค์วรรณคดีชาดกของไทยที่ใช้การซ้อนนิทาน

จากการศึกษาภูมิหลังวรรณคดีชาดกของไทยทั้ง 9 เรื่องแสดงให้เห็นว่า วรรณคดีชาดกของไทยได้รับอิทธิพลจากทั้งวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี ซึ่งการรับอิทธิพลเหล่านี้เกิดขึ้นหลายกระแส ในแง่ที่มาของวรรณคดี เรื่องที่มีต้นเค้าจากวรรณคดีสันสกฤต ได้แก่ **สรรพสิทธิชาดก** **นกกะจาบกลอนสวด** และ**สรรพสิทธิคำฉันท์** ส่วนเรื่องที่มีต้นเค้าจากวรรณคดีบาลี ได้แก่ **ศรีวิชัยชาดก** **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** และ**ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งขัตติ** ในแง่ลักษณะการซ้อนนิทาน ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าวรรณคดีชาดกส่วนใหญ่สืบทอดขนบจาก**อรรถกถาชาดก**ที่เน้นความสำคัญของการดำเนินเรื่องชาดกซึ่งเป็นนิทานหลัก และเน้นซ้อนนิทานอย่างไม่ซับซ้อน เพื่อให้การนำเสนอหลักธรรมชัดเจน ทั้งยังนิยมใช้การซ้อนนิทานเพื่อเป็นอุทาหรณ์ เรื่องที่มีลักษณะเช่นนี้ได้แก่ **ทุกัสมานิกชาดก** **สุรพักชาดก** **ศรีวิชัยชาดก** **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** และ**ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งขัตติ** ส่วนเรื่องที่ใช้การซ้อนนิทานเพื่อตั้งคำถามในการแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ผ่านบททดสอบเพื่อเลือกคู่ คือ **สรรพสิทธิชาดก** **นกกะจาบกลอนสวด** และ**สรรพสิทธิคำฉันท์** ชาดกทั้ง 3 เรื่องนี้ได้รับการซ้อนนิทานเพื่อตั้งคำถามติดมาจากต้นเรื่องเดิมคือนิทานทำววิกรมชาติย์ในวรรณคดีสันสกฤต อย่างไรก็ตาม ในเรื่อง**ศรีวิชัยชาดก** ซึ่งแต่งขึ้นใหม่โดยผสมผสานเนื้อเรื่องจากชาดกในนิบาตและนิทานพื้นบ้านก็ปรากฏการซ้อนนิทานลักษณะนี้เช่นกัน สะท้อนให้เห็นว่า กวีไทยไม่ได้รับการซ้อนนิทานวรรณคดีสันสกฤตเข้ามาพร้อมกับตัวเรื่องเท่านั้น แต่ยังสามารถนำเฉพาะกลวิธีมาใช้แต่งวรรณคดีเรื่องใหม่ด้วย

ประเด็นที่น่าสนใจคือ ผู้วิจัยพบว่าในเรื่อง **สุรพักชาดก**และ**ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งขัตติ** มีลักษณะการซ้อนนิทานคล้ายคลึงกับวรรณคดีสันสกฤต กล่าวคือ **สุรพักชาดก** มีการซ้อนนิทานถึง 4 ชั้น ในขณะที่เรื่องอื่นๆ ซ้อนนิทานเพียง 1 ชั้น ส่วนเรื่อง**ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งขัตติ** มีจำนวนนิทานซ้อนติดต่อกันถึง 21 เรื่อง ในขณะที่ชาดกเรื่องอื่นๆ มีนิทานซ้อนไม่ถึง 10 เรื่อง ผู้วิจัยเห็นว่าลักษณะเฉพาะของชาดกทั้ง 2 เรื่องนี้น่าจะเกิดจากอิทธิพลของวรรณคดีสันสกฤตประกอบกับจุดประสงค์ของกวีที่แตกต่างจากเรื่องอื่นๆ ในกรณี**สุรพักชาดก** ผู้แต่งน่าจะได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีสันสกฤตที่เข้ามาในไทยเรื่อง**ตันโตรปาชยานะ** ดังเห็นได้จากหลักฐานในตัวบท คือ นิทานซ้อนเรื่อง “นางสนมมีปัญญา” ซึ่งมีเค้าโครงเรื่องเหมือนกับนิทานหลักของ**ตันโตรปาชยานะ** เป็นเรื่องพระราชพาพระองค์หนึ่งสั่งประหารที่นางสนมทุกๆ วัน นางสนมผู้มีปัญญาจึงเอาตัวรอดด้วยการเล่านิทานเพื่อดึงดูดความสนใจแกลล่อมเกล้าพระองค์ให้เปลี่ยนมาเป็นพระราชพาผู้ทรงธรรม นอกจากนี้ ในนิทานที่นางสนมผู้มีปัญญาเล่ายังมีนิทานเรื่อง “พระธิดาของพระเจ้าเวชมาทิต” ซึ่งมีโครงเรื่องคล้ายนิทานทำววิกรมชาติย์จาก**ถรรพนิทาน** ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ผู้แต่ง**สุรพักชาดก**อาจต้องการรวบรวมนิทานจากแหล่งต่างๆ ที่แพร่หลายในเวลานั้น โดยเฉพาะวรรณคดีสันสกฤตที่คณะสงฆ์จากล้านนาได้จากลังกาดังที่สยาม ภัทรานุประวัติ (2545; 2546) ได้วิเคราะห์ไว้ และอาจเป็นการแสดงฝีมือของกวีในการแต่งเรื่องที่ใช้การซ้อนนิทานหลายชั้น สอดคล้องกับจุดประสงค์ของชาดกเรื่องนี้ที่ผูกเหตุการณ์ให้พระโพธิสัตว์ได้

แสดงคำสอนด้วยกลวิธีหลายแบบ ส่วนกรณีของ**ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี** ซึ่งต้นเรื่อง**อรรถกถา महाปทุมชาटक**ไม่มีการซ้อนนิทาน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าวรรณคดีเรื่องนี้น่าจะได้รับอิทธิพลจาก**อรรถกถากุณาลชาटक**ซึ่งเล่านิทานแสดงโทษของหญิงร้ายเช่นกัน แต่**อรรถกถากุณาลชาटक** ผู้เรื่องให้พระโพธิสัตว์เล่านิทาน 8 เพื่อแสดงคำสอนเรื่องโทษของหญิงร้าย โดยไม่ได้มีผลต่อการดำเนินเรื่อง ส่วนใน**ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี**ผู้การซ้อนนิทานเข้ากับการช่วยชีวิตพระโพธิสัตว์ที่จะถูกนำตัวไปประหารเพราะมารยาสตรี ทั้งยังเพิ่มจำนวนนิทานซ้อนเป็น 21 เรื่อง การแต่งวรรณคดีเรื่องนี้ น่าจะอยู่ในกระแสความนิยมแต่งวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องผู้หญิงในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังปรากฏเรื่อง**สุภาชิตสอนหญิง**ของสุนทรภู่ **กุณาสอนน้องคำฉันท**ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และ**นางนพมาศ** ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้แต่ง**ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี**จึงได้มุ่งให้วรรณคดีเรื่องนี้มีสถานะเป็น “ตำรา” ที่สอนเรื่องผู้หญิงอย่างชัดเจน

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สะท้อนให้เห็นว่าการสร้างสรรค์วรรณคดีชาटकของไทยได้รับอิทธิพลจากหลายแหล่ง มีความซับซ้อนและสัมพันธ์กับวรรณคดีประเภทอื่นๆ และสัมพันธ์กับบริบททางสังคมด้วย

4 การซ้อนนิทานกับคลังนิทานไทย

นิทานซ้อนที่ปรากฏในวรรณคดีชาटकของไทยสืบทอดแบบมุขปาฐะ ทั้งยังมีการสืบทอดสลับไปมาระหว่างวรรณคดีแต่ละเรื่อง อย่างไรก็ตาม จากการสืบค้นที่มาของนิทานซ้อนในวรรณคดีชาटकของไทยเท่าที่ระบุได้ ผู้วิจัยพบว่านิทานซ้อนในวรรณคดีชาटकของไทยมีที่หลากหลาย แหล่งที่มาของนิทานซ้อนในวรรณคดีชาटकของไทยที่สำคัญที่ทั้งมาจากชาटकทั้งในนิบาตและนอกนิบาต เช่น **โนธัญชัยบัณทิตชาटक** มีนิทานซ้อนเรื่อง “**กुरुธรรมชาटक**” มาจาก**อรรถกถากुरुธรรมชาटक** และเรื่อง “**แม่เสือกกับแม่วัว**” มาจาก**พหุลาคาวิชาटक**ใน**ปัญญาสาชาटक** ส่วน**ศรีวิชัยชาटक**มีเรื่อง “**สุนัขจิ้งจอกมีมนต์**” มาจาก**อรรถกถาสัพพาฐชาटक** และเรื่อง “**สุนัขอกตัญญู**” มาจากเรื่อง “**ฤชชุบสุนัข**” ใน**นนทุกปรณัม** เป็นต้น นอกจากนี้ ใน**ปะทุมชาฎกว่าด้วยกลแห่งษัตรี**ยังนำเรื่องที่เป็นนิทานซ้อนใน**อรรถกถากุณาลชาटक**มาใช้เป็นนิทานซ้อนในเรื่องด้วย เช่น เรื่อง “**มเหสีพระเจ้าพาราณสี**” ตรงกับนิทานซ้อนเรื่องที่ 3 ในชาटकในนิบาตเรื่องดังกล่าว นอกจากนี้ยังมีนิทานซ้อนบางเรื่องที่ปรากฏทั้งในวรรณคดีชาटकของไทยและวรรณคดีไทยที่ใช้การซ้อนนิทานอื่นๆ เช่น เรื่อง “**มาณพเลี้ยงพังพอน**” ใน**ทุกัมมานิกชาटक** ตรงกันกับเรื่อง “**ฤชชุบสุนัขเป็นราชสีห์**” ซึ่งเป็นนิทานซ้อนชั้นที่ 4 ใน**นนทุกปรณัม** หรือนิทานเรื่อง “**ลูกสาวนายโจร**” ตรงกันกับนิทานเรื่อง “**ลูกสาวนายโจร**” ซึ่งเป็นนิทานซ้อนเรื่องที่ 11 ใน**เวตาลปรณัม**

ที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยต้องการเสนอประเด็นว่านิทานซ้อนในวรรณคดีชาटकของไทยไม่ได้มาจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งโดยตรง แต่มาจากคลังนิทานที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมไทย ซึ่งมีที่มาจากทั้งชาटकในนิบาต ชาटकนอกนิบาต นิทานสันสกฤต และนิทานพื้นบ้าน โดยนิทานไม่ได้เป็นนิทานที่จำกัดเฉพาะอยู่ในวรรณคดีกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นเรื่องที่กวีไทยสามารถนำไปแต่งเป็นเรื่องใหม่หรือ

ใช้เป็นนิทานสอนในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ได้ ซึ่งในวรรณคดีชาติของไทยทั้ง 9 เรื่องได้แสดงให้เห็นว่า กวีได้นำนิทานจากที่ต่างๆ มาใช้สอนให้เหมาะสมกับเรื่องและแนวคิดที่นำเสนอได้อย่างแยบคาย

จากที่กล่าวมาทั้งหมด งานวิจัยนี้ได้แสดงให้เห็นลักษณะและบทบาทการสอนนิทาน โดยได้ชี้ให้เห็นอัจฉริยภาพของกวีไทยที่ปรับใช้กลวิธีที่ปรากฏร่วมกันทั้งในวรรณคดีต่างประเทศและวรรณคดีไทย เพื่อใช้เล่าเรื่องที่มุ่งนำเสนอสาระธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีแนวคิดเรื่องปัญญาและปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นหัวใจสำคัญ

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาการสอนนิทานเฉพาะในวรรณคดีชาติของไทยฉบับที่ตีพิมพ์แล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการศึกษาการสอนนิทานในวรรณคดีไทยกลุ่มอื่น ทั้งวรรณคดีไทยที่แต่งเป็นนิทานนิยายและวรรณคดีในท้องถิ่น ทั้งในประเด็นด้านลักษณะ บทบาท และความสัมพันธ์ของการสอนนิทานในวรรณคดีกลุ่มต่างๆ เพื่อให้เห็นภาพรวมของการสอนนิทานในวรรณคดีไทยที่ชัดเจนยิ่งขึ้น และอาจศึกษาเปรียบเทียบระหว่างการสอนนิทานในวรรณคดีไทยกับการสอนนิทานในวรรณคดีต่างประเทศต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กิติรัตน์ ยศธรสวัสดิ์. (2547). **เสี้ยวสวาด (เฉลียวฉลาด) : การศึกษาเปรียบเทียบฉบับล้านนา กับ ฉบับอีสานเชิงคติชนวิทยา**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ศึกษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- กุสุมา รักษมณี. (2549). **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ.
- กุสุมา รักษมณี. (2525). **นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต**. นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
- กุสุมา รักษมณี. (2547). **ปกรณ์นิทาน**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- จิรัฐพร ไทยงูเหลือม. (2548). **หลักธรรมที่ปรากฏในอิหร่านราชธรรม**. สารนิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2544). **วรรณคดีอยุธยาตอนต้น : ลักษณะร่วมและอิทธิพล**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชินวรสิริวัฒน์, สมเด็จพระมหาสังฆราชเจ้า กรมหลวง. (2516). **ศรีวิชัย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายท่วย ศรีสำอางค์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2516)
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2530). **วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทพรัตน์ราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. (2532). **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาเถรสมาคม.
- นกกระจาบกลอนสวด. (2548). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี. (2550). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2542). **ธัญชัยบัณฑิตชาดก : ภาพสะท้อนภูมิปัญญาของชาวอยุธยา**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2538). **ปัญญาชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2545). **พินิจวรรณลักษณะ**. กรุงเทพฯ: ลายคำ.
- นิรมล เกิดมงคล. (2542). **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องเฉลียวฉลาดฉบับล้านนา**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ. (2543). **วิเคราะห์สวรรณคดีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- ปรมาณูชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2511). **สรรพสิทธิ์คำฉันท์**. กรุงเทพฯ: หน่วยเสริมที่ศนศึกษาวัดพระเชตุพนฯ. (พิมพ์เป็นมุขิตานุสรณ์ในการที่ทรงพระกรุณาโปรด

พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ พระรัตนเวที เป็น พระราชโมลี และทรงตั้ง พระครูสุนทรโฆสิต (แจ่ม) พระคุณวิจิตรโฆษา (ทองใบ) เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นโท 5 ธันวาคม 2511) ประมินท์ จารุวร. (2543). องค์ประกอบของนิทานซ้อนนิทานในนิทานเวตาล. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย**. 17(ธันวาคม): 38-62.

ประชุมปรกณัมภาคที่ 1-5. (2553). กรุงเทพฯ: แสงดาว.

ประมุขชาฎกกว่าด้วยกลแห่งษัตรี. (2414). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง.

(เอกสาร

อัดสำเนา)

ประพจน์ อัครวิรุฬหการ. (2546). **โพธิสัตว์จรยา: มรรคาเพื่อมหาชน**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเสริฐ ณ นครมณี พยอมยงค์. (2520). **โคลงพรหมทัต วรรณกรรมชั้นเยี่ยมของลานนาไทย**. (ม.ป.ท.).

ปัญญาสชาดก เล่ม 1. (2549). กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.

ปัญญาสชาดก เล่ม 2. (2549). กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.

พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย-อังกฤษ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2545). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

พรพรรณ แก้วประเสริฐ. (2552). **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่องสี่วิชัยชาดก**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พรพรรณเพ็ญ เครือไทย. (2525). **โคลงพรหมทัต : การศึกษาเชิงวิจารณ์**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พรวิภา วัฒนรัชานกุล. (2534). **การศึกษาบทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดกกับชาดกที่แต่งในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต หน่วยวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส. เล่ม 1. (2539). กรุงเทพฯ: สหાયการพิมพ์. (ที่ระลึกงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินธรมหาเถร ป.ธ.9) วันที่ 25 พฤษภาคม พุทธศักราช 2539)

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เล่ม 1. (2539). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551ก). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551ข). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์.

พระราชปจจฉาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 5 เล่ม 2. (2513). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

- พิสิทธิ์ กอบบุญ. (2548). **ปูจณา-วิสัยนา : กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา**.
 วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษร
 ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภัทร์ธีรา ฉลองเดช. (2548). **วิเคราะห์สวรรณคดีที่ปรากฏในนิทานเวตาล ฉบับพระนิพนธ์กรม
 หมื่นพิทยาลงกรณ์ตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต
 วิชาเอกภาษาไทย มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2551). **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต**. นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะ
 อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ระวีวรรณ อินทร์แหยม. (2524). **เสี้ยวสวาด: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
 มหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- รินฤทัย สัจจพันธุ์. (2525). **อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศที่มีต่อวรรณกรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
 กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วศวรรษ สบายวัน. (2551). **ลิลิต: ความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงในฐานะประเภทวรรณคดี**.
 วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)**. (2533). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา.
- วารีย์ ตันฑูลาการ. (2520). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ลิลิตเพชรมงกุฎของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)**.
 วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิสุทธ์ บุญยกุล. (2554). **วิสุทธอักษร**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
 (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุญยกุล ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลา
 อิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ 19 มกราคม พุทธศักราช 2554)
- วีรชัย ปิยสุนทรวงษ์. (2524). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์สรรพสิทธิ์คำฉันท์กับสรรพสิทธิ์ชาดก**.
 วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย.
- ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา. (2534). **วรรณวิทยา : รวมบทความทางวิชาการภาคภาษาและวรรณคดี
 ไทย-บาลี-สันสกฤตบางเรื่อง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (จัดพิมพ์เป็นที่
 ระลึกในวาระการเกษียณอายุราชการ รศ. ดร. ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา พ.ศ. 2534)
- ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา. (2537). **วิกรมจรีต หรือ สิงหาสนทวาดริงคติกา**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา. (2543). **เวตาลปัญญาวิงคติ : นิทานเวตาลฉบับสมบูรณ์ยี่สิบห้าเรื่อง**.
 กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- ศิริลักษณ์ คล้อยแสงเงิน. (2548). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมนิทานเวตาลฉบับภาษาไทย
 4 ส่วน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ไทยศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สยาม ภัทรานุประวัติ. (2545). **หิโตปเทศวัตถุกรรม: ร่องรอยของหิโตปเทศฉบับสันสกฤตใน
 ประเทศไทย**. **ตำรววิชาการ รวมบทความทางวิชาการคณะโบราณคดี 2545**. กรุงเทพฯ:
 คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- สยาม ภัทรานุประวัตติ. (2546). **ปักซีปกรณ์ : การศึกษาเปรียบเทียบฉบับสันสกฤต ล้านนา และไทย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. (2545ก). **แนวคิดเรื่องปัญญาในชาดกที่แต่งในประเทศไทย: รายงานผลการวิจัย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. (2545ข). **แนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. (2551). **ทุกคะสอนบุตรกับเศรษฐีสอนบุตร: สาระคำสอนและกลวิธีการสอนจาก "พ่อ" ถึง "ลูก"**. วารสารภาษาและวรรณคดีไทย. 25(ธันวาคม): 158-180.
- สายวรุณ น้อยนิมิตร. (2542). **อรรถกถาชาดก : การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทยและความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สีปงศ์ ธรรมชาติ. (2526). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์สัทอักษรชาดก ฉบับภาคใต้**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญา สุฉายา. (2555). **วรรณคดีนิทานไทย**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2526). **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุน ร่มสุข. (2532). **การศึกษาวรรณกรรมเรื่องมูลตันไต**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2551). **หิโตปเทศ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- เสฐียรโกเศศ. (2507). **กถาสรรีตสาคร : (สาครเป็นที่รวมกระแสนิยาย) กถาปิฐ และ กถามุข**. กรุงเทพฯ: คุรุสภา.
- เสาวลักษณ์ อนันต์ศานต์. (2538). **นิทานพื้นบ้านเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อาทิตย์ ชีรวณิชกุล. (2552). **ทานและทานบารมี : ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อิวราตี ไตลังคะ. (2546). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร. (2529). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาชาดก**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

- Banerjee, Anukul Chandra. (2001). Buddhist literature. in Chatterji, Suniti Kumar (ed). **The cultural heritage of India Vol. V languages and literature.** 5th edition. Calcutta: The Ramakrishna mission institute of culture, 184-208.
- Blackburn, Stuart. (1986). Domesticating the cosmos: history and structure in a folk tale from India. **The Journal of Asian Studies.** 45, 3: 527-543.
- Cobley, Paul. (2001). **Narrative.** London: Routledge.
- Edgerton, Franklin. (1924). **The Panchatantra reconstruction.** New Haven: American Oriental Society.
- Fludernik, Monika. (2009). **An introduction to narrotology.** trans. Patricia Häusler-Greenfield and Monika Fludernik. New York: Routledge.
- Gombach, Barbara. (2000). **Ancillary stories in Sanskrit Mahabharata.** Ph.D. Thesis Columbia University.
- Hertel, Johannes von. (1914). **Das Pañcatantra: seine Geschichte und seine Verbreitung.** Leipzig und Berlin: Teuber.
- Hiltebeitel, Alf. (2005). Not without subtales: Telling laws and truths in the Sanskrit epics. **Journal of Indian Philosophy.** 33: 455-511.
- Irwin, Bonnie D. (1995). What's in a frame? The Medieval textualization of traditional storytelling. **Oral Tradition.** 10, 1: 27-53.
- Keith, A. B. (1920). **A history of Sanskrit literature.** London: Oxford.
- Olivelle, Patrick. (1999). **Pancatantra : the book of India's folk wisdom.** New York: Oxford University Press.
- Penzer, N. M. (1924). **The ocean of story being C.H. Tawney's translation of Somadeva's Kathāsarit sāgara, or, ocean of streams of story.** London: Privately printed for subscribers only by Chas. J. Sawyer.
- Raksamani, Kusuma. (1978). **Nandakaprakaraṇa, Attributed to Vasubhāga: A comparative study of the Sanskrit, Lao and Thai texts.** Ph.D. Thesis University of Toronto.
- Raksamani, Kusuma. (1974). **Pravahlikā : A type of Sanskrit Short Story, A Study of Sanskrit, Thai and Lao Texts.** Master's thesis Department of Sanskrit and Indian Studies Graduate School University of Toronto.
- Roebuck, Valerie J. (2003). **The Upanisads.** 2nd edition. London: Penguin Books.
- Tawney, C. H. (1880). **The Katha Sarit Sagara or ocean of the streams os story.** Calcutta: The baptist mission press.
- Warder, A.K. (1989). **Indian Kāvya literature vol. 1.** revised edition. Delhi: Motilal Banarsidass.

- Warder, A.K. (1992). **Indian Kāvya literature Vol. 6**. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Winternitz, M. (1972). **A history of Indian literature vol.2**. 2nd revised edition. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Winternitz, M. (1977). **A history of Indian literature Vol.3 Part 1**. 2nd edition. trans. Subhadra Jha. Delhi: Motilal Banarasidass.
- Witzel, M. (1987). On the origin of the literary device of the 'frame story' in old Indian literature. in Falk, H (ed). **Hinduismus und Buddhismus: Festschrift für Ylrich Schneider**. Freiburg: Falk.

เว็บไซต์

- 84000 พระธรรมชั้นดี. **อรรถกถารัมมัตถชาดก** [ออนไลน์]. 3 ธันวาคม 2556ก. Available at: <http://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=27&i=289>.
- 84000 พระธรรมชั้นดี. **อรรถกถามัยยหสกุณชาดก** [ออนไลน์]. 3 ธันวาคม 2556ข. Available at: <http://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=27&i=931>.

สัมภาษณ์

- กุสุมา รัชชมณี. ข้าราชการบำนาญ. สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2555.

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

เรื่องย่อนิทานซ้อนในวรรณคดีชาดกของไทย

1. สรรพสิทธิชาดก

ในเหตุการณ์พระสรรพสิทธิ์เล่านิทานเพื่อตั้งคำถามถามดวงจิตอำมาตย์และนางศรีไวยกา มีนิทานซ้อน 3 เรื่อง แต่ละเรื่องถามปริศนาเรื่องละ 1 ข้อ มีเนื้อเรื่องดังนี้

1) เรื่อง “นายพณิช 4 คน” เรื่องมีว่า มีนายพณิช 4 คน นายพณิชคนแรกเป็นผู้แกะสลักไม่เป็นรูปหญิงงาม นายพณิชคนที่สองนำเครื่องประดับและเสื้อผ้าไปตกแต่งรูปสลัก นายพณิชคนที่สามเชิญให้นางนั่ง นายพณิชคนที่สี่พูดคุยปราศรัยกับนาง นายพณิชทั้ง 4 คนจึงโต้เถียงกันเพื่อแย่งนาง เมื่อเล่าจบ พระสรรพสิทธิ์จึงถามว่านายพณิชคนใดสมควรได้นาง

2) เรื่อง “ราชกุมาร 4 พระองค์” เรื่องมีว่า กุมาร 4 พระองค์เรียนวิชาสำเร็จกำลังเดินทางกลับบ้านเมือง ระหว่างทาง ราชกุมารองค์หนึ่งทำนายว่า จะมีนกหัสติลิงค์โฉบเอาพระมเหสีของพระราชารองค์หนึ่งมา ราชกุมารองค์ที่สองจึงยิงธนูใส่ปีกให้ตกใจทิ้งร่างนางลง ราชกุมารองค์ที่สามดำน้ำลงไปช่วยนางในมหาสมุทร ราชกุมารองค์ที่สี่ใช้วิชาชุบนางให้ฟื้น แล้วกุมารทั้งสี่คนจึงโต้เถียงกันเพื่อแย่งนางคนนั้น เมื่อเล่าจบ พระสรรพสิทธิ์จึงถามว่าราชกุมารพระองค์ใดสมควรได้นาง

3) เรื่อง “ภรรยานายโจร” เรื่องมีว่า หญิง 4 คนต่างทำกริยาเป็นปริศนาเพื่อบอกใบ้ตำแหน่งเรือนของตนให้แก่ชายหนุ่ม 4 คนทั้ง 4 ตีปริศนานั้นไม่ออก จึงไปถามจากโจรที่ถูกลงทัณฑ์อยู่ โจรจึงไขปริศนาให้ เมื่อชายหนุ่มทั้ง 4 ตามไปพบบ้านฝ่ายหญิงและเล่าเรื่องวิธีแก้ปริศนาให้ฟัง ฝ่ายหญิงไม่พอใจชายทั้ง 4 และพากันไปไล่ตัวโจร นางหนึ่งนำอาหารมาให้ นางหนึ่งเตรียมน้ำสำหรับล้างหน้า นางหนึ่งเตรียมน้ำร้อนให้ นางหนึ่งนำของเสียของไปเททิ้ง เมื่อเล่าจบ พระสรรพสิทธิ์จึงถามว่าใครสมควรได้เป็นภรรยาของโจร

2. ทุกัมมานิกชาดก

นิทานซ้อนทั้ง 4 เรื่องในทุกัมมานิกชาดกปรากฏในเหตุการณ์นายประตู่ทั้ง 4 ไม่ยอมเปิดประตูเมืองให้อำมาตย์นำตัวทุกัมมานิกมาทวงออกไปประหาร มีเนื้อเรื่องดังนี้

1) เรื่อง “ชาวไร่กับพังพอน” เรื่องมีว่า สามภรรยาคนหนึ่งมีบุตรด้วยกันหนึ่งคน และยังมีเลี้ยงพังพอนไว้ตัวหนึ่ง ภายหลังทั้งคู่นั้นพากันไปทำไร่ งูเลื้อยเข้ามากัดทารกตาย พังพอนเห็นจึงเข้ากัดงูตายจนเป็นนคราบเลือด สามภรรยา กลับเห็นนคราบเลือดเป็นตัวพังพอน ก็คิดว่าพังพอนฆ่าลูกตน จึงตีพังพอนตาย เมื่อเข้าไปในบ้านเห็นซากงูจึงทราบความจริง ก็พากันร้องไห้เสียใจถึงลูกและพังพอน

2) เรื่อง “นายพรานกับเหยี่ยว” เรื่องมีว่า นายพรานคนหนึ่งเลี้ยงเหยี่ยวไว้ วันหนึ่งนายพรานพาเหยี่ยวไปหาน้ำดื่มที่ลำธาร ขณะนั้น นายพรานกำลังจะก้มลงกินน้ำจึงมองไม่เห็นงูที่ขดซ่อนอยู่ เหยี่ยวเห็นงูนั้นจะฉกนาย จึงตีปีกกระทุ้งน้ำเพื่อเตือน นายพรานโกรธจึงตีเหยี่ยวตาย แล้วจึงก้มลงดื่มน้ำ งูฉวยโอกาสฉกนายนั้นตายนายพรานจนบอด

3) เรื่องที่ “ธิดาพระเจ้าพรหมทัต” เรื่องมีว่า พระธิดาของพระเจ้าพรหมทัตเลี้ยงสุนัขไว้ วันหนึ่ง ชายผู้หนึ่งผูกเวรกับพระธิดา จึงลอบแทงพระธิดาด้วยหหลวงขณะเสด็จไปสรงน้ำในสระ สุนัขเห็นดังนั้นจึงคาบเครื่องประดับพระศอกของพระธิดาไปให้พระเจ้าพรหมทัต แต่ทรงเข้าพระทัยผิด คิดว่าสุนัขสังหารพระธิดา จึงให้ฆ่าสุนัขเสีย เมื่อพบศพพระธิดาถูกแทงด้วยหหลวงที่สระน้ำก็ทราบความจริง จึงเสียพระทัยเป็นทุกข์หนัก

4) เรื่อง “บุรุษ 2 คนกับสุนัข” เรื่องมีว่า บุรุษสองคนเป็นเพื่อนสนิทกัน คนหนึ่งอยู่บ้านทางทิศปรາจิม คนหนึ่งอยู่บ้านทางทิศปัจฉิม วันหนึ่งบุรุษที่อยู่ทิศปัจฉิมมอบสุนัขแก่เพื่อนจากทิศปราจิม ภายหลัง เพื่อนที่อยู่ทิศปราจิมทำเครื่องประดับผูกคอสุนัข สุนัขดีใจวิ่งกลับไปหาเจ้าของเดิม ฝ่ายเพื่อนที่อยู่ทิศปราจิมเห็นดังนั้น คิดว่าสุนัขลักเครื่องประดับมา จึงฆ่าสุนัข ภายหลังได้พบสหายจากทิศปัจฉิม จึงได้ทราบความจริง ทั้งสองก็ร้องไห้อาลัยสุนัขนั้น

3. สตรีพษาคดก

นิทานซ้อนใน**สตรีพษาคดก**ปรากฏในเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ตัดสินคดีความให้แก่บุรุษ 2 คน และสั่งสอนด้วยนิทาน 4 เรื่องประกอบหลักธรรมที่ทรงแสดง 2 ข้อ ได้แก่ นิทานเรื่อง “บุรุษบัณฑิต” ประกอบหลักธรรมเรื่องโทษของการคบคนพาล นิทานเรื่อง “พระเจ้าพาราณสี” เรื่อง “โชติมาณพ และพหลราชา” และเรื่อง “นางสนมมีปัญญา” ประกอบหลักธรรมเรื่องคุณของการคบบัณฑิตผู้มีปัญญา ทั้งนี้ในนิทานเรื่อง “วีรบุรุษบัณฑิตและพหลราชา” และเรื่อง “สนมมีปัญญา” ยังปรากฏนิทานซ้อนอยู่ด้วย มีรายละเอียดดังนี้

1) เรื่อง “บุรุษบัณฑิต” เรื่องมีว่า บัณฑิตผู้หนึ่งตั้งคนพาลไว้ดูแลการงานในเรือนของตน คนหนึ่งเลี้ยงดูบุตร คนหนึ่งเฝ้าประตูบ้าน คนหนึ่งสำหรับติดตามตน คนหนึ่งสำหรับทำครัว วันหนึ่ง บัณฑิตดำน้ำลงไปหาผ้าถุงที่ถูกลมพัดปลิวตกน้ำ คนพาลที่ติดตามเข้าใจผิด ก็ไปแจ้งแก่ภรรยาของบัณฑิตว่า บัณฑิตจมน้ำ นางก็สั่งให้คนพาลที่เหลือลงไปช่วยสามี คนทั้งหมดก็ออกไปโดยไม่ระวัง ทำให้เกิดเพลิงไหม้บ้านจนสิ้นและบุตรชายของบัณฑิตเสียชีวิตในกองเพลิง

2) เรื่อง “พระเจ้าพาราณสี” เรื่องมีว่า พระเจ้าพาราณสีเสด็จออกจากเมืองด้วยความเบื่อหน่ายเนื่องจากพระมเหสีเป็นชู้กับเสนาบดี พระองค์ได้เลือกคนติดตามไป 4 คน และได้ทรงใช้ความสามารถของคนทั้ง 4 จนเดินทางได้อย่างราบรื่น ระหว่างนั้นได้ทรงตัดสินคดีความและแก้ปัญหาให้แก่เสนาบดีเมืองหนึ่งจนเป็นที่สรรเสริญ เสนาบดีจึงยกธิดาให้พระเจ้าพาราณสี ครั้นพระเจ้าแผ่นดินเมืองนั้นสิ้นพระชนม์ ทั้งพระธิดาไว้องค์เดียว บรรดาเสนาบดีจึงทูลเชิญพระเจ้าพาราณสีอภิเษกกับพระธิดาและขึ้นครองเมืองแทน

3) เรื่อง “วีรบุรุษบัณฑิตและพหลราชา” นิทานเรื่องนี้สามารถแบ่งเนื้อเรื่องออกได้เป็น 2 ตอน คือ เรื่องของวีรบุรุษบัณฑิตและเรื่องของโชติมาณพ เรื่องของวีรบุรุษบัณฑิตมีว่า บุรุษผู้หนึ่งชื่อวีรบุรุษบัณฑิต เป็นผู้ที่มีปัญญา ได้ล่องสำเภาไปค้าขายที่พหลนคร กลับถูกชาวเมืองยุยงพระเจ้าพหลให้ขับวีรบุรุษบัณฑิตและบริวารออกจากเรือ ไม่ให้ขายสินค้าได้ แต่วีรบุรุษบัณฑิตก็สามารถทำอุบายให้พระเจ้าพหลหาสินค้ามาคืนให้ได้ ภายหลังมีทูตต่างเมืองส่งปริศนาให้พระเจ้าพหลแก่ วีรบุรุษบัณฑิตก็ช่วยแก้ได้จนสำเร็จ ใน

ระหว่างนั้น วิธูรบบัณฑิตก็ได้เล่านิทานเรื่อง “กุมารสองพระองค์” และเรื่อง “พระดาบสเลี้ยงตะขาบ” เพื่ออธิบายเหตุที่ตนแก้ปริศนาได้ เสร็จแล้ววิธูรบบัณฑิตก็ล่องเรือพร้อมทรัพย์ที่ได้จากการค้ากลับบ้านเมืองของตน

เรื่องของโชติมาณพมีว่า โชติมาณพเป็นบุตรของวิธูรบบัณฑิต ก่อนบิดาสิ้นชีวิตได้สั่งเสียไว้ว่า ผู้คนในเมืองพหลนั้นโกงมาก ห้ามไม่ให้โชติมาณพไปเมืองนั้น แต่เมื่อโชติมาณพเป็นหนุ่ม ก็เกิดความอยากรู้อยากเห็น จึงเดินทางไปเมืองพหล เมื่อไปถึงก็มีชาวเมือง 4 คนมากล่าวหาโชติมาณพด้วยประการต่างๆ ฟ้องแก่พระเจ้าพหลเพื่อปรับเอาทรัพย์ สุดท้ายโชติมาณพแก้ข้อกล่าวหาเหล่านั้นได้ด้วยปัญญา ภายหลังโชติมาณพยังได้ช่วยแก้ปัญหาของทูตต่างเมืองให้พระเจ้าพหลด้วย ในระหว่างนั้น โชติมาณพก็ได้เล่านิทานเรื่อง “พระเจ้าโชติราช” เพื่ออธิบายเหตุที่ตนแก้ปริศนาได้ จากนั้นพระเจ้าพหลให้จึงโชติมาณพอภิเษกกับพระธิดา และได้ขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระองค์

4) เรื่อง “สนมมีปัญญา” เรื่องมีว่า พระราชาองค์หนึ่งโหดร้าย สั่งประหารสนมเป็นจำนวนมาก วันหนึ่งนางสนมผู้หนึ่งมีปัญหาหาวิธีเอาตัวรอดด้วยการเล่านิทานถวาย ทำให้พระราชาสนพระทัย ไม่ลงโทษประหารทันที นางสนมผู้นั้นเล่านิทานเรื่อง “พระธิดาของพระเจ้าเวชมาทิต”¹ ในนิทานเรื่องนี้ยังมีนิทานซ้อนอีก 5 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “มาณพ 4 คน”² เรื่อง “มาณพกับรูปสลักไม้”³ เรื่อง “นครโสภณ 4 คน”⁴ เรื่อง “ภรรยานายโจร”⁵ และเรื่อง “นางสิริโสภณชุบชีวิตพระสวามี” ถัดจากนั้น นางสนมผู้ที่มีปัญญาก็เล่านิทานเรื่อง “พระเจ้าเวชมาทิตปรารถนาจะรู้ความลำบาก” และเรื่อง “โอรสของพระเจ้าเวชมาทิต” เมื่อเล่านิทานครบทุกเรื่องพระราชาผู้ดุร้ายก็มีพระทัยอ่อนลง ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม

4. ศรีวิชัยชาดก

ศรีวิชัยชาดกมีนิทานซ้อน 9 เรื่อง เป็นนิทานเพื่อตั้งคำถาม 2 เรื่อง ปรากฏในเหตุการณ์นางศรีเวยกาททดสอบปัญญาพระศรีวิชัย 1 เรื่อง คือ เรื่อง “สตรีมีปัญญา” และปรากฏในเหตุการณ์ศุภกุมารทดสอบปัญญานางปทุมมาอีก 1 เรื่อง คือ เรื่อง “มาณพ 5 คนเรียนศิลปศาสตร์” ส่วนอีก 7 เรื่องเป็นนิทานที่ยกขึ้นประกอบหลักธรรมในเหตุการณ์ที่ศรีวิชัยกุมารสั่งสอนพระเจ้าศรีวิราชและพระยาร้อยเอ็ดเมือง

1) เรื่อง “หญิงมีปัญญา” ปรากฏในเหตุการณ์ที่นางศรีเวยกาททดสอบปัญญาพระศรีวิชัย นางได้ตั้งปริศนาทดสอบพระโพธิสัตว์ 4 ข้อ และได้เล่านิทานนี้เพื่อตั้งคำถามอีกข้อ 1 เรื่องมีว่า เศรษฐี 2 คนหมั้นหมายให้บุตรและธิดาของตนแต่งงานกัน ต่อมาเศรษฐีผู้หนึ่งได้ย้ายไปอยู่แดนไกล ทั้งสองจึงไม่ได้ติดต่อกัน แล้วบุตรธิดาของเศรษฐีทั้งสองก็แต่งงานกัน ฝ่ายธิดาเศรษฐีรำลึกได้ว่าตนหมั้นหมาย

¹ โครงเรื่องเหมือนสรรพสิทธิชาดก แต่เพิ่มเนื้อเรื่องตอนที่เลี้ยงทรยศเข้ามาเหมือนนกกะจาบกลอนสวด

² เนื้อเรื่องเหมือนเรื่อง “ราชกุมาร 4 องค์” ในสรรพสิทธิชาดก

³ เนื้อเรื่องเหมือนเรื่อง “นายพานิช 4 คน” ในสรรพสิทธิชาดก

⁴ เนื้อเรื่องเหมือนช่วงท้ายของเรื่อง “ภรรยา นายโจร” ในสรรพสิทธิชาดก

⁵ เนื้อเรื่องเหมือนเรื่อง “ภรรยา นายโจร” ในสรรพสิทธิชาดก

อยู่ก่อน จึงขออนุญาตสามีไปบอกข่าวแก่คู่หมั้น ระหว่างทางไปพบยักษ์จะจับนางกิน นางจึงขอผ่อนผันให้ไปแจ้งข่าวก่อน แล้วจะกลับมาให้ยักษ์กิน จากนั้นก็พบโจรทำร้าย นางก็ขอร้องตั้งเดิม โจรก็ปล่อยนางไปพบคู่หมั้น เมื่อได้แจ้งข่าวแล้ว นางก็กลับมาหาโจรและยักษ์ตามลำดับ ทั้งคู่ก็ปล่อยนางกลับมาโดยดีด้วยนับถือความซื่อสัตย์ เมื่อเล่าเรื่องจบ นางศรีเวกาก็ตั้งปริศนาว่าระหว่างสามี ยักษ์ โจร และบุตรเศรษฐี ผู้ใดน่าเลื่อมใสกว่ากัน พระศรีวิชัยตอบว่าไม่มีใครน่าเลื่อมใส เพราะหากตอบฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เท่ากับว่ายึดติดในกิเลสของฝ่ายนั้นๆ

2) เรื่อง “มาณพ 5 คนเรียนศิลปศาสตร์” ปรากฏในเหตุการณ์ย่ออธิบายความเป็นมาของตัวละครที่เป็นอำมาตย์ของศรีวิชัยกุมารชื่อศุกุมาร ครั้งนั้นศุกุมารเกิดปฏิพัทธ์นางปทุมมา จึงเล่านิทานเรื่องนี้เพื่อทดสอบนาง เรื่องมีว่า ชายหนุ่ม 5 คนเดินทางไปเรียนศิลปวิทยาจากสำนักอาจารย์ทศปาโมกข์ อาจารย์มีวิชา อยู่ 4 ประการได้แก่ วิชาที่เสกรูปให้คนหลงใหล วิชาเสกที่สามารถเสกอาหารเมื่อใดก็ได้ วิชาที่สามารถเห็นทรัพย์ของคนทั้งหลายซ่อนไว้ได้ และวิชาที่ไม่ต้องทำอาชีพก็มีทรัพย์ใช้ตลอด มาณพสี่คนแรกเลือกเรียนคนละวิชา แต่มาณพคนสุดท้ายปฏิเสธ ขอลากลับไปอยู่บ้าน เมื่อจบเรื่อง ศุกุมารจึงตั้งปริศนาว่านางชอบมาณพคนใด นางปทุมตอบว่า คนที่ขอกลับบ้าน เพราะวิชาของมาณพ 4 คนแรกสะท้อนกิเลสแบบต่างๆ หากตอบฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เท่ากับว่ายึดถือในกิเลสของฝ่ายนั้นๆ

3) เหตุการณ์ที่ศรีวิชัยกุมารสั่งสอนพระเจ้าศรีวิราชและพระยาร้อยเอ็ดเมืองมี 7 เรื่องเพื่อสอนเรื่องโทษของกิเลส ได้แก่ เรื่อง “หงส์ทอง” ประกอบเรื่องโทษของความโลภ เรื่อง “สุนัขจิ้งจอกหลอกราชสีห์” ประกอบเรื่องโทษของความโกรธ “เรื่องสุนัขจิ้งจอกมีมนต์” ประกอบเรื่องโทษของมานะ เรื่อง “นกกางลวงปลา” ประกอบเรื่องโทษของการล่อลวง เรื่อง “พราณตระหนี่” ประกอบเรื่องโทษของความตระหนี่ เรื่อง “สุนัขกตัญญู” ประกอบเรื่องโทษของความอกตัญญู และเรื่อง “เสือเจ้าเล่ห์” ประกอบเรื่องโทษของการวิวาท

3.1) เรื่อง “หงส์ทอง” เรื่องมีว่า พราหมณ์คนหนึ่งมีภรรยา 1 คนและธิดา 3 คน ครั้นพราหมณ์นั้นสิ้นชีวิต ไปเกิดเป็นหงส์ทองและระลึกชาติได้ จึงกลับมาหาภรรยาและธิดาของตน และให้นางทั้งหลายถอนขนทองของตนวันละหนึ่งเส้นเพื่อเลี้ยงชีพ วันหนึ่ง นางพราหมณีเกิดความโลภ จึงจับหงส์ทองถอนขนจนสิ้น แต่ขนนั้นกลับเป็นขนธรรมดา ส่วนขนที่งอกขึ้นใหม่ก็กลับเป็นสีขาธรรมดา หงส์นั้นจึงบินหนีไป⁶

3.2) เรื่อง “สุนัขจิ้งจอกหลอกราชสีห์” เรื่องมีว่า สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งปรารถนาจะกินเนื้อราชสีห์ จึงวางอุบายล่อลวงราชสีห์เข้าไปในถ้ำที่มีบ่อน้ำ ราชสีห์เข้าไปเห็นเงาสะท้อนในน้ำก็คิดว่าเป็นราชสีห์ตัวอื่น ก็เกิดโทสะกระโดดลงไปในน้ำ ไม่อาจขึ้นกลับมาได้ จึงกลายเป็นอาหารของสุนัขจิ้งจอก

3.3) เรื่อง “สุนัขจิ้งจอกมีมนต์” เรื่องมีว่า สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งได้ยินปุโรหิตพระเจ้าพาราณสีท่องมนต์ จนจดจำท่องตามได้คล่องแคล่ว จึงรำยมนต์เรียกสัตว์ทั้งหลายมาเป็นบริวารและยกทัพมาจะยึดเมืองพาราณสี ปุโรหิตจึงถามว่าสุนัขจิ้งจอกจะใช้วิธีใด สุนัขจิ้งจอกก็ตอบว่าจะให้

⁶ พิสิษฐ์ กอบบุญ (2548: 97) ระบุว่ามีนิทานเรื่องนี้มาจาก อรรถกถาสุวัณนหังสชาดก (ลำดับที่ 136)

ราชสีห์บันลือสีหนาทให้คนทั้งเมืองสิ้นชีวิต บุโรหิตจึงให้คนทั้งหลายอุตหุดด้วยแปงั่ว เมื่อราชสีห์บันลือสีหนาท คนในเมืองจึงไม่เป็นอะไร แต่สัตว์ทั้งหลายนั้นกลับตกใจกลัวฆ่ากันเอง ช้างที่สุนัขจิ้งจอกนั่งอยู่นั้นตกใจสะบัดสุนัขจิ้งจอกตกลงมาและเหยียบสุนัขจิ้งจอกตาย⁷

3.4) เรื่อง “นกยางลงปลา” เรื่องมีว่า นกยางลงปลาว่าจะพาคาไปอยู่บ่อที่อุดมสมบูรณ์กว่า แต่ความจริงลอบพาไปกิน จนกระทั่งปลาหมดบ่อ เหลือเพียงปูตัวหนึ่ง นกยางจึงให้ปูนั้นหนีบคอไป เมื่อปูเห็นซากก้างปลาทั้งหลายก็หนีบคอนกยางนั้นจนตาย⁸

3.5) เรื่อง “พรานตระหนี่” เรื่องมีว่า พรานเบ็ดคนหนึ่งตกเบ็ดไปติดตอไม้ ก็เข้าใจว่าเป็นปลาใหญ่ จึงให้ภรรยาไปทะเลาะกับเพื่อนบ้านเพื่อจะได้ไม่ต้องแบ่งปลา เมื่อพรานลงไปในน้ำ ก็ถูกตอไม้ตำตาบอด ฝ่ายภรรยาไปทะเลาะกับเพื่อนบ้าน ก็ถูกตัดสินปรับไหม⁹

3.6) เรื่อง “สุนัขขอกตัณยู” เรื่องมีว่า สุนัขของนายพรานตัวหนึ่งวิ่งตามเนื้อจนหลงมาถึงอาศรมของฤๅษี ฤๅษีเกิดเมตตาจึงชุบให้เป็นนกวาง เป็นเสื่อ และราชสีห์ตามล่าดับ วันหนึ่งราชสีห์แปลงเกิดปฏิบัติพธัธนาของราชสีห์ตนหนึ่ง ราชสีห์แปลงเกรงว่านางราชสีห์จะรู้ว่าตนมีชาติกำเนิดเป็นสุนัข จึงคิดฆ่าฤๅษี ฤๅษีทราบจึงสาปกลับให้เป็นสุนัขขังเดิม¹⁰

3.7) เรื่อง “เสื่อเจ้าเล่ห์” เรื่องมีว่า เสื่อแก่ตัวหนึ่งอยากกินเนื้อสัตว์ทั้งหลาย จึงแก่งทำเป็นประพตติธรรมรักษาศีลให้สัตว์ทั้งหลายไวใจนับถือ วันหนึ่งกระต่ายและนกกระทาแย่งที่อยู่กัน จึงนำเรื่องไปให้เสื่อแก่ตัดสิน เสื่อแก่แก่งทำเป็นไม่ได้ยิน เรียกสัตว์ทั้งสองเข้าไปใกล้และจับกินเป็นอาหาร

5. รัตนชัยบัณทิตชาดก

รัตนชัยบัณทิตชาดก มีเหตุการณ์ที่ตัวละครเล่านิทานอยู่ 6 เหตุการณ์ รวมนิทานซ้อน 15 เรื่อง มีรายละเอียดดังนี้

1) พระเจ้าโกรพยราชร่วมมือกับเสนาบดีและบัณทิตชั่ว 3 คนตั้งปัญหาเพื่อเอาผิดพระโพธิสัตว์ จึงตั้งปัญหาถามพระโพธิสัตว์ 9 ข้อ พระโพธิสัตว์ตอบปัญหาและยกนิทานขึ้นประกอบ 3 ครั้ง ได้แก่ ยกเรื่อง “กुरुธรรม” ประกอบวิสัยนาเรื่องคุณสมบัติของอุปราช ยกเรื่อง “แม่เสื่อกับแม่วัว” ประกอบวิสัยนาเรื่องคนชั่วกลายเป็นคนดีอย่างไร และยกเรื่อง “เทวัจฉวมาณพ” ประกอบวิสัยนาเรื่องคนอกตัณยูถึงความฉิบหายอย่างไร นอกจากนี้ ในครั้งหนึ่งพระเจ้าโกรพยราชจะลงโทษบัณทิตพาล 3 คน พระโพธิสัตว์ได้ทูลขอพระราชทานอภัยโทษและยกนิทานเรื่อง “นกเลือกนาย” ขึ้นเล่าประกอบ รายละเอียดนิทานทั้ง 4 เรื่องในเหตุการณ์นี้มีดังนี้

⁷ พิสิทธิ กอบบุญ (หน้าเดิม) ระบุว่านิทานเรื่องนี้มาจาก **อรรถกถาสัพพทราชาดก** ใน (ลำดับที่ 246)

⁸ พิสิทธิ กอบบุญ (หน้าเดิม) ระบุว่านิทานเรื่องนี้มาจาก **อรรถกถาพทชาดก** ใน (ลำดับที่ 38)

⁹ พิสิทธิ กอบบุญ (หน้าเดิม) ระบุว่านิทานเรื่องนี้มาจาก **อรรถกถาอุกโกตถชาดก** ใน (ลำดับที่ 55)

¹⁰ มาจากนิทานซ้อนเรื่อง “ฤๅษีชุบสุนัขเป็นราชสีห์” ใน **นันททุกภรณ์ม (ประชุมภรณ์มภาคที่ 1-5, 2553: 378-380)**

1.1) เรื่อง “กुरुธรรมชาตก” พระโพธิสัตว์ยกเรื่องนี้ขึ้นประกอบคำตอบปัญหาว่า บุคคลประเภทใดจึงควรเป็นอุปราช เนื้อเรื่องมีว่า ทูลแคว้นกลิงคราชขอครุธรรมจากพระเจ้ากुरुราช เพื่อนำกลับไปปฏิบัติที่บ้านเมืองเกิดความอุดมสมบูรณ์ แต่พระเจ้ากुरुราชทรงกังวลว่าพระองค์อาจรักษาศีลไม่ครบถ้วน จึงให้ราชทูตไปถามจากผู้อื่นตั้งแต่พระมารดา พระมเหสี พระยาอุปราช บุโรหิต อำมาตย์ผู้วิदนา สารถิ เศรษฐี อำมาตย์ผู้ตวงข้าว และนายประตุ แต่คนทั้งหมดต่างไม่แน่ใจว่าตนรักษาศีลได้ครบถ้วน กระทั่งถึงนางนครโสภินี นางรักษาศีลได้ครบถ้วน ราชทูตจึงจัดครุธรรมนั้นกลับไปปฏิบัติ

1.2) เรื่อง “แม่เสือกับแม่ว้าว” พระโพธิสัตว์ยกเรื่องนี้ขึ้นประกอบคำตอบปัญหาเรื่อง การทำความดีและความชั่วของบุคคลให้ปรากฏ เนื้อเรื่องมีว่า แม่ว้าวตัวหนึ่งออกไปหากิน พบนางเสือกโครง นางเสือกโครงจะจับแม่ว้าวกิน แม่ว้าวจึงขอกลับไปให้นมลูกก่อน นางเสือกโครงก็ยอม แม่ว้าวกลับมาเล่าให้ลูกว้าวฟัง ลูกว้าวก็ร้องขอให้นางเสือกโครงกินแทนแม่ แม่ว้าวจึงกลับไปหานางเสือกโครง โดยมีลูกว้าวติดตามไปด้วยความกตัญญู นางเสือกโครงเห็นจึงเกิดเมตตาไม่กินแม่ว้าว สุดท้ายพระอินทร์จึงมารับสัตว์ทั้งสามขึ้นสวรรค์

1.3) เรื่อง “เทวัจฉวมาณพ” พระโพธิสัตว์ยกเรื่องนี้ขึ้นประกอบคำตอบปัญหาเรื่อง คนอกตัญญูถึงความฉิบหายอย่างไร เนื้อเรื่องมีว่า เทวัจฉวมาณพได้เรียนวิชาปลุกมะม่วงจากจันฑาล โดยมีข้อแม้ว่า หากผู้ใดถาม มาณพต้องบอกว่าเรียนวิชามาจากจันฑาล มาณพได้เข้าเฝ้าพระเจ้าพรหมทัตและแสดงวิชาจนได้รับราชการ วันหนึ่งพระเจ้าพรหมทัตตรัสถามถึงอาจารย์ เทวัจฉวมาณพ อับอายจึงไม่ยอมบอกว่าเรียนวิชาจากจันฑาล วิชาปลุกมะม่วงจึงเสื่อม พระเจ้าพรหมทัตทราบว่ามีมาณพอกตัญญูจึงขับไล่จากราชสำนัก แม้เมื่อเทวัจฉวมาณพกลับไปหาอาจารย์เพื่อขอวิชาใหม่ ก็ถูกอาจารย์ขับไล่ออกมา พระโพธิสัตว์ยังได้ชี้แจงไว้ด้วยว่าเทวัจฉวมาณพก็คืออดีตชาติของอุชุกเสนาบดี

1.4) เรื่อง “นกเลือกนาย” พระโพธิสัตว์ยกนิทานเรื่องนี้ขึ้นเพื่อโน้มน้าวใจพระเจ้าโกรพยราชไม่ให้ลงโทษบัณฑิตชั่วทั้ง 3 คน โดยแสดงให้เห็นว่า ความมักมากของบัณฑิตทั้ง 3 ก็เหมือนนกในเรื่อง เรื่องมีว่า “นกเลือกนาย” มีว่า บรรดานกทั้งหลายต่างประชุมกันเพื่อเลือกผู้ที่จะเป็นพระยาระหว่างนก 5 ตัว ได้แก่ หงส์ ครุฑ นกแขกเต้า กา และนกเค้า ที่แรกนั้นนก 3 ตัวคือ นกแขกเต้า กา และนกเค้า ต่างคัดค้านไม่ให้อีกฝ่ายได้เป็นพระยา สุดท้ายนกแขกเต้าจึงเสนอให้หงส์เป็นพระยา เพราะเป็นผู้มีเมตตาตมามาก นกทั้งหลายก็ยอมรับ¹¹

2) เทวดาประจำต้นพิภูลขอร้องให้พระโพธิสัตว์แสดงธรรม พระโพธิสัตว์จึงยกนิทานขึ้นเพื่อประกอบการแสดงธรรมเรื่องพระพุทธรูปคุณให้เทวดาฟัง ได้แก่ เรื่อง “นายควาญช้าง” เนื้อเรื่องมีว่า นายควาญช้างผู้หนึ่งไปเก็บมะเดื่อ ถูงูที่ซ่อนอยู่ใต้ต้นมะเดื่อกัด ก่อนสิ้นชีวิตก็ได้อธิษฐานยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง เทวดาที่สถิตอยู่ในต้นมะเดื่อเห็นดังนั้นจึงออกมาช่วยชีวิตนายควาญไว้

3) พระเจ้าโกรพยราชพบพระโพธิสัตว์และนางกัลยาณี พระเจ้าโกรพยราชตรัสถามเรื่องนางกัลยาณีว่าเหตุใดจึงไม่ยอมให้พระโพธิสัตว์มีอนุภรรยา นางกัลยาณีตอบด้วยการเล่าเรื่อง “นาง

¹¹ ตรงกับ อรรถกถาอุลลขชาตก (ลำดับที่ 270)

ศิริบงกช” เพื่ออธิบายเรื่องหนึ่ง และพระโพธิสัตว์เล่านิทานเรื่อง “นางสสีเทวี” อีกเรื่องหนึ่ง รายละเอียดนิทานทั้ง 2 เรื่องมีดังนี้

3.1) เรื่อง “นางศิริบงกช” นางกัลยาณียกเรื่องนี้ขึ้นเพื่อแสดงโทษของการเป็นอนุภรรยา เรื่องมีว่า ในอดีตชาติ พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้ากาสิกราช มีมเหสีชื่อนางกาลิ ในครั้งนั้น นางกัลยาณีเกิดเป็นนางศิริบงกช ครั้นพระเจ้ากาสิกราชเสด็จประพาสพบนางศิริบงกช ก็เกิดปฏิพัทธ์และรับนางเข้าในวัง นางกาลิผู้เป็นมเหสีและบริวาร 500 นางเกิดริษยานางศิริบงกช จึงทำอุบายว่าจ้างนักเลงสองคนปลอมเป็นดาบสใส่ความว่านางศิริบงกชเป็นกระสือ ให้พระเจ้ากาสิกราชขับนางออกจากวัง นางศิริบงกชไปอาศัยอยู่กับตายายคู่หนึ่ง ภายหลังพระเจ้ากาสิกราชทราบความจริงจึงไปรับนางกลับมาอยู่ในวัง นางศิริบงกชได้ขอร้องโทษแทนคนทั้งหลายเพื่อไม่ให้เป็นเวรกรรมต่อไป

3.2) เรื่อง “นางสสีเทวี” พระโพธิสัตว์ยกเรื่องนี้ขึ้นเพื่อยืนยันว่า พระองค์ทราบว่า นางกัลยาณีเคยเป็นภรรยาของพระองค์มาก่อน เรื่องมีว่า พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้ามโนราช นางกัลยาณีเกิดเป็นมเหสีของพระองค์ชื่อสสีเทวี ครั้นนั้นพระเจ้ามโนราชสั่งให้นำตัวโจรผู้หนึ่งไปประหาร โจรนั้นก็อ่อนวอนขอพบภรรยาและลูกก่อน สสีเทวีเห็นดังนั้นก็เกิดสังเวช กราบพูลพระเจ้ากาสิกราช ขอให้ยกโทษแก่โจรด้วยความเมตตากรุณา พระองค์จึงโปรดให้ตามนั้น

4) พระโพธิสัตว์ขอร้องโทษแทนอุชุกเสนาบดีและบัณฑิตชั่ว 3 คน พระเจ้าโกรพยราชปรารถนาโทษของคนทั้ง 4 ที่ยุยงพระองค์ให้ขับไล่พระโพธิสัตว์และโทษที่คนทั้ง 4 ลอบเข้าหานางกัลยาณีผู้เป็นภรรยาของพระโพธิสัตว์ในระหว่างที่พระองค์ไม่อยู่ พระโพธิสัตว์ได้เล่านิทานเรื่อง “คนเลี้ยงนก” เปรียบเทียบกับพฤติกรรมของคนทั้ง 4 และได้ขอให้พระเจ้าโกรพยราชขอร้องโทษ เนื้อเรื่องมีว่า มีนายเนสาท 3 คนเลี้ยงนกไว้คนละตัว คนหนึ่งเลี้ยงนกยูง คนหนึ่งเลี้ยงนกสาลิกา คนหนึ่งเลี้ยงนกยาง นายเนสาททั้งสามปฏิญาณไว้แก่พระเจ้าแผ่นดินว่า เมื่อฝึกนกดีแล้ว จะนำเข้ามาถวาย นกยูงนั้นฝึกให้รำนกสาลิกานั้นฝึกให้เจรจา พระเจ้าแผ่นดินจึงจับนกทั้งสองเลี้ยงไว้ แต่นกยางนั้นไม่อาจฝึกอันใดได้ จึงสั่งให้ปล่อยไป ครั้นนกยางเป็นอิสระก็ร้องขึ้นว่า ตนทำเป็นโง่จึงได้รอดพ้นจากภัย แล้วก็พูลขอให้พระเจ้าแผ่นดินปล่อยนกทั้งสองตัวที่เหลือด้วย

5) ในเหตุการณ์พระยาต่างเมืองถามปัญหาพระโพธิสัตว์ พระยาเมืองต่างๆ ปรารถนาจะทดสอบปัญญาพระโพธิสัตว์ จึงยกทัพมาตั้งใกล้เมืองของพระเจ้าโกรพยราชและส่งคนมาถามปัญหาต่อพระโพธิสัตว์ ครั้งหนึ่ง พระเจ้าโกศลราชส่งเทวีนทพราหมณ์มาเพื่อถามปัญหา 12 ข้อ พระโพธิสัตว์ได้วิสัชนาทั้งหมด ในการวิสัชนาครั้งหนึ่งได้ยกนิทานเรื่อง “ไม่มีพิษ” ขึ้นเล่าเพื่ออธิบายประกอบหลักธรรมว่า “ไม่มีพิษนั้นมีครุณาจะตั้งบุคคลอัสปบุรุษ บุคคลอันเป็นอัสปบุรุษนั้นย่อมมีอกตัญญูเป็นหัวหน้า มีจิตคิดแต่ที่จะเบียดเบียน บิฑาบุคคลทั้งปวงให้ถึงความตาย” (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542: 462) เนื้อเรื่องมีว่า ในประเทศหนึ่งมีต้นไม้พิษยืนต้นอยู่ในทางที่ขบวนพ่อค้าผ่าน พ่อค้าที่ไม่สังเกตก็พากันเก็บกินจนล้มตาย ชาวบ้านที่อยู่แถบนั้นก็เข้ามาแย่งชิงทรัพย์สิน ครั้งหนึ่งลูกเศรษฐีมีปัญญาผ่านมาเห็นต้นไม้มีผลมาก แต่ไม่มีคนเก็บกิน ก็รู้ได้ว่าเป็นต้นไม้พิษ จึงห้ามไม่ให้คนในขบวนตนเก็บกิน คนทั้งหลายในขบวนจึงรอดภัย

6) พระอินทร์ถามปัญหาพระโพธิสัตว์เพื่อแสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ให้ปรากฏ พระโพธิสัตว์ได้วิสัชนาและเล่านิทานประกอบการอธิบายธรรม 6 เรื่องได้แก่ เรื่อง “บุรุษพอกผ้า”

ประกอบเรื่องการทำลายกิเลส เรื่อง “ค่างควาจับต้นไม้” ประกอบเรื่องความยึดมั่นในชั้นห้า เรื่อง “ชายหนุ่มหนีจากเรือนไฟไหม้” ประกอบเรื่องความไม่อาลัยสังขาร เรื่อง “คนเลี้ยงโค” ประกอบเรื่องความไม่อาลัยสังขาร เรื่อง “บุรุษกับนางยักษ์” ประกอบเรื่องความไม่อาลัยในสังขาร และเรื่อง “มารดาและบุตร” ประกอบเรื่องความไม่อาลัยสังขาร มีรายละเอียดดังนี้

6.1) เรื่อง “บุรุษพอกผ้า” เรื่องมีว่า ชายคนหนึ่งปรารถนาจะพอกผ้าสกปรกให้สะอาด จึงว่าจ้างนายช่างพอกผ้า นายช่างพอกผ้าใช้ต่างถึง 3 อย่างพอกผ้าถึง 4 ครั้งกว่าผ้าจะสะอาด บริสุทธิ์ แล้วจึงคืนผ้าให้แก่ชายคนนั้น

6.2) เรื่อง “ค่างควาจับต้นไม้” เรื่องมีว่า ค่างควาตัวหนึ่งเห็นต้นมะพร้าวมีท่ากึ่งก็เข้าใจว่ามีผลมาก ในเวลากลางคืนจึงไปเกาะกิ่งต้นมะพร้าวนั้น แต่กลับไม่พบผลอย่างไร จึงบินไปเกาะกิ่งอื่น กระทั่งครบทั้ง 5 กิ่งก็ไม่พบผลไม้ ค่างควาจึงละต้นมะพร้าวนั้นเสียแล้วบินไปเกาะต้นไม้อื่น

6.3) เรื่อง “ชายหนุ่มหนีจากเรือนไฟไหม้” เรื่องมีว่า ชายหนุ่มคนหนึ่งบริโภคอาหารแล้วก็ขึ้นไปนอนบนเรือน ครั้นกลางคืนเกิดไฟไหม้ ชายหนุ่มสะดุ้งตื่นขึ้นก็พิจารณาหาทางออก แล้วจึงหนีให้พ้นจากไฟนั้นได้

6.4) เรื่อง “คนเลี้ยงโค” เรื่องมีว่า ชายหนุ่มคนหนึ่งเลี้ยงฝูงวัวไว้ ตกกกลางคืนวัวทั้งหลายพากันแหกคอกหนีไป ชายหนุ่มตื่นขึ้นไม่เห็นวัวของตน ก็ตามรอยไปพบวัวของพระเจ้าแผ่นดิน แต่ชายหนุ่มมองเห็นไม่ชัด เข้าใจว่าเป็นวัวของตนก็ต้อนวัวนั้นกลับมา รุ่งเช้าจึงได้เห็นว่า เป็นวัวของพระเจ้าแผ่นดิน ก็รีบหนีไปเสียไม่ให้ถูกจับได้

6.5) เรื่อง “บุรุษกับนางยักษ์” เรื่องมีว่า ชายหนุ่มคนหนึ่งร่วมสังวาสกับนางยักษ์ ด้วยสำคัญว่าเป็นมนุษย์ ครั้นตกกกลางคืนนางยักษ์ก็ออกไปหากินอสุภซาก ชายหนุ่มเผลอตื่นขึ้นก็สงสัย จึงตามออกไปพบนางยักษ์ ก็เกิดตกใจ รีบหนีไปให้พ้นจากนาง

6.6) เรื่อง “มารดาและบุตร” เรื่องมีว่า หญิงคนหนึ่งนั่งอยู่บนปราสาท ได้ยินเสียง ทารกร้องไห้อยู่กลางถนนก็รีบวิ่งลงมาเข้าอุ้มเด็กทารกด้วยสำคัญว่าเป็นลูกตน ครั้นเห็นหน้าเด็กรู้ว่า เป็นลูกคนอื่น ก็รีบวางเด็กแล้ววิ่งกลับขึ้นปราสาทไปโดยเร็ว

6. ปะทุมชาฎกกว่ากลแห่งชัตรี

นิทานซ้อนในปะทุมชาฎกกว่ากลแห่งชัตรี มีจำนวน 21 เรื่อง ปรากฏอยู่ในเหตุการณ์ที่บรรดามนตรีทัตทานไม่ให้พระเจ้าพรหมทัตหลงเชื่อคำของมเหสีสั่งประหารพระโพธิสัตว์ โดยบรรดามนตรีเป็นผู้เล่านิทานเพื่อเกลี้ยกล่อมพระเจ้าพรหมทัตให้เห็นโทษสตรีผู้มีมารยา มีรายละเอียดดังนี้

1) เรื่อง “ภรรยานายพาณิช” เรื่องมีว่า ภรรยานายพาณิชเป็นชู้กับช่างเขียน วันหนึ่งช่างเขียนใช้ศิษย์หนุ่มไปหานาง ภรรยานายพาณิชก็เป็นชู้กับชายหนุ่มคนนั้น และทำอุบายหลอกไม่ให้นายพาณิชผู้เป็นสามีและช่างเขียนผู้เป็นชู้จับได้

2) เรื่อง “ภรรยานายทหาร” เรื่องมีว่า นายทหารคนหนึ่งจากบ้านและภรรยาไปรบอยู่เมืองไกล ครั้นเสร็จศึกได้ทรัพย์สินกลับมา ก็ไปว่าจ้างหญิงชราให้หาหญิงงามมาเป็นภรรยา น้อย หญิงชรา

เผชิญไปชักชวนภรรยานายทหารคนนั้น นางตอบตกลงด้วยความโลภ เมื่อทั้งสองได้พบกันนายทหารไม่รู้ว่า เป็นภรรยา แต่นางได้ยินเสียงก็จำได้ จึงแกล้งทำอุบายตัดพ้อสามีที่หนีสามีภรรยา น้อย ฝ่ายนายทหารจึงขอโทษแก่ภรรยา

3) เรื่อง “ภรรยาช่างขนม” เรื่องมีว่า ภรรยาช่างขนมลอบเป็นชู้กับเจ้าของร้านน้ำตาลเพื่อแลกน้ำตาลห่อหนึ่ง แต่ถูกเด็กเฝ้าร้านลอบสืบเปลี่ยนน้ำตาลกับทราย เมื่อกลับมาถึงบ้าน ช่างขนมถามถึงน้ำตาล ฝ่ายภรรยาเห็นในห่อมีแต่ทรายจึงแกล้งทำอุบายตัดพ้อสามีว่า มีข้างตม้นอาละวาด นางตกใจทำห่อเงินตกในกองทราย จึงรีบโกยเงินที่อยู่ในทรายนั่นใส่ห่อกลับมาบ้าน สามีจึงขอโทษที่หวนน้ำตาลมากกว่านาง

4) เรื่อง “ภรรยาพราหมณ์” เรื่องมีว่า พราหมณ์คนหนึ่งทุบตีภรรยา นางจึงลงจากเรือนด้วยความโกรธ และไปพบชายหนุ่มที่กำลังเดินเที่ยวเรียนวิชาการสตรี ทั้งสองพอใจกันจึงลอบเป็นชู้ จากนั้นฝ่ายภรรยาพราหมณ์ได้แสดงกลสตรีให้ชายหนุ่มดูด้วยการทำอุบายปลอมตนเป็นน้องสาวตัวเอง ส่วนชายหนุ่มเป็นภรยาน้องสาวมาขอพักกับพราหมณ์ผู้เป็นสามี ในเวลากลางคืนแกล้งยั่ววนให้พราหมณ์ให้เกิดกำหนด รุ่งเช้าขึ้นก็กลับมาต่อว่าพราหมณ์ จนสามีนั้นยินยอมอยู่ในอำนาจภรรยา

5) เรื่อง “สะใภ้ชายชาวตลาด” เรื่องมีว่า สะใภ้ชายชาวตลาดคนหนึ่งแอบออกมานอนกับชู้ อยู่ริมรั้วบ้านในเวลากลางคืน บิดาสามีเผชิญเห็นเข้า จึงแอบไปถอดรองเท้าของลูกสะใภ้ข้างหนึ่งไว้เป็นหลักฐาน ฝ่ายลูกสะใภ้รู้สึกตัวอยู่ พอเห็นดังนั้น จึงทำอุบายไล่ชายชู้กลับแล้วขึ้นเรือนชวนสามีลงมาอนริมรั้ว พอใกล้รุ่งก็ร้องโวยวายว่าบิดาของสามีมาขโมยรองเท้าไป ฝ่ายสามีก็โกรธขึ้นไปต่อว่าบิดาตนและไม่ยอมเชื่อว่าภรรยาตนมีชู้

6) เรื่อง “ภรยานายเพชรฆาต” เรื่องมีว่า ภรรยาของเพชรฆาตลอบเป็นชู้กับชายอื่นโดยมีภรรยาช่างโกนผมเป็นแม่สื่อ ครั้นฝ่ายสามีทราบว่ามีชู้ก็ทุบตี เอาเชือกผูกมือไว้ที่ศาลากลางหมู่บ้านจนค่ำ ชายชู้ของนางเกิดสงสาร จึงไปวิงวอนภรรยาช่างโกนผมให้ไปนั่งแทน ฝ่ายเพชรฆาตเสพสุราจนเมา เดินกลับมาเอาไม้ตอกจุกภรรยาช่างโกนผมโดยสำคัญว่าเป็นภรรยาตน ฝ่ายภรยานายเพชรฆาตทำอุบายให้สามีเชื่อและรับภรยากลับไปอยู่เรือน ส่วนภรรยาช่างโกนผมกลับไปบ้านทำอุบายว่าตนถูกสามีละเมอตัดจุก ฝ่ายช่างโกนผมตื่นขึ้นเห็นจึงเอายามาทาจุกนางต่อเข้าให้เป็นเหมือนดังเดิม¹²

7) เรื่อง “นางมุลฉินทิก” เรื่องมีว่า โจรผู้หนึ่งทราบว่าจะออกเดินทางไปค้าขายและบอกที่ซ่อนทรัพย์แก่นางมุลฉินทิกผู้เป็นภรรยา โจรรอเศรษฐีออกเดินทาง แล้วลอบเข้าไปทำชู้กับนางมุลฉินทิก ทั้งสองไปขุดทรัพย์ของเศรษฐีและหนีไปซ่อนในบ้านกลางป่า ฝ่ายเศรษฐีกลับมาก็เข้าใจว่าภรรยาถูกโจรล่อลวงไป จึงออกตามหาจนพบ นางทำอุบายล่อลวงเศรษฐีหวังให้โจรฆ่า เศรษฐีตกใจจึงร้องขอชีวิตทั้งยินดียกภรรยาให้ โจรเกิดเปลี่ยนใจเมตตา ผูกไม้ตรีกับเศรษฐี ทั้งสองจึงละทิ้งนางมุลฉินทิกไว้กลางป่า

¹² เหมือนกับเนื้อเรื่องบางส่วนของนิทานซ้อนเรื่อง “กรรมของนักบวช หมาจึงจอกกับแม่สื่อ” ที่ 3 ในต้นตระกูลที่ 1 ของปัญญาตันตระ (กุสุมา รัชมนัน, 2525: 68-69)

8) เรื่อง “ภรรยาหมาอำมาตย์” เรื่องมีว่า นางภรรยาหมาอำมาตย์เป็นชู้กับชายหนุ่มผู้หนึ่ง ต่อมาชายหนุ่มผู้หนึ่งเป็นโจรถูกพระราชาสั่งให้เอาไปเสียบประจานหลังบ้านหมาอำมาตย์ ฝ่ายภรรยาหมาอำมาตย์สงสารชู้ จึงนำอาหารไปป้อนโจร แต่เมื่อโจรกินอาหารเกิดลมกำเริบสิ้นชีวิต ลมแล่นขึ้น ขากรรไกรจับนิ้วภรรยาหมาอำมาตย์จนขาด นางเกรงสามีรู้จึงทำอุบายว่ามีโจรมาลักตัดนิ้วชิงแหวนหมาอำมาตย์จึงไม่สงสัย

9) เรื่อง “ภรณานายพรานป่า” เรื่องมีว่า ภรณานายพรานเป็นชู้กับคนเป็นโรคเรื้อน นางฆ่าบุตรตายเพราะโกรธที่ลูกร้องไห้จนขณะอยู่กับชายชู้ แล้วเอาศพไปฝังที่หาดทราย เมื่อนายพรานกลับมา นางจึงโกหกว่าลูกถูกโจรลักตัวไปฆ่า ฝ่ายนายพรานหลงเชื่อ มิได้สงสัยภรรยา

10) เรื่อง “ภรรยาบุตรเศรษฐี” เรื่องมีว่า ภรรยาบุตรเศรษฐีเดินทางไปวัดกับทาสี ระหว่างทางเกิดกำหนด จึงบอกทาสีว่าจะไปปลดทุกข์ข้างทาง ขณะนั้นมีชายหนุ่มผ่านมาเห็น เกิดพอใจนาง ทั้งคู่จึงร่วมประเวณีกัน ฝ่ายทาสีตามมาเห็นเข้าจึงนำไปแจ้งบุตรเศรษฐี ฝ่ายภรรยาโกหกสามีและให้สัตย์สาบาน บุตรเศรษฐีหลงเชื่อ ไม่สงสัยภรรยา

11) เรื่อง “ภรณานายสำเภา” เรื่องมีว่า ภรณานายสำเภาลอบมีชู้ขณะสามีไปค้าขาย วันหนึ่ง เผอิญสามีกลับมาขณะภรรยากำลังอยู่กับชู้ นางจึงให้ชู้ซ่อนอยู่ใต้เตียง ครั้นพบบสามี นางก็เกิดรำลึกถึงความดีของนายสำเภา จึงรอเมื่อสามีหลับ ใช้กริชแทงชู้ที่ซ่อนอยู่ตาย แล้วทำอุบายหลอกว่าสามีเป็นคนฆ่า นายสำเภาจึงหามศพไปไว้ที่วัด ฝ่ายสมภารออกมาต้อนรุ่ง เห็นศพนึกว่าโจรจึงฟาดด้วยไม้เท้า พอเห็นศพโจรแน่นิ่ง เข้าใจว่าตนฆ่าคนตายก็เกิดความกลัว จึงปลอมศพและบอกแก่ผู้อื่นว่าเป็นศพไม่มีญาติ ฝ่ายภรณานายสำเภาออกไปดูที่วัด เห็นศพชู้ก็ร้องไห้ด้วยความรัก สมภารเห็นดังนั้นก็กลัวว่าเป็นญาติ จึงรีบเอาศพขึ้นเผา

12) เรื่อง “นางกรุงคเทวี” เรื่องมีว่า นางกรุงคเทวี ผู้เป็นมเหสีพระเจ้าเอกะลาราช ลอบเป็นชู้กับชะลึงคะมนตรี ครั้งหนึ่ง ชะลึงคะมนตรีใช้ศิษย์ชื่อท่อนันตเวทาสีกนำภรรยาเข้าไปถวายนางกรุงคเทวี นางเกิดกำหนดรักใคร่เป็นชู้อีกคนหนึ่ง และทำอุบายไม่ให้ชะลึงคะมนตรีและพระเจ้าเอกะลาราชสงสัย

13) เรื่อง “สตรีคิดนอกใจสามี” เรื่องมีว่า สตรีผู้หนึ่งมีชู้ คิดจะฆ่าสามี แต่กลัวความผิด จึงวางอุบายหาหญิงมาเป็นภรรยาสามีอีกผู้หนึ่ง ระหว่างที่สามีไปหาหญิงนั้น ฝ่ายภรณาก็ลอบไปหาชู้ กระทั่งวันหนึ่งนางได้วางอุบายหาสามีใหม่ให้แก่หญิงนั้น และให้ชายคนนั้นฆ่าสามีของตน

14) เรื่อง “มเหสีพระเจ้าพาราณสี” เรื่องมีว่า พระเจ้ากาสิกราชยกทัพไปรบกับพระเจ้าพาราณสีจนชนะ และรับมเหสีของพระเจ้าพาราณสีมาอยู่กับพระองค์ มีพระโอรสด้วยกันพระองค์หนึ่ง พระเจ้ากาสิกราชจึงให้พระราชโอรสไปครองเมืองพาราณสีแทน ภายหลังพระมเหสีนั้นเดินทางไปเยี่ยมพระโอรส ระหว่างทางลอบเป็นชู้กับมาณพผู้หนึ่ง โดยอ้างว่าเป็นญาติของนางไม่ให้ผู้ใดสงสัย

15) เรื่อง “นางมะลิการาชเทวี” เรื่องมีว่า นางมะลิการาชเทวีมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศลลอบทำสังวาสกับสุนัขที่ขุ้มสรงในอุทยาน เผอิญพระเจ้าปเสนทิโกศลมาเยือนอยู่บญชรปราสาท เห็นนางกระทำเช่นนั้นก็เรียกมาบริภาษ นางมะลิการาชเทวีจึงทำอุบายแกล้งตัดพ้อให้พระเจ้าปเสนทิโกศลลงไปยังที่ขุ้มสรงบ้าง แล้วนางก็แกล้งอุทานว่าพระองค์ลอบสังวาสกับนางแพะ เหล่านางกำนัลก็กล่าวสนับสนุน พระเจ้าปเสนทิโกศลหลงเชื่อ ไม่สงสัยพระมเหสีอีก

16) เรื่อง “นางจันทกนิรี” เรื่องมีว่า นางจันทกนิรีเป็นมเหสีของพระเจ้าจันทกนิร นางลอบเป็นชู้กับคนง่อยเปลี้ยที่อยู่นอกกำแพงวังโดยปิ่นกิ้งตันหว่าที่ยื่นมา วันหนึ่งพระเจ้าจันทกนิรเสด็จผ่านคนง่อยเปลี้ยก็ตรัสดูถูกว่าหาคนรักไม่ได้ ชายง่อยเปลี้ยจึงกล่าววาจาเสียดสีพระองค์ ฝ่ายพระเจ้าจันทกนิรเกิดความสงสัยจึงตรัสถามปุโรหิต ปุโรหิตจึงแนะนำให้พระองค์สังเกตมเหสีในยามกลางคืน ตกค่ำพระเจ้าจันทกนิรจับได้ว่ามเหสีเป็นชู้ จะสั่งประหาร แต่ปุโรหิตตรัสห้ามไว้ และชักชวนพระองค์ออกไปเที่ยวเพื่อให้เห็นแจ้งถึงกลสตรี เมื่อเสด็จกลับมาก็ปลดนางจันทกนิรีและตั้งสตรีใหม่เป็นพระมเหสี

17) เรื่อง “นางแสนกล” เรื่องมีว่า นางแสนกลมีสามีเป็นชาวนา นางลอบเป็นชู้กับชายหนุ่มคนหนึ่งทีเดินเที่ยวเรี่ยไรวิชากลสตรีและทำอุบายให้สามีไว้ใจชายชู้ ด้วยการแกล้งทำเป็นว่าชายผู้นั้นพลัดตกบ่อน้ำ แล้วให้สามีเข้ามาช่วยเหลือ ภายหลังทั้งสองนัดพบกันอีกหลายครั้ง โดยหลอกมิให้สามีสงสัย

18) เรื่อง “ภรรยามาณพ” เรื่องมีว่า ภรรยาของมาณพผู้หนึ่งแกล้งทำเป็นป่วยให้สามีไปหา ยา เมื่อสามีไม่อยู่ก็ลอบเป็นชู้กับชายอื่น วันหนึ่งอาจารย์ของมาณพทราบเรื่อง แต่ไม่กล้าบอกมาณพตรงๆ จึงวางแผนให้ทรมาณพภรรยาโดยอ้างว่านางถูกปีศาจเข้า ต้องบังคับให้กินยาขมแก้ หากไม่ยอมก็ต้องฟาดด้วยหวาย ฝ่ายภรรยาถูกฟาดดังนั้นก็เข้าใจว่าสามีล่วงรู้ความลับ จึงเกิดความละอายเลิกคบชู้เสีย

19) เรื่อง “พระมเหสีพระเจ้าสามนตราช” เรื่องมีว่า ครั้งหนึ่งพระเจ้าสามนตราชยกทัพออกไปรบ โดยมทมนตรีสี่คนเฝ้าพระนคร มทมนตรีทั้งสี่จึงผลัดกันเข้าไปนอนในท้องพระโรงเพื่อเฝ้าพระราชวัง ฝ่ายพระมเหสีทราบเรื่องก็เกิดกำหนดลักลอบเป็นชู้กับมทมนตรี 3 คนแรก ครั้นถึงเวรมทมนตรีคนที่ 4 ซึ่งเป็นคนซื่อสัตย์ ได้กล่าวตักเตือนพระมเหสี นางจึงขัดเคือง ครั้นพระเจ้าสามนตราชกลับเมือง นางก็แกล้งทูลให้ลงโทษมทมนตรีคนที่ 4 แต่พระเจ้าสามนตราชสังเกตเห็นผิดปรกติ จึงทรงไต่สวนความจริงและสั่งลงโทษมเหสีกับมทมนตรีทั้ง 3 แทน

20) เรื่อง “นางสังนิยะเทวี” เรื่องมีว่า นางสังนิยะเทวีเป็นพระมเหสีพระเจ้าโลกะโชตราช พระราชาโปรดให้เลี้ยงโคนมไว้ในวัง พระมเหสีเกิดพอใจคนเลี้ยงโค จึงลอบเป็นชู้กับชายหนุ่มในโรงเลี้ยงโค พระเจ้าโลกะโชตราชตามมาพบเข้าและได้ยินพระมเหสีสนทนากับชู้ว่านอนบนหนังโคสบายกว่าพระแท่น พระเจ้าโลกะโชตราชพิโรธตัดบริภาษ พระมเหสีจึงโกหกว่านางฝันว่าได้นอนในโรงเลี้ยงโคเป็นสุขอย่างยิ่ง จึงลงมาดูให้รู้จริง ไม่ได้กระทำชู้แต่อย่างใด พระเจ้าโลกะโชตราชหลงเชื่อ จึงไม่สงสัยพระมเหสี

21) เรื่อง “พระราชกุมารเจ็ดพระองค์” เรื่องมีว่า พระเจ้าพาราณสีเกรงว่าพระโอรสทั้งเจ็ดจะชิงราชสมบัติ จึงขับไล่พระโอรสและพระมเหสีออกจากเมือง พระโอรสเกิดความลำบากจึงผลัดกันฆ่าพระมเหสีของตนเพื่อเอาเนื้อมากิน ครั้นถึงเวรพระราชกุมารผู้ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ ได้พาพระมเหสีหนีไป ระหว่างนั้นทรงเชือดเนื้อให้โลหิตไหลเพื่อให้พระมเหสีดื่ม และอุ้มนางเดินทางไปอาศัยอยู่ในป่า วันหนึ่งพระกุมารได้ช่วยเหลือนักโทษและพาไปอาศัยอยู่ด้วย ฝ่ายพระมเหสีเห็นชายนักโทษก็เกิดกำหนดลอบเป็นชู้กันและวางแผนปลักพระกุมารปลักจนตกเหว แต่พระองค์ไม่เป็นอะไรเพราะ

เทวดาช่วยไว้ และได้ไปเป็นพระเจ้าแผ่นดินเมืองหนึ่ง ฝ่ายพระมเหสีกับชายชู้ก็กระเหี้ยนไถ่ไปถึงเมืองที่ พระกุมารปกครอง ทรงจำได้ จึงสั่งให้ขับทั้งสองออกจากเมือง

7. สรรพสิทธิ์คำฉันท

การซ้อนนิทานใน **สรรพสิทธิ์คำฉันท** ปรากฏอยู่ในตอนที่พระสรรพสิทธิ์ทำอุบายตั้งปริศนายั่ว ให้นางสุพรรณโสภาทุดเช่นเดียวกับในเรื่อง **สรรพสิทธิ์ขาด** แต่รายละเอียดการเล่านิทานเปลี่ยนไป กล่าวคือ พระสรรพสิทธิ์เล่านิทานปริศนา 3 เรื่อง ดังนี้

1) เรื่อง “นายพานิช 4 คน” เรื่องมีว่า นายพานิช 4 คนแย่งรูปสลักสตรี นายพานิชแรกเป็นผู้แกะสลัก นายพานิชคนที่สองสวมเสื้อผ้าให้รูปสลัก นายพานิชคนที่สามชุบให้รูปสลักมีชีวิต นายพานิชคนที่สี่พูดคนกับรูปสลัก สรรพสิทธิ์กุมารตั้งคำถามว่า ใครสมควรได้นาง ดวงจิตของอำมาตย์ตอบว่า นายพานิชคนแรก ส่วนนางสุพรรณโสภาทอบว่า นายพานิชผู้แกะสลักควรเป็นบิดา คนที่ชว่นนางพูดควรเป็นพี่ชาย คนที่ชุบนางควรเป็นมารดา และคนที่สวมเสื้อผ้าให้นางควรเป็นสามี

2) เรื่อง “พระกุมาร 4 องค์” เรื่องมีว่า พระกุมาร 4 องค์ศึกษาศิลปศาสตร์สำเร็จ ระหว่างทางกุมารองค์หนึ่งทำนายว่าจะมีนกหัสติรินทร์คาบสตรีมา กุมารองค์ที่สองจึงใช้ธนูยิงนกให้ทั้งสตรีลงกลางน้ำ กุมารอีกองค์ดำลงไปช่วยนางในน้ำ กุมารองค์สุดท้ายช่วยชุบหนึ่งให้ฟื้น เมื่อช่วยสำเร็จ ทั้ง 4 กุมารกลับโต้เถียงเพื่อแย่งนาง สรรพสิทธิ์กุมารตั้งคำถามว่า ใครสมควรได้นาง จิตของอำมาตย์ตอบว่า กุมารที่ยิงนก ส่วนนางสุพรรณโสภาทอบว่า กุมารที่ดำน้ำลงไปช่วยและได้สัมผัสกายนางสมควรเป็นสามี

3) เรื่อง “ภรรยานายโจร” เรื่องมีว่า ชายและหญิง 4 คู่เกิดจิตปฏิพัทธ์กัน ฝ่ายหญิงกระทำปริศนาบอกทางไปบ้านของตนให้แก่ชายทั้ง 4 แต่ชายทั้ง 4 ด้อยปัญญาจึงไปถามจากนายโจรที่กำลังจะถูกประหาร พอฝ่ายหญิงทราบเรื่องก็ละทิ้งชายทั้ง 4 เสีย และพากันมาช่วยนายโจร หญิงคนหนึ่งช่วยป้อนข้าว คนหนึ่งต้มน้ำให้อาบ คนหนึ่งช่วยล้างหน้า คนหนึ่งช่วยเทของปฏิภูล สรรพสิทธิ์กุมารตั้งคำถามว่า นางใดสมควรเป็นภรรยาโจร จิตของอำมาตย์ตอบว่า นางที่เทของปฏิภูล ส่วนนางสุพรรณโสภาทอบว่า นางที่ป้อนข้าวเพราะทำให้โจรมีชีวิตอยู่ได้

8. นกกระจาบกลอนสวด

นิทานซ้อนในเรื่อง **นกกระจาบกลอนสวด** ปรากฏอยู่ในเหตุการณ์ที่พระสรรพสิทธิ์เล่านิทานให้ดวงจิตของพี่เลี้ยงที่สิ่งอยู่ในสิ่งของต่างๆ ฟังเพื่อยั่วให้นางสุพรรณโสภาทุดด้วย นิทานซ้อนมีทั้งหมด 4 เรื่อง มีรายละเอียดดังนี้

1) เรื่อง “ชาย 4 คน” มีเนื้อเรื่องเหมือนเรื่อง “ราชกุมาร 4 องค์” ใน **สรรพสิทธิ์ขาด** เรื่องมีว่าชาย 4 คน คนแรกเรียนวิชาทำนาย คนที่สองเรียนวิชายิงธนู คนที่สามเรียนวิชาดำน้ำ คนที่สี่เรียนวิชาชุบชีวิต ทั้ง 4 ได้ช่วยนางที่ถูกนกคาบมา แต่เมื่อช่วยได้แล้วทั้ง 4 กลับทะเลาะวิวาทกันเพื่อแย่ง

นาง พระสรรพสิทธิ์ตั้งคำถามว่าใครสมควรเป็นสามีของนาง ดวงจิตของพี่เลี้ยงตอบว่าชายที่มีวิชาทำนาย ส่วนนางสุวรรณเกษรตอบว่า ชายที่มีวิชาดำน้ำ เพราะได้ตะเนื้องต้องตัวนางก่อน

2) เรื่อง “ชาย 4 คนกับรูปสลักนาง” มีเนื้อเรื่องคล้ายกับเรื่อง “นายพาณิช 4 คน” ใน **สรรพสิทธิชาดก** แต่เรื่องมีว่า มีชาย 4 คน คนหนึ่งเป็นช่างทำประตู่ ตัดแต่งไม้เป็นแผ่น คนหนึ่งเป็นช่างจิตรกรรม วาดรูปหญิงงามบนแผ่นไม้นั้น คนหนึ่งเป็นช่างแกะสลัก แกะสลักไม้เป็นรูปนาง และคนหนึ่งชูปนางให้มีชีวิตและสวมเสื้อผ้าให้ พระสรรพสิทธิ์ตั้งปริศนาว่าใครสมควรได้เป็นสามีของนาง ดวงจิตของพี่เลี้ยงตอบว่าชายคนที่ 4 ที่ชูปชีวิตนาง ส่วนนางสุวรรณเกษรตอบว่า ชายที่เป็นคนช่างแกะสลัก

3) เรื่อง “ลูกสาวนายโจร” เรื่องมีว่า นายโจรคนหนึ่งนำเด็กสาวมาเลี้ยงไว้จนอายุ 15 ปี นางเกิดล้มป่วยเพราะเป็นโรคระดู นายโจรก็กุมตัวหญิงชราบังคับให้มารักษา ระหว่างทางหญิงชราโรยเมล็ดผักกาดไว้เป็นระยะ พอถึงหน้าฝนเมล็ดผักกาดก็งอกเป็นต้น หญิงชราจึงฉวยโอกาสหนีได้ และได้แนะนำชายหนุ่มคนหนึ่งให้ลอบไปทำชู้กับบุตรสาวของนายโจรจนตั้งครรรภ์ นางซ่อนสามีไว้ในผมไม่ให้ นายโจรรู้ วันหนึ่ง นายโจรขึ้นไปนอนบนคาบคไม้ริมสระน้ำ เห็นชายผู้หนึ่งอมภรรยาไว้ในปาก ครั้นมาถึงสระน้ำก็คายภรรยาออกจากปากแล้วลงไปอาบน้ำ ฝ่ายภรรยาซึ่งอมชายชู้ไว้ในปากด้วย ก็คายชู้ออกมาร่วมสังวาส แล้วก็อมชู้ไว้ในปากดังเดิม ฝ่ายสามีกลับจากอาบน้ำก็อมภรรยาไว้ในปาก นายโจรเห็นดังนั้นก็เชิญชายหนุ่มผู้เป็นสามีไปแหวะที่พำนักของตน แล้วบอกให้ชายเดินทางคายภรรยาออกมา ร่วมกินอาหาร และบอกให้หญิงนั้นคายชายชู้ออกมา ฝ่ายลูกสาวนายโจรเข้าใจผิดว่าบิดารู้เรื่องตนกับสามี จึงนำชายชู้ออกจากผม นายโจรทราบเรื่องจึงน้อยใจไปโดดผาดตาย ฝ่ายชายหนุ่มที่เป็นสามีน้อยใจภรรยา จึงไปโดดผาดตายตาม คนที่เหลือเกิดสำนึกผิดก็ไปโดดผาดตายทั้งหมด พระสรรพสิทธิ์ตั้งปริศนาว่า บาบตกแก่ผู้ใด พี่เลี้ยงตอบว่าชายหนุ่มที่เป็นบุตรสาวของนายโจร ส่วนนางสุวรรณเกษรตอบว่า หญิงชราเป็นต้นเหตุควรจะรับบาปทั้งหมด¹³

4) เรื่อง “ภรรยานักโทษ” มีโครงเรื่องเหมือนกับเรื่อง “ภรรยานายโจร” ใน **สรรพสิทธิชาดก** แต่รายละเอียดแตกต่างกันเล็กน้อย เนื้อเรื่องมีว่า หญิง 4 คน ต้องการหาสามีที่เฉลียวฉลาด จึงทำปริศนาออกไปที่อยู่ของตนแก่ชายหนุ่ม 4 คน แต่ชายหนุ่มทั้งด้อยปัญญา จึงไปถามจากนักโทษซึ่งกำลังจะถูกประหาร นักโทษนั้นก็แก้ปริศนาให้ เมื่อหญิงทั้ง 4 ทราบเรื่องจึงไม่ยอชียายทั้ง 4 และพากันไปไล่ตัวนักโทษและพากลับมา หญิงคนที่ 1 ตักน้ำดำข้าว หญิงคนที่ 2 เป็นแม่ครัว หญิงคนที่ 3 จัดหมากพลู ส่วนหญิงคนที่ 4 จัดที่นอน สรรพสิทธิกุมารตั้งปริศนาว่า ใครควรได้เป็นภรรยาหลวง พี่เลี้ยงตอบว่า หญิงที่เป็นแม่ครัว ส่วนนางสุวรรณเกษรตอบว่า หญิงที่เตรียมที่นอน

9. ลิลิตศรีวิชัยชาดก

มินิทาน 1 เรื่อง คือ “หญิงมีปัญญา” ปรากฏในเหตุการณ์ที่นางศรีเวยกาทดสอบปัญญาพระศรีวิชัย เรื่องมีว่า เศรษฐีสองคนหมั้นหมายให้บุตรและธิดาของตนแต่งงานกัน ต่อมาเศรษฐีผู้หนึ่งได้ย้ายไปอยู่แดนไกล ทั้งสองจึงไม่ได้ติดต่อกัน แล้วบุตรธิดาของเศรษฐีทั้งสองก็แต่งงานกัน ฝ่ายธิดา

¹³ เนื้อเรื่องเหมือนกับนิทานซ้อนเรื่องที่ 11 ใน **เวตาลปรกัม**

เศรษฐีรำลึกได้ว่าตนหมั้นหมายอยู่ก่อน จึงขออนุญาตสามีไปบอกข่าวแก่คู่หมั้น ระหว่างทางไปพบ ยักษ์จะจับนางกิน นางจึงขอร้องผ่นผ่นให้ไปแจ้งข่าวก่อน แล้วจะกลับมาให้ยักษ์กิน จากนั้นก็พบโจรห้า ร้อย นางก็ขอร้องตั้งเดิม โจรก็ปล่อยนางไปพบคู่หมั้น เมื่อได้แจ้งข่าวแล้ว นางก็กลับมาหาโจรและ ยักษ์ตามลำดับ ทั้งคู่ก็ปล่อยนางกลับมาโดยดีด้วยนับถือความซื่อสัตย์ เมื่อเล่าเรื่องจบ นางศรีเวยกาจึง ตั้งปริศนาว่าระหว่างสามี ยักษ์ โจร และบุตรเศรษฐี ผู้ใดน่าเลื่อมใสกว่ากัน พระศรีวิชัยตอบว่าไม่มีใคร น่าเลื่อมใส เพราะหากตอบฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เท่ากับว่ายึดติดในกิเลสของฝ่ายนั้นๆ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายทศพล ศรีพุ่ม เกิดวันอังคารที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2531 ที่จังหวัดขอนแก่น เป็นบุตรของนายกำพล ศรีพุ่ม และนางเชียมจุ ศรีพุ่ม สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนแก่นนครวิทยาลัย จากนั้นได้เข้าศึกษาต่อที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2552 และเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย (วรรณคดีไทย) ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2553 ในระหว่างศึกษาระดับอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการพัฒนากำลังคนด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (ทุนเรียนดีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย) สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา ประจำปี 2553-2554 สาขาวรรณคดีไทย วิชาเอกวรรณคดีไทยโบราณ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY